

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

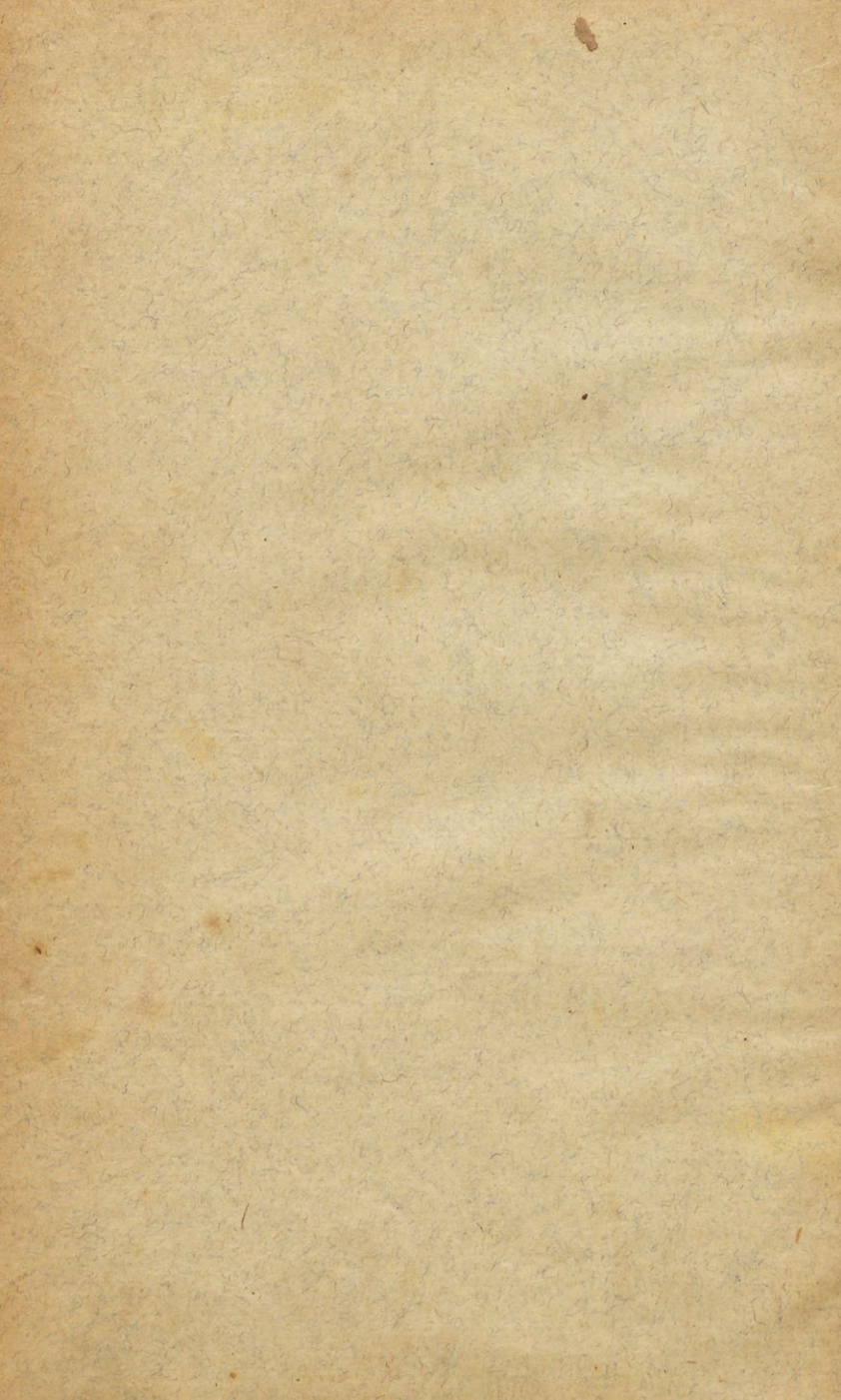
VII. 4. 8 36427

36427, VII, C, g.

Sub 23, 20, 74, 79, 99, 111, 225, 215

297

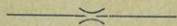
36427, VII, C, 9

Cerkve in zvonovi

v

dekaniji Kranj.

Spisal

Josip Lavtižar,

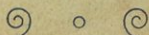
duhovnik ljubljanske škofije.

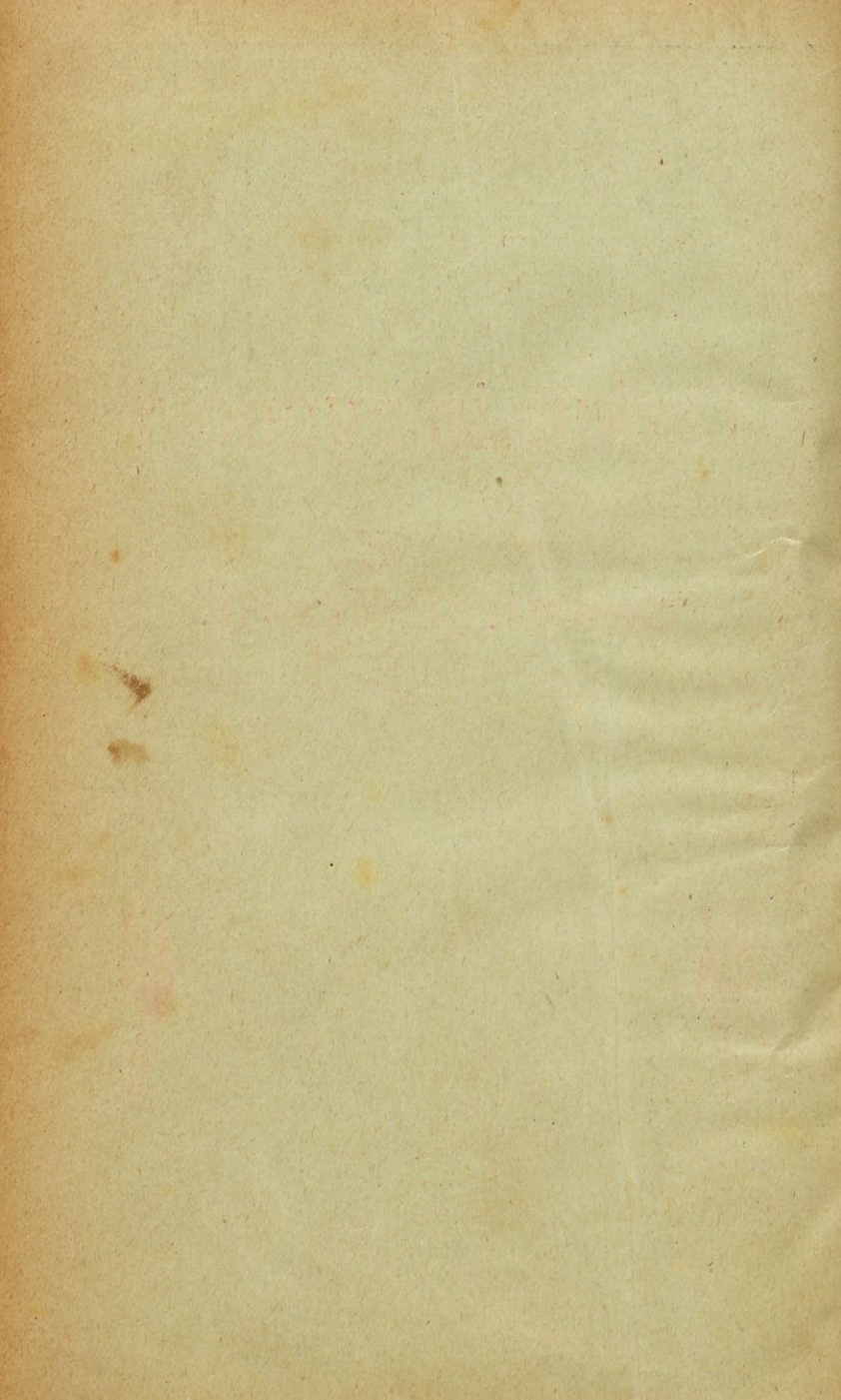

V Ljubljani 1901.

Založil pisatelj. — Tisk J. Blasnikovih naslednikov.

Cerkve in zvonovi

v

dekaniji Kranj.

Spisal

Josip Lavtižar,

duhovnik ljubljanske škofije.

V Ljubljani 1901.

Založil pisatelj. — Tisk J. Blasnikovih naslednikov.

VII.
4 36427 19

Obseg.

Vvod	Stran
I. Kranj	1
II. Cerkljè	22
III. Dupljè	50
IV. Goriče	56
V. Šentjurij	62
VI. Kokra	92
VII. Kovor	99
VIII. Križe	108
IX. Mavčiče	122
X. Naklo	134
XI. Podbrezje	145
XII. Predvor	155
XIII. Prédoslje	176
XIV. Šmlednik	190
XV. Šenturška Gora	215
XVI. Šmartin	223
XVII. Trstenik	266
XVIII. Tržič	276
XIX. Velésalo	294
XX. Zapóge	304
Kratek pregled	310

Vvod.

avnosti izročam pričujoči mali donesek k zgodovini naše škofije. Delo, ki je bilo prijetno in težavno ob enem, naj oživi spominj na preteklost župnij kranjskega dekanata.

Hvalo izrekam vsem čč. gg. dušnim pastirjem, ki so mi dpošiljali raznih podatkov, da sem mogel sestaviti spis.

Dandanes pričajo lepo prenovljene hiše božje o vnemi duhovščine in ljudstva za čast božjo, a nekdej, osobito v 16. in 17. veku, ni bilo tako. Jasno akoprav žalostno sliko onih časov nam podaja obširna knjiga, ki se hrani kot rokopis v ljubljanskem knez-škofijskem arhivu. Naslov jej je: *Visitatio generalis prima dioecesis Labacensis in Carniolia 1631.* (Prvo glavno obiskovanje ljubljanske škofije na Kranjskem leta 1631). Takratni knez-škof Rainald Scarlichi (1630 do 1640) napoveduje omenjeno vizitacijo v slovenščini, ki se je v tisti dobi malokdaj rabila v pisavi. Naj sledijo iz nje nekateri stavki:

„My tedaj, de nashi slushby sadosty sturimo inu nasho vest od lete teshave ohranimo, Smo Si napre vseli, vso leto nasho Lublansko Shkoffio, Fare, Podfare, nu kar ky sizer h' tim istim aly pod te iste slishi, visitirat nu oby-skati. My se bomo pomujali, de bodo ty Duhouni s suoyim Svetim diainom ena luzh inu en lep exempel ali naug timu blishnimu. My bomo nasho Pastirsko slushbo dopernesli vsem k' fructu, pridu nu pobolshajnu, de bode Gospod Bug od vseh vselej zheshen, molen inu pohvalen. De pak lete nashe pisme nu opominajne bodeio s tem losheishi vsem, nu vsaketerimu vedeioz, hozhemo de se ozhittnu, glassnu nu sastopnu v' seh nashe Shkoffie Cerkuah predan sazhnemo visitirat, bodo brale, de bodeio vsi mogli lahku sastopiti“.

Iz te knjige sem povzel nekaj beležek, ki poročajo, kakošne so bile cerkve v prvi polovici 17. stoletja.

Kranjski dekanat obsega sedaj dvajset župnij. Razteguje se od severa proti jugo-vzhodu z najskrajnejšima podružnicama sv. Ane pod Ljubeljem in sv. Križa v spodnjih Pirničah pod Šmarino Goro. Od vzhoda do zapada je najdaljša širjava med Šenturško Goro in zgornjo Besnico. Dekanat ima **93** cerkvá, **11** kapel, **1** oratorij in **293** zvonov.

Čas, v katerem so bile sezidane cerkve, je označen pri vsaki župniji posebej. V kratkem pregledu sub I. (stran 310) se nahaja poseben seznamek, kedaj so se zgradile župnijske cerkve.

III.

O starosti zvonov se nam kaže sledeča podoba:

Iz 14. veka	1 zvon.
" 15. "	5 zvonov.
" 16. "	3 zvonovi.
" 17. "	16 zvonov.
" 18. "	89 "
" 19. "	179 "

Lineola ducta, ne memoria oblivioni
tradatur.

Ráteče na Gorenskem, 1. julija 1901.

Pisatelj.

I.

Kranj.

estna župna cerkev je posvečena sv. mučnikom **Kanciju, Kancijanu, Kancijanili in Protu**. Njihovo podobe stojé okrog velikega oltarja med peterimi gotskimi okni.*)

Kancij in Kancijan sta bila brata, Kancijanila njuna sestra, vsi trije plemenite rodovine. Prot je bil njihov učenik. Živeli so ob času, ko je vladal v Rimu cesar Dijoklecijan (284—305). Cesar je izdal oholi ukaz, da mora vsak pred njim poklekniti in ga počastiti z besedami Dominus et Deus (Gospod in Bog). Kristijani tega niso hoteli storiti, dobro vedoč, da Gospod in Bog ni kak človek na zemlji, naj je tudi cesar, ampak le Bog v nebesih. Kancij in njegovi tovariši ostanejo zvesti veri ter podpirajo v Rimu mučence. Da bi pomagali še kristijanom po drugih krajih, popotujejo po raznih deželah in pridejo slednjič v Oglej (Akvileja). To mesto je bilo takrat tako veliko, da je bivalo v njem blizu pol milijona ljudi. Tukaj jih vlové sovražniki leta 303 in vsem štirim odsekajo glave. Njihov god se praznuje 31. maja.

*) Bolj obširen cerkveno-zgodovinski opis mestne župnije v Kranju najdeš v knjižici *Kranj*, spisal Jos. Lavtižar, tiskala katoliška tiskarna v Ljubijani leta 1898.

Ko je bil poravnan razkol, ki je vznemirjal celih 141 let oglejsko cerkev (557—698), združili so se očaki zopet z Rimom in toliko uspešneje delovali za razširjevanje krščanske vere. Karol Veliki, priborivši si leta 788 kranjsko deželo, je storil v zvezi s patrijarhom sv. Pavlinom mnogo za pokristijanjenje Slovencev in ob tem času je bil gotovo tudi Kranj z okolico krščanska občina. Iz leta 1226 nam je znan župnik in naddiakon Peter (magister Petrus), kateremu je poveril slavni očak Bertold (1218—1251) duhovno vodstvo za ves gorenski okraj.

Župnija je pripadala do leta 1355 oglejski očakovini, od katere ima svoj izvir in zato so jej dali tudi oglejske mučenike za patrone. To leto (1355) jo je daroval očak Nikolaj, sin češkega kralja Ivana, avstrijskemu vojvodi Albrehtu. Od 1355 do 1507 sicer še vedno Ogleju v cerkvenih zadevah podložna, bila je vendar last avstrijske vladarske hiše. Leta 1448 prejme cesar Friderik IV. od papeža Nikolaja V. pravico, da jo oddaja, komur hoče. Vsled prošnje škofa Krištofa Rauber-ja pa jo vtelesi Friderikov naslednik Maksimilijan I. 17. avgusta 1507 ljubljanskemu škofijstvu. Od tega časa dalje imajo ljubljanski škofje pravico patronata. Oglejski očaki so si hoteli sicer še vedno prisvajati neko oblast, toda škof Tomo Chrön jim je pokazal s svojo odločnostjo, da Kranj ni več v oglejski, ampak v ljubljanski škofiji.

Prvotna cerkev je bila zidana v romanskem slogu ter je imela samo dve ladiji: glavno la-

dijo in ono na evangelijski strani, sorodna stari župnijski cerkvi sv. Jurija v Stari Loki. Sedanja kranjska cerkev je častitljiv spominek krščanske umetnosti iz srednjega veka. Pri cerkveni zidavi se poznate dve dobi: srednje-gotska in pozno-gotska. Svetišče (prezbiterij) ima čisti križasti svod, ladija pa bogato zvezdasto rebrovje. Ta razloček kaže, da je svetišče kakih sto let starejše kakor ladija. Poslednjo so dozidali l. 1491, torej prav takrat, ko so Turki najbolj nadlegovali gorenško stran. Ob onem času je bil v Kranju župnik in naddijakon Matija Operta, ki ima na severni strani župne cerkve v zunanji steni vzdano kamenito ploščo z napisom: **DOMINUS MATHIAS OPERTA. DOCTOR DECRETORUM, PLEBANUS HUIUS ECCLESIE, ARCHIDIACONUS CARNIOLE ANNO DOMINI 1511.** (Gospod Matija Operta, doktor kanonskega prava, župnik te cerkve, naddijakon na Kranjskem v letu Gospodovem 1511).

Cerkev je 38·70 *m* dolga, 18·10 *m* široka, in 16 *m* visoka. V glavni ladiji sta na vsaki strani dva mogočna stebra, ki jo delita v tri dele. Poleg velikega oltarja je na listni strani zakristija, na evangelijski kapela svetega Križa. Zraven prižnice vidimo v oltarju Krista s kehlom v roki. Spominja nas, da je bila tukaj starodavna bratovščina sv. rešnjega Telesa, ustanovljena leta 1445. (Gotts Leichnambs Bruderschafft). Na ravno tej strani stoji kameniti oltar sv. Barbare in sv. Katarine, njemu nasproti sv. Neže in sv. Uršule, dalje proti svetišču pa oltar Matere božje. Temeljito je vso cerkev prenovil =

leta 1892 sedanji veleč. gosp. dekan Anton Mežnárrec ter jo oskrbel z opravo, ki se pri-lega gotski zidavi. Slovesno jo je posvetil pre-zvzišeni knežškof dr. Jakob Missia 9. ok-tobra omenjega leta. — Župne matice niso zelo stare. Krstna knjiga se začinja leta 1640, mr-liška 1681, poročna 1715.

57 m *točvir* Veličastni 62 metrov visoki stolp, ki je zrastel v 14. stoletju, stoji še vedno kakor nov, neomajan in nadvladujoč vso okolico. Sostavljen iz rezanega lah-kega kamena in do velikih lin čvetero-voglat ima 5.11 m svetlobe v kvadratu z 1.76 m debelim zidom. Od velikih lin se stisne zidava v osmero-kot ter se končuje s piramidalno bakreno streho. Zvonovi pojejo v B-moll trizvoku s podvojeno toniko, terco in kvinto (B—des—f—b—dēs—f̄ = 1, 3, 5, 8, 10, 12). Premera imajo 163 : 136 : 108 : 82 : 67 : 55 cm.

Veliki zvon (Kocijan) je vlil Vincencij Samassa v Ljubljani leta 1812 s težo 4024 funtov. V tem času so ga obrnili dvakrat, da vdarja sedaj kembelj na tretjem prostoru. Kinčajo ga podobe: Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Jurij na konju Napis ob vratu:

 SANCTIS CANTIO, CANTIANO, CANTIA-NILLE ET PROTHO, PATRONIS ECCLESIE DI-CATUM. (Posvečen cerkvenim zavetnikom sv. Kan-ciju Kancijanu. Kancijanili in Protu). Ob krilu:

 AUGUSTINO SLUGA, PAROCHO ET DE-CANO, NATALI PAGLIARUZZI MAIRIO, INCENDIO ELAPSI ANNI CONSUMTA URBE, ÆRE COLLATO FIERI CURARUNT THADEUS IOSEK, BLASIUS TERPINZ, ANTISTITES REDITUUM TEMPLI CÆTEBIQUE CIVES ANNO 1812. (Ko je bil Av-guštin Sluga župnik dekan, Natal Pagliaruzzi župan, Tadej Josek in Blazij Trpinec cerkvena ključarja in ko je bilo prejšnje leto mesto pokončano z ognjem — napravili so ta zvon z drugimi meščani l. 1812).

Drugi (nedeljski) tehta 2900 funtov. Marija s sklenjenima rokama in obdana s sijajem, sv. Ivan Nepomuk.

Tretji se imenuje osmi zvon, ker zvonijo ž njim vsak dan ob osmih zjutraj. Križ, sv. Matej z angeljem, sv. Ivan z orlom.

Četrtemu pravijo mali zvon. Sv. Trojica, sv. Sebastijan, sv. Valentin.

Peti (Florijan) s podobo sv. Florijana in sv. Barbare. — Drugi, tretji, četrti in peti zvon je vлил Ignacij Hilzer v Dunajskem Novem Mestu leta 1875.

Šesti je mrliški zvon iz zvonarne Vincencija Samassa leta 1812. Križ, Mati božja, sv. Jožef z Jezusom v naročju.

V stolpiču mestne hiše visi zvon s premerom 42 cm. Na njem ste podobi sv. Križa in sv. Alojzija. Sedaj se ne glasi več, ker nima kembeljna. Vlit leta 1862 je klical nekdanj šolsko mladino dopoludne in popoldne k pouku.

V Kranju so imeli sredi 18. stoletja (1752—1770) lastnega zvonarja z imenom Ivan Kristijan Riser. Livarna je bila pod mestom, kjer še sedaj pravijo „na zvonariji“. Šestero njegovih zvonov je ohranjenih v radoliški dekaniji in sicer: dva na Ródinah, mali zvon v Lescah, veliki pod Kórenom, mali v Ribnem, srednji v Otočah. V kranjskem dekanatu se nahajajo Riser-jevi zvonovi: v Hotemožah iz leta 1752, veliki, lepo doneči zvon v Tenetišah (1753), na Lužah (1754), dva na Srednji Beli (1755), v Viševku (1755), pri sv. Margareti na Trati (1758) in v Druljevku (1761). Značaj njegovih zvonov je z ozirom na intonacijo ta, da imajo vsi krepke, skoraj rezke glasove. Gledé zunanje oblike so okrašeni z mnogimi podobami svetnikov, nahaja se jih štiri ali pet na enem zvonu, celo korenine so okinčane z različnimi obrazi, napise pa je delal mojster večinoma nemške.

Kot posebnost se mora zabeležiti, da je bilo v 18. stoletju na Kranjskem sedem zvonarjev. Njihova imena so: Gašpar Franchi, Luka Dimic, Josip Samassa z nasledniki, Benedikt Huetterer, Baltazar Schneider, Ivan Kristijan Riser v Kranju in Josip Stadler v Novem Mestu (Neostadii). Čudno, da so vse tvrdke propale in da se je ohranila do današnjega dne samo ena, ki že nad sto let nima nobene konkurence. Lahko sklepamo iz tega, kake ogromne dohodke mora imeti, ker izvršuje že toliko časa monopol v vsi deželi. Ta obrt se namreč zelo dobro obnaša; potrebe so vedno nove, vsak naročuje že iz navade raje pri bližnjem kakor pri daljnem podjetniku, in da je pri cerkvah gotov in dober zaslužek — tega še omenjati ni treba. Na tako ugodnem stališču, ko kmalu ne bomo imeli nobenega drugega zvona več, se ena sama tvrdka lahko popolnoma prosto giblje in narekuje cerkvam pogoje, ki niso najmilejši. Poleg tega sprejemamo zvonove iz livarne brez vsake strokovne ocene. Kdo se zmeni, kakšna tvarina se rabi pri vlivanju? Komu je mar, ali sta baker in cin najboljše kakovosti in koliko odstotkov je vsakega? Kdo določuje ceno starim zvonovom, katere jemlje zvonar v račun in so mnogokrat gledé tvarine več vredni kakor novi? Nihče se ne briga za to, ker nihče tega ne razume. Kako izvrstno bi se obrestovalo podjetje, ako bi imeli cerkveno zvonarno v škofiji! Pri toliki množici zvonov bi bilo vedno dovolj dela in zaslužka. Morebiti oživi to idejo mlajši zarod v 20. stoletju!

Podružnice.

1. Rožinvenška.

Izmed šestero podružnic ste dve v mestu, štiri zunaj mesta. V mestu ste rožinvenška in pungrška, zunaj mesta so cerkve v Čirčičah, na Hujah, na Primskovem in na Rupih.

Cerkev **rožinvenške Matere Božje** je od nekdanjih časov v veliki časti. Z zaupanjem so se zatekali ljudje tu-sem v svojih potrebah.

Več stoletij je že preteklo, kar je sv. Dominik († 1221), opomnjen po Mariji, pričel in razširjal molitev rožnega venca. Takratni časi so bili žalostni, propadlo je cerkveno življenje, oznanjevale so se verske zmote Albigenzov, poleg tega ste si bili duhovska in svetna oblast v vednem nasprotju. Rožni venec je bil posebno dober pripomoček, da so se stvari nagnile na bolje ter se spreobrnilo veliko krivovercev. Splošen praznik za vso cerkev je postal leta 1716, ko je ob času cesarja Karola VI. premagal princ Evgen Turke pri Temešvaru na Ogrskem ter je potisnil nazaj proti črnemu morju.

Gotsko cerkev so novo sezidali leta 1518. Od tega časa dalje so službovali pri njej beneficijati, katere je občina predlagala škofu v potrjenje in kanoniško vmeščenje. Zelo slovesno so obhajali vsako leto praznik rožnega venca. Tudi cerkvena glasba ni zaostajala o tej priložnosti; leta 1720 beremo n. pr. v župnem zapisniku: An den hohen Festtagen des hl. Rosenkranzes ist dem Herrn Schulmeister und Organisten für die mit Pauken und Trompeten abgehaltene Musik etwas mehr zu geben. Do l. 1784 so bile v cerkvi rakve (crypta Rosariana). Pokopavali so v njih duhovnike in tudi rodbina grofov Gallenfels je imela tukaj svoj prostor. Popolno prenovljeno cerkev je rožinvenško nedeljo leta 1892 posvetil ljubljanski knez-škof dr. Jakob Missia. Veliki oltar je trivoglat. Marija kraljuje na prestolu z Jezusom v naročju, z žezlom in rožnim vencem v roki. Stranska dva oltarja sta posvečena sv. Josipu in sv. Ani.

Po stenah so podobe iz Marijinega življenja (slikal Matija Bradaška). Na evangelijski steni ladije vidimo morsko bitvo pri Lepantu v korintskem zalivu, kjer je admiral Ivan Avstrijski premagal Turke prvo nedeljo oktobra leta 1571. Zmago so sploh pripisovali molitvi rožnega venca.

Vse tri zvonove je vžil Jurij Steinmetz v Celju leta 1822. Premera imajo 106:90:71 cm in pojo v moll-trizvoku z glasovi f—as—c̄ = 1, 3, 5.

Veliki zvon: Križ, Marija rožinvenška, sv. Josip z Jezusom v naročju. Napis ob krilu: ✚ ZUR GRÖßEREN EHRE UNSER LIEBEN FRAUEN IN ROSENKRANZ VON DEN WOHLTHÄTIGEN BURGERN KREINBURGS.

Srednji: Križ, Marija prepasana s povojii, sv. Ana, sv. Andrej. ✚ CUM VENIT TEMPESTAS SENTITUR MEA POTESTAS, ALIOS AD TEMPLUM VOCO, HOC TAMEN MANEO LOCO. (Ko pride nevihta, kaže se moja oblast, druge kličem v cerkev, sam pa ostanem na tem kraju).

Mali: Križ, žalostna mati božja, svetnik se opira na dve palici.

2. Pungrt.

Cerkev stoji na južni strani mesta poleg nekdanjega ozidja in je posvečena **sv. Fabijanu in Sebastijanu**, ki nimata drugega sorodstva med seboj, kakor da sta oba mučenca iz prvih krščanskih časov. Skupen god se obhaja 20. januarija. Poleg teh dveh časte v velikem oltarju tudi **sv. Roka**.

Sv. Fabijan je bil papež. Ob času preganjanja kristijanov za rimskega cesarja Decij-a je potrdil leta 250 kot cerkveni poglavar svoje versko prepri-

čanje z mučensko smrtjo. — Sv. Sebastijan (Boštijan), telesni stražnik cesarja Dijoklecijana, je živel proti koncu 3. stoletja. Ker se noče odpovedati sv. veri, privežejo ga v vojaškem taboru k stebru, streljajo s puščicami vanj, slednjič ga pobijejo s koli in truplo vržejo v smrdljivo lužo. Častitega mučenca, ki je prestal tako grozno smrt, so si izbrali kristijani kot posebnega pomočnika v kužnih boleznih — Sv. Rok je stregel v Rimu in drugih laških mestih bolnikom ob času kuge v 14. veku. Ko je leta 1414 razsajala ta bolezen v Konštancu, kjer je bil uprav cerkveni zbor, zapovedali so zbrani škofje naj se nosi podoba sv. Roka v procesiji po ulicah, in kuga je kmalu nehala. Na Kranjskem je postavljenih veliko oltarjev temu svetniku v čast in v mnogih krajih obhajajo njegov god 16. avgusta kot zaobljubljen praznik.

Pungrška podružnica (in pomerio Pawmgarten, Baumgarten, odtod popačeno ime Pungrt) je stala že leta 1478. Stara pisma nam pripovedujejo, da jej je takratni mestni sodnik Ivan Šetina volil v svoji bolezni dve zemljišči v Gomilah in pri vislicah ter zapustil 10 goldinarjev za njeno obokanje. S cerkvijo je bila združena duhovska služba (*beneficium simplex*), za katero je predlagala mestna občina sposobnega duhovnika. Kranjci so svoje tri patrone sv. Fabijana, Sebastijana in Roka večkrat potrebovali v sili, ker je kuga trikrat hudo gospodarila v Kranju, namreč v letih 1554, 1557 in 1657. Imenovali so jo črno smrt, v župnijskih maticah je zapisana z imenom „*febris maligna*“. Tudi kolera, njena sorodnica, se je dvakrat oglasila v 19. stoletju (1836 in 1855).

Pri vsej zidavi: v cerkvi, žagradu in lopi, vidimo gotski slog. Glavno podobo v velikem

oltarju je naslikal znani umetnik J. M. Schmidt iz Krems-a. Leta 1877 prenovljeno cerkev kinčajo po stenah podobe iz življenja sv. Roka (slikal Matija Bradaška leta 1881). Jeden stranskih oltarjev je posvečen sv. Ivanu Krstniku, jeden angelju varuhu (slikal Gašpar Götzl leta 1841).

V stolpu visijo trije zvonovi s premerom 117 : 88 : 77 cm. vglášeni v dur-trizvoku d—fis—a = 1, 3, 5.

Veliki zvon je bil poprej v župnem stolpu. Vlit leta 1812 v zvonarni Vincencija Samassa je okrašen s podobami: Križ, Marija z rožnim vencem, sv. Ivan evangelist.

Tudi srednji se je glasil nekdaž iz lin župnega zvonika. Križ, sv. Trojica, sveti Izidor s snopom pri nogah, v oblakih se vidijo strele. Iz livarne Vincencija Samassa leta 1812, kakor veliki.

Mali je star zvon ljubljanskega zvonarja Josipa Samassa iz leta 1750. Sv. Ivan Krstnik, angelj varuh, sv. Sebastijan, sv. Rok.

3. Čirčiče.

Po cesti, ki pelje iz Kranja proti Smledniku, pridemo v kaki pol uri v vas Čirčiče. Prebivalci so si sezidali tu cerkev ter jo izročili sv. **Osvald** (Ožbaltu) v varstvo.

Sv. Osvald, kralj na Angleškem, je bil poseben dobrotnik cerkvam, samostanom in revežem. Padel je v vojski z neverniki 5. avgusta 642, star 38 let. Ker so dobili Nemci krščansko vero z Angleškega, sprejeli so sv. Osvalda med svoje svetnike ter ga ob času frankovske vlade na Kranjskem soznanili s slovenskim ljudstvom, katero mu je postavilo v nekaterih krajih cerkve v čast. Prištevamo ga mučnikom, spominjajoč se njegovega godu 5. avgusta v dan njegove smrti. Slikajo ga kot kralja s krono na

glavi in z žezlom v roki. Na žezlu sedi ptica s prstanom v kljunu. Prstan pomenja Osvaldovo radodarnost, ker je delil siromakom, kadar ni bilo drugega, svoje dragocenosti.

Cerkev pripada kot podružnica že tretji župniji. Prvotno je bila hči matere-župe pred dvorske, akoravno oddaljene od nje dve uri. Skofijstvo je vendar že leta 1754 dovolilo Čirčanom, da smejo v sili (nujen krst, nevarna bolezen, slabo vreme) prositi duhovščino v Kranju dušne pomoči. Leta 1793 so izročili Čirčiče primskovski ekspozituri, ker so mislili ustanoviti na Primskovem samostalno duhovnijo. Toda ljudje se ne morejo privaditi tej zvezi in vložijo že naslednje leto (1794) prošnjo do ordinarijata, da bi se veliko rajše združili z mestno župo v Kranju, kjer imajo vedno opravke, kamor pelje lepa pot i. dr. Skofijstvo jim usliši opravičeno željo z odlokom, *dass sie sich künftighin in allen geistlichen Angelegenheiten an den Pfarrer in Krainburg zu verwenden haben.*

Veliki oltar sv. Osvalda iz leta 1679 je bil prenovljen 1890. Na moški strani oltar sv. Andreja, na ženski strani sv. Ane (slikal Fran Wisiak 1849). Ravni strop v ladiji so nadomestili leta 1848 z obokom, da je sedanja cerkev prav prijazna in precej visoka.

Stolpu so napravili leta 1874 novo lično streho, ker je prejšnje leto stara pogorela vsled strele. Zvonovi merijo skozi krilo 124:95:71 cm.

Veliki zvon s podobo sv. Osvalda tehta 1043 kg. Dobili so ga leta 1899 iz Samassove livarne, pa se nič ne pohvalijo ž njim. Zagnan se močno oglasi, a potihne kar na mah brez odmeva. Ljudje so se tolažili — menda v šali — češ da je v po-

četku še preveč razgret, pozneje utegne boljše peti, ko izpuhti vročino iz sebe (!) Letošnjo zimo se je lahko shladil pri — 17 stopinjah R, toda poje tako kakor poprej. Pravijo, da se ga bodo že privadili počasi.

Tudi srednji je bil z velikim nov leta 1899. Teža 464 kg. Znamenja nima nobenega razun zvonarjevega imena in podobe sv. Andreja. Na vsakem zvonu bi moral biti spominjski napis, kar ima po preteku več let zanimivo zgodovinsko vrednost.

Mali je precej star zvon iz leta 1716. Marija kraljica. sv. Florijan, sv. Urh. Ob klobuku: **ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSÆ.** (Glej križ Gospodov, bežite sovražne moči). Vlil ga je Furlan Gašpar Franchi v Ljubljani. Izmed njegovih starejših zvonov je mali zvon v bližnjem Voklem šentjurske župe izza leta 1694.

Opazka. Dandanes se ocenjuje vsako novo delo bodisi slovstveno ali obrtnijsko. S strogo kritiko presojujemo pisatelje, slikarje, orglarske mojstre i. dr. Zakaj bi tudi ne zvonarjev? Zato priporočam občinam, ki morajo drago plačevati naročeno zvonilo, naj zahtevajo od zvonarja pogodbo z naslednjo zavezo:

Podpisani zvonar I. I. obljubujem, da bom dal vsakemu zvonu močan, polen, čist in prijeten glas, kakor ga imajo najboljši zvonovi iz starih časov. Glas se bo odlikoval z dolgotrajno enakomerno resonanco brez valovitega sunkom podobnega odmeva, kajti sunki pridejo le odtod, ker zvon ni čisto vglashaen. Za tvarino porabim najboljšo bronsovo topljenko (Legirung) iz 78 % dvakrat rafinovanega angleškega bakra in 22 % banko-cina, oboje blago prve vrste. Druzih kovin ne bo primešanih, ne svinjca, ne antimona, ne cinka ali kaj enakega. Umetno izdelano bode zvonjenje v vsakem oziru odlično. Zvonove naj preskusijo glasbeni veščaki in na podlagi njihove izjave naj cerkveno predstojništvo zvonjenje ali sprejme ali odkloni.

I. I., zvonar.

4. Huje.

Huje so ločene od Kranja po globoki strugi, skozi katero se vije med skalnatimi stenami zelena Kokra proti svojemu izlivu v Savo. Na vzvišenem levem obrežju stoji cerkev, kateri je **sv. Josip** zavetnik.

Sv. Josip je bil dokaj pozabljen v prvih krščanskih stoletjih. V naši škofiji so mu posvečene samo tri župnijske cerkve, namreč: Stari Trg pri Poljanah, Suhor na Belokranjskem in Vojsko nad Idrijo. Se-le v poznejših letih se je pričelo njegovo čiščenje, katero je po vplivu sv. Terezije († 1582) posebno pospeševal red karmelitov. Cesar Ferdinand III. je postavil sv. Josipa za varuha českemu kraljestvu, ker je z vestfalskim mirom 25. julija 1648 prenehala tridesetletna vojska. Ferdinandov naslednik Leopold I. mu je izročil leta 1675 v varstvo avstrijske pokrajine in tudi svojemu sinu — poznejšemu cesarju Josipu I. — dal ime tega svetnika. Papež Benedikt XIII. je dostavil leta 1726 ime sv. Josipa v litanije vseh svetnikov, največjo čast pa mu je skazal Pij IX., ki ga je 8. decembra 1870 slovesno razglasil kot zavetnika, vesoljne cerkve in povzdignil njegov god v praznik prve vrste. Da ga časte Kranjci že od nekedaj kot deželnega patrona, je znano. Škof Josip grof Rabatta (1664—1683) je ustanovil v Ljubljani bratovščino sv. Josipa.

V zunanji cerkveni steni je vzdana kamnita plošča z napisom: ECCLESIA HÆC IN HONOREM S. JOSEPHI CONSECRATA EST ANNO 1686 DIE 5. MAJI AB ILLUSTRISSIMO PRINCIPE SIGISMUNDO CHRISTOPHORO COMITE AB HERBERSTAIN, EPISCOPO LABACENSI ET CELEBRATUR EJUS DEDICATIO TERTIA DOMINICA POST PASCHA. (To cerkev je po-

svetil v čast sv. Josipa knežškof ljubljanski Žiga Krištof grof Herberstain 5. majnika 1686. Njeno posvečenje se obhaja tretjo nedeljo po veliki noči). Gotsko svetišče kaže, da je zidava vsaj iz 16. veka. V velikem oltarju podoba umirajočega sv. Josipa, v stranskih dveh sv. Ivan Nepomuk in sv. Apolonija. Cerkev je bila nekedaj podružnica cerkve šentjurske. Na listni strani so jej leta 1882 prizidali kapelo Marijinega zaročenja (slika Layer-jeva), ki je stala poprej zapuščena poleg cerkve.

Zvonovi niso veliki, v premeru imajo samo 85:78:70 cm. Glasovi $\text{ais} - \overline{\text{cis}} - \overline{\text{d}} = 1, 3, 3$ so čudna glasbena oblika z malo terco in s poltonom.

Veliki zvon je delo Gašparja Franchi iz leta 1717. Marija z Jezusom v naročju in s krono na glavi. sv. Josip, sv. Peter, sv. Nikolaj. Ob vratu: **✠ FUGITE PARTES ADVERSE, VICIT ENIM LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID ALLELUJA.** (Bežite sovražne moči, zmagal je namreč lev iz rodu Judovega, korenina Davidova aleluja).

Srednji je prišel leta 1746 iz zvonarne Ivana Antona Samassa. Križ, Marija z žezlom v roki obdana s sijajem, svetnik s palmo in mečem. **SANCTE JOSEPH ORA PRO NOBIS.** (Sv. Josip prosi za nas).

Mali je novejši zvon iz leta 1842, vlił Anton Samassa. Kinčajo ga podobe: Križ, sv. Josip, sv. Florijan.

5. Primskovo.

Ob državni cesti, ki pelje iz Kranja v koprsko dolino, stoji lepa in prostorna cerkev **Matere božje v nebo vzete.** Tej podružnici pripadate vasi Gorenje in Primskovo, ki imate tukaj svoje pokopališče.

Izmed Marijinih praznikov najlepši in največji je spominj njenega vnebovzvetja. Kaj pomenja ime Veliki Šmaren“ družega kakor Marijino zmagoslavno pot v nebesa! Leta 582 je določil papež Pelagij II., naj se obhaja ta god vsako leto dne 15 avgusta.

Ko je obiskoval škof Rajnald Scarlichi leta 1631 cerkve po Gorenskem, prišel je tudi na Primskovo. Že takrat so bili tukaj trije altarji in bratovščina Matere božje. Cerkev pa ni več tista, kakor je bila takrat, ker so leta 1729 sezidali sedanjo. Da so pokrili stroške za zidavo, prodal je preddvorski župnik Ivan Ludovik Gandin plem. Lilienstein njivo na primskovskem polju sv. Josipu na Hujah za 260 goldinarjev. Primskovska cerkev je bila namreč ob onem času preddvorska podružnica. Gotski obok pri glavnem vhodu pod stolpom je še mal ostanek prvotne cerkve.

Leta 1793 je bila ustanovljena na Primskovem ekspozitura z vasmi: Primskovo, Gorenje, Klanec, Huje in Čirčiče. Toda sreča jej ni bila ugodna, da bi se bila razvila v samostojno duhovnijo. Kjer ni edinosti, ondi je razdor. Že prvi ekspozit Gregor Rajec (Reitz) pride navskriž s šentjurskim župnikom Hacin-om. Kdo je bil kriv nasprotja, ne bomo preiskovali. Rajec se pritožuje leta 1794, da Hacin še vedno opravlja duhovsko službo na Hujah, akeravno dobro ve, da je njemu (Rajcu) izročena ta podružnica. Škofijstvo obvesti Hacin-a, naj se vede po določenih in naj pusti ekspozitu delokrog, kakor mu je postavno odločen. Sedaj se vprejo še Hujani sami, češ, da nočejo pripadati Primskovemu in da ostanéjo rajši pri stari šent-

jurski župniji. Pridružijo se jim tudi Čirčani, ki želé zvezo s Kranjem in ne s Primskovim. Obema vasema se ugotovi leta 1794; primskovski kuraciji pa ostanejo samo Gorenje in Klanec. Tako je imela nova duhovnija precej v začetku nepravilne; te so jej družice bile do prejšnjega konca. Oskrbovali so jo zaporedoma štirje kurati ter vodili tudi matične knjige. Za Rajcem je pastiriral Jakob Urbančič (1796—1799), za njim razkapucin o. Nikolaj Gutman (1800—1801), slednjič Gregor Stendler (1804—1814). Ta je večkrat bolehal, in ko je umrl 26. marca 1814 — izmrla je po 21letnem življenju tudi duhovnija ter postala podružnica kranjske župnije. Ljudje so skušali, da dobé ekspozituro nazaj, toda brez uspeha. Sedaj imajo večkrat takega upokojenega duhovnika, ki jim opravlja službo božjo.

Cerkev je bila nekdanj precej obiskovana božja pot. V velikem oltarju vidimo Gosarjevo sliko Marijinega vnebovzetja, na stropu pa njeno venčanje v nebesih. Prav lepa je skupina na oboku v ladiji, kjer nam predstavlja slikar Matija Bradaška Marijo kot kraljico angeljev, očakov, prorokov i. dr. To je zanimiv prizor, ki kaže raznovrstne nebeščane zbrane okrog blažene Device. V enem stranskih oltarjev je sv. Jurij, v drugem sv. Ana.

Visoki stolp nosi štiri zvonove s premerom 143:116:92:44 cm Glasovi prvih treh so cis—e—gis = 1, 3, 5 (cis moll) Primskovljani, bodite ponosni na nje! Ko bi imela take vsaka župnijska cerkev! Četrty zvon je mrliški z glasom $\bar{g}$.

Veliki zvon tehta 1670 *kg*. Križ, Marija z zvezdami okoli glave, sv. Ana, sv. Jurij, sv. Valentin ozdravlja bolnega otroka. Napis ob krilu: **ANTON MEŽNAREC DEKAN, BLAŽ VOMBERGER ŽUPNIK, ALEŠ LIKOZAR INO JOŽEF KERČ KLJUČARJA.** Vžil Albert Samassa leta 1877.

Srednji s težo 858 *kg* in s podobami: Križ, sv. Ana, sv. Valentin. **ANTON MEŽNAREC DEKAN IN ŽUPNIK, ALEŠ LIKOZAR IN JOŽEF ŽIBERT KLJUČARJA.** Vžil Albert Samassa leta 1893.

Mali ima 432 *kg* Križ, sv. Josip z Jezusom v naročju, sv. Volfgang (Volbenk) drži cerkev v roki. Iz livarne Alberta Samassa leta 1877 kakor veliki.

Mrliški je star zvon iz leta 1647. Vžil ga je Mihael Remer v Ljubljani. Krist na križu, poleg njega Marija in sv. Ivan (sv. Ivan v vitežki opravi) Ob klobuku: ✠ **PATER DE COELIS DEUS MISERERE NOBIS.** (Bog Oče nebeški usmili se nas). Zgoraj ima eno korenino odbito in tudi ob krilu je precej okrušen.

6. Rupa.

Ob lepo obdelanem polju te pripelje pot proti severni strani od Kranja po kratkem izprehodu na Rupo. Tu imajo vaščani cerkvico **sv. Marije Magdalene** s pokopališčem.

Svetnica nam je dobro znana iz sv. pisma. Brat jej je bil Lazar in sestra Marta. Žalost je jima delala nekaj časa zaradi pohujšljivega življenja, toda po Izveličarjem nauku spreobrnjena postane izgled prave spokornice. To dobro družino, prebivajočo v Betaniji blizu Jeruzalema, je Gospod sam večkrat obiskal. Legenda pripoveduje, da je prišla Marija Magdalena pozneje v Marseille na sedanjem Francoskem. A ložje verujemo staremu izročilu, da je umrla v Efezu v Mali Aziji, od koder je dal bizantinski cesar Leon VI (886–911) prenesti njene ostanke v Carigrad. Slikarji nam jo predstavljajo ob-

jokano, z razpletenimi lasmi, s posodo za maziljenje in z mrtvaško glavo v roki. God obhajamo 22. julija.

Cerkev je pripadala nekdam pred dvorskim župniji. Da je stara, pričuje gotsko svetišče, katero razsvetljujejo čvetera gotska okna. V velikem oltarju Layer-jeva slika sv. Marije Magdalene, na evangelijski strani oltar sv. Jerneja, na listni sv. Antona Padovanskega. Cerkev je bila popravljena leta 1837, oltarje je prenovil leta 1892 Štefan Čadež iz Dupljan. „Žegnanje“ obhajajo nedeljo po sv. Jerneju.

V stolpu visijo trije zvonovi s premerom 112:91:76 cm. Vglašeni so v dur-trizvoku $f-a-c=1, 3, 5$. Napisa nimajo nobenega razum zvonarjevega imena.

Veliki zvon tehta 738 kg. Križ, sv. Marija Magdalena, sv. Jernej. Zvonar Albert Samassa leta 1887.

Srednjega so dobili iz livarne Antona Samassa leta 1850 s težo 717 funtov. Križ, Marija z Jezusom v naročju, svetnik s krono na glavi, mečem in žezlom v roki (sv. Osvald?).

Mali ima 240 kg peze. Križ, sv. Florijan, sv. Anton Padovanski. Vliil ga je z velikim vred Albert Samassa leta 1887.

Mestno pokopališče.

Kranjci so imeli nekdam pokopališče z Marijino kapelo poleg župne cerkve (capella visitationis B. M. V. in caruario). Ž njo je bila združena kapelanska služba, pri kateri je izvrševal patronat graščak na Brdu (liber baro ab Egk). Na sedanjem pokopališču zunaj mesta stoji **kapela sv. Križa**, 12 m dolga in 8 m široka, zidana leta 1825. Ko je šel posvečevat knežskof Anton Alojzij Wolf župnijsko

cerkev v Tržič, posvetil je to kapelo 11. junija 1836. Oltar kinča podoba Kristus na križu z Marijo, sv. Ivanom in Marijo Magdaleno. Slikal jo je domačin Leopold Layer (rojen v Kranju 21. novembra 1752). Sredi kapele počiva slavní mrtvec, ljubljanski knežškof Jernej Widmer, ki ima na evangelijski strani kameniti spominek z napisom: **HIC QUIESCIT POST MULTOS LABORES BARTHOLOMÆUS WIDMER, XXV. EPISCOPUS LABACENSIS, SS. THEOLOGIÆ DOCTOR, URBIS KRAINBURGENSIS DECUS INSIGNE, ARTIUM INGENUARUM CULTUM DIVINUM AUGMENTIUM AMATOR, PONTIFICATUS APICEM HUMILITATI POSTPOSUIT. OBIT XVII. MAJI MDCCCLXXXIII.** (Tukaj počiva po mnogem trudu Jernej Widmer, 25. škof ljubljanski, doktor sv. bogoslovja, posebna dika kranjskega mesta, gojitelj cerkvenih umetnosti, visoko škofijsko čast zapostavljajoč ponižnosti. Umrl 17. majnika 1883.

V zidu, ki obdaja pokopališče, je štirinajst kapelic križevega pota. Gosta vrsta nagrobnih križev je postavljenih ranjnim v spominj. Črna gruda odeva tudi veliko število pokojnikov mašniškega stanu. Marsikateri duhovnik si je izbral Kranj za počitek v bolehnosti ali na stara leta ter je dobil zadnji počitek tudi tu na pokopališču. Imena nekaterih so še ohranjena v napisih, velika večina je pozabljenih. Izmed domačih dušnih pastirjev počivajo tukaj dekani: Avguštin Sluga † 19. julija 1842 star 88 let, Josip Dagarin † 22. aprila 1850 star 65 let

in Ivan Reš † 17. marca 1874 star 70 let. Tudi dosti svetnih veljakov čaka prihodnjega vstajenja na tej božji njivi. Omenjena naj sta pesnika: dr. France Prešerin, rojen v Vrbi brezniške župnije 3. decembra 1800, † 8. februarja 1849 in Simon Jenko, rojen na Podreči župnije Mavčiče 27. oktobra 1835, † 18. oktobra 1869.

V stolpiču kapele visita dva zvonova s premerom 51:43 cm. Manjši je skoraj oktava večjega ($\bar{g}-\bar{g}=1, 8$).

Večji zvon, vlit po neznanem zvonarju leta 1464, je učakal do sedaj častite starosti: 436 let! Škoda zanj, ako bi se zavrgel pri slučajni napravi novega zvonila. Tak veteran se mora na vsak način ohraniti. Mera skozi krilo in postranska višina ste si skoraj jednaki v proporciji 51:50 cm, odtod podolgovata oblika. Podobe nima nobene in tudi okraska ne, ob spodnjem robu je precej okrušen. Zelena barva takozvana „pátina“, s katero je prevlečen, priča o njegovi sivi starosti. Pátina (aerugo nobilis) nastane vsled vpliva vlažnosti in zraka na bronso. Kemiško bi se zaznamovala s formulo $C O_2, CuO H =$ ogljikovo-kisli bakreni oksid. Ta izraz sicer ni znanstveno natančen, vendar kaže prilično, iz kakošnih prvin je pátina sestavljena. Ob klobuku t. j. ob vrhnem robu nosi zvon napis: † mara † hilf † uns † auss † noten † 464 jar. (Marija pomagaj nam iz potreb). Značilni so med posameznimi besedami križci, ob koncih trivoglati, ki kažejo gotško obliko kakor črke. Pri letnici je izpuščena tisočica, kakor jo izpuščamo tudi mi zaradi okrajšave v govoru in pisavi. Številko 4 so zaznamovali v onih časih z znamenjem 8, ki je podobno polovici številke 8

Manjši nima nobenega napisa. Vsa zunanost pa kaže, da moramo prisojati tudi njemu starinsko veljavo. Premer skozi krilo in postranska višina zna-

Šata 43 : 38 *cm.* Voglate korenine, na katerih visi, so v kotu 70 stopinj zavite.

Poleg opisanih cerkva ste v Kranju še dve kapeli, namreč: žalostne Matere božje v župnišču in gimnazijska kapela, kateri je patrona Marija „sedež modrosti“ (*sedes sapientiæ*).

Skupno v vsej župniji: 7 cerkva, 3 kapelle in 28 zvonov.

II.

Cerkljè.

Majvečja župnija kranjskega dekanata so Cerkljè, ki imajo 13 podružnic in nad 5000 duš. Ljudje prebivajo v 20 vaseh in 796 hišnih številkah. Vsa ta množica je razdeljena v štiri župnije in izročena v varstvo župni patroni **Mariji vnebovzeti**.

Iz zgodovine vemo, da je bil god Marijinega vnebovzetja vsled prošnje bizantinskega cesarja Mavricija (582—602) določen v dan 15. avgusta. Od tega časa so se slovesno spominjali v zapadni in vzhodni cerkvi Matere Gospodove, ki je odšla po prestanem zemeljskem potovanju v nebeško domovanje. S tem vzvišenim predmetom se je bavil že marsikteri umetnik, da bi izrazil Marijino čast v vsej krasoti. Odtod toliko slik, ki predstavljajo veličje tistega velikega dneva, ko so sprejela nebesa svojo kraljico. Praznik se obhaja kot patrocinij še v 21 drugih župnijskih cerkvah naše škofije.

Cerkljè so pripadale od najstarejših časov pa do leta 1751 oglejski očakovini. Poleg glavne Marijine cerkve ste stali prav blizu še dve kapeli: ena v čast sv. Mihaelu in druga v čast

sv. Tomu. Zato beremo v starih listinah ime Cirkhelach, kar bi pomenilo toliko kakor več cerkvâ=Cerklje. Prvi župnik nam je znan iz leta 1154 z imenom Richerus, plebanus de s. Maria. Oglejski očak Nikolaj Česki (1350—1358) je vtelesil 4. januarja 1353 cerkljansko župnijo z vsemi njenimi dohodki samostanu dominikanek v bližnjem Velesalem. Samostan dobi vsled tega pravico, da predlaga očaku sposobnega župnika za Cerkljè in se zaveže, da bode skrbel tudi za njegovo plačo. — Luteranska doba ni odšla brez škode za župnijo. Ljudstvo je bilo vsled verskih prepиров razdvojeno, otrpnila je vnema do bogoslužja, vrh tega so se polastili krivoverci podružnice šmartinske in spodnje-brniške, kjer so imeli svoje shode. Očaki, stolujoči na daljnem Beneškem, se niso dosti brigali za tako odročno župnijo, vladika Tomo Chrön pa tudi ni mogel toliko storiti, kolikor bi bil z večjo dolžnostjo in oblastjo storil, ko bi bile pripadale Cerkljè njegovi škofiji. K sreči dobijo Cerkljani vnetega dušnega pastirja, pravega pionirja zoper versko brezbriznost; prišel je sicer pozno, toda prišel je vendar. To je bil župnik Matija Brecelj (Wrezel) od leta 1634 do 1657. Brecelj popravlja cerkve, vstanavlja bratovščine, vpeljuje in vodi procesije, vabi k prejetanju sv. zakramentov, goji češčenje Matere Božje, vse iz namena: da upiše iz tleče žrjavice nov plamen duhovskega življenja in oživi verskega duha v mlačnih srcih. Po 23letnem naporu je prenovil izročeno si župnijo in tedaj pokliče Bog zasluznega moža k plačilu leta 1657. V zunanji

cerkveni zid so mu vzdali spominjsko ploščo z latinskim napisom. — Ko je papež Benedikt XIV. 6. julija 1751 zatrl oglejski patrijarhat ter namesto njega ustanovil nadškofiji v Vidmu in v Gorici, pridejo Cerkljè pod Gorico. Toda le 36 let traja ta zveza, leta 1787 so je namreč — kar je bilo popolnoma naravno — pridružili ljubljanski škofiji. — Cesar Fran Josip I., bivajoč leta 1883 nekaj dni na Kranjskem, je počastil, potujoč iz Kamenika v Kranj, tudi Cerkljè s svojim posetom in prejel v cerkvi blagoslov z Najsvetejšim (16. julija 1883). Da se ohrani ta izvanredni dogodek poznim rodovom, vložena je na evangelijski strani velikega oltarja črna marmornata plošča, ki poroča o visokem obisku.

Staro župno cerkev je posvetil s pooblaščenjem očaka Dominika Grimani (1498—1517) lavantinski škof Leonard Peverl 26. oktobra 1511. Obdana je bila kakor trdnjava z močnim zidovjem, da so jo ob koncu 15. veka ložje branili turškim napadom. Na koncih tabora so stali štirje stolpi, okoli zidovja pa je bila izkopana široka in globoka struga, katero so ob času nevarnosti napolnili z vodo bližnjega potoka. Ker cerkev ni zadostovala za vso župnijo, dal jo je župnik Jernej Dolenec (Dollenz) leta 1777 podreti in sezidati na njenem mestu sedanjo prostorno hišo božjo. Dolga je znotraj 45·60, široka 19·35, visoka 16·06 metrov, stavljena v renesanškem slogu, največja v kranjski dekaniji. Za zidavo so porabili kamenje razrušenega tabora. Dne 7. septembra 1783 jo je posvetil goriški knez-nadškof Rudolf grof Ed-

ling. Letnico nam kaže kronogram nad glavnimi vratmi: **DEO AC MARIAE EXSTRVXIT ZELVS PAROCHIAE.** (Bogu k časti, k časti Marije — zidala vnema jo župnije). Svetišče, ki je ostalo še od prejšnje cerkve, so dovršili še-le leta 1819. Delo je vodil glasoviti zidarski mojster Matej Medved (rojen v Cerkljah 19. septembra 1796). Ta veleum v svoji stroki je nadvladal še kot mladenič stare izkušene stavbarje, postavil 9 novih, predelal 17 starih cerkva in sezidal naročilom knežškofa Antona Alojzija Wolf kupolo v ljubljanski stolnici, česar si niso upali drugi. Medved popolnoma kmečk in samouk, zidal je tudi knežškofijsko Alojzijevišče v Ljubljani.

Ko je bilo še svetišče dne 23. julija 1819 po škofu Avguštin Gruber posvečeno, tedaj je bila dovršena vsa zgradba. Podobo v velikem oltarju in več drugih je naslikal Leopold Layer. Cerkev kinča šestero stranskih oltarjev, v katerih časté žalostno Mater Božjo, sv. Mihaela, sv. Ano, sv. Antona Padovana, sv. Toma in sv. Katarino. Oltar sv. Katarine je postal l. 1890: oltar sv. Cirila in Metoda. To leto je namreč krasno oltarjevo sliko sv. Cirila in Metoda cerkljanski župni cerkvi naklonil sedanji ljubljanski župan Ivan Hribar. Slikal jo je največji zadnječasnih slovenskih slikarjev: Jurij Šubic. Oblekel je Šubic oba slovanska apostola prav zelo tako, kakoršna sta v Leona XIII. Ciril-Metodovi kapeli pri sv. Klemenu v Rimu. Leta 1889 je Matija Koželj iz Kamenika okrasil svetišče in

obok ladije s slikami iz Jezusovega in Marijinega življenja.

Izmed župnih matic je najstarejša poročna knjiga, ki se začenja z letom 1630. Za njo pride krstna (od leta 1635) in slednjič mrliška (od leta 1658).

Zvonik, sezidan nad glavnim cerkvenim vhodom leta 1783, je 48 metrov visok in krit z bakrom. V velikih linah visé štirje zvonovi s premerom 167 : 138 : 110 : 82 cm, vglášeni v moll-akordu B—des—f—b = 1, 3, 5, 8. Mali zvon b nima važnega vpliva na melodijo, ker je oktava velikega, lahko bi ga imenovali zmanjšano fotografijo velikega. Saj oktava ni drugzega kakor prav tisti glas v višji leži. Bolje bi se glasili po vzorcu 1, 3, 5, 7 = B—des—f—as. Na ta način dobi mala septima a s kot nov glas popolno samostojno veljavo in izvajale bi se sledeče prednosti:

1.) Uho čuti, da visoki b ne spada v tovarišijo nižjih treh zvonov, podoben paglavčku, ki teče kar more, da bi ne zaostajal za drugimi. Vsaka majhna reč, postavljena poleg velike, dozdeva se še manjša, kakor je v resnici. Znižan za cel ton bi dobil krepkejo postavbo in izgubil oni malenkostni glas, kakoršnega imajo mrliški zvonovi.

2.) Zvonjenje z vsemi štirimi zvonovi bi postalo zaradi novega glasu a s harmoniško melodiško; a sedaj je samo harmoniško.

3.) Soglasje višjih treh zvonov bi tvorilo dur-trizvok des—f—as; po sedanji kombinaciji pa se nikjer ne nahaja dur-akord.

4.) Višja dva zvonova bi pela v blagoglasni mali terci f—as, ko pojeta sedaj v zevajoči kvarti f—b, katero prištevamo disonancam.

Kakor cerkev tako je tudi veliki zvon največji v dekaniji. Tekmec mu je sicer tržiški, ki ima ž njim enak premer 167 cm. Toda ne dosega ga v teži; tržiški tehta 2475, cerkljanski pa 2596 kg. Ozaljšan

je s podobami: Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Josip, sv. Peter in z napisi:

**V TVOJI BRAMBI O MARIJA!
BODI NAŠA DUHOVNIJA;
VSE NAS VARI TUKAJ SREČNE,
VSE PRIPELJI V BLAGRE VEČNE!**

**CERKLJANI! JAZ BOM
V GOSPODOV VAS DOM
SKLICEVAL NA GLAS,
KO SVETI BO ČAS.**

**VSI ZVESTO HODITE,
VSI VERNOMOLITE,
DA VSLIŠI VAS BOG,
VAS REŠI NADLOG!**

**ANTON GOLOBIČ, FAJMOŠTER; ANDREJ VAV-
KEN, IZIDOR KRČ, KLJUČARJA — OSKRBELI
LETA 1877. Vliil Albert Samassa.**

Drugi je nad sto let starejši od velikega, vlit v Iv. Jak. Samassovi livarni leta 1773, ko je stala še stara župnijska cerkev. Žalostna Mati bcžja, Marijino vnebovzetje in venčanje. Ob zgornjem robu: **DURCH HITZ DES FEUERS BIN ICH GEFLOSSEN, ZUR EHRE GOTTES BIN ICH GEGOSSEN.** Neko-liko nižje: **LAUDES TRIADI CANO, CRUCIFIXUM PLANGO, MARIAM SALUTO, EXALTATE AP-
PRECOR, APOSTOLOS HONORO, POPULUM VOCO,
MORTUOS DEFLEO, TEMPESTATES PELLO.** (Slavo pojem sv. Trojici, jokam nad Križanim, pozdravljam Marijo, prosim povikšano, častim apostole, kličem ljudstvo, objokujem mrtve, preganjam nevihte). **EXISTENTE PAROCHO IN ZIRKLACH A. R. D. BARTHOLOMEO DOLLENZ, PIA HUJUS PARO-
CHIE LIBERALITAS ME FUNDI CURAVIT ANNO 1773.** (Ko je bil v Cerkljah župnik preč. gosp. Jernej Dolenec, napravila me je darežljivost župljanov leta 1773).

Tretji zvon s težo 734 *kg*, s podobo sv. Josipa in z napisom:

JOŽEF, KLIČE ZVON,
CERKVE VSE PATRON,
POŠLJI CERKVI MIR,
VGASNI VSAK PREPIR,
SPROSI ZADNJI ČAS,
SREČNO SMRT ZA NAS!

Četrty tehta 301 *kg*. Sv. Ivan evangelist.

BOŽJA VLADA NAJ LJUBEZEN,
BODI VSAK POŠTEN IN TREZEN,
MLADI, STARI BODI ČIST,
POJEM ZVON EVANGELIST.

Veliki, tretji in četrty zvon so prišli vsi leta 1877 iz Albert Samassove livarne.

Iz malih lin se večkrat oglasi mrliški zvon vabeč k molitvi: Requiem aeternam... Večni pokoj... Teža 50 *kg*. Zvonar Albert Samassa.

Podružnice.

1. Sv. Ambrož.

Proti severo-vzhodu od Cerkljân stoji v hribih podružnica **sv. Ambrozija**, ki ima izmed vseh cerkvá kranjskega dekanata najvišjo lego (1086 *m*). Pot tje gori je strma, nad dve uri moraš hoditi od župnijske cerkve. V tem visokem gorovju biva viženske soseske zavetnik sv. Ambrozij, ki je stoloval pred davnim časom kot slaven škof v daljnih italijanskih nižavah.

Rojen je bil leta 340 v mestu Treviru na sedanjem Nemškem, kjer je namestoval njegov oče

rimskega cesarja Konštancija (337—361). Izučen pravdnštva postane Ambrozij sednijski načelnik v zgornji Italiji, toda božja previdnost mu odloči drug delokrog, ko ga pokliče na važni škofijski sedež v Milan. Tu se bori odločni mož s krivovernimi Ari-janci, pove neustrašeno tudi cesarju Teodoziju resnico in spreobrne s svojo gorečo zgovornostjo sv. Avgušтина. Umrli je leta 397, star 57 let. Častimo ga kot cerkvenega učenika spominjajoči se njegovega godu 7. decembra. Truplo počiva v najstarejši milanski cerkvi, katero imenujejo baziliko sv. Ambrozija. V njej se hrani kameniti stol, na katerem je sedel in učil. Umetniki nam predstavljajo svetnika v škofovskem ornatu in čebelni panj poleg njega, ker se mu je menda v otročjih letih vsedel roj čebel na obraz. Da bi ta pridna živalica pomenjala njegovo zgovornost, je težko umeti. Ložje si razlagamo čebelin simbol odtod, ker primerja sv. Ambrozij krščansko cerkev čebelini družbi, v kateri vlada edinost, red in skrb za prihodnost (dobra dela).

Cerkvica pri sv. Ambroziju ima samo en oltar, ki zadostuje za redkokratne svete maše. Ljudstvo govori, da še temu oddaljenemu kraju niso prizanesli Turčini; vrgli so sv. Ambrozija iz cerkve in vanjo nagnali konje, katerim je bil oltar za jasli. Prav lahko mogoče, saj se dobivajo podkve turških konj še dandanes med gori-janci, več so jih izkopali tudi v kokrški dolini. In da so bili Turki dvakrat v tej okolici, poroča nam zanesljivo zgodovina. Pri prvem prihodu so razdejali leta 1471 velesalski samostan, drugič pa so drli peš in jež o svetem Mihaelu leta 1472 skozi kokrško dolino na Koroško. — Ob koncu 18. stoletja je pripadala podružnica sv. Ambrozija Šenturški Gori, pozneje so jo dali zopet Cerkljam nazaj.

Nad cerkvenim pročeljem čepi zvonik, v katerem so obešeni trije zvonovi s premerom 98:86:61 *cm* in z glasovi *a—cis—dis* = 1, 3, 4.

Veliki iz leta 1798, težak 7 stotov, s podobami: Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Ivan evangelist. Zvonar Ivan Jakob Samassa.

Srednji iz livarne Antona Samassa leta 1862. Teža 4 stote, podobe: Križ, sv. Josip, sv. Lavrencij.

Mali tehta 180 funtov. Križ, Marija brez madeža spočeta, sv. Andrej. Vlil Josip Reiss v Ljubljani kot namestnik dedičev Vincencija Samassa leta 1820.

2. Spodnji Brnik.

Cerkev, stoječa nekoliko proč od vasi, je posvečena sv. apostoloma **Simonu in Judi**.

Obeh god obhajamo 28. oktobra, ker sta, kakor pripoveduje staro izročilo, oba en dan v Perziji dala življenje za sv. vero. Simon ima pridevek „Zelotes“ t. j. gorečnik, v znak njegove vneme pri označevanju evangelija. Judo imenujejo „Tadeja“ t. j. srčnega. Prvega so bajè čez pol prerezali s pilo (žago), drugemu pa glavo odsekali s sekiro.

V 16. veku so se polastili luterani te podružnice, ki je bila vsled tega razsvečena. Oglejski očak Ivan VI. Grimanus (1546—1592) pooblasti katarinskega škofa Luko Bizancij-a, da jo posveti v njegovem imenu 4. majnika 1555. Bržkone so jo dobili za malo časa zopet krivoverci v roke, ker jo je moral leta 1581 vnovič posvetiti škof Pavel Bizancij. Za župnika Breclj-a so jo leta 1641 prezidali v renesanškem slogu. Razun velikega oltarja sta še stranska dva, postavljena v čast sv. Urbanu in sv. Jedrti (podobi naslikal Leop. Layer leta 1779). — Spodnji Brničanje imajo že od nekedaj svojega dušnega pastirja kot po-

močnika župnijski duhovščini. Prvi je znan Andrej Mavzer, Novomeščan po rodu, bivajoč tu nad pol stoletja (1752—1808). — Sošeska ima tudi lastno pokopališče.

Trije zvonovi so nekako melodiško vbrani (tonika, mala terca in kvarta) z glasovi es—ges—as = 1, 3, 4. Premer 123:105:88 cm.

Veliki zvon iz livarne Ivan Jak. Samassove leta 1769, ko je župnikoval v Cerkljah Jernej Dolenec. Podobe: Sv. Simon in Juda, nekemu grbu podoben okrasek, angelj s trobento in z znamenji smrti (mrtvaška glava, kosti, kosa). Čudni simboli na velikem zvonu! Napis ob vratu: LAUDES TRIADI CANO, MARIAM SALUTO. TEMPESTATES PELLO, APOSTOLOS HONORO, POPULUM VOCO, MORTUOS DEFLEO. (Slavo pojem sv. Trojici, pozdravljam Marijo, odvrčujem nevihto, častim apostole, kličem ljudstvo, žaljujem nad mrtvimi). Temu podoben napis je na drugem zvonu v Cerkljah. Ob klobuku: AD MAIOREM DEI GLORIAM, GENITRICIS CHRISTI SALUTATIONEM ET SS. APOSTOLORUM SIMONIS ET JUDÆ HONOREM. (V večjo čast božjo, pozdrav Kristovi materi in v slavo sv. apostoloma Simonu in Judi).

Srednji iz zvonarne Alb. Samassove leta 1888, preobložen z enakimi napisi, da bi bilo želeti nekoliko razlike. Križ, sv. Josip, sv. trije kralji, sv. Simon in Juda sv. Urban. SV. JOŽEF PROSI BOGA ZA NAS! SV. TRIJE KRALJI PROSITE BOGA ZA NAS! SV- URBAN PROSI BOGA ZA NAS! Ob krilu beremo: VABI IN KLICI V HIŠO BOŽJO! ANTON GOLOBIČ, ŽUPNIK CERKLJANSKI, BALTAZAR BARTOL, ŽUPNIK V POKOJU.

Mali: Križ, Marija brez madeža spočeta, sv. Ivan Krstnik, sv. Josip z Jezusom v naročju, Zvonar Ivan Jakob Samassa 1785.

3. Zgornji Brnik.

Stara listina pripoveduje, da je dal Frančišek plem. Heinburg leta 1404 eno zem-

ljišče cerkvi **sv. Ivana Krstnika** na Zgornjem Brniku. Stala je torej že v začetku 15. veka.

Sv. Ivan Krstnik je bil oznanovalec Kristovega prihoda, vnet govornik in v pokori živeč samotar. Ker ga hvali Gospod sam, moral je biti res sv. mož. Zato se ga spominjamo dvakrat v letu: 24. junija njegovega rojstnega in 29. avgusta njegovega smrtne dneva.

Zgornji Brnik je največja vas v cerkljanski župniji, šteje namreč 108 hiš. Zato ima pa tudi najlepšo podružnico, katero so na mestu stare cerkve začeli zidati leta 1741. Kameniški župnik Maksimilijan Leopold Rasp jo je blagoslovil 10. septembra 1742, posvetil pa 13. julija 1743 tržaški škof Josip Hanibal Leopold grof Petazzi, pooblaščen po zadnjem oglejskem očaku kardinalu Danijelu Delfin. Vidi se, da ljubljanski škofje niso hoteli izvrševati posla v patrijarhovem imenu, kajti razmere med Ljubljano in Oglejem niso bile najboljše. Umirajoči patrijarhat itak ni imel več moči v sebi, kakor le toliko, da je za silo životaril še do leta 1751. Prostorna cerkev, zidana v obliki križa, ima v velikem oltarju podobo sv. Ivana Krstnika, katero je naslikal ces. svètnik prof. Ivan Franke leta 1867. V stranskih dveh oltarjih častijo sv. Marka in sv. Ano.

Trije zvonovi imajo 130 : 102 : 94 cm premera, glasovi so jim d—g—a = 1, 4, 5.

Veliki zvon vlil leta 1773 Ivan Jakob Samassa. Marija z Jezusom v naročju, sv. Ivan Krstnik. Napis ob klobuku: S. JOANNES BAPTISTA ORA PRO NOBIS. (Sv. Ivan Krstnik prosi za nas).

Srednji s podobami: Križ, sv. Ivan Krstnik, sv. Ana z Marijo. Teža 1080 funtov, zvonar Anton Samassa 1836.

Mali je prišel leta 1729 iz livarne dobro znane starega Furlana Gašparja Franchi, od katerega imamo ohranjenih veliko zvonov v naši deželi. Marija kraljica, sv. Ivan krščuje Jezusa, sv. Florijan, sv. Ivan Nepomučan. Ob zgornjem robu zvona beremo: A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMINE. (Treska in hudega vremena reši nas Gospod).

4. Črešnjevek.

Ako greš iz Cerkljân v Velesovo, prišel boš kmalu do cerkve **sv. Duha** v Črešnjevku.

Malo imamo v škofiji božjih hiš, posvečenih sv. Duhu; med župnijskimi ste samo dve: Ráteče na Gorenskem in sv. Duh (Trn) na Dolenškem.

Škof Daniel de Rubeis, glavni namestnik oglejskega očaka Marina Grimani, je posvetil svetišče in veliki oltar v Črešnjevku 8. junija 1535. Ob tej priložnosti je opomnil, naj popravijo tudi ladijo in oskrbe potrebno opravo: knjige, posode, mašno obleko in svečavo. Lahko sodimo po tem, da je bila cerkev takrat zelo revna. Sedanja so zidali leta 1833 ter našli globok temelj, na katerem je stalo prejšnje zidovje. V velikem oltarju prihod sv. Duha nad apostole (slikal Fr. Bizjak 1855), v stranskih dveh oltarjih sv. Andrej in sv. Marija Magdalena. V žagradu umetno izrezljana, zelo stara omara.

Vse tri zvonove je prelil iz starih leta 1883 Albert Samassa. Premier jim je: 108 : 83 : 70 *cm*, teža 800, 332 in 198 *kg*. glasovi f—b— $\bar{a}$ (kvart-sekstakord = 1, 4, 6). Temu enako zvonjenje, toda manjše zvonove, ima župnijska cerkev Leše v radoljiškem dekanatu.

Veliki zvon s podobo sv. Duha. SRENJA ČEŠNJEVSKA, TEB MOJ GLAS VELJA, VABIL, KLICAL BOM VAS V SVETI DOM. Ob spodnjem robu zgodovinski napis: KO SE JE CESAR FRANC JOŽEF I. VOZIL LETA 1883 TOD MEMO, VLITI ME JE DAL ŽUPNIK ANTON GOLOBIČ. — Take opazke so prav umestne, ker se zvon redoma ohrani več stoletij in ž njim tudi spominj omenjenega dogodka.

Srednji s podobo sv. Andreja. SV. ANDREJ TI VSELEJ SPROS' NAM VOLJNO KRIŽ NOSITI, S TEM NEBESA PRIDOBITI.

Mali s podobo sv. Marije Magdalene. OH NEDOLŽNOST OHRANITE, ZA GREŠNIKE MOLITE, RANJCIH NE POZABITE.

Da te pesniške kitice niso klasične, vidi se na prvi pogled, vrh tega hočejo dajati še neke nauke. Izpregovorimo torej nekoliko besedi o **napisih na zvonovih**. Še le v zadnjih desetletjih se je začela vrivati čudna navada, da se smatrajo zvonovi za „pridigarje“. V Begunjah, radoljiškega dekanata, priporoča veliki zvon možem modrost, drugi: ženam pobožnost, tretji: fantom ponižnost, četrti kot mrliški: dekletom čistost! Lepe čednosti, toda govoriti se mora o njih na drugem kraju, tukaj so skoro smešne. Kdo se jih bode spomnil pri zvonjenju? Kdo bode v stolpu iskal pouka? Na nobenem zvonu starejše dobe ni dobiti kakega izreka nraavstvene vsebine. Proč z moralizovanjem! Pustite zvonovom poetični značaj, ljudstvo jih ima za pevce in ne za „pridigarje“. Čast naj pojejo Bogu in slavo preblaženi Devici, nas naj vabijo k molitvi in službi božji, umrle pa naj spremljajo k večnemu počitku.*) To je njihov namen, s katerim se vjemaj tudi napis, ki izražaj na primer: krepko hvalnico, kratko prošnjo, par vzornih

*) Značilen in 'vzgleden napis ima veliki zvon v cerkvi Maria-Hilf na Dunaju:

Ich bin zu Gottes Ehr und Menschen Dienst bereit,

Und gebe, wenn ich soll, den Todten das Geleit.

Imenujejo ga »Schustermichl«, ker ga je dal napraviti črevljar Mihael Sailer leta 1721. Premer 196 cm, teža 80 stotov, glas G.

pevskih vrstic, kako zgodovinsko opazko ali čvrst kronogram.

V izgled navajamo nekaj dobrih, celo markantnih napisov:

1.) **O rex gloriæ veni cum pace.** (O kralj časti pridi v miru). Veliki zvon iz leta 1374 pri podružnici sv. Jakoba, preddvorske župnije.

2.) **Gott dem Herrn.** (Gospodu Bogu). Mali zvon iz leta 1552 kapelice Šenpeter, župnije Šmartin pri Kranju.

3.) **Zu Gottes Ehre ich gehöre.** (Božja čast — moja vlast). Veliki zvon v Kovorju iz leta 1824.

4.) **Gaudeo cum gaudentibus et fleo cum flentibus.** (Z veselimi se veselim — z žalobnimi se žalostim). Veliki zvon v Spodnjih Dupljah iz leta 1837.

5.) **Aleluja! Hvalite Gospoda vsi naverniki, hvalite ga vse ljudstva!** Drugi zvon iz leta 1838 pri sv. Katarini v Lomu (župnija Tržič)

6.) **Slava Bogu, mir ljudem, pokoj mrtvim.** Četrty zvon iz leta 1885 v Šmartinu pri Kranju.

7.) **Čez hrib in plan naj se glasi: Češčena si Marija ti!** Veliki zvon iz leta 1897 na Suhi, župnije Predoslje.

5. Dvorje.

V prijazni podružnici prebiva sv. Nikolaj, varuh cerkvi in soseski.

Svetnika poznamo kot posebnega prijatelja mladini že iz otroških let. Izda se hitro po svoji podobi s škofovo palico v roki, z mitro na glavi in z zlatimi jabolki na knjigi. Bil je škof v Miri na Jutrovem in navzoč pri prvem cerkvenem zboru v Niceji leta 325, kjer je pričevalo 318 škofov o Kristu, pravem Bogu, zoper krivoverca Arija. Tu zbrano družbo bi lahko imenovali družbo mučencev, ker je imelo več cerkvenih vladik pohabljene ude ali zaceljene rane kot znamenja prestanega trpljenja ob času preganjanja za cesarja Dijoklecijana, Galerija in Maksimina Daja. — Ker je bilo namreč kristi-

janov že preveč, da bi jih skupno morili, pomilostila (!) sta je Galerij in Maksimin Daja s tem, da so jim iztaknili ali eno oko ali pa z žrjavico ožgali noge v kolenih.

Nekdanja cerkev je bila tako majhna, da je moral duhovnik maševati pod milim nebom, kadar je prišlo več ljudi skupaj. Zato so imele vse manjše cerkve ob zunanjem cerkvenem zidu oltar, kjer se je opravljala božja služba o večjih shodih. Večino teh oltarjev so podrli v prvi polovici 17. stoletja. Škofje so že imeli gotove vzroke, da so to zaukazali. Odlikoval se je v tem posebno Rajnald Scarlichi (1630—1640), ki je zahteval povsodi, kamor je prišel, da se mora oltar pred vratmi podreti, kamenje pa zložiti na zid okoli cerkve (*altare ante fores destrui et lapides supra murum circa ecclesiam poni*). Več o tem najdeš pri župniji Predoslje. — Veliki oltar stare cerkve v Dvorjah je posvetil Paskazij Gračiškanski (*Pascasius de Galliniana*), škof v istrskem Pičanu krog leta 1485. Sedanjo so sezidali v renesanškem slogu leta 1755. Stranska oltarja sta najstarejša v župniji, delana leta 1656. V njih časté sv. Egidija (Tilna) in sv. Volfganga.

Trije mali zvonovi s premerom 84:80:70 *cm* so stari domačini, ki prebivajo že dokaj let v stolpu. Glasovi so jim $h—a—c = 2, 1, 3$. Srednji je torej za celi glas nižji kakor veliki.

Veliki nosi napis: **S. MARIA ORA PRO NOBIS.** (Sv. Marija prosi za nas). Križ, Marija z Jezusom, sv. Nikolaj, sv. Egidij. Vlil Josip Samassa leta 1738.

Srednji iz leta 1758 ljubljanskega zvonarja Caharije Reidt. Sv. Josip, sv. Nikolaj, sv. Ahacij (?) **A FULGURE ET TEMPESTATE, JESU CHRISTE.** (Treska in hudega vremena, Jezus Krist!).

Mali iz livarne Vincencija Samassa leta 1806. Križ, Marija brez madeža spočeta.

6. Grad.

V zvonikovi steni vzdana plošča z letnico 1426 spričuje, da stoji cerkev **sv. Helene** v Gradu že od davnih časov.

Sv. Helena (s polnim imenom Flavija Julija) je bila žena Konštanciju Kloru, katerega si je cesar Dijoklecijan izbral za sovladarja v veliki rimski državi. Njen sin, slavni Konstantin Veliki, je osvo-bodil kristijane, premagavši svojega nasprotnika Maksencija na milviškem mostu (sedaj *ponte molle*) pred Rimom 28. oktobra 312. Sv. Helena je umrla krog leta 328, god obhajamo 18. avgusta.

Ko so prenovili cerkev leta 1640, posvetil jo je škof Mihael Kummer plem. Kumberg 15. aprila 1641 kot pooblaščenec očaka Marka Gradonika (1629—1656). Ta očak je potrdil tudi bratovščino Matere božje vnebo-vzete, katero je ustanovil cerkljanski župnik Matija Breclj (1637). Slednjič so grajsko cerkev razširili zopet leta 1857. Posebno lepo je izdelan veliki oltar, da ga prištevajo najlepšim v župniji (nov 1701). V stranskih dveh oltarjih sv. Barbara in sv. Lucija (slikal Fr. Bizjak).

Spodnji del stolpa mora biti zelo star, kar sklepamo iz poprej omenjene, v zidu vdane plošče. Zvonovi imajo 100:81:69 *cm* premera, pevajoči v zmanjšanem trizvoku sedme stopinje z glasovi g—hes—dēs = 1, 3, 5.

Veliki z napisom: **S. MARIA ORA PRO NOBIS.** (Sv. Marija prosi za nas). Križ, Mati Božja, sv. Simon in Juda, sv. Ahacij. Iz livarne Marije Ane Schneider v Ljubljani 1768.

Srednji vlit 1803 v zvonarni Ivana Jakoba Samassa. Križ, Mati božja, sv. Ivan evangelist.

Mali prav istega zvonarja in istega leta (1803) kakor srednji. Križ, Marija brez madeža spočeta, sv. Anton Padovan.

Iz opisanih zvonov se vidi, da ni bil nobeden vlit namenoma za to podružnico, ker so na njih svetniki, ki niso v nobeni zvezi s cerkvijo. Velikega so imeli bržkone nekdaž na Spodnjem Brniku (sv. Simon in Juda). Ko napravljajo tu ali tam novo zvonilo, škoda je oddati še dobre zvonove v raztopljenje, zato je prodajo bolj po ceni drugim cerkvam, ki so tudi s starimi zadovoljne. A vprašanje je, kako se novi zvon prilega po glasu svojim tovarišem. — Odtod pride, da se zvonovi po ljudskem izrazu „koljejo“ med seboj, in da so na njih drugi svetniki kakor v dotični cerkvi.

7. Láhoviče.

Cerkev je postavljena v čast sv. Florijanu.

Rojen po sporočilu v sedanjem trgu Zeislmauer, na spodnjem Avstrijskem, je bil sv. Florijan vojaški poveljnik v rimski armadi. Zvestega pristaša krščanske vere so ob času preganjanja peljali na most, privezali mu kamen na vrat in ga vrgli v vodo Anižo (Enns). To se je zgodilo poleg Lavreaka, glavnega mesta takratnega Norika (sedaj Lorch v gorenji Avstriji) krog l. 300. Poljski kralj Kazimir je dobil nekaj svetinj sv. Florijana in od tega časa (1183) ga časte Poljaki kot deželnega patrona. Sicer je pa tako zelo razširjeno njegovo češčenje, da ga ima vsaka družina za pomočnika zoper ogenj. Na marsikateri hiši vidimo svetnikovo podobo in v dan godu 4 majnika se vrše na več krajih obljubljene procesije. Ondi, kjer so pokopali vtopljenega mučenca, se vzdiguje sedaj ponosna cerkev sv. Florijana, kateri je prizidan glasovit, najstarejši avstrijski samostan kanonikov-avguštincev, dve uri pešhodá proti jugo-vzhodu od Linca.

Svetišče láhoviške podružnice so zidali leta 1642, ko je pastiroval v Cerkljah župnik Matija Brecelj, ladijo pa 1698, ko je vladal župnijo Matija Vidmar. Obe letnici sta ohranjeni na ploščah, vzdanih v zunanji cerkveni steni. Prenovljeno cerkev je blagoslovil 14. septembra 1830 kranjski dekan Avguštin Sluga. Veliki oltar napravil in sv. Florijana naslikal podobar Jurij Tavčar leta 1881, stranska oltarja sv. Družine in sv. Uršule nova leta 1835, križev pot Layer-jev. Soseska ima lastnega dušnega pastirja, ki namestuje župnijsko duhovščino. Prvi je znan Mihael Sajevec, bivajoč tu od 1760 do 1778. Cerkev obdaja pokopališče, katero so zgradili ob času kolere leta 1855. Bolezen je tako hudo razsajala, da so imeli meseca septembra omenjenega leta v župniji 88 mrličev.

Vse tri zvonove je vtil Anton Samassa leta 1858. Premer jim je 125 : 100 : 86 cm, glasovi es—g—hes = 1, 3, 5, teža pa 1824, 975 in 554 funtov. Napisi so kratki in dobri.

Veliki s podobami: Križ, žalostna Mati božja, sv. Florijan. ČAST BOGU NA VIŠAVI.

Srednji: Križ, sv. Josip, sv. Florijan. MIR NA ZEMLJI LJUDEM SVETE VOLJE.

Mali: Križ, Mati božja, sv. Ivan od Križa. MRTVIM VEČNO IZVELIČANJE.

8. Šmartin.

Soseskin varuh je sv. Martin, kateremu so naši pradedi zgradili veliko cerkva na Kranjskem.

Skoro bi verjeli, da je hodil ta znameniti mož kedaj po naši deželi. Rojen v Sobotici (Steinamanger) na sedanjem Ogrskem pride v mladih letih v Ga-

lijo, kjer služi kot dičen konjik rimska cesarja Konštancija in Julijana. Tu ga spozna sloveči škof Hilarij, poučuje ga v sv. veri in pripravlja za mašniški stan. Martina obide želja, da bi videl še enkrat svoje stariše in je pridobil krščanstvu. Odpravi se torej v svojo domovino in potuje bržkone po takratni cesti skozi Mediolan (Milan), Akvilejo (Oglej), Emono (Ljubljano), Celejo (Celje) in Petovium (Ptuj). Da je na različnih krajih, kjer ga je peljala pot mimo, oznanoval tudi sv. vero, smemo trditi za gotovo. Od doma se vrne v Galijo, postane škof v Tours-u, kjer umrje leta 397. Na ta način bi bil šel trikrat skozi naše kraje in iz tega si lahko tolmačimo, zakaj je tako znan med Slovenci.

Pravijo, da je stala cerkev sv. Martina že v 9. ali celo 8. stoletju in da bi bila starejša kakor župnijska. Mogoče; najstarejše cerkve imajo šestokrat sv. Petra, večkrat tudi sv. Martina za patrona. Ker manjka zanesljivih prič, ne da se trditev niti ovreči niti dokazati, sama ljudska govorica pa ne zadostuje za resnico. — Sredi 16. veka so imeli šmartinsko podružnico krivo-verci v svoji oblasti. Temu se ni čuditi, ker je načeloval takrat župniji mož, ki je bil — da ne rabimo bolj strogega izraza — sam prijazen novi veri. Porojen iz plemenite rodovine Lichtenberg-Tufstein župnikoval je Krištof Schwab v Cerkljah skoro 50 let (1546—1595). Ne moremo reči, da je naravnost podpiral shode drugovercev, a lahko bi jim bil stavil vsaj zapreke, ako drugega ni mogel storiti. Znano je tudi, da so mu svetovalci bližnjega Kranja, večinoma luterani, zastavili mestne beneficije l. 1578. Velesalska prednica Katarina Herič, oziroma samostan ga je kot patron opominjal njegovih dolžnosti

in naposled tudi naravnost oviral v njegovem delovanju. Pa v čast bodi povedano, da je Schwab spoznal svojo zmoto ter se oklenil zopet kato-liške vere. — Sv. Martinu so večkrat popravljali domovanje, zadnjič prezidano je blagoslovil kameniški župnik Maksimilijan Leopold Rasp 10. septembra 1742. Cerkev je zidana v renesanškem slogu in poleg sv. Ivan Krstnika na Zgornjem Brniku — največja podružnica v župniji. V velikem oltarju sv. Martin, v stranskih dveh sv. Jurij in sv. Hijeronim.

Iz lepo sezidanega stolpa se glasé trije zvo-novi, o katerih ni veliko poročati. Vglašeni v d-dur trizvoku (d—fis—a = 1, 3, 5) merijo skozi krilo 130 : 105 : 90 *cm.* Dobili so jih iz livarne Alberta Samassa leta 1898. Na velikem podoba sv. Martina, na srednjem sv. Josipa, na malem sv. Jurija. Na vseh treh napis: ANTONIUS GOLOBIČ, PAROCHUS.

9. Možánica.

Na raztegnjeni višini, za katero se vije samotna kokrška dolina, stoluje bela cerkvica. Poznajo jo daleč okoli, ker se vidi tako lepo z ravnine navzgor. To je **sv. Nikolaj** na Možánici (693 *m*), ki gleda proti severu na precej višjega soseda sv. Jakoba (964 *m*) v preddvorski župniji. O sv. Nikolaju smo izpregovorili nekoliko več pri podružnici Dvorje, zavetnik je torej v dveh cerkvah ene župnije. Cerkljanska duhovščina mora hoditi skozi velesalsko in šentjursko župnijo, da dospe v dveh urah na Možánico. Domači prebivalci pa zahajajo menda največkrat v Preddvor ali v Viševak k službi božji, kamor imajo najbližje; tudi v Kokro pride

časih kdo pogledat. — Sv. Nikolaj prebiva že od davnih časov na tem gorskem sedlu. Kedaj so mu postavili prvotni dom, nam je neznano, ker se cerkev določno omenja še le leta 1653. Takrat je bila zelo majhena, menda štiri sežnje (7.60 m) dolga in dva (3.80 m) široka, zato so na njenem mestu pozidali leta 1871 novo, prijazno in svetlo hišo božjo. V stranskem oltarju časté frankovsko kraljico sv. Radegundo, ki je posvetni blišč zamenjala s priprosto samostansko obleko († 587). Velesalske dominikanke so jo imele kot vzor redovnega življenja. Zato so jej sezidale v bližnji Srednji Vasi (župnija Šentjurij) cerkev, na Možánici pa jej postavile v spominj oltarček, kjer se je opravljala vsako leto v dan njenega godu 13. avgusta sv. maša.

Ob zidanju nove cerkve so prenovili leta 1871 tudi stolp, v katerem visijo trije zvonovi s premerom 100:85:62 cm. Pojó v gis-moll trizvoku z glasovi gis—h—dis = 1, 3, 5. Vsak je drugega zvonarja, manjša dva sta precej stara.

Veliki nosi letnico 1849 tehtajoč deset stotov, vlit v zvonafni Antona Samassa, okrašen s podobami: Križ, Marija z Jezusom, sv. Nikolaj.

Srednji se je glasil nekdam v Cerkljah pri župnijski cerkvi. Ko dobé ondi leta 1877 novo zvonilo, spomnijo se oddaljenega sv. Nikolaja ter mu poklonijo ta zvon, ki ima sedem stotov. Ako se ne pripeti kaka nesreča, dočakal bode 1913 dvestoletnico svojega rojstva; dobili so ga namreč v letu Gospodovem 1713 od celjskega zvonarja Konrada Schneider. Križ, Marija kraljica, sv. Ivan Krstnik, sv. Florijan. SANCTA MARIA, MATER DEI, ORA PRO NOBIS. (Sv. Marija, mati božja, prosi za nas).

Tretji je ljubljanskega zvonarja Benedikta Huetterer 1750. Teža 250 funtov. Križ, spreobrnjenje

sv. Pavla. Po zadnji podobi soditi je pel ta zvon kedaj v Mavčičah. (?)

10. Pešáta.

Podružnica **sv. Marije Magdalene** je bila nekđaj podložna redu Ivanitov, ker je pripadala župniji sv. Petra v Komendi.

O svetnici glej Rupa, stran 17. O Ivanitih omenjamo sledeče: Red ima svoj začetek še v času pred križarskimi vojskami. Že 1048 je bila v Jeruzalemu hiša s kapelo sv. Ivana Krstnika. Tu so dobivali romarji gostoljuben sprejem. Družba strežnikov se je razvila polagoma v cerkveni red z imenom bratje sv. Ivan Krstnika. Njihov glavni namen je bil: gostoljubnost in postrežba bolnikom. Leta 1118 so sprejeli poleg tega še nalogo, naj se borijo v viteškem (pravičnem, ne roparskem) boju zoper nevernike. Toda umakniti so se morali Turkom iz sv. dežele. Najprej se ustanové na otoku Rod v egejskem morju, pozneje se preselijo na Malto med Sicilijo in Afriko. Odtod njihovo trojno ime: Ivaniti, Rodezi, Maltezi. Nosili so črn plašč z belim križem.

Malteški red je ostarelo cerkev na Pešati prenovil leta 1738, posvetil pa jo nekaj let pozneje knez-nadškof Karol Mihael grof Attems (1752), ko je župnikoval v Komendi magister Peter Pavel Glavár. O omenjenem posvečevanju poroča plošča, vzdana na listni strani svetišča. — Vsled odloka cesarja Josipa II., da se oddaljene vasi združijo z bližnjimi duhovnijami, odvzeli so leta 1788 Pešáto komendski župniji ter jo izročili cerkljanski. Ljudje niso nasprotovali, ker imajo sedaj v župnijsko cerkev veliko bližje, kakor poprej v poldrugo uro oddaljeno Komendo. Toda neimovitim Pe-

šačanom je ostala še nadalje pravica do bolnišnice, katero je ustanovil Glavár v Komendi. — S cerkvijo je bil posvečen leta 1752 tudi veliki oltar sv. Marije Magdalene. Stranska oltarja Matere božje in sv. Mateja je naredil podobar M. Peternel iz Selec (1865).

Trije zvonovi s premerom 126:88:74 cm pojó v kvart-sekstakordu z glasovi $e-a-\bar{c} = 1, 4, 6$. Srednji ima z ozirom na veliki zvon premajhno težo, ali z drugimi besedami: Veliki je gledé srednjega pretežak. Prevelik razloček v teži vpliva tudi na preveliko oddaljenost glasov. To razliko zahteva kvart-sekstakord, zato ni priporočati.

Veliki iz zvonarne Alb. Samassove leta 1874. Križ, angelj varuh, sveta Marija Magdalena. Teža 1942 funtov.

Srednji s podobami: Križ, sv. Ivan Krstnik, sv. Družina, sv. Marija Magdalena. Ob klobuku: VIN-CENZ GOLLNER GOSS MICH IN KLAGENFURT ANNO 1829. Teža 652 funtov.

Mali istega zvonarja in istega leta (1874) kakor veliki. Križ, Marija brezmadežna, sv. Josip. Teža 432 funtov.

11. Štefanja Gora.

Ime nam pove, da časti soseska sv. Štefana kot svojega zaščitnika.

Sv. Štefan je bil izmed onih sedmerih dijakonov, katere so odbrali apostoli, da naj oskrbujejo skupno cerkveno premoženje in podpirajo reveže. Radi njegove gorečnosti v krščanski veri so ga sovražili Judje in zunaj jeruzalemskega mesta pobili s kamenjem. Postal je v mladeniških letih prva žrtev za svoje sv. prepričanje, odtod častni naslov: prvi mučenec (protomartyr). Neštete množice so si po njegovem izgledu z junaško smrtjo zaslužile palmo mučenstva.

V starih listinah beremo, da so imeli Štefanci cerkev že leta 1228. Krog 1650 so jo prezidali, toda dne 21. julija 1804 udari strela va-njo, da je pogorela. Precej drugo leto so postavili novo sedanjo, katero je blagoslovil župnik Mihael Grošelj leta 1806. V velikem oltarju sv. Štefan, v stranskih dveh sv. Florijan in sv. Jedrt. — Izza časa verskih homatij so si pridobili Štefanci dobro ime vnetih katoličanov. Šli so menda v Ljubljano in raz leco vrgli predikanta Jurija Kobilu. — Knezškof Anton Alojzij Wolf je hotel odlikovati podružnico sv. Štefana s tem, da bi jo povzdignil v župnijsko cerkev z vasmi: Štefanja Gora, Možánica, Stiška Vas in sv. Ambrož. To bi bila lepa hribovska župnija s krasno lego. Toda ljudje niso imeli poguma, da bi bili skupaj spravili svoto, potrebno za ustanovo samostojne duhovnije. Zato so se škofu lepo zahvalili na naklonjenosti s prevdano opomnjo, da si ne želé lastnega dušnega pastirja, ker so popolno zadovoljni s cerkljanskimi „gospodi“.

V zvoniku, ki je sezidan nad žagradom, so trije zvonovi s premerom 90:78:77 *cm* in z glasovi $a-hes-\bar{c} = 1, 2, 3$. Te številke kažejo, da je zvonilo melodiško, le škoda, da se nahaja polton mesto celega tona.

Veliki vlit leta 1740, zvonar Josip Samassa. Križ, Marija kraljica, sv. Štefan. S. STEPHANE ORA PRO NOBIS. (Sv. Štefan prosi za nas).

Srednji iz leta 1827, zvonar Ant. Samassa. Križ, sv. Peter, sv. Anton Padovan.

Mali iz leta 1736, zvonar Jos. Samassa. Kinčaga šestero podob: Križ, Marija z Jezusom, sv. Štefan, sv. Lavrencij, sv. Florijan, sv. Rok.

12. Stiška Vas.

Stara cerkvena **sv. Križa** v Stiški Vasi je bila nekoliko proč od sedanje; pozna se še prostor, kjer je stala. Podrli so jo leta 1751 in na višjem kraju sezidali novo, katero je blagoslovil župnik Jurij Fabijan 2. oktobra 1752. Po ljudski pravljici menda v stari cerkvi ni hotela več luč goreti, pač pa so videli mnogokrat razsvetljen bližnji holmec, kamor so postavili novo. Stranskih oltarjev ni v njej. Na listni strani ladije je kip žalostne Matere božje, katerega so prenesli tu sem iz župnijske cerkve. Važen in častitljiv je radi tega, ker so opravljali v 18. stoletju udje bratovščine žalostne Matere božje pred njim svoje molitve. Bratovščino je vpeljal župnik Ivan Filip Mlakar leta 1736. Ker imata dan in noč 24 ur, razdeljeni so bili društveniki v 24 oddelkov ali takozvanih „tablic“, premišljujoč po dnevu in po noči žalost Matere božje. Na vsaki „tablici“ je bilo zapisano ime uda in določena ura za molitev. Ob smrti je zvonilo vsakemu sedemkrat zapored z malim zvonom. Rekli so, da mu „tablico“ zvoni, ker se je izbrisalo njegovo ime iz dotičnega zapisnika. In še dandanes je ohranjen med ljudstvom ta izraz, akoravno ni več bratovščine. — Poleg nekaterih drugih dni se opravljajo v Stiški Vasi sv. maše tudi ob petkih v postu.

Nad cerkvenim pročeljem stoji stolp s tremi zvonovi, ki pojo v b-mollu z glasovi b—dēs—f̄ = 1, 3, 5. Premer jim je 90:74:59 cm.

Veliki tehta 741 funtov, iz livarne Ant. Samsove leta 1861. Križ, sv. Jernej, sv. Ignacij.

Srednji istega zvonarja in istega leta (1861) kakor veliki. Križ, sv. Ivan, sv. Aleš. Teža 396 funtov.

Mali ima 103 kg. Križ. Zvonar Albert Samassa 1893.

Nekdanji mali zvon vlit leta 1645, je nosil ob zgornjem robu napis: CRUX CHRISTI SALVA NOS. (Križ Kristov reši nas).

13. Zálog.

Soseskinemu varuhu **sv. Matiji** so izročene vasi: Zgornji, Srednji in Spodnji Zálog, Gline in Dobráva.

Ko so volili apostoli naslednika nezvestemu Judi, imeli so odbrana dva moža, oba enako vredna tega vzvišenega poklica. Bila sta Bárzaba in Matija. Pred srečkanjem so molili: „Ti, o Gospod, ki poznaš vsa srca, pokaži, katerega si izbral za apostolsko službo“ — in srečka je odločila za Matijo. Oznanjeval je sv. evangelij na več krajih; slednjič pride na Judovsko, kjer mu odsekajo glavo s sekiro. Njegove sv. ostanke je dobilo mesto Trevir na Nemškem, kjer ga časté kot škofijskega patrona.

Založani so si zgradili cerkev leta 1666, sedanji veliki oltar pa kupili v kriški graščini pri Komendi leta 1820. V stranskih dveh oltarjih časté sv. Pavla in sv. Luko. Imajo tudi svojega duhovnika; prvi je znan Prim Kralj, bivajoč tukaj od 1775 do 1777. — Za časa cesarja Josipa II. so hoteli sv. Matiji pridružiti nekaj bližnjih vasi in napraviti iz njih samostojno duhovnijo. Razne ovire so onemogočile to misel in cerkljanska župnija je ostala — ko je bilo toliko družih zmanjšanih — skoro nerazdeljena. Odvzeli so jej sicer leta 1788 Šenturško Goro z okolico, a dobila je Pešáto iz komendske župnije kot odškodnino.

Zvonovi niso majhni. Premer jim je 120 : 104 = 87 cm, glasovi pa fis—g—a = 1, 2, 3.

Posebno važen je veliki zvon, najstarejši v župniji, vlit leta 1434! Tako velikega starega zvona menda ni v vsi škofiji. Obliko ima podolgovato, glas močan, da se daleč sliši, teža krog 20 stotov, zvonar neznan. Napis ob klobuku v gotskih velikih črkah izraža prošnjo, naj bi bil Bog milostljiv ljudem in vsem stvarjem. Glasi se: **EGO SUM QUI PECCAVI, MIQUE EGI, AGERTATUR, OBSEURO, FUROR TUUS A POPULO TUO, ET RECOR-DARE DOMINE TESTAMENTI TUI, ET DIC ANGELLO PERCUTIENTI: CESSET IAM MANUS TUA, UT NON DECOLETUR TERRA, ET DE PERDAS OMNEM ANIMAM. ANNO DOMINI MILLESIMO CCCXXXIIII.** (Jaz sem, ki sem grešil in delal hudobno. Prosim, naj se obrne tvoja jeza od tvojega ljudstva. Spomni se, Gospod, svoje obljube in zapovej angelju, ki nas kaznuje: Pridrži svojo roko, da ne pokončaš zemlje in vsega, kar je na njej. V letu Gospodovem 1434). Med napisom je mala podoba Jezusova s svetom v roki in sv. Peter s ključi. Iz navedenih besedi sklepamo, da je trla kaka huda nadloga tisti kraj, kamor je bil zvon namenjen. Poglejmo nekoliko v takratno zgodovino. — Cesar Sigismund (1410—1437) ima velike težave s Husiti in s cerkvenim razkolom. Na Kranjskem vlada mladoletni vojvoda Friderik. Turki pokončujejo v novomeški okolici cerkve in hiše, ropajo ljudi in živino (1431), začetek boja s celjskimi grofi, oglejski očaki postanejo sužnji beneške ljudovlade. Kak nered je vladal ob teh zmešnjavah! Poleg tega še kake elementarne nezgode; beseda „decolare“ ima namreč tudi pomen „zvodeneti“, morebiti kaže ta izraz na hudo povodenj. Napis torej lahko tolmačimo na to ali ono stran. Pravijo, da je bil zvon v kapucinski cerkvi v Ljubljani. Založani so dali kapucinom prejšnji veliki zaloški zvon v zameno. (?)

Vrh tega je cerkveni dobrotnik J. Kne iz Spodnjega Zaloga, ki ga je iz Ljubljane pripeljal, doplačal še precejšnjo svoto svojega denarja. Odkod so ga dobili kapucini, ki so prišli še le leta 1608 v Ljubljano? Na to vprašanje menda ne bo nikoli odgovora.

Srednji s podobami: Križ, sv. Trojica, Marija z Jezusom v naročju, sv. Matija. Iz livarne Albert Samassove 1871.

Malega je vlil Vincencij Samassa. Križ, Marija z Jezusom v naročju, sv. Matej. Letnica: 1814.

Skupno v vsej župniji: 14 cerkvá in 44 zvonov.

III.

Dupljè.

Leta 1785 so iz nakelske in tudi iz kriške župnije izločili okoli 600 prebivalcev. Vstanovili so jim samostalno duhovnijo z imenom Dupljè, ki obsegajo vasi: Spodnje Duplje, Zgornje Duplje in Zadrago.

Cerkveni zavetnik sv. Vid je bil rojen na otoku Siciliji proti koncu 3. stoletja. Njegov oče ni hotel ničesar slišati o kristijanih, zato sta malega dečka poučevala v krščanski veri Modest in Krescencija. Vse tri so ob času cesarja Dijoklecijana vrgli v kotel raztopljene smole. Truplo sv. Vida je dobil leta 1355 cesar Karol IV. in mu v Pragi postavil veličastno stolnico, kjer so hranjeni mučencevi ostanki. God obhajamo ob najdaljšem dnevu 15. junija, odtod ljudski pregovor, da se o sv. Vidu dan in noč vidi.

Glavni temelj za duhovsko službo v Dupljah (Dewplach, Deuplach, Dupplach) je postavil Valentin Samec, župnik v Zaspah od 1725 do 1751. Samec, rojen Kropar, je dal 1758 glavnico 3000 gld. za beneficij sv. Vida v Spodnjih Dupljah. Obresti te svote so namenjene duhovniku,

ki naj opravlja določene sv. maše in zvesto izpolnjuje dolžnosti svojega poklica. Ljubljanski škof pa imej pravico imenovati za to službo sposobnega beneficijata. Dupljanci z veseljem sprejmo ustanovo in dodajo še nekoliko priboljšeka, da bi mogel „gospod“ lažje živeti med njimi. Škof Leopold grof Petazzi potrdi beneficij l. 1771 in takoj pride prvi dušni pastir Fran Stroj, ki postane slednjič samostojen lokalist (1785).

Hudo skušnjo so prestajali župljani celih 20 let, ker jim je francoska vlada odvzela lokalijo in ljudstvo razdelila med nakelsko-kriško župnijo, kamor je spadalo poprej. Poleg tega jim poberó tudi župne zapisnike, katere zakluči župan (maire) Jean Bapte Lilleg s francoskim podpisom. Lokalist Marko Starè spravi svojo robo skupaj in odrine na Turijak, Dupljanci pa gledajo za njim kakor izgubljene ovce za pastirjem (1811). Toda še so se našli možje pristne gorenske korenine, ki se niso bali nobenih ovir in so pogumno vstrajali v svojih pravičnih zahtevah, da priboré nazaj s toliko žrtvami ustanovljeno duhovnijo. Najbolj delalni so bili: Ivan Jeglič, Simon Pavlin in Josip Rožman. Zlasti prvi, s hišnim imenom Boltar, se je trudil na vse kriplje za lokalijo. Svêta prosijo pri kranjskem dekanu Avguštínu Sluga, z zaupanjem hodijo okoli škofov Kavčič-a, Gruber-ja in Wolf-a ter trkajo na vrata vladnih pisaren. Ko jim pristopita na pomoč še sosednja župnika Blazij Blaznik iz Naklega in Mihael Kogovšek iz Križev: tedaj se začne jasniiti, in Dupljanci imajo vedno več upanja, da

bo uslišana prošnja. Po tolikem trudu dobé slednjič (1831) s škofijskim in vladnim dovoljenjem samostojno duhovnijo nazaj, ki je bila izpraznjena 20 let (1811—1831). — Prve župnijske matice segajo od 1786 do 1812; druge se začenjajo z letom 1832.

Stara spodnje-dupljanska cerkev, podružnica kriške župnije, je stala skoro sredi vasi, prislonjena nekoliko k bregu. Zavetnika sta jej bila sv. Martin in sv. Vid, katerima v čast je posvetil oltar pičanski škof Martin leta 1454 v imenu oglejskega očaka Ludovika Scarampa Mezzarota (1439—1465). Ko dobe Dupljanci lastno lokalijo, začnejo takoj ugibati: kje bodo zgradili novo, večjo cerkev. Poprej imenovani Boltar bi bil rad videl, da jo zidajo na njegovi ledini blizu velike ceste, toda odločijo se za drug prostor. Graščak Bernard Pleterski, brat bivšega kovorskega župnika Frančiška Pleterski, jim ponudi na pripravnem kraju toliko sveta, da bo zadostoval za cerkev, pokopališče in župnišče. Zahteval ni družega kakor to, da se opravi vsako leto ena maša za njega in sorodnike.

Z veseljem se ljudje poprimejo dela, lokalist Marko Starè jim daje pogum in leta 1789 se dvigne sedanja cerkev iz tal. Svetišče je po načinu starih cerkva obrnjeno proti solnčnemu vzhodu, slog priprost, notranja dolgost 21·25, širjava pa 7·85 metrov. Veliki oltar je delo domačega kiparja in slikarja Ivana Gosár (1874). Stranska dva oltarja sta posvečena Mariji pomočnici in sv. Josipu. Podoba starega cerkvenega

patrona sv. Martina je sedaj vrh oltarja sv. Josipa. Tudi na velikem in srednjem zvonu ima svoj prostor.

Zvonik, stoječ nad korom, je imel kedaj navadno streho s štirivoglato „kapo“. Leta 1845 so ga dvignili višje in mu dali bolj lično sedanjo podobo. V starih časih se župljani niso toliko ponašali z zvonilom kakor dandanes. Tako so imeli tudi Dupljanci le dva zvonova, še-le leta 1837 so jima dodali velikega s premerom 127 cm. Srednji meri skozi krilo ob najširjem robu 96, mali 71 cm. Glasovi so jim $d-g-\bar{c} = 1, 4, 7$. Originalna oblika z dvema zaporednima kvartama $d-g$ in $g-\bar{c}$! Tako zvonjenje je zaradi prevelike oddaljenosti intervalov prazno, kakor bi nekaj manjkalo, manjka namreč srednjih glasov. Zvonilo bi se izdatno izboljšalo, ako bi se napravil a namesto visokega $\bar{c}$. Glasilo bi se potem: $d-g-a = 1, 4, 5$.

Veliki zvon je bil vlit v Celovcu, kakor nam pravi napis ob klobuku: ZU GOTTES EHREN BIN ICH GEFLOSSEN, THOMAS GOLLNER HAT MICH ZU KLAGENFURT GEGOSSEN ANNO 1837. Ob krilu: GAUDEO CUM GAUDENTIBUS ET FLEO CUM FLENTIBUS. (Z veselimi se veselim — z žalobnimi se žalostim). Kinčajo ga podobe: Križ, Marija z Jezusovim imenom na prsih — v tej obliki nenavadna podoba — sv. Vid v kotlu, sv. Martin. Zvon tehta kakih 18 stotov; glas ima rezek, krepko izražen, z dobro resonanco in harmonično donečimi postranskimi aliquot glasovi. Stroški so znašali 1270 gld., katere je spravil skupaj lokalist Tomo Babič. Večino denarja so dali domačini, nekaj se je dobilo tudi pri bližnjih sosedih. Ko ga je posvetil celovski stolni prošt Jakob Ortner 17. avgusta 1837, pripeljali so zvon čez Ljubelj, slovesno sprejeli v Dupljah in veselo obesili v zvonik.

Srednji, ki je prišel leta 1750 iz livarne Jos. Samassove, ima v dveh vrstah šestero podob in sicer: Križ, sv. Mihael s tehtnico, sv. Sebastijan, sv. Vid,

sv. Barbara z mečem, sv. Martin daje plašč revežu. Ob zgornjem robu beremo: ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSÆ, VICIT LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID AL^a. (Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči, zmagal je lev iz rodu Judovega, korenina Davidova aleluja).

Mali je najstarejši, vlit leta 1679, brez zvonarjevega imena. Ob onem času sledimo v Ljubljani zvonarska mojstra Ferdinanda Eisenberger in Davida Polster. Poslednjega zvon visi pri sv. Margareti na Trati, župnije Velesalo iz leta 1668. Mogoče, da je katerega teh dveh zvonarjev tudi dupljanski, ki nosi napis: ✝ CHRISTE FILI DEI MISERERE MEI. (Kriste, Sin božji, usmili se me). Na zvonu vidimo Izveličarja na križu, Marijo obdano s sijajem, z Jezusom v naročju in z žezlom v roki.

Podružnica.

Sv. Mihael v Zgornjih Dupljah.

Sv. Mihael, prvak angeljev, se je potegnil v borbi dobrih in hudobnih duhov za čast božjo. Glavni nasprotnik mu je bil Lucifer (veliki drakon, stara kača), ki se je s svojimi privrženci vzdignil zoper Boga. Toda premagan se pogrezne s svojo druhalijo v brezdno, sv. Mihael pa se vzdrži v višavah. Zato ga slikajo kot zmagovalca z mečem v roki in s ščitom ob strani z besedami: Quis ut Deus? (Kdo kakor Bog?) Po veri nekdanjih časov drži tehtnico pri božji sodbi, kar bi pomenilo, da je zavetnik vernim dušam. Odtod lepa cerkvena molitev (ofertorij pri maši za mrtve): „Signifer s. Michaël repraesentet eas in lucem sanctam — vojvoda sv. Mihael naj je pripelje v sv. luč.“ Znana je močna trdnjava z imenom angeljski grad v Rimu med reko Tiberio in cerkvijo sv. Petra. Papež Bonifacij IV. (607—614) je posvetil v tej trdnjavi v čast sv. nadangelju Mihaelu kapelo, katero je nadomestil Benedikt XIV.

(1740—1758) z orjaško podobo istega nadangelja iz pozlačenega brona, ki še sedaj gleda z višave te velikanske zidarije tje daleč čez mesto.

Kedaj je bila posvečena zgornje-dupljanska cerkev, ni znano. Peterostransko svetišče, svod med njim in med ladijo kakor tudi okno za velikim oltarjem spričuje, da je bila zidana v gotškem slogu. Leta 1845 so ometali (!) rebrovje in poslikali presbiterijev obok. Vsi trije oltarji so delani v barok-slogu 17. stoletja. Veliki je iz leta 1676; približne starosti sta tudi stranska oltarja sv. Margarete in sv. Urbana. Cerkev ima srebren kelih, katerega jej je podaril bivši nakelski župnik Matija Grus (1676—1688), umrl kot beneficijat rožinvske cerkve v Kranju 17. decembra 1718.

Stolp, sezidan leta 1762, stoji na zapadni strani, pred cerkvijo. Pokrit je s šiljasto streho, ki se mu prav dobro prilega. Namesto starih dveh zvonov — enega je vlil Iv. Kristijan Riser v Kranju (1763), družega Tomo Gollner v Celovcu (1841) — so dobili leta 1894 tri nove s skupno težo 1241 *kg*. Premer jim je 106:89:72 *cm*, glasovi f—as— $\bar{c}$ = 1, 3, 5.

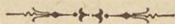
Veliki ima 643 *kg*. Križ, Marija brezmadežna, sv. Mihael s tehtnico.

Srednji s 391 *kg*. Sv. Urban z grozdom.

Mali tehta 207 *kg*. Sv. Margareta z zmajem.

Ker imata srednji in mali zvon le po eno podobo, morata biti tudi boljši kup. Podobe zahtevajo namreč več dela. Zato računijo zvonarji za kilogram brona nekoliko manj, ako se zahteva samo ena podoba. Prav tako so zvonovi tudi ceneji, ako nimajo napisov.

V vsej župniji: 2 cerkvi in 6 zvonov.

IV.

Goriče.

b južnem vznožju skalnatega Storžiča, ki vzdiguje svojo mogočno piramido 2134 m visoko, je posejanih na desno in levo več vasi s prelepo lego. Solnce obseva ves ljubi dan to mirno okolico, katero imenujejo s skupnim imenom „pod gorami.“ Tu samotari župnija goriška, kateri pripadajo sela: Goriče, Srednja Vas, Zalog, Leténice, Kámenik in nekaj posamnih domov. Vseh duš se šteje okrog 500.

Cerkveni zavetnik sv. Andrej je bil Gospodov apostol. Izročilo pripoveduje, da je oznanjeval evangelij divjim Scitom. pozneje je prišel na Grško in prebival v mestu Patras. Tu ga privežejo na dva postranska tramova (Andrejev križ), na katerih viseč je menda šele za dva dni umrl. Glavo hranijo v cerkvi sv. Petra v Rimu. Apostola Peter in Andrej sta si bila brata.

Pergamentne listnine spričujejo za gotovo, da je stala cerkev v Goričah že leta 1376 kot podružnica nakelske župnije. Ljudje so se mnogo trudili, da dobé lastnega dušnega pastirja; toda

v starih časih, ko so bile zelo redke župnije in le malo duhovnikov, se kaj takega ni moglo doseči. Goričani so omenjali, da jim je poldrugo uro dolga pot v Naklo pretežavna. Poleg tega morajo hoditi skozi glasoviti „Vojvodin boršt“, v katerem se mnogokrat skrivajo nepošteni ljudje. In kako hudo je po zimi, ko zaradi snega ne morejo priti k službi božji! Prvi korak do samostojnosti dosežejo že leta 1568, ko jim škof Peter Seebach blagoslovi lastno pokopališče. Vrh tega naroči nakelskemu vikariju Jakobu Gallus (Petelin?), da mora biti vsako tretjo nedeljo sv. maša v goriški cerkvi. To je bilo že nekaj. Še več pravic podeli ljudem škof Sikst Carcanus, ki je pregledoval vsled papeževega povelja ljubljansko škofijo in prišel tudi v Goriče 2. novembra 1620. *) On določi, da naj se opravljajo sv. maše tudi sv. dan, velikonočno nedeljo in ob nekaterih sopraznikih. Toda nakelska duhovščina je že težko vstrezala Goričanom, zato jim dovoli župnik Jernej Jenko leta 1689, naj si poiščejo svojega duhovnika in skrbe za njegove dohodke. Veliko veselje zavlada ob tej novici po vsej soseski, češ: sedaj smo rešeni nakelske sužnosti, sedaj postanemo sami svoji! Precej to leto (1689) dojde v Goriče pastirovat Jakob Krč, za njim se vrsté z malimi presledki začasni dušni pastirji, leta 1786 pa postanejo Goriče samostojna duhovnija. Da bi imela

*) Nos, frater Sixtus Carcanus, Dei et Apostolicae sedis gratia episcopus Germanicensis, nec non per universum episcopatum Labacensem visitator apostolicus, ab eadem sancta Sede specialiter delegatus.

nekoliko več duš, pridružijo jej še vasi Leténice, Kámenik in Zavodó, ki so spadale do sedaj k preddvorski župniji.

Goričani dobé prvega župnika, in to je o. Fortunat Kreuter. Prišel je iz mnogobrojne samostanske družine bosih avguštincev, katerim je načeloval kot priyor. V Ljubljani je gledal bržkone lepše dneve kakor v samotnih Goričah, toda zavest, da deluje in trpi med ljudstvom, mu daje tolažbo, da vstraja tu celih 36 let (1786—1822). Lotil se je različnih poprav; najraje bi bil delal novo cerkev, ker je bila stara pretesna, toda manjkalo je denarja. Da se dobi vendar nekoliko več prostora, dal jo je razširiti leta 1796, kmalu potem je napravil nov veliki oltar i. dr. To je zadostovalo v prvi potrebi. O. Fortunat, 82letni starček, zatisne 26. februarja 1822 oči temu svetu. Goričani svojega prvega duhovnega očeta in bivšega avguštincaprijorja spoštljivo pokopljejo, pa tudi po smrti ne pozabijo želje, katero je ranjki vedno gojil, željo namreč: da se sv. Andreju postavi večje in lepše domovanje. In vse se je srečno izvršilo v primeroma kratkem času. Ravno na onem kraju, kjer je stala stara, zgradili so leta 1852 sedanjo novo hišo božjo. Delo je vodil takratni lokalist Ivan Justin, zidava se je obnesla prav dobro in precej to leto jo posveti z velikim oltarjem vred knezškof Anton Alojzij Wolf (26. septembra 1852). V oltar so vložili ostanke mučencev: sv. Benedikta, sv. Deziderija, sv. Venusta in sv. Inocencije. Oglejmo si cerkveno stavbo natančneje.

Postavljena na nekoliko vzvišenem svetu, ima prav lepo lego, pod njo so razvrščene hiše goriške vasi. Po 18 kamenitih stopnicah prideš do glavnega vhoda, nad katerim se vzpenja pročelje, obrnjeno proti jugu. Ko vstopiš, prikupi se ti na prvi pogled lična cerkvena oblika. Nad ladijo in svetiščem je raztegnjen visok obok, ki se deli v več manjših oddelkov. Okna ob stenah so velika, da dohaja dovolj svetlobe v notranje prostore. Dolgost cerkve znaša 28·80, širjava 11 metrov. To razmerje popolno zadostuje za število župljanov. Slika v glavnem oltarju nam kaže križanje sv. Andreja; za sliko stoji v „tronu“ svetnikov kip, katerega odpira cerkvenik kakor je običajno povsod, le ob nedeljah in praznikih v letu. Razsvetljeno po množici sveč, se leskeče takrat vse v zlatu, in naše ljudstvo se že naprej veseli praznikov, ko je tako sijajno okrašena njihova cerkev. Kinč dovršuje lep tabernakelj, ki ga je izdelal Valentin Šubic iz Poljan, blagoslovil pa župnik Martin Vodir (1884). Na ženski strani je poleg prižnice oltar Matere božje, katero je naslikal F. Pustavrh leta 1864; na moški strani stoji oltar sv. Jakoba starejšega (slika Götzl-ova). Pozabiti ne smemo male kapelice pod korom blizu velikih vrat. Zavarovana z železno ograjo odpira se le takrat, kadar prinesejo kakega novorojenčka v cerkev. Tu je namreč krstni kamen in prostor za krščevanje, ki nas spominja po svoji podobi baptisterijev starih krščanskih časov.

Nad cerkvenim pročeljem se vzdiguje ličen stolp s šiljasto streho. V njem visé trije zvonovi, peva-joči v kvart-sekstakordu z glasovi es—as—c̄ = 1, 4, 6.

Ta intonacija je semtertje precej priljubljena, ker imate kvarta in velika seksta nekaj prijetnega za uho. Vendar iz dvojnega vzroka ni priporočati 1.) zato ne, ker so si glasovi preveč oddaljeni in 2.) zato ne, ker je zveza teh treh glasov v muzikalnem oziru nepopolna. Manjka jej namreč, kot postranski obliki trizvokovi, samostojnega temeljnega tona. Vsled tega nima stalne veljave in potrebuje razveze. Zvonovi merijo skozi krilo 124:101:78 *cm*. Vse tri je vžil Anton Samassa in sicer velikega leta 1832, druga dva pa takrat, ko so zidali novo cerkev (1851). Napisov nimajo nobenih.

Veliki tehta 1675 funtov, dali so zanj 1256 gld. Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Andrej.

Srednji 931 funtov s podobami: Križ, Marija z Jezusom v naročju. sv. Mihael.

Mali ima 438 funtov. Križ, sv. Ana z Marijo, sv. Josip.

Podružnica.

Sv. Lambert v Zalogu.

Sv. Lambert je bil škof v Mastrih-u na Nizozemskem ob času kralja Hilderik-a II. Neverniki so ga pregnali s škofijskega sedeža, zato preživi več let v samostanu in se vrne slednjič zopet v Mastrih. Tu umre mučeniške smrti, zaboden s sulico leta 709. Godu se spominjamo 17. septembra.

Cerkev stoji pod zaloško goro, oddaljena od Gorič dobre četrte ure. Ostarela je in razpokana, zato nabira soseska že dalje časa denar za njeno popravo ali celo novo zidavo. Stala je že leta 1493, ko ji je Katarina Škube volila dva travnika in eno njivo. Ljudstvo govori, da so kedaj menihi prebivali v tem kraju, toda zgodovina molči o tej pripovedki. Cerkev je posvetil škof Krištof Rauber 30. novembra 1521. Okoli nje je bilo tudi pokopališče, katero je bla-

goslovil pri apostolskem obiskovanju papežev poslanec škof Sikst Carcanus 3. novembra 1620. Ladija ima raven strop, kakoršnega so imele večinoma vse stare cerkve. Od svetišča jo loči gotski obok, takozvani oslovski hrbet. V velikem oltarju sta sv. Lambertu tovariša: sv. Štefan in sv. Lavrencij. V dveh oltarjih ladije časté sv. Jurija na evangelijski in sv. Valentina na listni strani. Oltar sv. Valentina je bil nov leta 1698. Posebej ga omenjamo zato, ker so dohajali nekdanj ljudje tu sem kakor na božjo pot, prosit svetnika pomoči v boleznih.

Stolp so sezidali leta 1710. V njem visita dva zvonova as—dēs = 1, 4. Premera imata 90 : 68 cm.

Večji zvon je iz Ivan Jak. Samassove livarne (1792). Kinča ga troje podob: Križ, Marija s sklenjenima rokama, sv. Ivan evangelist.

Manjši je nekoliko starejši. Ob zgornjem robu nosi napis: ✠ A PESTE, FAME ET BELLO LIBERA NOS DOMINE. (Kuge, lakote in vojske reši nas Gospod). Take prošnje kažejo, da se je moralo ljudem slabo goditi v onih časih. Ob krilu beremo: ✠ ZACHARIAS REID GOS MICH IN LAYBACH 1753. Križ, Marija Magdalena s posodo za maziljenje in z mrtvaško glavo, sv. Florijan, klečeč svetnik s palmo in mečem. Ako sodimo po podobah, ni bil nobeden teh zvonov vlit namenoma za cerkev sv. Lamberta. Dobili so ju bržkone od družih krajev.

V vsej župniji: 2 cerkvi in 5 zvonov.

V.

Šentjurij.

So cesti, ki pelje iz Kranja naravnost proti vzhodu, prideš v dobri uri do velike vasi Šentjurij (Šenčur). Župnija je precej obsežna, razprostirajoča se po široki ravnini, odtod ime Šentjurij na polju (ad s. Georgium in campis, in campestribus). Skrajna podružnica na severni strani je Viševsek, na južni pa Prebačevo, oddaljeni dve uri druga od druge.

Župnijski zavetnik sv. Jurij je bil doma v Lidi, mestu med Jafo in Jeruzalemom. Zaradi svojega poguma se je pospel v vojaški službi na visoko stopinjo dostojanstva ter bil obglavljen kot neustrašen spoznovalec sv. vere v Nikomediji leta 304. Lepo piše o njegovem mučenstvu beneški očak sv. Lavrencij Justinijani: „O beata mens martyris, quae nec tribulatione, nec angustia, nec plagis, nec laboribus, nec praesentibus neque futuris a Christo valuit separari.“ (O blažena duša mučenceva, katere ni moglo ločiti od Krista ne preganjanje, ne stiska, ne rane, ne trpljenje, ne sedanje, ne prihodnje). Pravljica govori, da je rešil kraljevo hčer Aleksandro, ki je bila odločena zmaju za hrano. Borba z zmajem in zmaga

nad njim ne pomenja družega, kakor zmago krščanstva nad paganstvom. Slavnemu svetniku so postavili veliko cerkvâ, samo v Carigradu pet; zato je dobil častni naslov „bizantinski vitez“. Posebno priljubljen je Grkom, ki so mu sezidali v njegovem rojstnem mestu Lidi novejši čas (1876) veličastno svetišče. Tudi v naših krajih se je v dobi turškega nasilstva v 15. in 16. veku dvignilo več cerkvâ v čast sv. Juriju, ker je veljal kot poseben zavetnik zoper nevero. Njegov god 24. aprila imamo za začetek spomladi, kajti takrat prijahs sv. Jurij na „zelenem konju.“

Duhovnija je zelo stara. Da je stala tukaj cerkev ali vsaj kapela že ob času oglejskega očaka sv. Pavlina (776—802), trdi se, a brez veljavnih dokazov. Nemogoče ni, zlasti zato, ker je Kranj tako blizu. Očak Bertold, poseben dobrotnik velesalskemu samostanu, jo je leta 1238 daroval ondotnim dominikankam s pravico, da samostan predlaga vsakokrat sposobnega duhovnika v potrjenje. Najstarejši sedaj znani župnik se imenuje Udalrik (Ulreich von Sant Geori 1297). Velesalska prednica je vedno izvrševala patronatno pravico v imenu samostana. Samo leta 1570 beremo, da je prejel Anton Kilar (Khüller) šentjursko župnijo od sodnika in sve-tovalcev mesta Kranj. Bržkone je vplivala v tem slučaju verska zmešnjava, ko se je širil v luteranski dobi splošen nered po mestih in deželi. Toda za deset let (1580) imenuje zopet prednica novega župnika Andreja Matinus, ki je umrl v Šentjuriju 7. marcija 1594. Dolgo časa je vodil župnijo Oktavij Amigoni (1635—1671). Kot Italijan po rodu in mogoče tudi radi duševnih vrlin je imel veljalno besedo pri ta-

kratnem patrijarhu Marku Gradonik-u. Imenovan za njegovega pooblaščenca (commissarius) je nadzoroval mož sosednje župnije, poleg tega je bil še spovednik po gorenskih ženskih samostanih ter smel sprejemati od nun celo redovne obljube. — Leta 1704 je naštel župnik Jakob Krč 2450 duš; vidi se torej velik naraščaj v primeru s sedanjim številom ljudstva. Ko so razni dobrotniki ustanovili beneficije v Šentjuriju (1744), v Viševku (1770) in pozneje še v Vogljah in Hrastju, pomnožilo se je tudi skupno število duhovnikov na sedem. — Ob vladanju cesarja Josipa II. (1780—1790) so veliko župnij okrajšali in ljudstvo pridružili novim duhovnijam. Sv. Jurij je ostal pri tej delitvi celoten, izgubil ni ničesa in tudi pridobil ničesa. Cerkev sv. Josipa na Hujah je pripadla dokaj pozneje kranjski župniji. — Župnijske matice so vse iz 17. veka. Krstna knjiga se začneja 1628, poročna 1630, mrliška 1675.

Svetišče stare cerkve je bilo obrnjeno proti solnčnemu izhodu, sedanja cerkev ima veliki oltar na južni strani. Dozidali so jo leta 1747, kakor nam naznanja kronogram nad glavnim vhodom: **DIVO EQUITUM PRINCIPI PAROCHIA EXTRUXIT.** (Župnija jo je postavila blaženemu prvaku konjnikov). Beseda „equitum“ nam je tukaj lahko v pomenu viteza ali junaka. Ljudje so se zelo veselili nove cerkve in radovoljno pripravljali potrebnih reči. Pesek so kopali „v Kotu“ na koncu Dremovtove hiše, ter pri kopanju dobili močan studenec, kjer je še sedaj vodnjak in zadosti vode. Kamenja so navozili

tje do sredi vasi, misleči, da bo zadostovalo za vso zgradbo, toda šlo je vse za temeljno zidovje. Ko izvedo, da pridejo zidarji od Vokla gori, gredo jim do Levčevega gozda z godci naproti in jih slovesno spremijo v vas. Župnik Jakob Vidmar (1723—1753) navdušuje ljudi k vstrajnosti in skrbí, da gre zidarskemu mojstru, ki je bil doma v Polhovem Gradcu, delo urno izpod rok. Tako se je srečno dovršila zidava in cerkev je 14 let pozneje posvetil prvi goriški kneznadškof Karol Mihael grof Attems 9. avgusta 1761. Oglejmo si njeno notranjščino.

Dolgost jej znaša 25·96, širjava pa 11·50 m. To razmerje jo dela precej široko, kljub temu postaja pretesna za tako obsežno župnijo, ki šteje sedaj okrog 3500 prebivalcev. Obok svetišča je okrašen s freskami, ki kažejo razne dogodke iz življenja sv. Jurija. Nad velikim oltarjem beremo kronografikon:

PERTULIT IN TERRIS ARCTISSIMA
PRÆLIA VICTOR:
NUBIBUS ELISIS LUCE CORUSCUS OVAT.

Ta distihon pomenja z ozirom na trpljenje in zmago sv. Jurija:

Boj najhujši prestal na zemlji, a zmagal si slavno:
Temni oblaki so proč, jasno ti sije nebó.

Letnica 1750, katero beremo iz rimskih črk, nam kaže, da je bil obok v svetišču slikan tri leta potem, ko je bila cerkev dozidana. Župnik Martin Povše († kot dekan v Ribnici dne 29. aprila 1896) je popolno prenovil zapuščeno hišo božjo. Leseni veliki oltar, pre-

obložen z ornamentiko, je bil prenovljen leta 1883 in blagoslovljen po proštu dr. Antonu Jarec († 13. februarija 1900). Kip sv. Jurija na konju, ki je stal v „tronu“, so postavili takrat v zunanji prostor nad glavna vrata, mesto njega pa dejali v „tron“ sv. Jurija brez konja. Trdili so namreč, da se konj ne spodobi v oltarju. Večina ljudstva je bila razdražena radi tega, kajti kmečki okus je mnogokrat zelo zelo navezan na tvarinske oblike. Nasprotniki so modrovali, da morajo iti na ta način vse živali iz cerkve. Zakaj ima sv. Marko leva, sv. Luka vola, sv. Ivan orla, sv. Anton celo pujska, sv. Dominik in sv. Rok psička? Razburjenost se slednjič poleže, ko dobé mesto sohe vsaj sliko sv. Jurija na konju (umotvor Jurija Šubic, izdelan v Parizu). Med drugimi svetniki sta v velikem oltarju tudi Francoza: sv. Feliks Valois († 1212) in sv. Ivan Matha († 1213), ustanovitelja trinitarcev t. j. reda sv. Trojice za reševanje krščanskih ujetnikov iz mohamedanske sužnosti. Kak pomen bi imel ta red za naše kraje, ne vemo povedati. Manjši oltarji so štirje. V njih časté na evangeljski strani Marijo brezmadežno (slikal Ivan Šubic 1884) in sv. Ivana Nepomuka; na listni ali moški strani sv. Jakoba starejšega in sv. Florijana s sv. Ahacijem (slikal J. Ehegartner). Pod cerkvijo so prostorne rakve, v katerih počiva več duhovnikov.

Cerkev je oklepalo nekdanj pokopališče, obdano z visokim zidom, skozi katerega so vodila obokana vrata. Tem vratom so rekli „pod žlempgo“. Pred nje so postavljali mrliča in čakali

ž njimi toliko časa, da je je duhovnik spremil v cerkev. Pod majheno lopo na pokopališču je stala ob gotovih dnevih mizica, kamor so pokladali kmetje surovo maslo sv. Juriju v dar. Stari ljudje so slišali od svojih prednikov, kako so Turki streljali na ljudi, skrite za pokopališkim zidom in v cerkvi. Vrata so imele bajé polno lukenj od krogel. Lahko verojetno, saj so hodili „dušmani“ kar dve leti zapored tod okoli (1471 in 1472). S seboj so odpeljali tudi eno Prdánovo deklico iz Šentjurija, katere ni bilo več nazaj.

O stolpu, ki je prizidan ob evangelijski strani ladije, trdijo zanesljivo, da stoji na tem kraju že od leta 1111. Novo streho mu je naredil tesar Krč iz Bašlja (1806). Velike line so zavarovane z močno kamenito ograjo, kakoršna bi morala biti zaradi varnosti po vseh stolpih. Štirje zvonovi pojô v glavnem septimnem akordu z glasovi c—e—g—hes = 1, 3, 5, 7 (dosti boljše kakor 1, 3, 5, 8). Skozi spodnje krilo imajo 142 : 117 : 96 : 84 cm premera. Zvonjenje bi se slišalo na večjo daljavo, ako bi bil zvonik nekoliko višji.

Veliki zvon je vžil Ivan Steinmetz v Celju leta 1798. Križ, Marija z Jezusom v naročju (podobna oni na sv. Višarjah), sv. Jurij na konju, sv. Florijan. Adamovec z Lužan, ki je zvon iz Celja pripeljal, vpreže zopet konje in požene proti domu. Župnik Hacin kliče za njim: „Adamovec počakajte, da plačam vožnjo.“ Toda mož, ki se je ponašal s tem, da opravlja s svojimi konjiči tako častno službo, noče za to dolgo in težavno pot nobenega povračila. „Druzega ne želim“, odgovori „kakor samo to, da mi bo zvonilo ž njim, kadar umrjem.“ Želja se mu žalibog ni izpolnila, ker je umrl veliki četrtek. Zvonili so mu še-le veliko saboto pri pogrebu.

Drugi zvon s podobami: Križ, Marija pomagaj, sv. Ivan Nepomuk. Zvonar Albert Samassa 1880. Teža 860 kg.

Tretji je star zvon iz leta 1735. Križ, Marija s sklenjenima rokama in obdana s sijajem, sv. Peter in Pavel, sv. Jakob v romarski opravi. Napis ob zgornjem robu: SANCTE JACOBUS (!) MAJOR ORA PRO NOBIS. (Sv. Jakob starejši prosi za nas.) Ljubljanski zvonar Luka Dimic.

Mali tehta 341 kg. Dobili so ga od istega zvonarja in istega leta (1880) kakor drugi zvon. Križ, sv. Jakob s popotno palico, sv. Kozma in Damijan.

V malih linah visi zvon, ki ima 49 cm premera in 87 funtov teže. Kdor ga sliši, spomni se duše, ki je ostavila ta svet. Sv. Mihael kot zaščitnik pri božji sodbi s premaganim sovragom pod nogami in z mečem v roki. Anton Samassa 1834.

Podružnice.

1. Hotémože.

Na meji šentjurske in preddvorske župnije stoji tik državne ceste, ki pelje na Koroško, cerkev sv. Urha v Hotémožah. (O svetniku glej Smlednik). Postavili so jo krog leta 1470. Nekaj let pozneje t. j. 7. junija 1494 jo je posvetil kaprulanski škof Peter Karol v imenu oglejskega očaka Nikolaja Donato (1493—1497). Mimogrede omenjamo, da je škof Peter Karol ob koncu 15. veka posvetil več Slovencev za mašnike v kapeli sv. Ivana Krstnika v Čevdad-u na Beneškem.

Hotémoška cerkev ni velika, prostora ima za kakih 300 ljudi. Veliki oltar se odlikuje po bogati ornamentiki. Delan leta 1701 je preobložen z raznimi okraski, kakoršne je iznašla domišljija 17. stoletja v bujni dobi takozvanega rokoko-sloga. Stranska oltarja sv. Marije Magdalene in

sv. Roka je nova napravil poljanski kipar Štefan Šubic (1881). — Leta 1740 beremo tu duhovnika (sacerdos in Hotemash) Ivana Puchperger. Bržkone je stanoval v ondotnem gradu, kjer je sedanja Novakova hiša.

Stolp so zidali svetišču ob listni strani. Dobro vbrani trije zvonovi pojó v as-dur trizvoku z glaso-
vi as—c—es = 1, 3, 5. Premer jim je 105 : 89 : 69 cm.

Veliki s podobami: Križ, ob njem Marija in sv. Ivan, sv. Helena s križem v roki, sv. Urh. Vlit s težo 1010 funtov v Anton Samassovi livarni (1850).

Srednji s težo 688 funtov iz zvonarne Anton Samassove leta 1857. Križ, sv. papež Fabijan.

Mali ima napis: JOHANN CHRISTIAN RISER GOSS MICH ZU CRAINBURG ANNO 1752. Križ in vsi trije cerkveni svetniki: sv. Urh, sv. Marija Magdalena, sv. Rok.

Dne 5. majnika 1884 je 36letni Jakob Urbančič, Mohorjev iz Hotémož, zvonil „jutranjico“. Revež stopi preveč na kraj, strmoglavi iz višočine na tla in umrje isti dan vsled težke telesne poškodbe. Nauk: Stolpi naj imajo pri zvonovih močno ograjo. Trohnjene lese naj se odpravijo in nadomestijo z novimi. Ko hodijo zvonarji ob praznikih na vse zgodaj „pritrkávati“, primeri se lahko kaka nesreča, posebno v slučaju, ako niso popolno trezni.

2. Hrastje.

Vas Hrastje s podružnico sv. Mateja leži na levem savskem obrežju in pripada takozvanim „spodnjim vasém“ šentjurske župnije.

O Kristovem času so imeli Rimljani velik trgovinski promet v okolici genezareškega jezera. Da jim je nesla kupčija več dobička, nastavili so paznike, ki so pobirali davek od blaga (mitničarji, cestninarji). V tej nizki službi nahajamo tudi Mateja. A Gospod ga

odloči za vzvišen poklic, ko ga izbere za svojega apostola. Oznanjeval je sv. vero baje v Etijopiji, afriški deželi med Egiptom in Abesinijo, ter umrl kot mučenec, preboden s sulico. Pravijo, da so prenesli njegovo telo v Salerno na Neapolitanskem. Sv. Matej nam je zapustil evangelij, ki se začanja s popisovanjem rodu Kristovega.

O Hrastju vemo iz preteklih časov naslednje: Cerkev je postavil leta 1665 imovit kmet. Kapelo sv. Ane na evangelijski strani je prizidal 1715 nek Pirec, da izpolni svojo obljubo (bil je brez otrok). Drugo kapelo na moški strani pa je dodal, da dobi cerkev simetrično podobo, ustanovnik beneficija Andrej Novak, s hišnim imenom Pirec, v čast Mariji pomočnici leta 1817. Vse tri prenovljene oltarje je blagoslovil kranjski dekan Ivan Reš 7. septembra 1873. Veliki se odlikuje z mnogoštevilnimi angelji in drugimi okraski (barok-slog 17. stoletja). — Hraški beneficijat Ignacij Valenčič (1846—1853), slovit homeopat in najhujši nasprotnik takratnih vlačugarjev-rokovnjačev, je zapustil med svojimi beležkami to-le opazko: „Hraški in prebačevski soseski je bilo obljubljeno že leta 1715, da dobita samostojno duhovnijo, popolno ločeno od Šentjurija. Toda ljudem se ta želja ni izpolnila, ker je več nasprotnikov zaviralo ustanovitev nove župnije, med temi najbolj: vòjdstvo velesalsko (Vogtei Michelstetten), župnijska duhovščina in šentjurski magnatje-gostilničarji, ki so se bali, da jim ne odide kaj dobička.“ Nasproti pa se je ljudstvo odločno uprlo, ko je predlagalo škofijstvo konec 18. stoletja združitev Hrastja in Prebačevega z ekspoziuro Trboje. Izjavili so so-

glasno, da pripadajo še rajše Šentjuriju, akopram bi imeli v Trboje boljšo in nekoliko krajšo pot.

Duhovsko službo je ustanovil v Hrastju poprej omenjeni Andrej Novak, po domače Pirec, ter sezidal na lastne stroške tudi hišo za duhovnika leta 1817. Beneficij se oddaja kakemu staremu ali bolehnemu gospodu, ki je zmožen še delovati v dušnem pastirstvu. Kraj je prijeten; hiše so v cerkvenem obližju in na ravnem; Kranj, kamor pelje cesta skozi senčne listnate gozdiče, oddaljen samo tri četrt ure. Prvi beneficijat Jakob Štrakelj je prišel s Primskovega na Dolenskem in bival v Hrastju od 1820—1830.

Precej let so zahajali okoličanje v večjih trumah v Rotarjev gozd poleg Hrastja. Med gabrovimi in hrastovimi debli je stal lesen križ z Zveličarjevo podobo. Do te podobe, katere niso imenovali drugače kakor „per gnadljivemu Kristusu“, so imeli tako zaupanje, da jim je veljal kraj za božjo pot. Ker ni bilo v začetku nobenega nabiralnika, potikovali so romarji denar kar po križevih razpokah. Rotar, lastnik gozda in cerkveni ključar, sezida na tem mestu kapelo in postavi križ vanjo, katerega hodijo ljudje častiti še v večjem številu. Zgoraj imenovani duhovnik Ignacij Valenčič (1846—1853), po pravici slutéč, da so taki shodi v samotah nevarna potuha za rokovnjače, ukaže sv. razpelo prenoviti in prenesti v cerkev, kjer se morebiti še pospeši ljudska pobožnost. Toda božjepotnikov je vedno manj in slednjič izostanejo popolno. Rekli so, da prenovljena podoba ni več ista in da tudi ni v onem kraju, kjer je bila poprej.

Zidano znamenje pa stoji še danes blizu ceste, ki pelje iz Hrastja v Čirčiče.

Trije zvonovi imajo vsak drugega zvonarja. Glasovi so jim e—fis—h = 1, 2, 5, premer pa 132:112:88 cm. Visoki stolp so postavili 1723.

Veliki zvon je v lil leta 1850 Anton Samassa. Križ, Marija z Jezusom v naročju, sv. Matej.

Srednji iz zvonarne Jos. Reiss v Ljubljani leta 1822. Kinča ga šestero podob: Križ, sv. Trojica venča Marijo, sv. Josip, sv. Ivan Krstnik, sv. Matej, sv. Margareta z zmajem.

Mali zvon je iz bližnjega Kranja od zvonarja Iv. Kristijana Riser (1752). Križ, na vsaki strani drži angelj orodje Gospodovega trpljenja (steber, bič, lestvo i. dr.), sv. Ana, sv. Florijan. — V zadnjem času so dobili mesto tega iz Albert Samassove livarne nov zvon s težo 421 kg.

3. Luže.

Ako greš iz Šentjurija naravnost proti severu, prideš v treh četrtinkah ure na Luže. Vas se razteguje na obeh krajih ceste, ki pelje v Vele-salo in naprej v Cerklje. Pomanjkanje tekoče vode je zlasti v poletnem času dosti huda nadloga za lužansko okolico. Ime Lausach svedoči, s kako lepimi izrazi zaznamujejo Nemci naše slovenske kraje. Majhena cerkev **sv. Ivana Krstnika** (več o njem glej Kovor), ležeča pod vasjo, kaže s peterostranskim svetiščem na starejšo zidavo. Pozneje so jo tako predrugačili, da se prvotni slog več ne pozna. Veliki oltar je izdelal kipar Valentin Šubic iz Poljan (1886) za 350 gld., njegov brat Jurij pa naslikal podobo sv. Ivana, ki Krista krščuje. Ob moški strani ladije stoji oltar sv. Andreja, izrezljan v bogatem barok-

slogu leta 1691. Koliko truda mora biti s tako rezbarijo in koliko bi stalo enako delo dandanes! — Ob župnikovanju Jakoba Krč († v Šentjuriju 2. jan. 1714) je bila na Lužah bratovščina sv. Ivana. Nekaj časa so imeli ljudje tudi svojega duhovnika, prebivajočega v sedanji mežniji. Spominjajo se ga z imenom „Petičar“, ker so mu dajali za maše petico starega denarja (pet „grošev“).

V stolpu, ki je gledé male cerkve precej prostoren, visijo trije zvonovi s premerom 105:81:68 cm, vглаšeni v dur-trizvoku $g-h-\bar{a} = 1, 3, 5$.

Veliki tehta 1040 funtov. Dobili so ga iz Anton Samassove livarne leta 1833 in ga hvalijo zaradi dobrega glasu. Križ, sv. Ivan Krstnik, sv. Jurij na konju.

Srednji je Riserjev zvon, vlit v Kranju 1754. Križ, sv. Andrej na postranskem križu, sv. Lucija s palmovo vejo v roki.

Mali z letnico 1767. Križ, Marija z Jezusom v naročju, s krono na glavi, z žezlom v roki in obdana s sijajem, svetnik z lilijo (bržkone sv. Josip). Ob zgornjem robu napis: ✠ SANCTA MARIA ORA PRO NOBIS. (Sv. Marija prosi za nas). Ljubljanski zvonar Baltazar Schneider.

4. Prebačevno.

Skozi samotno ravnino, katero obdajajo zaraščeni gozdi, prideš iz Šentjurija v eni uri do podružnice **sv. Križa** na Prebačevem. Ne daleč proč šumi Sava v globoki strugi. Župnijski arhiv hrani staro pismo na koži iz dne 6. julija 1517. To nam pové, da je omenjenega leta in dne kaprulanski škof Daniel de Rubeis v imenu oglejskega očaka vnovič posvetil (recon-

ciliavimus) veliki oltar sv. Križa prebačevske cerkve. Beseda „reconciliavimus“ pomenja, da je bil oltar razsvečen, kar se lahko zgodi vsled požara, vsled kake pregrehe ali v slučaju, če bi se krivoverci polastili cerkve. Vendar zadnjega ne moremo misliti, ker so se začeli luterani v naši deželi oglašati še le okoli leta 1525. Ob priliki posvečevanja je vložil de Rubeis v stranski oltar Matere božje svetinje sv. mučencev Hrizona in sedmero bratov.

Sedanja cerkev je bila zgrajena na prostoru stare leta 1855. Da so dobili pripomočke za zidavo, prodali so župnijski cerkvi velik travnik ž njivami vred, ležeč med Šentjurijem in Prebačevim, z imenom „Sela“. Veliki oltar je izgotovil 1857 Aleš Janežič iz Zaloga v cerkljanski župniji. Oltarja v ladiji žalostne Matere božje in sv. Martina je postavil kipar Marko Peternel iz Selic, blagoslovil pa župnik Martin Povše (1878). Po potresu poškodovano cerkev so trdno zvezali in prenovili leta 1895.

Stolp stoji na onem mestu, kakor v starih časih. Ob zidanju nove cerkve so ga nekoliko zvikšali in mu cerkev tako prizidali, da se hodi pod stolpom vanjo. Trije zvonovi poje v mol-trizvoku f—*as*—*c* = 1, 3, 5. Premer 112:94:76 cm.

Veliki iz Iv. Jak. Samassove livarne. Križ, Marijino vnebovzetje, svetnica s križem, s svetilnico in z dvema ključema na predpasniku. Akoravno nad sto let star (vlit 1799), poje še vedno tako lepo, kakor bi bil danes nov.

Srednji s podobami: Križ, sv. Ivan evangelist z orlom, sv. Anton Padovan. Teža 705 funtov. Zvonar Anton Samassa 1830.

Mali je star zvon, ki sicer nima zvonarjevega imena, pa se iz znamenj lahko sklepa na ljublján-

skega mojstra Gašparja Franchi. Marija z Jezusom v naročju in s krono na glavi, sv. Josip, sv. Florijan, sv. Anton Padovan. Napis ob klobuku: ✠ ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSÆ ANNO 1717. (Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči. 1717).

5. Sv. Radegunda v Srednji Vasi.

Med Šentjurijem in Viševkom stojite sredi polja, obsenčeni z drevjem, kar dve cerkvi skupaj. Ostanimo pri prvi, posvečeni **sv. Radegundi**.

Sv. Radegunda je bila frankovska kraljica, živeča v 6. stoletju. Ko je umrl leta 511 „rex christianissimus — najbolj krščanski kralj“ Klodovik, ustanovnik velike frankovske države, podedovali so jo njegovi štirje sinovi. V začetku so vladali složno, toda kmalu se vseli med nje razpor in prično se hude domače vojske. Radegunda zapusti kraljevi prestol, zamenja posvetno čast s priprosto samostansko obleko in umrje kot pobožna redovnica leta 587. Njeno češčenje se je razširilo tudi po Kranjskem, kjer so jej postavljene tri cerkve, namreč: Breg v župniji Breznica, Strma Njiva v župniji Kolovrat in tukajšnja v Srednji Vasi. Oltar ima tudi na Možánici cerkljanske župnije in kapelico pri sv. Lavrenciju (župnija Preddivor). Med sv. Lavrencijem († 258) in sv. Radegundo († 587), ki sta živele v različnih krajih in okoliščinah toliko let narazen, vidimo neko zvezo in skupno češčenje. V Kolovratu je župnijski zavetnik sv. Lavrencij; blizu Brega pa je stala v brezniški župniji podružnica sv. Lavrencija, katero so podrli krog 1820.)* Ljudje pra-

*) Preškoda je bilo te znamenite cerkvice. V precejšnji višini stoječo so jo namreč od vseh strani popolnoma obdajale skale. Kar sem do sedaj videl sveta, opazil nisem nikjer enake cerkvene lege. Stara mati, ki so tudi obžalovali njeno podrtijo, so pripovedovali — da je cerkovnik prav nerad delopust hodil zvonit gori v te skale; menili so, da je bil to tudi vzrok njenega pogina. Nekaj zidovja še stoji dandanes; a vender izginja.

vijo, da letajo po noči o godu sv. Lavrencija in sv. Radegunde svetinje od ene cerkve do druge, ker sta si svetnik in svetnica brat in sestra (!). Godova sta blizu skupaj (10. in 13. avgusta) in letanje svetinj lahko razlagamo na ta način, da se vrši utrinjanje zvezd po naravni postavi prav o tem času.

Cerkev sv. Radegunde v Srednji Vasi se omenja že leta 1494, ko je bil v Šentjuriju župnik Ahacij Isenhausen. Ta je prepovedal, da ptuji duhovniki ne smejo pobirati darov (recipiendo oblata) in ne maševati brez dovoljenja v cerkvah njegove župnije (7. jun. 1494). Razglas je dal nabiti na cerkvena vrata v Srednji Vasi, iz česar lahko sklepamo, da so zahajali tu sem duhovniki večkrat maševati in da je bila cerkev nekaka božja pot. Najbrž jo je zgradil vele-salski samostan kot patron šentjurske župnije. To potrjuje tudi svetnica, kateri je izročena cerkev v varstvo. Radegunda je živela — kakor prej omenjeno — dalj časa v samostanu, in velesalske dominikanke so imele poseben vzrok častiti jo zato, ker jim je bila vzor bogljubnega življenja. Zahajale so gotovo večkrat tu-sem, saj je Srednja Vas komaj tri četrt ure oddaljena od Velesala. Da jim klavzura ni zabranjevala izprehodov, vemo iz starih pravic, ki so jim dovoljevale bolj prosto gibanje. Med ljudstvom živi celo govornica, da je stal nekdanj samostan poleg cerkve. Ko so leta 1853 pri popravljanju cerkve kopali jame za gašenje apna, prišli so na sled močnemu temeljnemu zidovju, na katerem je moralo biti v starih časih veliko pobištvo. Tudi na bližnji Rožmanovi njivi se je večkrat zemlja posedala, ko so orali. Splošno se je sodilo, da so

kleti spodaj. Zgodovina sicer ničesar ne ve o kakem samostanu, utegnilo je pač stati tu drugo poslopje.

Stopimo sedaj skozi gotska vrata v svetišče. Škoda, da so vratni obok zakrili s prenizko lopo, ki stoji pred vhodom. Prostorna ladija je imela do leta 1853 lesen strop, takrat so jo obokali. Gotsko svetišče razsvetljujejo čvetera okna enakega sloga. Na steni visita dva lesena reliefa, ki predstavljata sv. Jurija in sv. Ahacija. Veščaki sodijo, da sta morda toliko stara, kakor cerkev sama. (Sv. Jurij župnijski patron in sv. Ahacij krstno ime župnika Isenhausen!) Gotski veliki oltar je delo poljanskega kiparja Valentina Šubic (1886), sv. Radegundo je naslikal njegov brat Jurij. Črna halja in beli zastor okoli glave delata podobo resnobno, na obrazu se vidi nekaj vzvišenega; zdi se, kakor bi odsevala raz njega duša, ki je popolno združena z Bogom, kratko: umetnik je dobro pogodil redovničin značaj. Ljudje imajo zaupanje do svetnice in jo prosijo pomoči posebno pri glavobolu. Na evangelijski strani oltar Matere božje, na listni sv. Štefana. — Pri cerkvi je še nekaj grobov, ki nas spominjajo, da so ob času kolere leta 1836 tukaj pokopavali mrličee. — Nekdaj se je vršila vsako leto šesto nedeljo po veliki noči procesija s sv. rešnjim Telesom okoli cerkve. Pripravljene so bile štiri kamenite mize, kamor se je postavljala monštranica pri branju štirih evangelijev. Ob tej slovesnosti so streljali z možnarji, in v Srednji Vasi še sedaj ne morejo pozabiti, da so ti možnarji ostali Viševčanom. Viševčani so je dobili

na posodbo, toda vrnili jih niso več. Sedaj jih ne morejo tirjati nazaj, ker je reč zastarana. Tudi priče ni mogoče dobiti nobene, kajti pomrli so tisti, ki so je posodili in oni, ki so je vzeli na posodbo.

Stolp je za obe cerkvi skupen, stoječ sam za se sredi med njima. Trije majheni zvonovi s premerom 85:74:61 cm in z glasovi a—h—ē = 1, 2, 5.

Veliki s podobami: Križ, Marija z Jezusom v naročju, svetnik z opatsko palico in knjigo, svetnica z molekom in križem v roki. Ob klobuku: FUGITE PARTES ADVERSÆ, VICIT ENIM LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID. ALLELUJA. (Bežite sovražne sile, zmagal je namreč lev iz Judovega rodu, korenina Davidova aleluja), Ob spodnjem robu beremo: HÆC CAMPANA FUSA FUIT EXISTENTE ADMODUM REVERENDO DOMINO JACOBO KERTSCH PAROCHO IN CAMPESTRIBUS. (Ta zvon je bil vlit, ko je župnikoval v Šentjuriju na polju Jakob Krč). Zvonar Gašpar Franchi v Ljubljani 1700.

Srednji iz livarne Ivan Jakob Samassove leta 1782. Križ, Marija z mrtvim sinom v naročju, sv. Sebastijan privezan k kolu, sv. Florijan z zastavo v roki.

Mali zvon ima slab, na pol ubit glas in nosi ob zgornjem robu napis: S. MARIA ORA PRO NOBIS. (Sv. Marija prosi za nas). Marija z Jezusom v naročju, s krono na glavi in z žezlom v roki, sv. Radegunda z opatsko palico. Vlit ljubljanski zvonar Luka Dimic leta 1735.

6. Sv. Katarina v Srednji Vasi.

Severno od sv. Radegunde so postavili cerkev v čast sv. Katarini. Prvo imenujejo spodnjo, drugo zgornjo. Dandanes bi dveh cerkva druge poleg druge menda ne delali več. Pravijo, da so se raztegovali tod okoli gozdi, katere so spremenili polagoma v obdelano polje.

O sv. Katarini vemo prav malo zgodovinskega. Dosti se sicer bere o njenem življenju, toda večino moramo imenovati pobožno pravljico (legendo). Najbolj zanesljivi podatki bi bili naslednji: Rojena v Aleksandriji na Egipškem kot nevernih starišev hči se je odlikovala po zunanji lepoti ter bila izobražena tudi v tedanjih vedah. Ko postane kristijana, kaže izvanredno modrost v verskih rečeh, zato se jej priporočajo še sedaj za „pravi um in pamet“. Pagani so jo mučili vpričo cesarja Maksimina Daja. Najprej jo privežejo h kolesu, ki je imelo ob robu nabrušene kline kakor nože, a kolo se razdrobi, slednjič jej rabelj z mečem odseka glavo (krog leta 307). Njeno truplo so pokopali angelji (menihi?) na sinajski gori. Umetniki nam predstavljajo sv. mučenko v vsej deviški krasoti s krono na glavi, ki pomenja njen visok rod, s strtim kolesom ob strani in s palmovo vejico v roki. God obhajamo 25. novembra.

V cerkev peljejo gotska vrata, poleg katerih je vzdana na desni strani zunanje stene kamenita plošča kakor mizica za pokladanje darov. Ravni leseni strop ladije je razdeljen v več tablic (štukatura), na katerih so naslikani angelji z glasbenim orodjem, sredi med njimi vidimo sv. Katarino. Na sklepniku gotskega oboka v svetišču je vpodobljena Marija z Jezusom v naročju, ob strani ste sv. Katarina in sv. Radegunda, spodaj pa letnica 1531. Zidava spada torej v začetek reformacijske dobe in iz letnice 1531 sodimo po pravici, da je cerkev sv. Radegunde stala poprej kakor cerkev sv. Katarine. Izmed troje gotskih oken ima vsako dva podolgasta oddelka. V peterostranskem svetišču stoji leseni veliki oltar iz leta 1642, delan po navadi onega časa v barokslogu, toda z bolj priprostim okrasom. Stara slika na vrhu oltarja nam kaže božje dete, ki daje,

sedeče v Marijinem naročju, prstan sv. Katarini. Ta prizor je iz legende, da je bila Katarina, sprejemši krščansko vero, izvoljena za nevesto Kristovo. Tudi oltarja v ladiji sta iz 17. veka. Oltar sv. Ahacija in sv. Dominika na moški strani so postavili leta 1634, ko je bil v Šentjuriju župnik (pozneje kapucin) Matej Dominik; oltar sv. Mohorja in Fortunata na ženski strani je eno leto mlajši (1635).

Zvonove smo opisali pri poprejšnji cerkvi, ker imate obe eden zvonik. Omeniti se mora star zvonček, ki je visel nekda v cerkvi sv. Katarine, da so ž njim pozvanjali pri posamnih delih sv. maše. Sedaj je pozabljen in hranjen med staro šaro, dasiravno bi bil še dober za rabo. Tudi škofijski muzej bi ga rad sprejel v svojo zbirko.*) Vlit leta 1665 ima 23 cm v premeru. Kinča ga križ, segajoč od spodnjega do zgornjega roba, kjer so črke I. N. R. I. (Jezus Nazareški kralj judovski). Na drugi strani je sv. Katarina, ki drži v roki palmo, poleg nje kolo. Ob kločku beremo napis: S. CATHARINA ORA PRO NOBIS. (Sv. Katarina prosi za nas). Zvonarjevega imena ni zaznamovanega; v Ljubljani sta vlivala ob onem času Ferdinand Eisenberger in David Polster.

7. Visoko.

Na obrežju Kokre, ki si je s svojim tokom izkopala globok jarek, se razteguje ob kranjski-koroški cesti dolga vrsta čednih hiš. To je vas

*) Prisrčno se priporočamo ob tej priliki, naj bi čč. gospodje pošiljali vsako tako zastarelост »Društvu za krščansko umetnost v Ljubljani.« Odkar je namreč po dobroti knežškofa Antona Bonaventure udobilo si svoje lastne prostore v škofijski palači, začelo je prav za prav še-le svoje živahno delovanje. Velika vežbanost nekaterih odbornikov in sveža vnema v odboru jamči za društveno veselo prihodnost v veliko prosvitljenje naši domači deželi.

Visoko s cerkvijo **sv. Vida**. Lep pogled imaš posebno proti zapadu, kjer se bliščeé vrhovi julijskih planin, nabrani kakor v belem vencu drug pri drugem. Pravljičica govori, da v starodavnih časih ni bilo tukaj vasi, stala je namreč na malem griču blizu tam, kjer ste cerkvi sv. Radegunde in sv. Katarine. Divji Turki so bajé naselbino požgali in ljudje so se pomaknili nekoliko naprej, kjer stanujejo sedaj.

Visoška cerkev ima v steni vzdian kamen z letnico 1665. Bržkone pomenja čas, ob katerem so zgradili staro cerkev (župnik Oktavij Amigoni). Sedanjo so postavili v slogu bizantinskega križa leta 1851 (župnik Jurij Košmerl). V novjšem času (1888) je dobila ob zunanjih straneh fasade, da ni treba žlebov pri strehi. Sploh so jo v tem letu popolno prenovili, da se lahko prišteva najlepšim v župniji. Veliki oltar sv. Vida (o svetniku glej Dupljè) je izgotovil podobar Götzl v Kranju leta 1875. Na možki strani vidimo oltar sv. Antona Padovana, na ženski oltar žalostne Matere božje. Tu se bere vsak petek, ako ni posebnega zadržka, sv. maša, in ljudstvo hodi kaj rado v cerkev. Oltar žalostne Matere božje je namreč privilegovan t. j. ima to prednost, da je s sv. mašo, ki se na njem opravi, združen ponolni odpustek za duše v vicah. Marijin kip je znamenit zaradi starosti in častitljiv zato, ker je že veliko božjepotnikov klečalo pred njim in zadobilo na Marijino priprošnjo marsikatero milost. Še bolj kakor sedaj je bila znana visoška žalostna Mati božja v pretekli dobi, zlasti v 18. stoletju, ko je

bila tukaj bratovščina „umirajočega Izveličarja.“ (1704). Pod oltarjem je ohranjen še sedaj Kristov grob. Glavni shodi so bili ob petkih v postu. Takrat je prihajalo toliko ljudi, da so imeli tudi sejmarji dobro kupčijo. Postavljeni so bili „štanti“ od cerkve pa tje gori do Kovača na obeh straneh ceste.

Pri zidanju nove cerkve so leta 1851 zvikšali stari stolp in ga pokrili z deskami na piramido, pozneje je dobil novo streho iz pločevine. V njem visé trije zvonovi s premerom 115:83:65 cm in s trizvokom e—gis—h = 1, 3, 5.

Veliki je celovškega zvonarja Tome Gollner, kar pravi napis: ZU GOTTES EHRE GOSS MICH THOMAS GOLLNER IN KLAGENFURTH 1856. JOHANN BROLCH UND MARIA OSCHLAKER*) ALS PATHEN. JOHANN KERTSCH, KIRCHENPROPST. (V čast božjo me je vlil Tomo Gollner v Celovcu leta 1856. Ivan Brolih in Marija Všlakar, botra. Ivan Krč, cerkveni ključar). Na zvonu sta zabeležena torej tudi boter in botra. Ko so zvonovi po škofovem posvečenju odločeni v službo božjo, sprejmo je slovesno v župniji. Semtrtje so jemali k zvonovom — kakor h krstu — botre, da se je vršilo umeščenje bolj slovesno. Sedaj tega običaja pri nas menda ni več, in iz gotovega ozira je prav, da se je opustila ta navada. Saj vemo, da ima dobickarija pri vsaki reči tako rada glavno vlogo. — Na zvonu so podobe: Krist na križu, poleg njega Marija in sv. Ivan, Marija sedem žalosti, sv. Vid. Teža 1324 funtov.

Srednji ima okoli šest stotov. Križ, Marija z žezlom v roki in v naročju z Jezusom, ki drži kroglo v desnici, sv. Vid. Ob zgornjem robu: A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMINE. Treska in hudega vremena reši nas Gospod). Spodaj se bere:

*) Hvalimo, Slovenci, Boga — da je od l. 1856 sem pač nemogoča postala na naših očitnih spomenikih taka gorostasnost, kot jo gledate tu lastnimi očmi.

CASPARUS FRANCHI ME FUDIT LABACI ANNO 1727.
(Gašpar Franchi me je vlil v Ljubljani 1727).

Mali zvon z dvema stotoma iz livarne Albert Samassove 1867.

8. Viševak.

Z male višine, ki se vspenja kakih 20 metrov nad ravnino, zre dolga vas Viševak s cerkvijo **sv. nadangelja Mihaela**. (Glej Zgornje Duplje). Okolica je krasna in oko ima pred seboj daljno obzorje. Knežskof Anton Alojzij Wolf se je izrazil o Viševku, da ga prišteva najlepšim krajem na Gorenškem. Žal, da lepi kmečki domi ne vspevajo tako, kakor bi lahko, in da vsled tega pojema blagostanje. Vzroka ni težko uganiti (Gorenci! — strupena vodka). Ime vasi se bere v stari listnini iz leta 1238. Ko je namreč patrijarh Bertold potrdil ustanovo bližnjega velesalskega samostana 11. decembra 1238, podaril je mengiški župnik Verijand samostanu pet zemljišč v Viševku (Olswik). Ako sklepamo iz tega, da so imeli prebivalci že tudi svojo cerkvico ob onem času, morebiti nismo v zmoti.

Sedanjo hišo božjo so začeli staviti Viševčani leta 1781. Pismo, ki nam poroča o tem, se glasi: *In honorem Dei et s. Michaelis Archangeli incepit aedificum ecclesiae in Olsheuk die 11. junii 1781 cum consensu Illustrissimae D. Priorissae M. Agnetis Plauzin, Illustrissimi ac Rdissimi D. Archidiaconi Innocentii Ignatii L. B. de Tauffrer nec non A. R. D. Silvestri Rubida, Parochi ad s. Georgium in campestribus, sub magistro murario D. Antonio Lipush, cive in Crainburg.*

(V čast božjo in sv. nadangelja Mihaela se je začela zidati viševska cerkev 11. junija 1781 s privoljenjem velesalske prednice M. Agneze Plavec, naddijakona Inocencija Ignacija barona Tauffrer in šentjurskega župnika Silvestra Rubida. Delo je vodil zidarski mojster Anton Lipuš, meščan iz Kranja). Dovoljenja velesalske prednice so potrebovali vsled tega, ker je izvrševala — kakor že omenjeno — patronat šentjurijske župnije v imenu samostana. M. Agneza Plavec (rojena v Železnikih 1719) je bila zadnja prednica, kajti naslednje leto je prenehal samostan (3. julija 1782). Prav zato se imenuje tudi župnik Tauffrer, ker je bil naddijakon goriške nadškofije. Goriški nadškofiji je namreč ob onem času še pripadal Šentjurij.

Cerkev so dovršili še-le v desetih letih (1791). Zgrajena po istem načrtu kakor župnijska, sevé v manjši meri, ima prostora za 1000 ljudi. Stari možje ne vedó povedati o zidanju družega kakor to, da se je ubil en delalec. Kako hitro torej beži mimo nas zgodovina, in kako bi izginila brez sledu, ako bi ne imeli pismenih poročil! Sedanji veliki oltar sv. Mihaela je z nova napravil poljanski kipar Valentin Šubic (1892). Stranska oltarja Matere božje in sv. Valentina je postavil Ivan Janežič iz Zaloga pri Cerkljah (1868). V zakristiji je znamenit kropilni kamen iz marmorja. Nekateri sodijo, da predstavlja paganskega malika ter opirajo svojo misel na ljudsko pravljico, da je stal nekda v bližnji „gmajni“ paganski tempelj. Odtod znabiti malik; nalašč za cerkev ga gotovo niso delali tako lepo,

ko so drugi kropilni kameni navadni. V zvezo s tempeljnomo bi se utegnila spraviti tudi govorica, da je na Straži (hribu blizu Viševka) pokopan zaklad. Tu kažejo z debelimi skalami zadejan kraj, kjer je bajè skrito veliko bogastvo.

Duhovsko službo je ustanovil leta 1770, torej še pred zidavo nove cerkve viševski rojak Tomo Košnik. Prislužil si je z navadnim delom potrebno svoto ter jo porabil za čast božjo. Tako blagi, nesebični ljudje zaslužijo po pravici naše spoštovanje. Prvi beneficijati so stanovali tudi v njegovi hiši „Cokvarjevi bajti“, dokler ni bila zidana sedanja duhovska hiša poleg cerkve. Že leta 1767 beremo v Viševku dušnega pastirja Jerneja Dolenec, ki se je preselil od tu za župnika v Cerklje ter začel zidati tamošnjo veliko Marijino svetišče (1777).

Zelo star mora biti stolpov zid, ker je ostal še od stare cerkve; le zgornji del so nekoliko vzdignili, da ima lepšo podobo. Zvonovi merijo skozi spodnje krilo 135 : 103 : 83 cm. Glasovi so jim c—g—b = 1, 5, 7. Veliki in srednji sta gledé teže in glasu preveč oddaljena drug od drugega. Skupno zvonjenje, posebno pritrkavanje, se sliši prav dobro.

Veliki zvon s podobami: Križ, Marija čistega spočetja, sv. Mihael, sv. Ivan Nepomuk. Teža 2206 funtov, zvonar Anton Samassa 1858. S tem zvonom se soseska lahko ponaša. Vsakemu všečuje njegov polni, milo doneči glas. Ako trdimo, da poje v moll-u, izvabimo morebiti smehlaj našim glasbenikom. Toda počasi! V zvonu ni samo en glas, izobraženo uho čuti celo vrsto postranskih glasov, ki tvorijo polno harmonijo. Če nadvladuje velika terca, ima zvon vesel, jasen, prozoren značaj; ako nadvladuje mala terca, je glas mehek, mil, prijeten. Prav tu mora pokazati zvonar, da njegova obrtnija ni samo rokodelstvo,

ampak tudi umetnost. Viševčani so plačali stroške z nakladom; nekaj denarja jim je dala Straža (cerkveni gozd), nekaj stari zvon, katerega je sprejela livarna na račun. Novi zvon je pripeljal posestnik in ključar Matija Kuster.

Srednji z napisom: LUCAS DIMIZ ME FUDIT LABACI ANNO 1736. (Luka Dimic me je vžil v Ljubljani leta 1736). Križ, Marija brezmadežna, sv. Mihael, sv. Florijan. O tem zvonu pravijo, da ima „železen“ glas, to pa zato, ker nima dobrega odmeva. Teža okrog 11 stotov.

Mali je Riserjev zvon iz Kranja z letnico 1755. Križ, sv. Duh, sv. Štefan, sv. Florijan. Napis: JOHANN CHRISTIAN RISER HAT MICH GEGOSSEN ZU CRAINBURG ANNO 1755.

9. Voglje.

Jugo-vzhodno od Šentjurija, prav na skrajni meji župnije, sameva med poljem in gozdi vas Voglje. Pridni kmetovalci bivajo na tej prostrani ravnini, služeč si v trudu in potu vsakdanjega kruha. Sredi vasi, takoj poleg cerkve **sv. Simona in Jude**, stoji velika luža, podobna ob deževnem vremenu malemu jezeru. Poletne večere se glasi iz nje mnogoštevilni žabji rod, ki naznanja z veselim regljanjem, da se počuti tu prav dobro. Voda se namreč nikoli popolno ne posuši; zato so imele tukaj ribnjak velesalske dominikanke.

Sv. Simon in Juda sta bila apostola ter spričala evangelij s svojo smrtjo. (Glej Spodnji Brnik stran 30). Trupli so prenesli iz Babilona v Rim, kjer počivate v levi ladiji vatikanske bazilike, nasproti kripti sv. Petra. Oltar, pod katerim so shranjeni njuni ostanki, imenujejo oltar sv. Simona in Jude. Tu so položili k večnemu počitku glasbenega velikana, nesmrtnega Palestrino († 2. febr. 1594).

Ko je bila dozidana župnijska cerkev v Šentjuriju (1747), začeli so graditi Vogljanci domačo hišo božjo in jo dovršili leta 1750, kakor govori številka nad stranskimi vratmi. O priliki posvečevanja župnijske cerkve je posvetil goriški kneznadškof Karol Mihael grof Attems tudi vogljansko 9. avgusta 1761. Takrat je namreč šentjurska župnija pripadala še goriški nadškofiji. Sedanji veliki oltar je bil nov 1842, oltarja v ladiji sta iz leta 1844, posvečena rožinvenški Materi božji na evangeljski, sv. Primu in Felicijanu na listni strani. Vse tri je prenovil s prižnico vred za 440 gld. poljanski kipar Valentin Šubic (1887). — Soseska ima lastnega duhovnika, da opravlja službo božjo ter previduje bolnike doma in v bližnjem Voklem. Že 1783 so s prostovoljnimi doneski ustanovili duhovnijo, da bi imeli vsaj kakega penzionista za dušnega pastirja. Ko pa je volil Matija Pirec (rojen v Hrastju 1746) v svoji oporoki leta 1817 tri tisoč gld. kapitala duhovniku v poboljšek, tedaj je bil beneficij zadostno oskrbljen in s časom so ga izboljšali še drugi dobrotniki. Prvi beneficijat Matija Pirec je bival tu od 1808 do 1818. Sledili so mu: Andrej Levec (1821—1826), Anton Jamnik (1830—1838), Jurij Godec (1838—1842), Anton Zarnik (1842—1860), Fran Božič (1861—1864), Fran Arhar (1864—1883), Mihael Kotnik od 1884 do sedaj. Velikonočni potres 14. aprila 1895, je hudo poškodoval cerkev in beneficijatovo hišo, da so morali obe poslopji zavarovati z močnimi vezmi.

Zvonovi imajo 113:97:76 *cm* v premeru, vglajeni v moll-trizvoku fis—a—cis = 1, 3, 5 (kakor v Kokri).

Veliki iz livarne Ant. Samassove 1827. Križ, Marija z Jezusom v naročju, sv. Simon in Juda. Teža 1230 funtov, dober glas.

Srednji tehta 500 *kg*. Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Marko z levom. Zvonar Albert Samassa 1884.

Mali s podobami: Križ, Marija s sklenjenima rokama, sv. Leonard z verigo. Vlil Vincencij Samassa 1804, teža 393 funtov.

Stari ljudje pripovedujejo, da je visel nekda v vogljanskem gozdu „Zupanji frajki“ na debelem hrastu z von, s katerim so klicali okužene bolnike k jedi. Razgrajala je nalezljiva bolezen (gobe?), in kdor jo je dobil, moral je iti v gozde ter ločen od ljudi ostati tam tako dolgo, da je ali ozdravel ali umrl. Vogljanci so nosili tem revežem vsak dan hrano in je z zvonom klicali skupaj. Mrliče so kar ondi pokopávali v „Bolkovem brezju“. Beneficijat Anton Zarnik (1842—1860) je dal kopati na več krajih, da bi zasledil grobe, toda brez uspeha. Hrast, na katerem je visel zvon, so posekali in iz desek naredili stopnice na kor v cerkvi. Vsaka bajka, kakor tudi ta, nam riše nejasne dogodke, radi katerih se vrivajo razni dvomi. Čudna bolezen v naših krajih, da okuženci lahko krog hodijo in se potikajo brez pravega stanovanja ter brez postrežbe po samotah, zavrženi iz človeške družbe i. dr. Vendar utegne imeti pripovedka poleg lepih, celo ginljivih izmišljij, gotovo tudi nekaj dobrega jedra v sebi.

10. Voklo.

Ob razpotju, kjer se odcepi ena cesta proti severu v Šentjurij, druga pa pelje na zapadno stran v Kranj, stoji cerkev **sv. Jerneja** v Voklem (Vokli). Njeno pročelje gleda naravnost po širokih ulicah doli, koder so razvrščena na obeh krajih vaška poslopja. Ime „Voklo“ razlagajo iz besede „lokev“, staroslovenska „lonka“,

kar pomenja lužo ali mlako, kakoršnih je dosti v tej okolici. Na ta način razumevamo tudi nemški izraz „Hülben“, kajti hülwe ali hülbe zaznamuje prav isto, kar slovenska beseda „lokev“.

Spominj sv. apostola Jerneja obhajamo 24. avgusta. Evangelij je oznanjeval v Indiji in Armeniji. Legenda poroča, da so živemu odrli kožo s telesa in mu slednjič odsekali glavo. Ostanke so prenesli v Rim, kjer je krog leta 1000 mladi nemški cesar Oton III. postavil cerkev na otoku reke Tibere svetniku v čast. Dve vrsti mogočnih stebrov jo delite v tri ladije. Pod glavnim oltarjem se hranijo v krasni rakvi iz porfirja apostolove koščice.

Kakor navadno vse stare cerkve, imela je tudi vokuljanska svetišče obrnjeno proti solnčnemu izhodu. S to lego so izražali naši predniki spoštovanje do jutrove dežele, kjer se je izvršilo odrešenje sveta. Vsak duhovnik, beroč sv. mašo pri velikem oltarju, je zrl proti gori Kalvariji, na kateri je opravil naš Gospod krvavo daritev na sv. križu. Dandanes pri zidanju novih cerkvá ne vpoštevamo več te idejalne misli, temveč zidamo tako, kakor zahtevajo praktične potrebe. Tudi Vokuljani, oziroma šentjurijski kapelan Ivan Koprivnikar, so obrnili svetišče nove cerkve na zapadno stran, da je dohod naravnost iz vasi in se lepše vidi cerkveno pročelje. Koprivnikar († kot dekan na Vrhniki 23. jan. 1893) je imel posebne zmožnosti za stavbarstvo. To pričuje tudi ta stavba, za katero je sam naredil načrt, vodil vse delo in je dokončal leta 1862. Prostorna zgradba bi zadostovala za marsikatero župnijsko cerkev. Veliki oltar je okusno izdelal Štefan Šubic iz Poljan (1878). Podobo sv. Jerneja je začel slikati Šubicev sin Jurij,

toda odriniti mora k vojakom in dovrši jo njegov brat Ivan. Na evangelijski strani oltar Matere božje, na listni sv. Martina, oba naredil za 730 gld. Valentin Šubic (1885).

Stolp stoji nad korom. Zvonovi so stari; veliki in srednji iz 18., mali iz 17. stoletja. Premer znaša 123 : 99 : 77 *cm*, z glasovi e—g—h = 1, 3, 5. Temu podobno zvonjenje imajo na Prebačevem, seveda je v Voklem toliko močnejše, ali po ljudskem izrazu „huj“, kolikor večji so zvonovi.

Veliki je Ivan Jakob Samassov zvon iz leta 1793. Križ, sv. Trojica, Marija s krono na glavi in z žezlom v roki. Teže nima označene, ker so jo začeli zaznamovati še-le v začetku 19. veka z vdolbljenimi številkami pod zvonovo krono. Po vzorcu za tehtanje zvonov*) bi znesla krog 20 stotov ($\bar{w}T = P^{4.3} \times 0.019$). Domačini jo cenijo na 18 stotov. Zvon pripeljejo leta 1793 iz Ljubljane in ljudstvo vre iz vseh vasi skupaj, kajti tako velik se je težko dobil v takratnem času, ne pri župnijskih cerkvah, še manj pri podružnicah. Ko ga privzdignejo od tal, udari radovednež s sekirnim ušesom nanj, da bi čimprej zapel. Poškodoval ga sicer ni, toda glas ljudem ni posebno všeč. Drugače pa je, ko ga potegnejo v stolp in mu pripnejo kembelj. Tu se oglasi tako lepo, da so ljudje zajekali (!) samega veselja. Šenčurijanom se ni dobro zdelo, da ima podružnica večji zvon kakor župna cerkev. Zato naročijo kmalu potem v Celju dokaj težji veliki zvon, ki začne peti leta 1798 še vse lepše kot vokuljanski. Tako so tudi drugje vsled samega takozvanega tekmovanja naročali vedno težje zvonove. — Národni ponos!

Srednji je iz zvonarne Gašparja Franchi, vlit v Ljubljani 1720. Marija s sklenjenima rokama, sv. Jernej z nožem, sv. Martin na konju in revež poleg njega, škof s palico in mitro. Napis ob zgornjem robu:

*) Glej: »Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radolice« stran 9.

✠ A FULGURE ET TEMPESTATE ET AB OMNI MALO LIBERA NOS DOMINE. (Treska, hudega vremena in vsake nesreče reši nas Gospod).

Tudi mali je Franchijev zvon iz leta 1694. Odrešenik s kroglo v roki, Marija z Jezusom v naročju, sv. Jernej z nožem, sv. Jakob s popotno palico. Ob spodnjem robu beremo: FUGITE PARTES ADVERSÆ, VICIT LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID ALLELUJA. (Bežite sovražne moči, zmagal je lev iz Judovega rodu, korenina Davidova aleluja).

V vsej župniji: 11 cerkvâ in 32 zvonov.

VI.

Kokra.

Malo se je še pisalo o skriti kokrški dolini, in vendar je ta kraj ljubeznivo gorsko zatišje, v nižavi posejano z njivami in senožetimi, v višji legi pa obdano z gozdi, nad katerimi se vzdigujejo skalnati vrhovi (Grintavec 2559 m, Kóčina 2484 m, Greben 2060 m). Nekoliko čutila mora seveda imeti človek do prirodne lepote, potem se mu tudi navidezno zapuščeni kraji zdijo prijetni. Obče znana med rastlinoslovci je bogata zaloga raznovrstne tukajšnje flore. Vasi v tri ure dolgi dolini ni nobene: hiše so raztresene semtrtje, nekaj ob cesti, nekaj v hribih, število duš okoli 400. Za previdenje bolnikov ima duhovnik najdaljša pota v Krems, k Celarjem in v Suhi dol. Na lepem kraju, ravno ondi, kjer se obrne cesta ob vodi Kokri skoro v ravnokotu naravnost proti severu, so zgradili l. 1797 cerkev, v kateri biva **Marija čistega spočetja**.

Marijino češčenje se je začelo množiti posebno od leta 431 dalje, ko je cerkveni zbor v Efezu zoper

krivoverca Nestorija izrekel naravnost, da je Marija mati božja (*θεότοκος*). Godove so slovesno obhajali in tudi njeno brezmadežno spočetje, dasiravno še-le 8. decembra 1854 razglašeno kot verska resnica, je bilo od nekdaj znano v katoliški cerkvi. V naši škofiji so posvečene temu spominju poleg kokrške tudi župnijske cerkve: Grahovo, Kamenik, Studenec, Turijak in Zagradec

Prvotna cerkvice, pripadajoča veliki pred-dvorski župniji, je stala precej višje nad sedanjo. Podrtija na griču kaže prostor, kamor so zahajali stari Kokrijani v hišo božjo. Imela je tri oltarje, zunaj pa je bila obdana z drevjem (mecesni, smerekami, brezami in gabri). Tu so se hladili božjepotniki, ko so došli po strmi stezi do Marijinega svetišča. Škoda košatih dreves, katera so morali v 17. veku vsled višjega povelja posekati. Takrat so hoteli imeti povsod svetle cerkve, zato so razširjevali okna in odstranjevali vse, kar je delalo senco.

Glavni škofov namestnik Talničar (Thal-nitscher) določi 5. junija 1694 natančen red, po katerem naj se vrše vsa duhovska opravila v preddvorski župniji. V tem zapisniku beremo o Kokri naslednje: „Dan po Gospodovem vnebohodu je v Kokri (in Conkra)*) maša zoper črva (contra vermes), duhovnik dobi 30 krajc. Petek pred binkoštimi gre kokrška soseska s procesijo k sv. Egidiju na Belo. Datur quadrans coronati (Da se četrti del kronskega trdnjaka). V praznik sv. Urbana t. j. 25. maja je procesija k Materi

*) Nad vse zanimiva je oblika »Conkra«. Ohranjen je namreč v njej staroslovenski nosnik »on«. A danes ne beremo ostanka tega nosnika več v slovenskem, pač pa v nemškem izrazu: K»an«ker.

božji v Kokro, cerkvenik pripravi kosilo. V spominj sv. Ivana in Pavla t. j. 26. junija je maša v Kokri, vsak posestnik da dva sira. Prvo nedeljo avgusta in 14. septembra se obhaja cerkveno blagoslovljenje. Dne 8. decembra sv. maša. Nedeljo po prazniku Marijinega spočetja se vršijo cerkveni računi.,

Ljudstvo, bivajoče v tako oddaljenem goratem kraju, je srčno želelo lastnega duhovnika. Bilo ga je tudi potrebno bolj, kakor marsikje drugod. V letih 1745—1750 so hodili v Preddvor prosit župnika dr. Frančiška Rabič, naj je podpira pri ustanovi beneficija, ker sta „dva pobožna duhovna gospoda in medsebojna prijatelja“ Prim Debeljak († 1746) in Sebastijan Zorman († 1759) že leta 1743 vložila precejšnjo svoto kot temelj za duhovsko službo v Kokri. Poleg tega obljubi vsak posestnik, da bode dajal novemu beneficijatu 1 mernik repe, 10 glav zelja in 10 plavnikov (dolgih bukovih hlodov za drva, katere so iz zgornje Kokre plavili v spodnjo Kokro). Rabič menda ni dosti nasprotoval ljudski želji, akoravno so mu to očitale nekateri. Kokrjani dobé že leta 1751 začasnega dušnega pastirja in veseli so ga bili. V starih pismih beremo o tem: „Sedaj se je ljudem izpolnilo, česar so pričakovali tako težko. Prižgali smo luč pred Najsvejšim (lumen diu noctuque ardens in ecclesia Concrensi), in vsled prejetih milosti že dolgo znana Marijina božja pot bo še bolj oživela.“ Od 1772 do 1784 je pastiroval Josip Zorman z imenom „beneficiatus curatus“, leta 1787 pa postane Kokra samostojna duhovnija.

Prvi lokalist Anton Ostenik (1787–1815) je bil krepak mož, trdnega zdravja in močne postave, rojen v Radoljici 1747. Poloti se zidanja nove cerkve, katero dovrši leta 1797. Tako delo je najbolj težavno v slučaju, ako ni denarja, in da ga je manjkalo tukaj, skoro ni treba omenjati. Cerkvenega premoženja je bilo na razpolago le okrog 3000 gld., za vse drugo so morali skrbeti Kokrjani sami. Toda — hvala Bogu — našla so se dobrotna srca sosedov in Marijinih častilcev, ki so podpirali domačine, da se je mogla dovršiti stavba. Le zidanje stolpa je bilo treba odložiti do ugodnejših časov. Da bi pa imeeli vendar zasilen zvonik, napravijo lesenega ter ga postavijo na lesene stebre nad cerkveno streho. Tako je ostalo do leta 1833, ko sezidajo tudi ličen stolp, ki se vzdiguje na samostojni podlagi pred cerkvenim pročeljem.

Novo hišo božjo je posvetil pet let pozneje nadškof Mihael baron Brigido 27. junija 1802. Cerkev je prikupljiva, svetla in dovolj velika, znotraj 22 m dolga in 7.60 m široka. Soha v velikem oltarju nam predstavlja Mater božjo z žezlom v roki in z Detetom v naročju. Častiljiva je vsled starosti, pa tudi zaradi ljubeznivega izraza Jezusovega in Marijinega obličja. Božja pot še dandanes ni pozabljena; večkrat dohajajo posamezni romarji. Vsako leto dojde tudi desetero procesij iz naslednjih vasi: Preddvor, Potoče, Trstenik, Hotémože, Srednja Vas, Visoko, Viševék, Možánica, Štefanja Gora in Jezersko na Koroškem. Vsakoletni večji shodi so: 25. marcija, veliki in mali šmaren ter v praznik Marijinega

čistega spočetja 8. decembra. Spominja vredno je to, da imajo zlasti vojaki veliko zaupanje do kokrške Marije. Večkrat jo pride kak mladenič iz daljnih krajev (n. pr. poljanskih hribov) pomoči prosit; ako ga pa zadržuje vojaška služba, priroma njegova dobra mamica, da potoži „toložnici žalostnih“ sinovo boleost. — Marijin oltar bi bil kmalu pogorel veliko saboto 1890, in ž njim bi bila uničena tudi milostna podoba, toda na čuden način ni naredil ogenj posebne škode. Cerkvenik je pozabil po večerni procesiji vgasniti velikonočno svečo, gorela je po noči dalje in prigorela do oltarnih prtov. K sreči je ob voglih oltarne mize razpeti okvir iz medenine zadrževal, da se ogenj ni mogel širiti po oltarju. Spodnji deli prtov pa so do cela zgoreli na vseh treh straneh tje gori do okvira. — Na ženski strani stoji oltar sv. Ane (slikal M. Bradaška 1890), na moški strani sv. Urbana (slika L. Layer-jeva). Oba je izgotovil v približnem slogu velikega oltarja kipar Ambrožič iz Kranja, blagoslovil pa o priliki cerkvenega obiskanja knežskof dr. Jakob Missia 17. junija 1890. — Krstna in poročna knjiga se začenjate z ustanovitvijo samostojne duhovnije leta 1787, mrliška leta 1824, ker so še-le takrat napravili pokopališče (lokalist Mih. Arhar 1815—1830), poprej pa so pokopavali mrtve Preddvorom in je vpisávali v ondotnih maticah.

Cerkev ni imela do 1887 nobenega posestva. To leto jej proda Anton Polajnar (Mežnárec) za 100 gld. precejšen prostor, ki se razteguje od mostu tje gori do cerkvenega obzidja. Svet je

bil nerodoviten, poraščen z grmovjem, semtrtja so moleli iz tal štorovi in skale. Zemlja se je iztrebila, pognojila in zasadila s sadnim drevjem, da ima sedaj že lepo vrednost in je poleg tega kinč okolici.

Leseni stolpiček je do leta 1833 čepel vrh cerkvene strehe, pričakujoč boljše prihodnosti. Usmili se ga lokalist Mihael Rozman (1830—1835) ter se zida s kamenjem stare cerkve sedanji, ki stoji na močni podlagi pred velikimi vratmi. Iz njegovih lin sta se glasila dva majhena zvonova. Leta 1848 pa dobe župljani po prizadevanju takratnega dušnega pastirja „Valentinčka“ (Valent Ravnihar 1843—1853, † kot Ravbarjev beneficijant v Ljubljani 27. maja 1876) novo zvonilo, vglášeno v moll - trizvoku fis—a—cis = 1, 3, 5. Zvonovi merijo skozi spodnje krilo 109:91:71 cm; vsi trije so iz Anton Samassove livarne.

Veliki tehta 1259 funtov. Križ, Marija brezmadežna, sv. Jurij. Glas dosti dober.

Srednji s težo 733 funtov. Križ, sv. Ana, sv. Josip.

Mali ima 358 funtov. Križ, sv. Mihael, sv. Florijan. Skupno zvonjenje vbrano, prijetno.

V vsej župniji: 1 cerkev in 3 zvonovi.

Tu sem dostavljamo pesem, s katero slavi jako znani preddvorski graščak Edvard Urbančič († 18. avg. 1890), kokrško Marijo. Akopram kljubuje moderni zahtevi do umetnega pesnika, spoznavamo vendar iz nje poetišk vzlet tega nad vse zanimivega moža in pa blago, pobožno srce „starega Kranjca“ Urbančiča.

1.

Na čistem nebu se dani,
Višave zarja rumeni,
Valovi Kokre pa šumé,
Šumeči se naprej drvé.
Kjer vodni šum najbolj bobni,
Prijazna cerkvica stoji,
In verni romarji neznan' lepo
Pobožne, svete pesmice pojó.

2.

Kmal' pa vetrovi pribučé,
Oblake čez goré podé,
Nebeški strop pretresa grom,
Vihar mecesne stare lom'.
Tam v cerkvi ljudstvo pa kleči,
Nebeški Devi se zroči,
In verni romarji neznan' lepo
Pobožne, svete pesmice pojó.

3.

Od nekdej je dokazano,
Po čudežih izpričano,
Da grešnik milost vsak dobi
Pri D'vic' Mariji kokrški.
Tam verni romarji izbran'
Od daljnih krajev k nji poslan'
Nebeški D'vic' na čast neznan'lepo
Pobožne, svete pesmice pojó.

4.

Nad zvezde gor iz cerkvice
Malik pa nosi pesmice,
Nos' bistre Kokre vodni grom
K Mariji v njen' nebeški dom:
In Deva v svoji milosti
Dolini vdana kokrški
Nad zvezdam' sliši kak' neznan'lepo
V kokrški cerkvi romarji pojó.

VII.

Kovor.

Med Podnartom in Tržičem stoji na mali višini pod planino Dóbrčo župna cerkev **sv. Ivana Krstnika** v Kovorju. Pripadajo jej vasi: Kovor, Loka, Hudo, Popovo, Hušica z dvema hišama, Brezije, Visóče in Vádiče. Na vzhodu loči župnijo voda Bistrica od onstranskih duhovnij Križe in Dupljè, ob jugu meji na Podbrezije, ob zapadu so Leše.

God sv. Ivana Krstnika obhajamo v najlepšem poletnem času, ko stojimo na vrhuncu dneva, ko je odeta narava z bujnim zelenjem in cvetjem ter prejema zemlja največ gorkote od solnca. Gorečega oznanjevalca Odrešenikovega je spravil Herod pod ključ samo zato, ker je njemu — kralju — neustrašeno povedal resnico: „Non licet — ni pripuščeno!“ Slednjič je bil še obglavljen in povod tej grozoviti smrti je bila ohola ženska s svojo hčerjo plesalko. Taka osoda je zadela moža, živečega v ostri pokori, moža, katerega so zaradi vzglednega življenja Judje smatrali celo obljubljenega Mesijo. In njegovo truplo menda še po smrti ni dobilo pokoja. Legenda poroča, da so za cesarja Julijana Apostata (odpadnika), ki je vladal od 361 do 363, neverniki odprli v mestu Sebaste grob sv. Ivana in njegove kosti sožgali.

Duhovnja ni velika, šteje le krog 800 duš. Prestala je v teku stoletij marsikatero izpremembo; žal, da je tako temna njena zgodovina. Podložna je bila kostanjeviškemu samostanu na Dolenjskem, kateremu jo je vtelesil v Avignonu bivajoči papež Gregorij XI. (1370—1378), da mu nekoliko izboljša gmotno stanje. Opat dobi vsled tega pravico, predlagati sposobnega duhovnika. Ko preneha samostan leta 1786, prevzame patronat država s takratnim naslovom „Staatsherrschaft Landstrass“; sedaj ga izvršuje deželna vlada v imenu verskega zaklada.

Najstarejši dokument župnijskega arhiva je prepis listnine, ki nam poroča, da ste Elizabeta Masslhaimb in Doroteja Freyhauer velikonočni ponedeljek leta 1428 prodali kovorski cerkvi in njeni bratovščini tri njive in en travnik za 17 pol-mark srebrnega furlanskega denarja. Na kupni ceni pa ste odpustili t. j. darovali cerkvi 5 marek šilingov s pogojem, da se župnik vsako nedeljo pri sv. maši spomni Baltazarja Khayer in njegove soproge.*) Ta ustanova je po občni misli zemljišče, kateremu pravijo še sedaj „Cerkovnica“. — Župnijo so prištevali nekdanj boljšim prebendam, kar

*) Elisabeth Masselhaimb und Dorothea Freyhauer haben dem ehrbaren Gotteshauss des hl. Herrn Johannes zu Khaijer, der Bruderschaft und denen Kirchenmaistern zwei Äcker und eine Wiese um 17 halbe Mark Silber Friauler Münze verkauft, und am Kauffpreise 5 Mark Schilling gegen dem nachgelassen oder der Pfarrkirche geschenckt, dass die Pfarrer alle Sunntag an dem Altar ewiglich gedenken sollen des Balthasar Khaijer seeligen Seel und seiner Wirdthin seeligen Seel.

posnamemo iz raznih zapisnikov. Oskrbljena je bila z lepimi posestvi, desetino i. dr., toda pozneje so se tako skrčili dohodki, da župnikova služba že leta 1786 ni dosegala niti postavne plače.*)

Tudi cerkveni predstojniki, katerih je bilo veliko število, so imeli različno osodo. Izmed najstarejših je znan Herman Dupljanski (de Deuplach). O njem se pritožuje kostanjeviški opat oglejskemu očaku Markvardu de Randeck (1365—1381), da se je leta 1375 vrnil zoper njegovo voljo za kovorskega župnika. — Posebno žalostnega spomina je plebán Peter Kuplenik, ki je dobil župnijo 19. oktobra 1560, torej ob času, ko je na Kranjskem najhuje gospodarilo protestantstvo. Kuplenik se izneveri ter postane celo predikant t. j. očiteno oznanovalec Lutrovih zmot. Vsled tega izgubi službo in se mora izseliti iz Kovorja (1561). Večkrat je pridigoval v Lescah in sploh rad bival v radoljiški okolici. Podpirali so ga plemenitaši: Hans Lamberg, Baltazar Kacijanar, Jakob Gallenberg in zlasti radoljiški graščak Mavricij Dietrichstein. Ko je preiskoval ljubljanski prošt Tomo Reithlinger (1568—

*) Im politischen Bezirke Krainburg liegt die Pfarre alter Stiftung Kaier. Sie wurde noch vor dem 13. Jahrhunderte (sic!?) errichtet und mit Natural-Kleinrechten, Urbarialzins, Naturalzehent und Grundstücken derart dotirt, dass sich das jährliche Einkommen des Pfarrers über die gesetzliche Congrua belief. Die einzelnen Zweige der Einnahmen wurden im Laufe der Zeit durch Staatsgesetze, betreffend die Erhöhung der Steuern, die Entlastung des Grund und Bodens, der Couponsteuer u. s. w. so sehr verkümmert, dass die Pfründe bereits im Jahre 1786 unter die gesetzliche Congrua hinabsank.

1579) gorensko stran zaradi luteranskih privržencev, ni se mogel sporazumeti s Kuplenikom. Kuplenik pride pozneje v loško okolico, v seliški dolini ga ulové hlapci škofje-loške graščine ter peljejo vsled ukaza brižinskega škofa v Videm k očaku Ivanu VI. (1546—1592). Kako sta se s tem porazumela, naj preiščejo zgodovinarji. — Leta 1606 pride v Kovor župnikovat kostanjeviški opat o. Tomo. Ondotni cistercijani so ga odstavili in poslali tu-sem v dušno pastirstvo. — Izmed poznejših župnikov je bil posebno delalen Josip Jakob Rifelj (1732—1746), in še-le od tega časa dalje postaja bolj jasna zgodovina. On začne spisovati krstno knjigo (1739), katero okinča ob vsakem novem letu s pripravnim kronogramom; poročno knjigo pričinja z letom 1743, mrliško 1744. Starejše matice so se porazgubile zaradi brezbržnosti, mogoče tudi vsled kake nezgode. Rifelj-eva podoba visi v župnišču z opazko: *Joseph Jacobus Riffel, baptizatus ad s. Petrum in suburbio Labacensi 22. junii 1688, parochus in Kayer. Obiit 29. julii 1746 aetatis 58 annorum. In te Domine speravi — non confundar in aeternum.* (Josip Jakob Rifelj, krščen pri sv. Petru v ljubljanskem predmestju 22. junija 1688, župnik v Kovorju. Umril 29. julija 1746 star 58 let. V tebe Gospod sem zaupal — ne bom osramočen vekomaj).

Prvotna cerkev je bila majhena; veliki oltar je stal poleg stolpa, kjer je sedanji stranski oltar sv. Križa. Novo cerkev so zidali bržkone ob Rifelj-evem župnikovanju krog leta 1740. Poročilo o njenem posvečevanju se glasi:

Anno 1767 die 9. julii consecrata est parochialis ecclesia s. Joannis Baptistae in Kajer una cum altari majore a celsissimo ac rever. DD. Carolo Michaelae, archi-episcopo Goritiensi, principe a comitibus ab Attems, existente in Kajer parochio Francisco Pleterski. Sepulchro arae majoris impositae sunt reliquiae ss. Laeti et Sereni Mm. Annuā hujus ecclesiae dedicatio ex mandato praedicti celsissimi Ordinarii celebranda est dominica proxime sequente diem 9. julii, si vero 9. dies julii dominica fuerit, ipsa illa die celebretur, sine omni externo apparatu, comensationibus atque saltu. (Goriški nadškof Karol Mihael grof Attems je posvetil župnijsko cerkev sv. Ivana Krstnika v Kovorju z velikim oltarjem vred 9. julija 1767, ko je bil tukaj župnik Frančišek Pleterski. V veliki oltar je škof vložil koščice sv. mučencev Leta in Seréna. Letni spominj posvečevanja naj se obhaja po škofovi določbi nedeljo, ki prva sledi 9. juliju. Če je pa 9. julija nedelja, praznuje naj se ta dan, toda brez vrišča, gostarij in plesa). Sedaj se spominjajo cerkvenega „žegnanja“ v god Marijinega vnebovzetja dne 15. avgusta. — Zgradba je 21·90 m dolga, 14·40 m široka. Podobo sv. Ivana Krstnika naslikal Leop. Layer, tabernakelj iz belega južno-tirolskega marmorja naredil radoljiški kipar Ivan Vurnik (1895). Štirje stranski oltarji so posvečeni: Kristu na križu, Marijinemu vnebovzetju, sv. Florijanu in sv. Antonu Padovanu. V omarici na evangeljski strani svetišča, kamor se sedaj shranjuje sv. olje, je bil nekdanj arhiv, kar nam pravi napis: *Archivum parochiae 1741 huc posuit Jos. Jac. Riffel parochus.* (Župnijski arhiv je 1741

spravil tu-sem župnik Jos. Jak. Rifelj). Tudi to bi spričevalo, da so cerkev zidali o tem času, ker je bil prezbiterij stare cerkve na sedanjí listni strani ladíje. — Cerkvi je prizídan hodnik, ki jo veže z župniščem.

Stolp, pod katerim je bil nekíj stari žagrad, stoji na moški strani ob koncu ladíje. Že trikrat so ga zvikšali; pri zadnji zídavi (1898) so mu dodali 270 m, oskrbeli ga z novim nadstrešjem in z bakreno streho (župnik Lovro Krištofič). Trije zvonovi imajo v premeru 125 : 100 : 83 cm; vglášeni so v kvart-sekstakordu d—g—h = 1, 4, 6.

Veliki je celovškega zvonarja Toma Gollner. Križ, sv. Ivan Krstnik, sv. Florijan políva gorečo cerkev, sv. Anton Padovan. Ob krílu: GOTT SEGNE DIE WOHLTHÄTIGE GEMEINDE KAYER, DIE MICH IN EIGENTUM HAT MACHEN LASSEN IM JAHR 1824. (Bog blagoslovi kovorsko sosesko — dobrodelnico, ki me je napravila kot svojo lastnino leta 1824). ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSÆ, VICIT LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID ALLELUJA. (Glej križ Gospodov, bežite sovražne moči, zmagal je lev iz Judove rodovine, korenina Davidova aleluja). Ob klobuku: ZU GOTTES EHRE ICH GEHÖRE. (Božja čast — moja vlast). Teža 16 stotov. Stot so plačali po 70 gld., torej skupno 1120 gld. Josip Alijančič, s hišnim imenom Pičman iz Zvrč, je dal sam 50 gld. Župnikoval je takrat Matíja Zupan, ključaríla pa Juríj Dolžan in Lovro Rožman. Pri posvečevanju zvona sta bila 12. decembra 1824 popoldne ob štirih v Celovcu navzoča kot botra: Anton Zupan in Marija Grašič. Glas, kakoršnega ima zvon sedaj, ni posebno dober, odmev nejasen, aliquot-glasovi se ne družíjo harmoníčno med seboj. Vendar ljudstvu všečuje, kar ga je navajeno.

Srednji iz livarne Vincencíja Samassa leta 1811. Križ, rožínvenška Marija, sv. Ivan evangelist.

Mali je onega zvonarja in onega leta kakor srednji (1811). Križ, Marija s sklenjenima rokama, sv. Peter.

Podružnice.

Sv. Neža na Brezijah.

Mlade devojke, s snežnobelim jagnjičkom v naročju, kdo je ne pozna? A vendar je bivala v tem šibkem telesu junaška duša, ki se ni ustrašila nobene grožnje in tudi smrti ne, ko je bilo treba očitno spoznati sv. vero. Marsikdo je pogledal za lepo Rimljanko, toda ona ohrani neomadeževano svoje srce ter prestane dvojno mučenstvo. Trpeti mora zaradi deviške časti in slednjič preleti v rosi mladosti svojo kri za ženina Krista, obglavljena z mečem leta 304. „Habetis igitur in una hostia duplex martyrium: pudoris et religionis.“ Sv. Avguštin. — Na njenem grobu je ozdravela hči cesarja Konstantina, zato jej je sezidal v zahvalo cerkev. Le ta je oddaljena pol ure od Rima, stoječa ob nomentanski cesti. Večkrat je bila predelana; sedanjo delijo marmornati stebri v tri ladije, pod oltarjem počiva truplo svete mučenke. — Pa tudi sredi rimskega mesta kipi v nebo prekrasna cerkev sv. Agneze. Na prelepem mestnem trgu „Piazza Navona“ je namreč to njeno svetišče. Tu je bila mučena na grmadi in slednjič dejana ob glavo. Od tu so potem svetničino sveto truplo prepeljali na deželo, na posestvo njenih starišev, kjer je sedaj njen grob.

Ako popotuješ iz Begunj proti Tržiču, vspenja se cesta vedno višje ter te pripelje slednjič do cerkve sv. Neže na Brezijah. *) Lego ima tako lepo, da si prijetnejšega kraja skoro ne moreš želeči. Pod njo se širijo gozdi, v katerih je dosti kostanjevega drevja, nad njo se začinja planinski skaloviti svet. Pripovedujejo, da sta gospod in gospa iz rodovine Parada-

*) Veleznana Marijina božja pot Brezije je oddaljena od teh Brezij $\frac{5}{4}$ ure

zarjev, stanujoča v bližnjem, sedaj podrtem gradu, zidala vsak eno cerkev: gospod na onstranskem griču v čast svojemu patronu sv. Juriju, gospa pa tukajšnjo v čast svoji zavetnici sv. Neži. Poslednja je delala soseski že dosti skrbi, ker je zemlja, na kateri stoji, zaradi vlažnosti omehčana in vsled tega nezanesljiva. Prvotna cerkev je stala do leta 1736, pripadajoča župniji Križe. Ondotni vikarij Matija Josip Stadler (1733—1738) postavi novo. Toda s časom dobi zaradi nestanovitne podlage več nevarnih razpok; tudi železne vezi niso dosti pomagale, bali so se porušjenja ter jo po uradnem povelju zaklenili. Ker ni imela koverska župnija nobene podružnice, ta je bila pa križki duhovščini preveč oddaljena, izročijo cerkev in sosesko sv. Neže Kovorju. Župnik Frančišek Bohinjec (1861—1870) se poloti zidanja in izroči delo nove — torej že tretje — cerkve slovečemu zidarskemu mojstru Mateju Medved. Ta naredi, kar se je sploh moglo narediti, postavi jo namreč na kolikor moč zanesljiv temelj t. j. na brano z jelkovimi piloti. Tako pozidano blagoslovi kranjski dekan Ivan Reš rožinvenško nedeljo 1864. Poleg velikega sta še dva stranska oltarja, v katerih častijo sv. Avgušтина in sv. Volbenka. Vsako leto so pri sv. Neži trije shodi in sicer: nedeljo po sv. Neži, nedeljo po sv. Ivanu Krstniku in rožinvenško nedeljo. Vselej je božja služba ob 10.

Stolp stoji sam za se, ločen od cerkve. Pod njim je velik prostor kakor majhena kapela; nekdanj je bil v njej oltar, kjer se je opravljala bržkone tudi sveta maša. Dva mala zvonova sta precej obrabljena,

vidi se, da sta že veliko trpela. Vsled starosti ju je prevleklá imenitna patina, zelenkasta barva, kakoršna se prime starega bakrenega denarja. (Več o pátini stran 20). Zvona imata priprosto obliko brez podob in okraskov ter pojeta v mali terci $\overline{fis} - \overline{a} = 1, 3$. Skozi spodnje krilo merita 53 in 47 cm, butice kem-beljnov ste okrogli.

Večji je podolgast zvon s postransko višino 50 cm, premer in višina sta si torej skoro enaka. Napis ob zgornjem robu (klobuku) so besede angeljevega pozdravljenja: * ave * maria * gratia * plena * dominus * tecum * benedic * (Češčena Marija, milosti polna, Gospod je s teboj, blažena). Zadnja beseda bi morala biti „benedicta“, pa je okrajšana zato, ker ni več prostora v krogu. Iz malih gotskih črk lahko sklepamo na približno zvonovo starost. Tako pisavo nahajamo v drugi polovici 15. in v prvi polovici 16. veka, nekako od 1450 do 1550. Pred letom 1450 so rabili še gotske velike črke, kar nam poleg drugih spričuje tudi zvon v Zalogu cerkljanske podružnice, noseč letnico 1434. Zvon na mestnem pokopališču v Kranju, vlit 1464, ima že gotske minuskule; prav tako tudi pri podružnici sv. Toma v Rátečah na Gorenskem (1521). Nasproti pa nahajamo že 1552 napis z latin-skimi velikimi črkami pri zvonu graščinske kapelice Šenpeter v šmartinski župniji pri Kranju.

Mali zvon nima nikakega znamenja in utegne biti še starejši kakor njegov tovariš.

V vsej župniji: 2 cerkvi in 5 zvonov.

VIII.

Križe.

voj patrociniј obhaja župnija 3. majnika, ko se spominjamo **najdenja sv. Križa**.

Sv. Helena pride v pozni starosti — imela je že 80 let — v Jeruzalem. Ker je njen sin Konstantin Veliki premagal sovražnike z znamenjem sv. križa (*τοῦτο νικῶ*), gojila je željo, da bi se našel pravi križ Kristov, t. j. tisti, na katerem je umrl Gospod za odrešenje sveta. Podpira jo jeruzalemski škof sv. Makariј in leta 326 izkopljejo na gori Kalvariji najbolj dragoceno svetinjo, blizu 300 let skrito v zemlji. Sv. Helena da zidati tukaj veličastno cerkev; v njej shrani večjo polovico križa; drugi kos pošlje svojemu sinu Konstantinu, ta ga pa velik del podari papežu Silvestru (314—335). Znamenito relikvijo časté še sedaj v baziliki sv. Križa, ki se prištevа sedmerim glavnim cerkvam v Rimu.

V arhivu križke župnije je ohranjenih več starih listnin, nekaj celo iz 14. in 15. veka. Preiskovalec, nabirajoč gradivo za zgodovino te duhovnije, bo našel precej važnih podatkov. Ko je posvetil kaprulanski škof Daniel de Rubeis kot glavni pooblaščenec oglejskega očaka Dominika Grimani 16. majnika 1512 cerkev

sv. Jurija nad Bistrico, beremo v dotičnem pismu : *Consecravimus ecclesiam in honorem s. Georgii, sitam in monte prope Novum Forulum, filialem curatae ecclesiae s. Crucis, annexae plebaniae Crainburgensi.* (Posvetili smo cerkev v čast sv. Juriju na hribu poleg Tržiča, podružnico duhovnije sv. Križa, pripadajočo župniji Kranj). Iz tega sklepamo dvoje: 1.) da so imeli v Križih ono leto (1512) že svojega duhovnika, ker se imenuje cerkev „ecclesia curata“ in 2.) da duhovnija še ni bila popolno samostojna, ampak podrejena Kranju. Toda kmalu potem postane neodvisna; med prvimi vikarji se bere Gašpar Jančič, bivajoč tu od 1571 do 1581. Za njim pridejo: 1585 Jakob Bogat, 1590 Jurij Barle, 1594 Tomo Gruden, 1596 Sebastijan Aparnik, 1600 Ivan Kilar, 1609 Matej Gruden, 1614 Baltazar Stros, 1621 Ivan Novak, 1632 Lovro Krt. Naslednike zadnjemu omenjamo pozneje.

O cerkvi imamo iz leta 1494 važno poročilo, pisano na pergamentu in hranjeno v župnijskem arhivu. Glasi se: *Petrus Carolus, episcopus Caprulanus et dioecesis Aquileiensis, sede vacante, vicarius generalis. Sanctissimam ac victoriosissimam Crucem, in qua Dominus et Salvator noster pependit, ut nos a morte redimeret, cui mortale genus ex primi parentis praevaricatione obnoxium erat, speciali veneratione complectentes: ecclesiam s. Crucis prope Novum Forulum, sub plebe s. Cantiani, oppidi Crainburgensis, dioecesis Aquileiensis, superioribus annis a crudelissimis Turcis violatam et deturpatam, hodie die X. Junii MCCCCLXXXIII secundum ritum, modum et formam sacrosanctae Romanae ecclesiae consecra-*

vimus, solemniter purgavimus et reconciliavimus. (Peter Karol, kaprulanski škof in izpraznjene oglejske škofije glavni namestnik. S posebnim spoštovanjem do presvetega in zmagoslavnega Križa, na katerem je visel naš Gospod in Odrešenik, da bi nas rešil smrti, katero je zaslužil človeški rod zaradi greha prvih starišev: — smo cerkev sv. Križa, katero so v preteklih letih oskrunili grozoviti Turki, stoječo blizu Tržiča in spadajočo k župniji sv. Kancijana mesta Kranj v oglejski škofiji, danes 10. junija 1494 slovesno posvetili po obredu sv. rimske cerkve). Ta izvirni akt je znamenit v marsikaterem oziru in sicer:

a) Izraz „sede vacante“ kaže, da oglejska očakovina 10. junija 1494 ni imela patrijarha. Ker je vladal Hermolaus I. Barbarus od l. 1491 do 1493, je bil naslednik Nikolaj II. Donatus izvoljen gotovo šele od 10. junija 1494 dalje. Nikolaj torej nikakor ni mogel biti očak že leta 1493, kakor navajajo zgodovinarji, sledeči duhovskemu zapisniku (*status personalis et localis*) goriške nadškofije.

b) Gledé dostavka „*Dioecesis Aquileiensis*“ omenjamo: Dasiravno ima ljubljanska vladikovina že dne 6. decembra 1461 svoj začetek, pripadel jej je Kranj, torej tudi njegovi dve podružnici Križe in Podbrezje, stoprv 17. avgusta 1507. Takrat je namreč podaril cesar Maksimilijan I. plebanijo Kranj škofu Krištofu Rauber. Očaki so si sicer prisvajali še potem neko pravico do nje, toda v resnici je niso imeli več.

c) Kriška cerkev je bila posvečena že pred imenovanim letom 1494. „*Reconciliavimus*“ pomenja, da jo je škof Peter Karol vnovič odločil za službo božjo. Stala je veliko let poprej in nekateri jej pri-sojajo celo starost s cerkvijo sv. Jurija v Stari Loki.

d) Nedvomljiv dokaz, da so bili Turki v Križih in da so opustošili cerkev, imamo v besedah: „*superioribus annis a crudelissimis Turcis violatam et*

deturpatam.“ Naš dokument je bil pisan ob času, ko je imelo takratno ljudstvo dušmane še v živem spominju; saj so divjali tod okrog le pred nekaj leti (*superioribus annis*). Bližnji „Tabor“ v podbreški župniji bi znal povedati kaj več o polumescu. Zal, da mrtvo zidovje ne zna govoriti.

Žalostna podoba nam stopa pred oči, ako zasledujemo daljni razvitek kriške duhovnije. Za Turki so prišli luterani, za temi pa je nastopila verska brezbriznost, ki se kaže posebno v tem, da so bile cerkve popolno zanemarjene. Najbolj zanesljiva priča o tej dobi so škofijski vizitacijski zapisniki iz prve polovice 17. veka. Župnijska cerkev je imela takrat štiri oltarje: v prezbiteriju sv. Križ, na ženski strani oltar Matere božje, na moški sv. Ivana evangelista, sredi cerkve je stal oltar sv. Štefana in krstni kamen. Sveto rešnje Telo je bilo shranjeno v zidu na evangeljski strani svetišča. Vse silno zapuščeno. Kakošne so bile še-le podružnice, ki niso imele niti najpotrebnejših reči! „*Spoliata necessariis*“ — se bere od ene cerkve do druge. Škof Rajnald Scarlighi, leta 1631 navzoč v Križih, določi, naj se napravi tabernakelj v velikem oltarju in obesi svetilka svetišču sredi oboka. (*Ordinavit, tabernaculum in altari majori extrui et lampadem in medio fornicis chori appendi*). Takratni kriški vikarij Lovro Krt začne po škofovi določbi spravljati v red toliko let unemarjeno župnijo, snažiti cerkve in vnemati ljudstvo za versko življenje. Delo nadaljujejo nasledniki: Andrej Ahačič (1645), Martin Popal (1650), Peter Tomažin (1654), Jakob Perne (1657), Andrej Bajželj od 1657 do 1674, Matej Stucin od 1674 do 1679, Andrej

Valputič od 1679 do 1691, Andrej Klemenčič (1691—1705), Mihael Prešeren (1705—1728), Jurij Žontar (1728—1732), Matija Josip Stadler (1733—1738), Andrej Voglar (1739—1766), Jurij Voglar (1766—1796), Primož Smole (1798—1809), Ignacij Božič (1809—1824), Mihael Kogovšek (1825—1842), Frančišek Drachsler (1842—1861), originalni govornik Matej Keršmanec (1861—1870), Frančišek Bohinjec (1870—1897). Od l. 1898 pastiruje župnik Frančišek Porenta, zgraditelj župnijske cerkve na Sori.

Iz zapisnika cerkvenih opravil (*directorium excursuum*), katerega je 1694 potrdil glavni škofov namestnik Talničar, posnemamo, da so hodili župljani vsako leto na več krajev s procesijo, namreč: 1. majnika v Podbrezije, 4. majnika v Kovor, šesto nedeljo po veliki noči k Materi božji „in lacu“ t. j. na Jezero, binkoštno nedeljo v Crngrob, praznik sv. Trojice v Tržič, 21. junija na Šmarino Goro, 24. junija zopet v Kovor, 29. junija v Naklo, 22. julija zopet v Tržič, 1. avgusta v Kranj. Župnik se je moral strogo držati določenih dni, sploh ves red božje službe izvrševati natanjko po predpisih. Ako bi kaj izpremenil po svoji volji, plača 10 trdnjakov kazni v prid cerkveni blagajni (*sub poena 10 coronatorum, necessitati ecclesiae applicandorum*).

Matice kažejo med seboj gledé časa veliko oddaljenost. Ko se začenja krstna knjiga z novembrom 1669, pričenjati se poročna knjiga in mrliška še-le 1784. Spisávala ste se gotovo že poprej, a na neznan način prišle v izgubo. — Leta 1744 je naštetih v vsem vikarijatu 1412 duš.

Stara cerkev je bila neznatna, ozka in nizka. Vikarij Ignacij Božič se poloti leta 1810 nove zidave. Stranske stene so bržkone še iz nekdanjega svetišča, odtod podolgovata oblika; ladija ima podobo rotunde in je precej višja in širja kakor svetišče. Notranja dolgost vse cerkve iznaša 25·38 m, širjava 12·40 m. Ker je menda dalj časa neometana čakala potrebne oprave, posvetil jo je še-le knežskof Anton Alojzij Wolf 29. avg. 1830 z velikim oltarjem vred, kamor so bile vložene koščice sv. mučencev Modesta, Gabidija in Veneroze. Veliki oltar je bil narejen 1838 in blagoslovljen po vikariju Mihaelu Kogovšek. Slika predstavlja sv. Heleno in jeruzalemskega škofa sv. Makarija pri najdenju sv. Križa na gori Kalvariji. — Kako to, da slikajo sv. Heleno kot mlado deklico, ko je bila stara takrat že 80 let! Poleg glavne podobe so ob straneh kipi sv. Petra, Pavla, Lavrencija in Florijana; tabernakelj je iz rujavega in sivega marmorja. Svetišču na stropu vidimo Krista na križu, pod ladijinim obokom štiri evangeliste (slikal Bizjak 1848). Ker je cerkev v ladiji izbuhnjena, stojita v plitvih kapelah dva oltarja, v katerih časté na evangeljski strani Marijo brezmadežno, na listni sv. Barbaro. V 17. veku je bil na tej strani oltar sv. Ivana evangelista. — V zakristiji lepa omara in klečalnik iz črešnjevga lesa z letnico 1756.

Stolp stoji pred glavnim vhodom tako, da nima cerkev nobenega pročelja. O zvonovih ni poročati veliko, vsi trije so vlti v Anton Samassovi zvonarni (1862). Pevajoči v mol-trizvoku d—f—a = 1, 3, 5 merijo skozi spodnje krilo 135:112:90 cm. Teža jim je 2415, 1330 in 744 funtov.

Veliki s podobami: Križ, sv. Helena, sv. Florijan. PER SIGNUM S. CRUCIS LIBERA NOS AB OMNI MALO. SUB R. D. MATTHÆO KERŠMANC. (Reši nas vsega hudega z znamenjem sv. Križa. Ob času župnika Mateja Keršmanec).

Srednji: Križ, Marija obdana s sijajem, sv. Matej.
Mali: Križ, sv. Josip, sv. Barbara.

Podružnice.

1. Bistrica.

Bistrica je dobila ime po potoku Bistrici, ki izvira pod Košuto. Četrt ure nad vasjo zre s prijaznega in precej strmega holma v daljni svet cerkev **sv. Jurija**. (O njegovem življenju glej Šentjurij pri Kranju). Ohranjeni apostolski križi kažejo, da je bila posvečena; posvetil jo je namreč kaprulanski škof Daniel de Rubeis kot namestnik oglejskega očaka kardinala Dominika Grimani v saboto 16. majnika 1512. Cerkev je imela takrat poleg velikega oltarja samo stranski oltar sv. Urbana. Škof Daniel je vložil va-nju koščice sv. Blazija, Donata, Pavlina in svete Afre. Prepis dotične listnine se hrani v kriškem župnijskem arhivu. Svetišče in njega trojna okna so delana v gotskem slogu. Ladija ima lesen raven strop s podobo sv. Jurija iz leta 1689. Slikar nam ga predstavlja kot viteza na konju, na griču vidimo klečečo devico, kateri je bajè rešil življenje. Prostorna cerkev ima sedaj tri nove oltarje, delane leta 1875, iz tega časa je tudi podoba sv. Jurija v velikem oltarju (slikal Dupljanec J. Gosár). Ob svetnikovi strani stojita kipa sv. Lavrencija in sv. Florijana. V

ladiji sta oltarja sv. Urbana in sv. Margarete. Tu visi na steni tablica s podpisom „ex voto 1762.“ Slikan je klečeč mož, proseč sv. Jurija pomoči. Poleg njega je voliček privezan k drevesu, drug voliček dirja splašen naprej.

Ob zunanji zapadni cerkveni steni je ohranjena oltarna miza, kjer se je nekdanj zaradi mnogoštevilnega ljudstva brala sv. maša. Sedaj postavljajo na-njo o večjih shodih staro soho sv. Jurija, kateremu prinašajo surovo maslo v dar. Zelo slovesno so praznovali v starih časih god cerkvenega zavetnika dne 24. aprilja. Domačini so se zbrali v župnijski cerkvi in šli v procesiji z banderi (cum vexillis) čez Bistrico tje gori na hribček k službi božji,*) od daljnih krajev pa so dohajali ptujci. Sedaj je pač sv. maša omejenj dan ob 10., toda nekdanje slavnosti ni več. Služba božja, h kateri pride mnogo bližnjih sosedov, se obhaja v nedeljo po sv. Juriju in v nedeljo po sv. Uršuli. Ljudje se shajajo z namenom, da bi imeli po priprošnji sv. Jurija srečo pri živini.

Na bližnji višini se vidi podrtija, kjer je stal nekdanj grad „Altgutenberg“, lastnina Paradažzarjev. Nemško ime so mu dali po planini Dobrča, ki se razteguje med Tržičem in Begunjami. V razvalinah mora biti dolgo časa, ker že v 17. veku o Valvazorjevem času ni nihče več prebival v njem. Najbolj ga je poškodoval hudi potres 26. marcija 1511, mogoče, da se že od takrat ni več vzdignil iz razvalin. Ko so delali pri sv. Juriju zakristijo, izkopali

*) Directorium excursuum 1694 v župnijskem arhivu.

so več močnih človeških kosti, iz česar sklepamo, da so imeli tu graščaki svoje pokopališče. Ljudska govorica opleta razrušeno poslopje s pravljico, da pričakuje v zapuščenem zidovju grajska hči rešitelja. Pripovedka ima neko sorodstvo z legendo o sv. Juriju, ki je končal zmaja in otel kraljevo hčer Aleksandro njegovega žrela.

Romanske line spričujejo, da stoji zvonik že več sto let. Trije zvonovi pojejo v kvart-sekstakordu z glasovi $a-\bar{d}-\bar{f}is = 1, 4, 6$. Premer 87 : 67 : 50 cm.

Veliki zvon je vlil Caharija Reid v Ljubljani 1769. Križ, Marija obdana s sijajem in s sklenjenima rokama, sv. Jurij na konju, sv. Sebastijan. Ob klobuku beremo: A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS JESU CHRISTE. (Treska in hudega vremena reši nas Jezus Krist).

Srednji tehta 282 funtov, sv. Mihael s tehtnico in z mečem, sv. Josip. Zvonar Anton Samassa 1857.

Mali istega zvonarja in istega leta kakor srednji. Križ, Marija brezmadežna. Teža 122 funtov.

2. Gozd.

Pod planino Kokovnico je skrito v podolgasti dolini majhen selo Gozd z ednajstimi hišami. Ob južni strani sloni v bregu podružnica sv. **Nikolaja** (894 m). Posvetil jo je pičanski škof Martin leta 1451 v imenu oglejskega očaka Ludovika Scarampa Mezzarota. Cerkev je torej precej stara, pa tudi zapuščena, da potrebuje marsikatero popravo. Sprednji del svetišča ima okroglasto podobo, zadnja polovica kaže gotski slog. Tu so tri nenavadno ozka gotska okna, 75 cm visoka in 16 cm široka. Na velikem oltarju sv. Nikolaja — o svetniku

glej Zapóge — se bere letnica 1693; stranska oltarja sta posvečena sv. Jobu (1695) in sv. Apoloniji. Letni „sejm“ obhajajo rožinvenško nedeljo s službo božjo ob desetih. Takrat oživi nekoliko ta samotni kraj, ker ga obiščejo tudi okoličani. Sicer pa menda ni letni dan nobenega ptujca v to oddaljeno naselbino; k večjemu ako pogleda kak lovec mimogrede v tiho domovanje sv. Nikolaja.

Stara pisma nam poročajo, da je hodila kriška župnija vsako leto binkoštni torek s procesijo v Gozd (Gost!). Oltarja sta bila samo dva, veliki je stal „in choro“ t. j. v svetišču, mali pa „in medio ecclesiae“ t. j. sredi cerkve, oba siromašna kolikor mogoče. Škof Rajnald Scarlichi ukaže zadnjega, v katerem so častili sv. Leonarda, podreti in kamenje v zunanji cerkveni zid vložiti. Prav tako določi, naj se bližnja kapela sv. Duha ali popravi ali odstrani. *) Cerkev je od nekdaj zelo vlažna, ker zaradi strmega brega ne dobiva od južne strani ne svetlobe ne prepriha. V tako zaduhlem kraju se vdomači plesnoba, da les kmalu strohni in zlatnina odpade. Tu bi bil potreben namesto treh le eden, in sicer kamenit veliki oltar.

Trije mali zvonovi pojejo v primi, veliki terci in oktavi z glasovi $\bar{c} - \bar{e} - \bar{c} = 1, 3, 8$. Premer jim je 71:56:37 cm.

Veliki s težo 196 kg. Križ, Jezusovo srce, sv. Josip. Zvonar Albert Samassa 1889.

*) Non procul distat sacellum Spiritui sancto dicatum, obscurum et humidum. Celsissimus ordinavit, idem vel reparari vel destrui et lapides muro ecclesiae apponi. Vizitacijski zapisnik iz leta 1631.

Srednji je istega zvonarja in istega leta (1889) kakor veliki. Marija z Jezusom v naročju. Teža 102 kg.

Mali je star zvonec, katerega je vlil celovski zvonar Lavrencij Pec, kakor pravi napis: LORENZ PEC IN CLAGENFURT GOS MICH ANNO 1669. Podobe nima nobene. Tudi v Lomu nad Tržičem imajo mali zvon iz imenovane celovške livarne.

3. Senično.

Na severnem koncu Vojvodovega gozda (Udinboršt) stoji med sadnim drevjem vasica Senično. Vseh hišnih številk je 21, izročene so soseskinemu varuhu **sv. Jerneju**; bližnji sosed mu je sv. Andrej v Goričah. Cerkev v Seničnem je imela že leta 1526 lastne račune, pri katerih sta bila poleg kriškega duhovnika navzoča ključarja z vsim ljudstvom. Kraj se imenuje v takratnih zapiskih „Guettenhawe“, kar bi pomenilo dobro ali rodovitno zemljo. Pozneje (1610) beremo „Stanizhnu“, v novejšem času Senično. Cerkev ima gotsko svetišče in tri oltarje: v velikem sv. Jernej (več o njem glej Voklo, šentjurske župnije), na evangelijski strani sv. Florijan, na listni Marija-kraljica. Zadnjega oltarja še ni bilo leta 1631, postavili so ga pozneje. Na stropu ladije je naslikana sv. Trojica s sv. Jernejem in štirimi evangelisti. „Žegnanje“ obhajajo nedeljo pred sv. Jernejem.

V bližnji, kakih 15 minut oddaljeni graščini Golnik (Gallenfels) je bila nekdanja kapela; sedaj jo rabijo za gospodarsko shrambo. Graščaki so imeli navadno svojega duhovnika; tako je bival n.pr.l. 1795 ondi Jurij Fujan, sacellarius —kapelan. Lepo posestvo je večkrat menjevalo

svoje gospodarje ter prehajalo iz enih rok v druge, kakor je sploh na svetu navada. Prvotno je bila last gospodov Gallenfels, po katerih ima še dandanes ime. Ta rodbina si je napravila v Seničnem lastne rakve, ki so sicer sedaj zasute, a na kameniti plošči cerkvenega tlaka se je še ohranil napis: *Hie ligt begraben der woledt gebohrene Herr Hans Jacob von Gallenfels, Rittmaister in Cran, mit seiner Frau Gemahlinn Maria Elisabeth, eine gebohrene von Fahemfeldt, den 25. May 1665.* Zadnje ime se mora brati bržkone Fahnenfeldt.

V stolpu-visita dva stara zvonova, ki merita skozi spodnje krilo 82:67 cm. Glasova sta jima $a - \bar{d} = 1, 4$.

Na večjem zvonu je sedem masivnih podob, namreč: Marija in sv. Ana imate Jezusa v sredi, sv. Jernej, sv. Matija, sv. Jakob opravljen kot popotnik, sv. Florijan. O prvi podobi je omeniti, da so zlasti v 16. in 17. veku zelo častili sv. Ano, bržkone bolj kakor dandanes. Zato so slikarji in kiparji takratnih časov kaj radi predstavljali božje dete v družbi njegove matere in stare matere. Ob zvonovem krilu se bere: ✠ ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSÆ, VICIT LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID ALLELUJA. (Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči, zmagal je lev iz Judovega rodu, korenina Davidova aleluja). Napis ob vratu: ✠ MATTHIAS LANTS-MAN IN CLAGENFURTH HAT MICH GOSSEN ANNO 1693. To je tisti slavní celovski zvonar, ki je vlil šest let poprej (1687) veliki zvon za krasno cerkev „Gospa sveta“ na Koroškem. Zvon je kolos, ki tehta 118 stotov in meri skozi spodnje krilo 2·22 m. Štirje možje ga morajo goniti, in tedaj bobni njegov glas Fis tako veličastno, da te kar ogreva pri srcu, in tako mogočno, da ga slišijo več ur daleč.

Manjši ima letnico 1695 in je bržkone tudi Landsman-ov, akoravno mu manjka zvonarjevega

imena. Korenine so pri kroni kakor spletene, sploh ga diči več okraskov s podobami: Krist na Oljski gori. Izveličar na križu, pod njim Marija in sv. Ivan. sv. Mihael s tehtnico in mečem, sv. Sebastijan.

4. Žiganja Vas.

Arhiv kriške župnije hrani poleg družih starih listnin tudi pergament, ki poroča o starosti cerkve **sv. Urha** v Žiganji Vasi. To pismo sega v davne čase nazaj, ker nosi častito letnico 1327. Takrat je vladal očak Paganus Turrianus (1319—1332), pripadajoč dobi, ko je stal oglejski patrijarhat deloma še na vrhuncu slave. Paganus ni bil samo v duhovskem temveč tudi v svetnem oziru nekak gospodar na Kranjskem. Notranjska mu je morala dajati celo vojake in v Slavini je imel vojaško posadko (1331). V navedenem pismu podeljuje odpustkov romarjem, ki obišejo cerkev sv. Urha, iz česar sklepamo, da so imeli ta kraj za božjo pot. V Kranju, kamor je pripadala Žiganja Vas kot podružnica, župnikuje oni čas župnik (plebanus) z imenom Tremontanus.

V poznejših letih so se začeli shajati ljudje tu-sem posebno v praznik sv. mučenke Katarine. O tem imamo beležko v duhovskem poslovníku kriške župnije izza leta 1694: „Die 25. nov. in festo s. Catharinæ, virginis et martyris, confluit populus in Sigersdorff.“ Tako so namreč imenovali z nemškim izrazom Žiganjo Vas, bere se tudi Sigeldorff. V cerkvi so trije oltarji: veliki sv. Urha (več o svetniku glej Smlednik), na moški strani sv. Matej, na ženski sv. Katarina. Sohi zadnjih dveh stojite v izdolbljenih votlinah,

oltarja sta kar na zidu slikana. Mali sejm obhajajo nedeljo po sv. Urhu, večji pa drugo nedeljo po sv. Jerneju.

Trije zvonovi merijo skozi spodnje krilo 88:76:70 cm. Vbrani so melodiško s primo, sekundo in malo terco $a-h-\bar{c} = 1, 2, 3$. Zvonjenje je slično onemu pri sv. Krištofu v Ljubljani, toda zvonovi ljubljanskega pokopališča so še manjši, imajo namreč 83:73:68 cm premera, zato so tudi glasovi nekoliko višji.

Veliki nosi napis: SOSESKA SV. URHA ME JE IN MOJEGA MALEGA TOVARŠA VLITI DALA LETA 1877. Sv. Matej z angeljem, sv. Anton puščavnik. Iz zvonarne Ignacija in Petra Hilzer v Dunajskem Novem Mestu.

Srednji tehta 397 funtov. Marija obdana z angeli, sv. Ureh z ribo. Vlil Anton Samassa 1857.

Mali je istega zvonarja in istega leta (1877) kakor veliki. Sv. Josip z Jezusom v naročju, sv. Katarina.

Za nekdanji stari zvon, katerega sedaj ni več, je ohranjen račun, ki nam pojasnuje marsikaj. Glasi se:

Die neue glocken weget 306 Pfundt, das Pfundt à 42 kreuzer, betraget 214 fl. 12 kr. Ein schwengl dazu weget $16\frac{1}{4}$ Pfundt à 15 kr., betraget 4 fl. $3\frac{3}{4}$ kr. Drinckgeld für die gesellen 51 kr. Summa 219 fl. $6\frac{3}{4}$ kr.

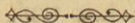
Daran empfangen die alt glocken, so gebogen 225 Pfundt, davon wird 10 per Cento feuer Callo abgezogen. Rest $202\frac{1}{2}$ Pfundt à 30 kr. = 101 fl. 15 kr. Rest Summa 117 fl. $51\frac{3}{4}$ kr.

Laybach den 5. Jully 1794.

Johann Jacob Samassa,
bürgerl. Glockgiesser.

Funt brona so torej plačevali takrat po 42 starih krajc. Stare zvonove je jemal zvonar po 30 krajc. ter računil 10% kot izgubo pri raztopljenju.

V vsej župniji: 5 cerkvâ in 14 zvonov.

IX.

Mavčiče.

d sv. Jošta pa tje do Šmarne Gore, ali med Šmartinom in Medvodami, se razgrinja prostorna, marno obdelana raván. Imenujejo jo „soriško polje“. Ob njegovem skrajnem izhodnem delu je nad savskim obrežjem v podolgasti črti raztegnjena lepa mavčiška župnija, izročena duhovnemu varstvu **sv. Pavla**. Patrocinij obhajajo v spominj njegovega spreobrnjenja 25. januvarija.

Gorečnik judovskih postav in vnet pristaš farizejem je Savel iz dna srca črtil in dejansko preganjal mlado cerkev Kristovo. Navzoč pri kamenjanju sv. Štefana se veseli, da bodo počasi potrebljeni vsi kristijani; toda molitev, v kateri prosi prvi mučenec za svoje sovražnike, je prva podlaga Savlovega spreobrnjenja. Na potu v Damask ga z vso silo prešine milost božja, da na besede: „Cur me persequeris — zakaj me preganjaš?“ spremeni popolno samega sebe. Kar je poprej sovražil, sedaj ljubi; s čimer se je poprej ponašal, tega ne mara več; kar govori, govori le za Krista; kar piše, piše iz ljubezni do njega; kar trpi, trpi za-nj. Velikanska rimska država mu postaja skoro premajhena na apostolskem potovanju, vnema za evangelij ne pozna

nobene mere in nobene meje več, poleg tega suče pero in „z uma svitlim mečem“ dokazuje resnico sv. vere, katero spriča slednjič z lastno krvijo.

Župnija je bila nekdam del prostrane šmartinske plebanije. Vele-župnik Ivan Krstnik Rodè sedne 3. februarja 1787 „iuxta regulas ad effectum concentrationis parochiarum praescriptas“ odpove svojim pravicam do podružnic: Jama, Praše, Mavčiče in Podreče, katere pripadejo prvemu mavčiškemu lokalistu Mateju Kristan. Začetkoma je bilo odločeno, da se v vasi Praše ustanovi duhovnija, ker je nekako najbolj v sredi, toda Prašani s tem predlogom niso bili zadovoljni, boječi se prevelikih stroškov.

V stari cerkvi sta bila samo dva oltarja: glavni oltar sv. Pavla in oltar sv. Volbenka na moški strani ladije. V noči 27. julija 1766 trešči ob desetih zvečer v zvonik, ki je stal na evangelijski strani sedanjemu svetišču. Vse je zgorelo, zvonovi so se stopili, in od cerkve ni ostalo družega kakor gole stene, strela je ubila tudi cerkvenika. Zato še dandanes od sv. Jurija do sv. Mihaela vsako saboto ob dveh popoldne zvoní z velikim zvonom (izvzemši saboto pred sv. Jakobom in po sv. Jakobu), ter Mavčanom v spominj sklicuje obljubo, s katero so se bili zavezali njihovi predniki, da bodo praznovali ob sobotah popoldne. — Matice se začenjajo z ustanovitjo samostojne lokalije.

Duhovnikov je pastirovalo do sedaj le osem. Naštejemo je po imenu ter omenimo pri vsakem, kaj je storil bolj važnega za cerkev.

1. Matej Kristan 1787—1789. Mož je bil zelo strog v svoji službi, navdahnjen z jan-

zeniškimi nazori. Tirjal je izvanredno krščansko popolnost, toda ljudstvo se ni moglo sprijazniti s pretiranimi zahtevami. Stanoval je v Prašah.

2. Jakob Vistan 1789—1797. Prvi dve leti je bil provizor, naslednjih šest let pa samostojen; umrl je v Preski.

3. Ivan Hafner 1797—1804. Le-tà je prizidal k majheni stari cerkvi kapelo sv. Silvestra, katere sedaj ni več. Vendar so spominj sv. Silvestra ohranili na ta način, da stoji njegova soha sedaj med svetniki velikega oltarja.

4. Matija Puhar 1804—1809, umrl tukaj 7. julija 1809.

5. Simon Tršan 1809—1822. Zaradi večkratnega hudega vremena je vpeljal dve procesiji in sicer 2. julija na Šmarno Goro, 10. avgusta na Breg v šmartinski župniji. Odšel je v boljšo domovino 24. marcija 1822, počiva na mavškem pokopališču.

6. Prim Kuralt 1822—1825. Mnogokrat je prigovarjal župljanom, naj gradé novo cerkev, ker v sedanji primanjkuje prostora, a ni jih mogel pripraviti k zidavi. Ker niso izdale lepe besede, pride mu v glavo drugo sredstvo, ki bode bržkone pomagalo. Cerkev veli znotraj na več krajih podpreti, in potem se poda s svojim izvrstnim „načrtom“ na bližnje Goričane k škofu Wolf-u vljudno ga vabéč, naj blagovoli kaj kmalu pogledati mavčiško cerkev, da se sam prepriča, kakošna je. Wolf pride in z začudenjem gleda v njej toliko podpor. Takoj zaukaže ljudem, naj se lotijo dela, sicer ne dobe toliko časa duhovnika dokler nimajo nove

cerkve. Kuralt sicer ni ućakal dovršene hiše božje, ker je šel poprej v pokoj, toda zmagala je vendar njegova originalna misel, kajti cerkev so res dodelali v svetem letu 1826. Le svetišče in stolp ob evangelijski strani sta ostala stara, pa tudi ta dva sta dobila pozneje (1868) novo lice.

7. Martin Žust 1827—1868. Kakor se vidi iz kronologiške vrste, bila je lokalija izpraznjena skoro dve leti, bržkone zato, da so se Mavčani toliko urneje podvizali z zidanjem. Kmalu po Žust-ovem prihodu je knez-škof Anton Alojzij posvetil cerkev in veliki oltar, kamor so bile vložene koščice sv. mučencev Lavrencija, Jukundina in Honorate (17. avgusta 1828.) Žust je izvršil marsikaj pri župnijski in podružnih cerkvah. Dasiravno vedno bolehen, doživel je visoko starost ter deloval v Mavčičah le 32 dni manj kakor 41 let. Zadnja leta preživi nad vse simpatični starček v Kranju, kjer zatisne trudne oči k večnemu počitku 6. junija 1875.

8. Sedanji župnik Matej Preželj, zlato-
mašnik in duhovni svètnik, pastiruje tu od 1868. Kmalu po nastopu da sezidati novo prostorno svetišče, katero blagoslovi 22. avgusta 1869 kranjski dekan Ivan Reš. To leto so podrli tudi stari zvonik in postavili novega nad cerkvenim pročeljem. Lep je glavni vhod v cerkev s kamenitim portalom, na katerem beremo: **Vivo Deo et sancto Paulo.** (Živemu Bogu in svetemu Pavlu). Cerkev ima 25 m notranje dolžine in 8.46 m širjave, oboki jo delajo precej

visoko. V velikem oltarju (nov 1881) stojé ob straneh sv. Pavla: sv. Peter, sv. Silvester, sv. Ivan Krstnik in sv. Štefan. Obhajilno mizo, ki všečuje vsakemu, je naredil leta 1887 ljubljanski kamnosek Feliks Toman za 575 gld. Posebno lično so izdelani stebrički iz belega istrskega marmorja. Na vsakem kraju svetišča je zakristija in nad njima prostoren kor. Stranska oltarja naše ljube Gospé in sv. Volbenka sta bila blagoslovljena 8. septembra 1879. Ob tej priliki so obhajali izvanredno slavlje venčanja Jezusovega in Marijinega. Kroni je blagoslovil na Goričanah knez-škof Ivan Krizostom Pogačar, pontifikalno mašo imel prošt dr. Anton Jarec, venčanje izvršil stolni prošt Josip Zupan.

V stolpu visé (razun mrliškega) trije zvonovi s premerom 128 : 98 : 84 cm. Vglašeni so v terc sekstakordu d—fis—h = 1, 3, 6.

Veliki ima gledé teže 1795 funtov krepak glas z bolj kratko, pa dokaj čisto resonanco. Ako je na koru vhod v zvonik odprt, sliši se zvonjenje ne navadno močno v cerkev. Vlit leta 1856 v Anton Samassovi livarni je okrašen s podobami: Križ, Marija stoji s sklenjenima rokama na krogli, okoli katere se vije kača, sv. Pavel z mečem.

Srednji je Iv. Jak. Samassov zvon z letnico 1802. Križ, Mati božja s sklenjenima rokama, sv. Ivan s peresom in orlom.

Mali poje iz onega časa, ko Mavčani še niso imeli lastne duhovnije. Ob vratu nosi napis: ✠ PER INTERCESSIONEM S. PAULI AB OMNI MALO LIBERANOS DOMINE. (Na priprošnjo sv. Pavla reši nas Gospod vsega hudega). Ob spodnjem krilu se čita: SUB ADM. REV. DOM. CASPARO DE FRANCHI FRANKENFELD ME FUDIT BALTASER SCHNEIDER LABACI ANNO 1767. (Ob župnikovanju veleč. g. Gašparja žl.

Franchi Frankenfeld me je vlil Baltazar Schneider v Ljubljani leta 1767). Križ, Marija z Jezusom v naročju in z žezlom v roki, sv. Pavel, klečeč svetnik s snopom pri kolenih. To je bržkone sv. Ahacij, katerega so nekdanj zelo častili kot zavetnika proti nevihti.

Navček ali mrliški zvonec s težo 106 funtov s premerom 47 cm, z glasom $\bar{c}$ in s podobo pomočnice ob smrtni uri sv. Barbare. Anton Samassa 1860.

Podružnice.

1. Jama.

Najstarejše poročilo, katero imamo o cerkvi sv. **Leonarda** na Jami, je iz leta 1433. Pač se bere v predavnih zapisih, ki segajo tje do 1291, da so bili ti kraji v oblasti škofje-loških gospodarjev, brizinških škofov, toda cerkev se ne omenja. Takrat se je imenovala Jama, Lûg (Log?), v 16. veku in pozneje pa Lueg.

Sv. Leonard je bil dvornik frankovskega kralja Klodovika. Po Klodovikovi smrti (511) zavlađa hud razpor med njegovimi sinovi, dediči obširnega kraljestva. Državo so sicer širili na vse strani, a krvavo so se preganjali med seboj, in zgodovina pripoveduje o tem marsikaj žalostnega. Leonard se odpove po vplivu reimskega škofa sv. Remigija šumnemu svetu, zapusti njega blišč in hudobijo ter postane duhovnik. Z gorečo besedo pridobi veliko malikovalcev krščanski veri, zbira puščavnike k spokornemu življenju in izkazuje posebno usmiljenje onim revežem, ki so v takratni nasilni dobi izdihovali po ječah. Obiskuje je, uči, tolaži in prosi za nje, da so bili oproščeni. Umrli je 559. Upodabljajo ga v črni halji, držečega raztrgano verigo v roki. Godu se spominjamo 6. novembra.

Da je stala cerkev že 1433, priča star urbarij,*) hranjen v arhivu mavške župnije. Tu čitamo: *Ecclesia s. Leonardi in Jama habet pratum unum in Zeyerfeldt, feudale ad Lokense dominium, quod anno 1433 emit a Domino Joanne Lebenperger.* (Cerkev sv. Leonarda na Jami ima en travnik na sorškem polju, podložen loškemu gospodstvu. Kupila ga je od g. Ivana Lebenperger leta 1433). Iz petero-stranskega svetišča sklepamo na nekdanji gotski slog, ki je izgubil vsled prezidave izvirno obliko. Leseni strop ladije so nadomestili 1858 z obokom in še-le za 25 let pozneje jo je blagoslovil sedanji župnik Matej Preželj 28. oktobra 1883. Cerkev je bolj nizka in precej široka. V velikem oltarju soha sv. Leonarda, na listni strani ladije oltar sv. Sebastijana, na evangelijski sv. Nikolaja. Zadnji oltar je bil pozneje postavljen, ker so imeli v 17. veku na tej strani kamen za olje. Kamen so preložili k vratom, na izpraznjenem prostoru pa naredili oltar v čast sv. Nikolaju.

Prostorni stolp, stoječ nad žagradom, je dobil sedanjo lično podobo in s ploščicami krito streho leta 1879. Le dohod je nepripraven, ker se mora lezti s kora skozi podstrešje vse cerkve, da se pride vanj. Ako bi prebili strop v žagradu, bil bi prav hitro odpravljen ta nedostatek. Zvonovi so iz novejšega časa, pevajoči v fis-dur trizvoku z glasovi fis—ais—cis = 1, 3, 5. Premer jim je 103 : 84 : 72 cm, vsi trije iz zvonarne Albert Samassove.

Veliki tehta 1140 funtov. Križ, Marija brez madeža spočeta, sv. Josip. 1874.

*) Urbarij je zapisnik, v katerem so vknjižena posestva eno za drugim po hišnih številkah. Zabeleženo je, koliko davka pride na posamnega in kedaj ga je plačal. Vse stare župnije so imele take urbarije za vsako vas posebej.

Srednji s težo 336 kg. Sv. Leonard. 1895.

Mali ima 210 kg. Sv. Nikolaj. 1895. Napisa ni nobenega.

Ob cvetočem žitu pred cerkvijo mi je pripovedoval prileten očanec, da so imeli poprej en zvon prav starega „modva“, pa so ga dali zvonarju na račun za nova dva. Mož se je zelo zanimal za kampanologijo, hoteč izvedeti to in ono. In tako sva začela domač pogovor ter zašla na zgodovinsko polje v davno pretekle čase, da, posegla sva celo v stari „testament“.

„Ali se nekoliko razumete na zvonove?“ me vpraša.

„Nekaj mi je znanega o tej reči.“

„Kdo pa je je iznašel? Kralj David jih menda še ni poznal, akoravno je sezidal tako lep tempelj.“

„Seveda jih ni. V psalmih beremo, da je klical vse stvari, naj hvalijo Boga ter vabil vse glasbeno orodje: trobente, strune in bobne, naj povelečujejo božjo slavo, toda zvonov ne omenja.“

„Škoda, da jih ni poznal; on bi bil napravil zvonjenje, da bi bilo veselje.“

„Vidite oče, tam krog 430 po Kristovem rojstvu je živel v mestu Nola na Laškem škof Pavlin. O tem pripovedujejo, da je vlival zvonove, a ne tako težkih kakor sedaj; tudi podobo so imeli drugačno, bili so podolgasti in spodaj bolj ozki kakor naši.“

„Kje imajo vendar največji zvon na svetu?“

„Nekaj jih je, ki tehtajo po 10 in celo 20 tisoč kilogramov. Največjim prištevajo zvon v Moskvi na Ruskem, ki meri skozi spodnje krilo sedem metrov. Cesar Napoleon — saj ste gotovo že kaj slišali o njem — ga je hotel kot zmagoslavno znamenje pripeljati s seboj v Pariz (1812), toda ubežal je komaj sam na Francosko nazaj.“

Pomenkovala bi se bila še dalj časa, toda od-riniti sem moral na Podrečo.

2. Podreča.

Podreča se imenuje v starih listninah Patriarchsdorff, malo višino v njenem obližju pa zovejo še sedaj „opatin hrib“. Ti izrazi kažejo, da je bila okolica v nekaki duhovski oblasti. Leta 1526 nahajamo tu cerkvena zavetnika sv. Prima in Felicijana; sedaj ju časté v stranskem oltarju, v velikem pa sv. **Kancija** in njegove tovariše (glej Kranj). Vas je bila podložna gosposki v Smledniku, tudi prvih štirinajst hišnih števílek je pripadalo ondotni župniji, ostale pa šmartinski. Ob vstanovitvi nove duhovnije v Mayčičah sta se odpovedala župnika Iván Rodè iz Šmartina in Andrej Bajželj (Weishel) iz Smlednika svojim pravicam ter je prepustila novemu mavškemu lokalistu Mateju Kristan. Cesiji ste podpisani 19. jan. in 3. febr. 1787.

Staro cerkev so podrli leta 1853 in sezidali sedanjo, katero je blagoslovil kranjski dekan Anton Kos (1854). Stavba ima štirivoglato svetišče, široko ladijo in nizek obok. Sedmo nedeljo po binkoštih 1874 je bil blagoslovljen nov veliki oltar, izdelan po kiparju Leop. Götzl. Na evangelijski strani ladije stoji oltar Marije brez madeža spočete, na listni sv. Prima in Felicijana. Omara v žagradu nosi letnico 1754; znamenit je tudi oltarni prt z vezanim Jezusovim imenom in z napisom Gregorius Pingav 1636. O spomladanskem potresu 1895 je v župniji največ trpela podreška cerkev ter potrebovala zato veliko poprave.*)

*) Na Podreči se je rodil pesnik »sorškega polja« Simon Jenko 27. oktobra 1835, umrl v Kranju 18. oktobra 1869.

• Zvonikova streha je zgorela 17. julija 1865, zažgali so otroci, ki so si igrali za Rožmanovim podom; zvonovi niso bili oškodovani. Premer jim je 100:80:66 cm, glasovi pa g—hes—ā (g-moll trizvok) = 1, 3, 5.

Veliki tehta 905 funtov, vlit v zvonarni Anton Samassovi 1858 z malim skupaj. Križ; Marija stoječa na krogli, okoli katere se ovija kača, na vsaki strani angelj; sv. Kancij z žezlom, ki znači plemenito rodovino, in z mečem kot simbolom obglavljenja.

Srednji s težo 530 funtov. Križ, Mati božja s sklenjenima rokama, sv. Leonard v meniški halji z verigo v roki. Bržkone so ga dobili iz podružnice na Jami, ker sv. Leonard ni v nobeni zvezi s cerkvijo na Podreči. Zvonar Ivan Jakob Samassa 1804.

Mali je istega zvonarja in istega leta (1858) kakor veliki. Težak 282 funtov je okinčan s podobami: Križ, sv. Prim z mečem v roki in z levom pri nogah, poleg svetnika drži angelj palmovo vejo, sv. Florijan.

3. Praše.

Kakor že omenjeno, je bila podružnica **sv. Marije Magdalene** v Prašah ob ustanovitvi samostojne duhovnije odločena za župno cerkev (1785). Stoječa med Jamo in Mavčičami na lepem prostoru blizu ceste bi bila skoro središče lokalije. Toda vaščani, ki so prebivali takrat v 31 hišnih številkah, niso bili zadovoljni s tem. Akoravno je morala skrbeti celotna župnija za razširjenje cerkve in za zidanje duhovske hiše, bali so se vendar, da zadene nje kot najbližje sosede tudi največje breme. Z raznimi ugovori slednjič res dosežejo, da postanejo bližnje Mavčiče sedež duhovnije.

Zunanji spodnji zid okoli svetišča in njegova petero-stranska oblika kaže na nekdanji gotski

slog. V listnini iz leta 1463 beremo za Praše ime „Prassach“, in bržkone je stala tudi cerkev v onem času. Začetkom 17. veka sta bila v njej dva oltarja: veliki sv. Marije Magdalene in oltar sv. Florijana na listni strani ladije. Škof Rajnald Scarlichi odloči pri vizitaciji 29. avgusta 1631, naj se poderó stopnice, ki peljejo v zvonik; kazé namreč cerkev, ker stojé nasproti oltarju sv. Florijana. Na njihovem mestu naj se napravi zaradi enakosti nov stranski oltar, stopnice v stolp naj se pa izpeljejo iz zakristije. — Prav takrat kakor na Jami je dal lokalist Martin Žust odstraniti tudi v tej podružnici leseni ravni strop in mesto njega sezidati obok (1858). Predelana cerkev bi bila morala biti na novo blagoslovljena, kar je izvršil mnogo pozneje župnik Matej Preželj 30. oktobra 1883. Stavba ima, kakor ona na Jami, dokaj prostorno ladijo in bolj nizek obok. Veliki oltar sv. Marije Magdalene (o svetnici glej Rupa v župniji Kranj) se je ohranil iz 17. veka ter je bogato izrezljan v barok-slogu tedanjega časa; tudi oltar sv. Florijana na moški strani kaže slični slog. Novejšega in priprostega dela je na ženski strani oltar sv. Helene, katerega so postavili na onem kraju, kjer so bile nekdanj stopnice v stolp.

Trije zvonovi pojo v trizvoku $g-h-a = 1, 3, 5$. Premier skozi spodnje krilo znaša 99:79:66 cm. Najstarejši je srednji z letnico 1838.

Veliki ima 988 funtov. Križ in cerkvena zavetnica sv. Marija Magdalena. Albert Samassa 1869.

Srednji s težo 435 funtov. Križ, Marija brez madeža spocčeta, sv. Florijan. Anton Samassa 1838.

Mali je najmlajši, vlit v Albert Samassovi livarni 1873. Križ, sv. Barbara. Teža 281 funtov. Napisov nimajo.

Opazka. Vsak zvon imej, ako ne dolgega, pa vsaj kratek napis. (Glej podružnica Črešnjevce v župniji Cerkljè). Take beležke delajo zvonove bolj zanimive, posebno če dočakajo večjo starost. Priporočati so poleg nabožnih v prvi vrsti zgodovinski napisi.

V vsej župniji: 4 cerkve in 13 zvonov.

X.

Naklo.

Noleg vatikanske bazilike, prve katoliške cerkve na svetu, je tudi veliko naših cerkvá posvečenih apostolskemu prvaku svetemu Petru. Večjidel so to stare župnije in hiše božje, ustanovljene pred več sto leti. V kranjskem dekanatu pripadate le-tém zgodovinsko znameniti starodavni plebaniji Naklo in Preddvor. Tu govorimo o prvi.

Ime Naklo razlagajo iz besedi „na kalu“, to je na luži ali na jezeru. Pravljica namreč govori, kar potrjuje tudi kakovost teréna v okolici, da je stala prva naklanska cerkev na skalnatem robu nad Pivko ob jezeru. Oglejski očaki so bili dolgo vrsto let škofje župniji in njeni patroni. Leta 1352 je potoval na Gorenjskem senjski škof Simon Perthiua, da se kot namestnik patrijarha Nikolaja Českega*) pre-

*) Nikolaj Česki je sledil blaženemu Bertrandu († 1350) ter čakoval od 1350 do 1358. Zgodovinarji pišejo, da je bil »Joannis. regis Bohemiae filius« (sin českega kralja Ivana). S takratnim kraljem Karolom IV., ki je zapustil Čehom toliko spominjev ljubezni, sta si bila bržkone v bližjem sorodstvu.

priča o stanju cerkvá in delovanju duhovnikov; v Naklo je došel 26. novembra. Nekaj časa pozneje se izpremeni zveza Naklega z Oglejem v tem oziru, da podari očak Ivan V. Moravski (1387—1394) cerkveni patronat ortenburškemu grofu Ferdinandu. Prav to pravico dobi Ortenburžan do cerkve sv. Petra v Radoljici, sv. Jurija v Gorijah, sv. Andreja v Mošnjah in sv. Jurija v Ložu. Privilegij je podpisan dne 10. junija 1394. Toda le kratko dobo je izvrševala omenjena rodovina patronat. Vže 1420 — ko je zadnjega Ortenburžana zastrupila njegova žena Margareta, vojvodinja Teck — dobé vsled oporoke vsa posestva, torej tudi patronske pravice, celjski grofje, po katerih je podeduje cesar Friderik IV. (1456). Tako postane Habsburžan Friderik zavetnik naklanski župniji, a on jo ob ustanovitvi ljubljanske škofije 6. decembra 1461 prepusti stolnemu kapitolu, kateremu je vtelesena še dandanes.

Prvi župnik (plebanus, vicarius), z imenom Ortolfus nam je znan iz leta 1271, ko sta se borila za prvenstvo v naši deželi česki kralj Otakar II. in koroški vojvoda Filip. Zadnji se je smatral tudi za oglejskega očaka, toda Rim ga ni hotel potrditi, in zato je bila patrijarška stolica izpraznjena od 1269 do 1273, ko jo je zasedel Rajmund della Torre. — Celih 44 let je vodil naklansko župnijo Ivan Starè (1622—1666), ki se podpisuje z latinskim imenom „Senex“. Veliko težav je prestal Matija Grus (1676—1688). Napravljali so mu je najbolj Goričani, tožeč ga škofu Josipu grofu Ra-

batta, da ne izpolnuje starih navad, da dela po svoji volji in ne drži tega, kar je določeno za podružnici v Goričah in v Zalogu. Glavni povod temu nasprotstvu je bila želja Goričanov, da dobijo prej ko mogoče lastnega duhovnika. Grus se naveliča neprestanega rovanja in odide kot župnik v Dob (1688). — Od 1794 do 1808 je bil v Naklem dekanij ski sedež, kateremu so pridělili: Podbrezije, Ljubno, Dobrávo, Kropo, Olše, Kovor, Tržič, Lom, Križe, Duplje in Goriče. V teh 14 letih so dekanovali: Ignacij Karner, Jurij Japelj (znani slovenski pisatelj) in Matija Kos. Sedanji župnik Matej Mrak pastiruje v Naklem od 1894. Prišel je iz Železnikov, kjer je sezidal ondotno župnijsko cerkev.

Obseg župnije se je, kakor na mnogih drugih krajih, tudi tukaj zelo spremenil proti koncu 18. veka. Poprej je sv. Peter nadvladoval štiri podružnice: Zalog, Goriče, Zgornje Duplje in Strohinj, a leta 1785 ustanové v Dupljah samostojno duhovnijo, kateri dajo Zgornje Duplje, sledeče leto (1786) se odcepijo Goriče kot lokalija s podružnico zaloško, vas Bistrica pa pripade Podbrezju. Ko so župnijo, kakor skopuh svoje zlate, obrezali ob robu, odkažejo jej vendar neko odškodnino, prepuščajoč jej vas Žeje in cerkev sv. Marije Magdalene na Okroglem.

Izmed župnijskih matic je dokaj stara krstna knjiga, katero je začel spisovati vikarij Peter Otava 5. oktobra 1611. Kmalu potem je jel zapisovati tudi poročence (26. febr. 1612). Mlajša je mrliška knjiga s prvim zabeleženim

mrtvecem 10. novembra 1679. Iz poročila,*) ki je je poslal škof Tomo Chrön papežu Pavlu V. (1605—1621), razvidamo, da je brojila župnija leta 1616 okrog 700 duš. Pozneje dosega največje število 1659 prebivalcev (zapisnik iz leta 1831); po sedanjem izkazu jih brojimo 1304.

Kakošna in kje je bila prvotna naklanska cerkev, kdo ve? „Med ljudstvom se hrani pravljica“ — tako poroča župnik Blazij Blaznik (1826—1862) — „da je stala na skalnatem robu nad Pivko.“ Dokaza za to trditev ne bo menda nikdar na dan, kajti pergament molči o tem. Pač se omenja že leta 1271 v zvezi z zgoraj imenovanim župnikom Ortolfus plebanus de Nakel, toda česa več ne moremo izvedeti iz pisma. Važna je tudi listnina iz časa papeža Klementa VI. (1342—1352), izdana v Avignonu 3. marcija 1348. V njej so podeljeni odpustki tistim, ki „peregrinationis causa“ t. j. kot romarji ali sploh iz pobožnega namena obišejo župnijsko cerkev sv. Petra v Naklem. V začetku 16. stoletja se jamejo bolj jasni poročila. Tako čitamo n. pr., da jo je praznik sv. R. T. 11. junija 1517 posvetil kaprulanski škof Daniel de Rubeis z dovoljenjem ljubljanskega škofa Krištofa Rauber, in vložil v veliki oltar ter v oltar sv. R. T. koščice sv. Deodata, Afre, Mena in Prota. Cerkev je stala takrat na vzvišenem prostoru, ker je vodilo do nje nekaj kamenitih stopnic. Leta 1709 so jej prizidali posebno kapelo, v kateri je imela mnogoštevilna bratovščina sv. Antona Padovana lasten

*) Mittheil. 1854.

oltar, posvečen po škofu Frančišku grofu Kauniz dne 6. junija 1712. Tako je bilo do zidanja sedanje hiše božje, katero so postavili 1755. Letnico nam kaže napis nad glavnimi vratmi:

**MAGNO DEO ET SANCTO PETRO
INTER APOSTOLOS PRINCIPI POSITA.**

(Postavljena velikemu Bogu in med apostoli prvaku sv. Petru). Zgradili so jo za časa župnikovanja Mihaela Kilar (1752—1756). Kilar je bil rojen 27. septembra 1684 v Kranju, kjer je preživel tudi svoje stare dni in umrl tukaj 87 let star 8. decembra 1771.

Vesel dan so obhajali Naklanci, ko jim je posvetil škof Leopold grof Petazzi 13. junija 1761 lepo in prostorno cerkev. Stavba je približno romanskega sloga, znotraj 31·05 metrov dolga, 18·91 široka. Ako stopiš va-njo, odgrnjena je popolno pred teboj, ničesa skritega, vse odprto! Ladija je samo ena ter iznaša višina sredi cerkve od tal do najvišjega oboka 15·83 metrov. Veliki oltar iz rudečkastega marmorja je izgotovil ob župnikovanju Antona Zarnik (1865—1888) radoljiški kipar Ivan Vurnik starejši, blagoslovil pa četrto adventno nedeljo 1870 stolni prošt in poznejši knežškof Ivan Zlatoust Pogačar. Keruba poleg tabernaklja in relief-zadnjo večerjo pred menzo je izvršil iz belega istrskega kamena podobar Fr. Zajec v Ljubljani (1881). Slika sv. Petra, kateremu daje Izveličar ključne nebeškega kraljestva, je delo Layer-jevo (1793). V steni svetišča na evangelijski strani so vzdali doprsni kip škofa Jerneja Legat, po-

rojenega v Naklem 16. avgusta 1807. Slavni rojak je postal 1846 škof v Trstu, ter opravljal ondi višjepastirsko službo do svoje smrti 12. febr. 1875. Pri odkritju spomenika je v naklanski cerkvi monsignor Tomo Zupan mnogobrojnemu ljudstvu razložil življenje imenitnega moža. — Ob vsaki strani svetišča je žagrad in nad njim oratorij. Obhajilno mizo, delano iz črnega in ru-javkastega marmorja, so kupili leta 1835 v ško-fovem gradu na Goričah. V štirih ladijinih ol-tarjih časté Mater božjo, sv. Antona Padovana, Krista pri zadnji večerji in sv. Josipa. Prva dva sta nekoliko večja; blagoslovil ju je zadnjo ne-deljo po binkošti 1882 kranjski dekan Anton Mežnárec, ki je po mnogoletnem prezaslužnem delovanju zaprl oči temu svetu 11. junija 1900. — V zunanji cerkveni steni vdelana plošča na-znanja, da je 27. julija 1818 nagloma umrl v Naklem Ivan Anton Ricci, ljubljanski prošt in namestni škof z naslovom „episcopus Dru-sensis“. Pri zakristijskih vratih gledamo drugo ploščo, ki poroča o smrti naklanskega župnika Blazija Blaznik (umrl kot zlatomašnik 27. ju-lija 1862).

Stolp se vzdiguje nad fasado glavnega vhoda in ima 39 metrov višine. Trije zvonovi pojo v d-mollu z glasovi d—f—a = 1, 3, 5. Premier jim je: 131:105:86 cm, teža pa 2015, 1040 in 585 funtov. Glede glasov so vsi trije nekoliko premajheni, nor-malno bi morali namreč tehtati 25, 14 in 7 stotov, vendar se v obče hvali ubrano naklansko zvonjenje.

Veliki zvon je vtil Anton Samassa 1843. leta. Kinčajo ga podobe: Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Peter s tijaro na glavi in s trojnim križem v roki, sv. Blazij, sv. Florijan, sv. Anton Padovan z Jezusom

v naročju. To je že tretji naklanski veliki zvon v 19. stoletju in tudi v prejšnjih časih niso imeli sreče ž njim, ubil se je 1682. in zopet 1695. leta.

Srednji iz livarne Vincencij Samassove z letnico 1810. Križ, Marija obdana z angelji, sv. Ivan z orlom in peresom.

Najstarejši je mali zvon iz leta 1806. Križ, rožinvenška Marija, sv. Anton Padovan z Jezusom v naročju. Zvonar Vincencij Samassa.

V malih linah visi mrtvaški glasnik (g) s premerom 48 cm, vžil Anton Samassa takrat kakor veliki zvon (1843). Križ, sv. nadangelj Mihael, zavetnik duš pri božji sodbi.

Vsi zvonovi so prejeli poleg posvečenja tudi ognjeni krst, ko je leta 1843 pogorela stolpova streha, in je bila vsa cerkev zelo poškodovana. Vse-splošno so mislili, da so zvonovi raztopljeni. Župnik Blaznik vpraša prvega, ki je priplezal v zvonik: „Ali zvonovi še visé?“ „Gospod oče, še!“ odgovori veselo. „Poskusite, kakošen glas imajo!“ In začeli so pritrkávati, glas je bil čist kakor poprej. Veselje in žalost ob enem prevzame ljudi, ko zopet slišijo zvonove, ki jih bodo še zanaprej vabili k molitvi in službi božji.

Podružnici.

1. Okroglo.

Na Okroglem je bil že v 13. veku obljuden in obdelan kraj, broječ 14 zemljišč. Česki kralj Otokar II. je podaril, kot takratni gospodar Kranjske, to naselbino brižinskemu škofu Konradu II. (1274). Tako je postalo Okroglo v svetnem oziru last loške graščine, v cerkvenem pa je pripadalo župniji Šmartin pri Kranju. Vas in podružnica **sv. Marije Magdalene** (o svetnici glej Rupa) stojite na vzvišenem levem bregu Save, čez katero je tudi že v 13. stoletju prevažal

ljudi neki kmet z imenom „Svnolt“. Pozneje dobi to pravico cerkev sama, ki je imela od prevoza lep dobiček, posebno zato, ker so v starih časih — najbolj krog leta 1750 — mnogoštevilni romarji, posamni in v velikih procesijah, obiskovali božjo pot pri sv. Joštu.

Ker je bila gledé duhovskih opravil zveza z Naklim bolj naravna kakor s Šmartinom, prejeli so Okrogljanci dovoljenje, da smejo po zimi v zametih ali kadar je Sava prevelika, nositi krščevat v Naklo, kamor so itak večinoma hodili k službi božji. Slednjič izločijo Okroglo popolno iz šmartinske župnije ter je pridele naklanski (1786).

Cerkev ima gotsko svetišče; tudi dvoje oken v njem in slavolok pred njim so enakega sloga. Razun velikega sta še dva manjša oltarja: Matere božje na listni in sv. Uršule na evangeljski strani. V ladiji je lesen raven strop. Žagrad so sezidali ob župnikovanju Gašparja de Frankenfeldt (1767), kameniti tlak pa so dobili za prav malo svoto 14 gld. iz dupljanskega gradu (1834). Nekdaj so imeli Okrogljanci lastno pokopališče, sedaj ga ni več.

Stolp stoji pred cerkvenim vhodom. Sv. Jerneja dan 1798 je udarila strela v Poglajenov pod, uničila poslopja sedmerim posestnikom, zgorela je tudi streha na cerkvi z lesenim stolpičkom. Zvonova sta se stopila v ognju, zato so napravili sedanja dva, ki merita skozi spodnje krilo 80 in 68 cm, pevajoča v mali terci $h-\bar{a} = 1, 3$. Sedanja stolpova streha iz pocinjene železne ploščevine ima obliko vitke piramide. Naredili so jo 1896.

Večji zvon tehta 535 funtov. Podobe nam kažejo Marijo s sklenjenima rokama, sv. Marijo Magda-

leno pod križem, sv. Katarino s kolesom in palmovo vejo. Iz zvonarne Ivan Jakob Samassove 1800.

Na manjšem so podobe: Križ, sv. Anton Padovan, mašnik s križem v roki. Dobili so ga z večjim vred iz livarne Ivan Jakob Samassove 1800 s težo 335 funtov.

Blizu cerkve na skali ob Savi je zgradil Leonu XIII. tajni komornik Tomo Zupan lepo poslopje s kapelo sv. Cirila in Metoda. (1895). Morda je vneti hotel s tem činom svoje rojake, naj bi se dvigala med njimi pogostejše svetišča in altarji našima apostoloma v čast. Ž živo vero in krepkim narodnim čutom! — le v teh znamenjih bode naša zmaga. S tega v resnici idiličnega, mirnega kraja imaš obširen razgled na vse strani po Gorenškem.

2. Strohinj.

To je stara vas, oddaljeno kakih 20 minut od župnijske cerkve. Strohinj se omenja z imenom „Strocheim“ v ustanovnem pismu bistrškega kartuzijanskega samostana dne 1. novembra 1260. Takrat je podaril koroški vojvoda Ulrik III. samostanu razun drugih zemljišč tudi dve v Strohinju. Ulrik, da-si mnogokrat nasproten oglejskemu očaku Gregoriju de Montelongo (1251—1269), je bil vendar radodaren in pobožen vladar. Prav on je podelil tudi „Forum in Lubellino“ t. j. stari Tržič pod Ljubeljem stišskemu samostanu, da so imeli cistercijani nekoliko več podpore za reveže (1261).

Pravljica, da so častili na malem holmu v strohinjski kapeli ribiči svojega zavetnika sv. Nikolaja, ni menda brez pomena. Ako verujemo ljudski govorici, da je stalo v naklanski okolici jezero; ako upoštevamo, da ima soseska še sedaj

sv. Nikolaja za zavetnika in da se dviguje cerkev kakor raz osušeni otok nad ravnino: — imeli bi skoro pravljico za resnico, to tembolj ker so navadno blizu rek in jezer stavili domovanja sv. Nikolaju. Prvotna cerkev je iz zgodovinskih virov znana okoli leta 1382. Tako piše n. pr. naklanski župnik Josip Kos (1722—1752): „Beiläufig 1382 erste Stiftung und Erbauung der Kirche in Strochain.“ Drugo bržkone večjo cerkev je posvetil 2. avgusta 1450 pičanski škof Martin v imenu oglejskega očaka Ludovika Scarampa Mezzarota (1439—1465). Zidana je bila v gotskem slogu in obdana s pokopališčem. Sedanjo — torej že tretjo — cerkev so zgradili leta 1769 ob župnikovanju Frančiška Koderman (1767—1790); posvetil jo je 21. septembra 1771 pomožni škof Karol grof Herberstein. Stavljena v renesanškem slogu, ima prikupljivo podobo ter se vidi, stoječa na malem griču, precej daleč okoli. V velikem oltarju sv. Nikolaj (o svetniku glej Zapoge), v stranskih dveh sv. Barbara in sv. Leonard. — Krog dvajset let (1741—1761) je bival v Strohincu duhovnik Frančišek Pavšlar z naslovom „sacerdos curatus.“ Živeč v pokoju je pomagal po svoji moči v dušnem pastirstvu.

Trije zvonovi pojo v mehkem trizvoku es—ges—hes = 1, 3, 5 s premerom 125 : 105 : 84 cm. Številke kažejo, da strohinjski zvonovi skoro tekmujejo z župnimi.

Veliki poje od leta 1875. Izdelal ga je Ignacij Hilzer v Dunajskem Novem Mestu in okrasil s peterimi podobami: Sv. Trojica, Marija obdana s sijajem,

sv. Josip, sv. Peter s ključi, sv. Nikolaj. Ob krilu berno vrstico 148. psalma: **HVALITE GOSPODA OGENJ, TOČA, SNEG, LED, VIHAR, KI NJEGA POVELJE IZPOLNUJEJO.**

Srednji, s težo 1030 funtov, je prišel iz livarne Anton Samassove 1838. Križ, sv. Nikolaj, sv. Leonard. Star mož mi je pripovedoval sledeči spominj iz svojega življenja:

„Ta zvon smo dobili iz Ljubljane, ko se je pisalo 1838; tudi jaz sem pomagal, ko so ga spravljali v zvonik. Ne veliko časa poprej je ustrelil tržiški brič na našem polju pod Dupljami rokovnjača „Vrano.“ Iskali so ga zaradi več zločinov, pa ga niso mogli dobiti, ker se je znal dobro skrivati. Od kovorskega župnika Ivana Krivic je tirjal neko noč 800 gld., toda prepodili so ga z zvonjenjem. Vrana so mu rekli zato, ker je nadlegoval po letu plevice in ženjice na polju, da so mu dale jesti, kar so imele v jerbasih.

Žalostno je sicer končal — Bog se usmili njegove duše — ljudje so bili pa vendar rešeni hude nadloge“.

Mali zvon je bil vlit z velikim skupaj v Dunajskem Novem Mestu 1875. Kinča ga celo šestero podob: Sv. Florijan, sv. Sebastijan, sv. Valentin bla. goslovja bolnike, sv. Egidij s srno, sv. Gregorij, sv. Anton Padovan. **MLADENIČI IN DEVICE, STARI IN MLADI HVALITE IME GOSPODOVO. SUB PAROCHO R. D. ANTONIO ZARNIK.** (Ob času župnikovanja Antona Zarnik). — Ko so veliki in mali zvon vzdigovali v stolp, izpodmakne se bruno, na katerem je ležal zvon, zvon pade nepoškodovan na tla, toda ubil se je strohinjski cerkvenik Anton Bogataj (1875).

V vsej župniji: **3** cerkve, **1** kapela in **9** zvonov.

XI.

Podbrezje.

God sv. Jakoba starejšega, kateremu je posvečena župnijska cerkev v Podbrezjah, obhajamo dne 25. julija. Apostol je prehodil veliko sveta in prišel celo v Španijo. Ob bregu reke Ebro, kjer stoji sedaj mesto Zagaroz, se mu prikaže, kakor poroča legenda, na kamenitem stebru preblazena Devica z naročilom, naj postavi tu cerkev. Še dandanes je ondi slovita božja pot z imenom „Naša ljuba Gospa na stebru.“ Odtod se poda v severozapadno špansko pokrajino Galicijo in pride slednjič zopet v Jeruzalem nazaj, ter spriča sv. vero z mučensko smrtjo krog leta 44. Koščice so prenesli na Špansko, kjer počivajo v mestu Santiago de Compostela, hranjene v stolnični kripti pod velikim oltarjem. Sv. Jakob je bil brat sv. Ivanu in v sorodu s Kristom, ker je bila njegova mati Salome Marijina teta. Obrazujejo ga kot romarja s popotno palico v roki.

Star dokument o podbreški cerkvi se nahaja v tamošnjem župnijskem arhivu. To je transsumpt (prepis) listnine, izgotovljene postno nedeljo „Judica“ leta 1502. Vsebina je naslednja:

„Jaz Florijan Martiniz iz Kronburga (Kranja), duhovnik oglejske škofije, prodajam zemljišče v Srednji Vasi (Mitterpodfrösiach) ključarjem sv. Jakoba v Podbrezjah in sv. Benedikta na Tabru kot

oskrbnikom cerkvenega premoženja. Zato se morate pa te dve cerkvi ohraniti v dobrem stanu in plačevati deželnemu knezu navadne davke. Zemljišče se sme prodati, a tako, da ostanejo novi posestniki vedno podložni kraljevemu Veličanstvu.“

Bržkone je bila ta ustanova prvi začetek samostojnosti, kajti poprej je pripadalo Podbrezje obširni kranjski plebaniji, in še dandanes se mora dajati neka mala svota (mensale) župniku v Kranju. Podbreški župnik Matej Slapnik (1843—1879) je zabeležil v „Codex“, ki obsega razne odloke in važnejše dogodke, sledečo opazko:

„Die Seelsorgestation Birkendorf, seit undenklichen Zeiten als Pfarr, während der französischen Occupation (1809—1813) zum Pfarrvicariat degradirt, wurde im Jahre 1853 auf Ansuchen der Gemeindevorsteherung und des Dekanatamtes Krainburg von Sr. Fürstbischöflichen Gnaden Anton Alois Wolf wieder zur Pfarr erhoben.“

To trditev moramo popraviti v dvojnem oziru. Prvič ni bila v Podbrezjah župnija od nepomljivih časov (seit undenklichen Zeiten), ker se je začela — kakor zgoraj omenjeno — še-le 1502 polagoma izločevati iz župnije Kranj. Drugič je imela duhovnija od nekdanj naslov „vikarijat“, kar se lahko izpriča iz matic, v katerih se podpisujejo dušni pastirji kot vikarji; vsled tega ni mogla biti za časa francoske vlade ponižana za vikarijat.

Meje vikarijatu so bile kedaj bolj raztegnjene kakor dandanes. Obsegal je ljubensko župnijo, Žáloše, Otóče, Dobro polje in vse sedanje vasi razun Bistrice, ki je pripadala Naklemu. Toda 1786 se znatno skrči obseg. Ljubno postane samostojno, dve leti pozneje (1788) pridelé

Žaloše in Otoče novo ustanovljeni lokaliji Dobráva, Dobro polje pa pride k Mošnjam. Ko so duhovnijo tako razkosali na zgornjem, pridružili so jej vendar na spodnjem koncu vas Bistrico, katero so odtrgali od Naklega. Sedaj ima Podbrezje krog 1200 duš z vasmi: Britof, Tabor, Srednja Vas, Dolenja Vas, Bistrica in Zvrčè.

Pred onim časom, ko nimamo župnijskih matic, so znani ti-le podbreški vikarji: Martin Plahuta (1595), Jurij Freudenschuss (1621—1629) in Ivan Rodar, navzoč pri škofijski sinodi v Ljubljani 4. novembra 1632. Ko pa je začel spisovati vikarij Jakob Prnè 1650 krstno in leto pozneje (1651) poročno ter mrliško knjigo, postala nam je znana vrsta tu delujočih dušnih pastirjev:

1.) Jakob Prnè do 1652, ko je odšel za župnika v Kropo.

2.) Ivan Cigule 1652—1653.

3.) Ivan Vreček 1653—1673.

4.) Andrej Ahačič 1674—1680, † v Tržiču 13. dec. 1689.

5.) Aleksander Bobek 1680—1685, † v rojstnem kraju Radoljici 18. marcija 1694.

6.) Jakob Pavlin 1685—1695.

7.) Gregorij Engelmann 1695—1704.

O njem pripovedujejo, da je skušal z barvo zakriti rano na Marijinem čelu v ljubenski cerkvi, pa je ni mogel. Zidar Gregor Eržen je udaril namreč v jezi s kladivom na Marijino glavo (1692), in rana se pozna še dandanes. Eržen je potoval v Rim, da naredi pokoro za hudodelstvo ter je umrl dve leti pozneje v Kamni Gorici.

8.) Josip Matija Križnar 1704—1716, † kot župnik v Cerkljah na Gorenškem 4. novembra 1717.

9.) Anton Marko Kunstel 1716—1718. Volil je 1000 gld. za ustanovitev kapelanije v Podbrezjah in umrl tukaj, še-le 39 let star, 15. marcija 1718.

10.) Franc Abrocht 1718—1724. Imel je dosti težav in tožeb z Ljubničani, ki niso hoteli ničesar prispevati k zidanju župnišča, slednjič je je prisililo škofijstvo, da so morali pomagati z delom in denarjem.

11.) Jurij Amotha 1724. Župnikoval je komaj dober mesec in se vlegel v grob, ko se še ni zarastla ruša na grobu Abrocht-ovem. V mrliški knjigi se bere, da je bil Amotha cerkvi dobrotnik.

12.) Matija Josip Jencen 1724—1730. Tudi on je zgodaj zaprl oči temu svetu (5. febr. 1730), star 49 let. Zdelo se je, da podbreški vikarijat nima sreče. V 12 letih so umrli štirje vikarji drug za drugim.

13.) Franc Karol Polc 1730—1749. Zelo se je protivil ustanovitvi kuracije v Ljubnem, „quia huiusmodi erectio iuribus meis in pluribus punctis sit praeiudiciosa“ (ker bi bila taka ustanova v marsikaterem oziru škodljiva mojim pravicom). Iz Podbrezij je odšel za župnika na Ig.

14.) Mihael Belič 1749—1765, † tukaj 29. majnika 1765, star 66 let.

15.) Franc Karol Benegalia 1765—1773. Ob njegovem župnikovanju je bila ustanovljena kapelanija 11. junija 1771.

16.) Ignacij Karner 1773—1777, † kot dekan v Naklem 15. avgusta 1795.

17.) Karol Josip Kren 1777—1798. Spominjska plošča v zidu poleg glavnega cerkvenega vhoda nam naznanja, da je umrl Kren 75 let star 14. aprilja 1798.

18.) Angel Ignacij Pober 1798—1806. Pustil je vse zanemarjeno: župnišče, gospodarska poslopja in zapisnike.

19.) Inocencij Kerer (Khörrer) 1806—1829, † 6. decembra 1829.*)

20.) Fran Pirc 1830—1835. Zidal je sedanje župnišče in si pridobil zlasti s sadjerejo velikih zaslug za vso našo deželo. Odpotoval 24. majnika 1835 v severno Ameriko za misijonarja, po dolgotrajnem misijonarjenju vrnil se v domovino ter † v Ljubljani 22. jan. 1880.

21.) Matija Resman 1835—1843, † 13. aprilja 1843.

22.) Matej Slapnik 1843—1879. Služboval je dolgih 36 let v Podbrezjah, zabeležil vsako važnejšo stvar, za lepoto hiše božje pa ni storil veliko. Ob njegovem času je rasel borovec na strehi župnijske cerkve! Slapnik je obhajal zlato mašo 23. sept. 1877, še ne dve leti potem je odšel na boljši svet (20. jul. 1879).

23.) Jakob Poličar 1879—1892, poprej župnik na Dobrávi pri Kropi. Ko izvedó, da pridejo „ta Dobravšči“, branili so se ga Pod-

*) Kerer piše o sebi: »V Podbrezje sem prišel 25. novembra 1806 ob devetih zvečer z Brezovice. Nezdravi zrak, največ pa prihod sovražnikov, od katerih sem pretrpel veliko straha in tudi poškodovanja, je bil vzrok, da sem prosil tu-sem.

brežani zelo, a Poličar jim naznani v prvi pridigi, da je prav rad prišel in upa, da se bodo že privadili drug drugemu, kar se je tudi izpolnilo. Storil je veliko za obe cerkvi in le malo zahteval od župljanov, ker je dal mnogo iz svojega. Učakavši lepo starost 85 let se je preselil v večnost 15. novembra 1892.

24.) Ivan Golob 1893—1897, † vsled operacije v grlu 17. novembra 1897. Truplo so pripeljali iz Trsta v Podbrezje.

25.) Sedanji župnik Mihael Koželj pastiruje tu od 1898.

Pri cerkvi se pozna dvojna prezidava. Vnanje spodnje zidovje v svetišču in v ladiji kaže nekoliko gotike, kapeli so zgradili bržkone v 18. veku. Vsa stavba je 23·80 m dolga in 7·10 m široka. V velikem oltarju Layer-jeva slika sv. Jakoba; v kapeli ženske strani častijo Mater božjo (slikala Ivana Kobilica), v kapeli na moški strani sv. Frančiška Ksaverija (slikal Layer). — V starih zapiskih beremo pravilno ime „St. Jakob in Podfrösiach“, čita se tudi „Podbresie“; krog 1750 se je vrinila spaka „Pürkendorff.“

Zvonovi pojejo v trizvoku es—g—hes = 1, 3, 5. Premera imajo 119:110:88 cm.

Veliki zvon je vžil Ivan Jakob Samassa leta 1772. Križ, Mati božja pod križem z Jezusom v naročju, sv. Benedikt, svetnik s čelado na glavi. Ob zgornjem robu čitamo: MATER DOLOROSA ORA PRO NOBIS. (Mati žalostna! prosi za nas) — Ta zvon je bil nekdanj pri podružnici na bližnjem Tabru. Radi bi ga bili imeli pri župnijski cerkvi, toda Podtabračani ga niso pustili. Kaj si zmislijo zvite glave? Dobravec iz Srednje Vasi in njegov tovariš, ki sta vozarila v

Trst, pošljeta glas z Notranjskega, da pobirajo Francozje, ki so prav takrat došli na Kranjsko, pri vseh podružnicah velike zvonove in je vlivajo v kanone; puščajo je le pri župnijskih cerkvah. „Ako hočete lepi tabrski zvon ohraniti, hitro ga prepeljite v župnijski stolp, ker sovražnik pride kmalu na Gorensko —“ tako se je končevalo poročilo. In zvon je bil kar h kratu v stolpu župnijske cerkve.

Srednji je ljubljanskega zvonarja Benedikta Huetterer, vlit 1744. Marija s sklenjenima rokama in obdana s sijajem, sv. Jakob s popotno palico, podoba s škofijskim grbom. Ob klobuku napis: S. MARIA ORA PRO NOBIS. (Sv. Marija, prosi za nas).

Najstarejši je mali, skoro nič poškodovani zvon iz srede 17. stoletja. Številki 88:82 cm t. j. premer in postranska višina kažeta, da ima podolgovato obliko, ki znači stare zvonove. Križ, pod njim stojita Marija in sv. Ivan, Marija z Jezusom v naročju, z žezlom v roki in z luno pod nogami. Ob zgornjem robu: ✠ SANCTA TRINITAS UNUS DEUS, MISERERE NOBIS. (Sveta Trojica en sam Bog, usmili se nas). Na vratu: FUSA SUM LABA: A PARTU VIRGINIS 1664. (Vlit sem bil v Ljubljani po Marijinem porodu 1664). Izraz „a partu Virginis“, ki pomenja toliko kot „po Kristovem rojstvu“ ni navaden, dobiva se redkokrat v napisih. Zvonarjevega imena ni zabeleženega; v onih letih sta imela v Ljubljani li-varno David Polster in Ferdinand Eisenberger.

Podružnice.

Tabor.

Tabor! — da, to ime je ostalo gričku izza časa, ko so Turki, dolgoletni bič naše dežele, obiskovali gorensko stran. Meseca oktobra 1476 so divjali tod okoli in dirjali dalje do Trbiža; majnika 1477 so se zopet oglasili. Kristijani so se silno bali sovraga ter se zavarovali pred njim,

kolikor je bilo mogoče. Kakor drugod zgradili so si tudi tukaj nekako trdnjavo in se poskrili za zidom, ki je bil pri vhodu zaprt z železnimi vratmi. Sedaj pelje do vrha 14 zidanih postaj križevega pota, katerega ljudje radi obiskujejo, posebno ob nedeljah pred popoldansko službo božjo.

Na griču stoji cerkev že iz davnih časov. Izrecno se omenja leta 1502, ko jej je duhovnik Florijan Martinic prodal svoje posestvo v Srednji Vasi (glej dotično listnino pri župnijski cerkvi). Takrat in nekako do prve polovice 18. veka je bil njen varuh sv. Benedikt; krog 1730 ali še nekaj poprej so začeli častiti v njej **žalostno Mater božjo**.

Leta 1682 jo je dal vikarij Aleksander Bobek popolno prenoviti, kar znači napis nad glavnim vhodom: **ECCLESIA HAEC SERVITO CHRISTO DIVOQUE PATRIARCHAE BENEDICTO PENITUS RENOVATA**. (Cerkev, popolno prenovljena, naj služi Kristu in sv. očaku Benediktu). Odkar je postala na Tabru božja pot žalostne Matere božje, pozabili so starega cerkvenega zavetnika skoro popolno, le podoba vrh velikega oltarja še spominja nanj. Vikarij Matija Josip Jencen prejme leta 1728 dovoljenje, da sme napraviti v tabrski cerkvi Gospodov grob (sepulchrum Domini), vikarij Fran Karol Polc (1730—1749) odloči 100 gld. za ustanovne maše, ljudstva dohaja vedno več in Tabor je čedalje bolj znan po bližnjih in daljnih krajih. Duhovniki so imeli bakreno pločico za izdelovanje podobic s podpisom: „Gnaden Statua

der Schmerzhaften Mutter Gottes auf dem Thabor in Pürckendorffer Pfarr in Obercrein.“ Semtrtje se še dobé take podobice. Dandanes pač ni več onih mnogoštevilnih božjepotnikov kakor kedaj, vendar ljudstvo še vedno rado zahaja tu-sem. V postu je vsak petek ob 9. cerkveni govor in sv. maša z blagoslovom, prav tako vseh šestero postnih nedelj ob 10. uri.

Prijazna cerkev je dobrega vtisa. Zidana v renesanškem slogu ima 22 m na dolgost in 6·90 m na širjavo, svetišče je precej ožje kakor ladija. V velikem oltarju je slika žalostne Matere božje, za njó pa znamenita Marijina soha, pred katero je molilo že toliko romarjev. Marija sedi pod križem z mrtvim Sinom v naročju in s sedmimi meči v srcu. Pod menzo gledamo v grobu ležečega Krista, vloženega semkaj — kakor prej omenjeno — leta 1728. V stranskih dveh oltarjih sta lesena kipa sv. Ane in sv. Nikolaja.

Na severo-vzhodni strani stoji pred cerkvijo prostorna čveterovoglata kapelica. Pri vhodu je na vratih v kamenitih stebrih izklesana letnica 1694. Skoro gotovo je bil tu začetek češčenja žalostne Matere božje, katero so prenesli pozneje v veliki oltar.

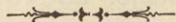
Zvonovi pojo v kvart-séktakordu z glasovi d—g—h = 1, 4, 6. Premera imajo 131:98:78 cm. Ker ste župnijska cerkev in tabrska podružnica blizu druga pri drugi, nastane pri skupnem zvonjenju neprijetna disonanca es—g—hes in d—g—h! Kaj takega težko prenaša uho. Druzega pripomočka ni, kakor ta, da naj se nikdar ne zvoni skupaj t. j. kadar odzveni v župnijski cerkvi, tedaj naj se zvoni še le na Tabru.

Veliki zvon tehta 1233 *kg* vžil ga je Albert Samassa v novejšem času (1894) Žalostna Mati božja, sv. Benedikt z opatsko palico in s kelihom, iz kate-rega se vije kača, sv. Alojzij s križem in lilijo v roki. Napis ob krilu: OB ČASU ŽUPNIKOVANJA JANEZA GOLOB POBOZNI ŽUPLJANI DAROVALI ŽALOSTNI MATERI BOZJI. Gledé premera (131 : 119 *cm*) in glasu (d—es) prekaša veliki zvon v Podbrezjah. Župnijski zvon ima namreč samo 119 *cm* v premeru, taborski pa njih 131. Prav tako je župnijskega glas „es“ za pol tona viši od taborskega.

Srednji iz livarne Ivan Jakob Samassove leta 1791, torej nad sto let starejši kakor veliki. Križ, Marija z Jezusom v naročju in z žezlom v roki, sv. Ivan z orlom in peresom, sv. Elizabeta daruje revežu miloščino. Teže nima zaznamovane. Po premeru 98 *cm* in po glasu g soditi bi utegnil tehtati 9 stotov. Normalna teža za g se suče krog 10 stotov = 560 *kg*. Sploh je pomniti, da se pri napravi novega zvonila ne sme varčevati s težo: kolikor utrgaš pri teži, toliko oškoduješ zvon na moči; masivnejši zvon — polnejši glas.

Mali s podobami: Križ, sv. Mihael z zmajem v podnožju, sv. Florijan. Vžil Anton Samassa 1836 s težo 425 funtov.

V vsej župniji: 2 cerkvi in 6 zvonov.

XII.

Preddvor.

ežavno je pisati o cerkvi in župniji preddvorski, kajti njuno zgodovino krije siva preteklost. Vendar skušamo, oprti na ohranjena poročila, podati nekoliko kratkih beležek; kajveč naj doženejo naši kronisti.

Duhovnija, izročena v varstvo apostolskemu prvaku **sv. Petru**, je izmed najstarejših na Gorenškem in tekmuje skoro z župnijo sv. Kancija v Kranju. Ko je bila oglejska očakovina v največji veljavi, podaril je patrijarh Peregrin I. (1132—1161) cerkev sv. Petra, ki se je imenovala „Sanct Peter in Newenhoff“ — pozneje Neuhof in Höflein — z vsemi pravicami in dolžnostimi vetrinjskemu samostanu (monasterium Victoriense, Viktring na spodnjem Koroškem), da bi imeli ondotni menihi-cistercijani boljše dohodke. Dotična listnina nosi letnico 1156. To je prav tisti Peregrin, ki je kot oseben prijatelj sv. Bernarda, ustanovil samostan v Stičini na Dolenskem. Ob tem času oskrbuje cerkev Predvorom neki Ivan s pristavkom clericus, kar bi

utegnilo pomeniti, da je bil Ivan sicer duhovskega stanu, pa še ne mašnik. Več let pozneje (1217) sledimo tu duhovnika z imenom Humbert presbyter. Ker je nastala med kranjsko in preddvorskno duhovščino gledé dohodkov needinost, sklenila sta (1226) kranjski pleban-naddijakon Peter in vetrinjski opat Tomo naslednjo pogodbo: „Kranjski župnik ima pravico do vse desetine v preddvorski duhovniji; preddvorski duhovnik obljubi, da ne bo nikoli opravljal cerkvene službe brez njegovega privoljenja, od pogrebcev mu bode dajal gotovo svoto, od daril o prazniku sv. Petra pa polovico.“ Iz tega lahko spoznamo, da je bil Preddvor v taki zvezi s Kranjem, v kakoršni je podružnica z župnijsko cerkvijo.*) Pozneje je postal sv. Peter samostojen, toda kranjski plebani so izvrševali patronat ter predlagali pripravne vikarje. Tako je predložil n. pr. še leta 1595 kranjski župnik Krištof Trayber za Preddvor izbranega vikarja Ivana Fabri škofu Ivanu Tavčar v potrdilo.

Tekom časa se je razvila duhovnija v veležupnijo, kateri je pripadalo 16 podružnic. Njena nadvlada se je raztegovala po eni strani od Gorič skozi Trstenik in kokrško dolino do koroške meje, po drugi južni strani je segala celo do Kranja. Župnik je bil istinit „Pfarrherr“, imajoč v podporo več pomočnikov, ki so peš in jež oskrbovali dušno pastirstvo. V zapisku iz dne 22. januarja 1819 riše župnik Josip Vodé (1810—1828) malo sliko duhovskega delovanja predjosipinske dobe v sledečih potezah:

*) Prepis omenjene listnine se hrani v ljubljanski semeniški knjižnici.

„Zum einstigen grossen Pfarrvicariate Höflein, dessen Umfang im Durchschnitte 7 Stunden betrug, gehörten 16 Filialkirchen. Die in grösserer Anzahl existirenden Hilfspriester durchkreuzten auf und ab die ausgedehnte Pfarr; liefen, weil sie grösstentheils von den Stolgebühren und Messtipendien leben mussten, durch ganze Monate von einer Kirche zur andern, lasen Messen nach Willkühr der Nachbarschaften, besuchten Kranke und versahen dieselben mit den hl. Sterbesacramenten, um dadurch auch, weil sie nicht dotirt waren, da oder dort zu ihrem leichtern Auskommen einen Zehrfennig zu erhaschen.“

Sedaj nastopi vlada cesarja Josipa II. (1780—1790), ki je bila za duševni razvoj našega naroda zelo pomenljiva. O njenih slabih straneh ne govorimo tukaj, ker imamo v mislih le novo upravo župnij, v marsikaterem pogledu koristno za ljudstvo in tudi za duhovščino samo. Oddaljeni župljani so imeli dolgo in večkrat težavno pot k službi božji, bolnikom je dohajala pozna ali celo prepozna dušna pomoč, otroci so doraščali brez pouka. Duhovniki niso dobivali stalne plače, ker je bilo le malo samostojnih, večina je hlapčevala vele-župnikom, oblastnim gospodom z dobrimi dohodki in mogočno besedo.

Škofijstvo in vlada ste odpravili centralizacijo in ustanovili iz obširnih plebanij več samostojnih duhovskih služeb z imenom „lokalne kapelanije.“ Tedaj se je odprla marsikateremu dušnemu pastirju boljša prihodnost, da je stal zanaprej na lastnih nogah. Važen spremen se je izvršil posebno Preddevrom; tako razkosana je bila menda malokatera župnija. Ob koncu 18. veka so jej vzeli nad polovico župljanov in izmed sedmero podružnic (Predoslje, Britof, Suha, Kokrica, Te-

netiše, Trstenik, Kokra) napravili samostalne duhovnije: Predoslje, Trstenik, Kokra, vse tri ustanovljene leta 1787. Podružnice Primskovo, Rupa in Čirčiče so pripadle Kranju, ostalih šest pa je obdržal sv. Peter in je ima še danes (Srednja Bela, Breg, sv. Jakob, sv. Lavrencij, sv. Nikolaj nad Mačami in sv. Klemen v Tupaličah).

Poleg tega, da je izgubila župnija toliko sveta ob periferiji, zadela jo je prav ob tem času še druga nezgoda. Podružnice so imele več lastnih zemljišč, ki so se dajala deloma v najem, deloma so je vživali dotični cerkveniki mesto plače v denarju. Od gotove strani se sproži misel, da bodo posestva več nesla, ako se prodajo in skupljena glavnica naloži na obresti. Cenili so je za malo svoto 2900 gld. in določili dan, kedaj se vrši očitna dražba. Kupci pridejo, a pové se jim, da bo dražba še-le popoldne. Ko odidejo, prodala so se kar hitro zemljišča s pretvezo: „Weil keine Käufer vorhanden waren, erstand Herr L. B. die ganze Kirchengült der Pfarre Höflein um den Betrag von 3000 Gulden.“ Pravijo, da je pobiral kupec denar celo iz cerkvenih skrinjic, češ, „vse je sedaj moje.“ Največja krivica pa je bila, da cerkve baje tudi teh 3000 gld. niso prejele. Neverojetno! Koliko bi imel vsled popustljivosti v tej reči krivde takratni župnik Andrej Novak — ne moremo preiskovati. To se je zgodilo 1788. Da-si je preteklo od tega leta že mnogo časa, vendar škof Anton Alojzij Wolf ni mogel mirovati, zvedši o famozni pro-

daji. Sklicujoč se na še žive zanesljive priče — med temi je bil osobito predoslijski župnik Ivan Jarnevič, ki je ob koncu 18. veka kapelanoval Preddvorom — vloži 1829 pri vladi prošnjo, naj se zadeva preišče. Toda kamorna prokuratura mu odgovori, „dass die Annullirung des fraglichen Verkaufes wegen bei der Licitacion stattgehabten Unförmlichkeiten nach Verlauf von 40 Jahren unter die frommen Wünsche gehört.“*) Pripomniti pa moramo, da se je L. B., ki je tako „dober kup“ skupaj spravil toliko posestva, pozneje skazoval dobrotnika cerkvam ter skušal krivico popraviti z dobrodelnostjo.

Posezimo še nekoliko nazaj, da vidimo, kako lice je imela župnija v dobi verskih zmešnjav. Ljudstvo ni dosti maralo za luterane. Predikant Jernej Knafelj, katerega je podpiral graščak na Brdu pri Kranju, je imel pred Preddvorci velik „rešpekt“; še skozi Tupaliče ni upal iti, ampak jo ubral kar čez hribe v kokrško dolino (1585). Izvedel je namreč, česa naj se nadja, ako ga zasačijo v preddvorski okolici. Da so ga mislili sleči in obleko za dobro napojnino poslati v župnišče, da mu je grozil župnik na leci celo s smrtjo, vjemalo se pač ni s krščansko ljubeznijo in zato tega ne moremo zagovarjati, a dokaz imamo, da je bila duhovščina z župljani ob onem času vdana katoliški veri.

Izmed župnijskih matic je najstarejša poročna knjiga, katero je začel spisovati vikarij Ivan Toporiša 1632, rojstna sega do 1678, najmlajša je mrliška iz leta 1686.

*) Glej obsežne akte v ljubljanskem škofijskem arhivu.

Cerkev je visoka, rotundi podobna stavba, znotraj 27·20 *m* dolga in 15·25 *m* široka. Precej manjša stara cerkev je imela samo tri oltarje, v velikem sv. Petra z zidanim tabernakljem, na evangelijski strani Mater božjo, na listni sv. Nikolaja. *) Razširili so jo, ali prav za prav zgradili skoro novo, leta 1751 ob župnikovanju dr. Frančiška Rabič. Ko je odšel 1741 njegov prednik Simon Vačavnik (vnet gospod, ustanovnik sv. stopnic) kot vodja k sv. Joštu, sledil mu je Rabič ter se polotil zidanja. Rabič je bil veljaven mož, ordinarijat ga hvali, da ima vse dobro vrejeno in ga stavi drugim v izgled. Letnico zidanja nam kaže kronogram pri glavnem vhodu: **MIRO DEO AC SANCTO PETRO APOSTOLO**. (Čudovitemu Bogu in sv. apostolu Petru). Leto pozneje (1752) jo je posvetil škof Ernest Amadej grof Attems, kar kaže drugi kronogram nad glavnimi vratmi z besedami: **AB ERNESTO AMADEO CONSECRATA IN HÖFLEIN**. (Posvečena po Ernestu Amadeju Preddvorom). Cerkev je sedanjo župnik Ivan Debeljak popolno prenovil. Podoba v velikem oltarju predstavlja Krista, ki daje sv. Petru ključ nebeškega kraljestva (slika Ivan Wolf-ova). Tabernakelj je bil nov 1871. V čveterih stranskih oltarjih častijo Mater božjo (slikal Janko Urbančič), sv. Josipa (Tome iz Šentvida),

*) In ecclesia reperta sunt tria altaria : primum s. Petri in choro, secundum in cornu evangelii B. M. V. sacrum, tertium in cornu epistolae b. Nicolao dicatum. In altari maiori tabernaculum quodam lapideum in muro exstructum.

Škofijski vizitacijski zapisnik 2. sept. 1631.

Krista pri zadnji večerji (Ivan Wolf) in sv. Nikolaja (Janko Urbančič). V podzemeljskih prostorih so veliki kleti podobne rakve z dvema oddelkoma, en del je pred velikim oltarjem, drugi pa sredi cerkve; v njih počiva več duhovnikov. Okoli cerkve se razteguje pokopališče, katero so razširili 1842. *)

Masivni zvonik stoji poleg glavnega vhoda ob koncu ladije. Sezidan na široki podlagi se stiskuje proti vrhu, da je videti pri velikih linah precej ožji kakor v pritličju. Spodnje okno je ostanek nekdanjega gotskega sloga. Trije zvonovi pojejo v desdur trizvoku z glasovi des—f—as = 1, 3, 5. Premer jim je 142 : 108 : 92 cm.

Veliki zvon tehta 2850 funtov. Križ, Jezusovo in Marijino srce, sv. Peter, sv. Florijan. Vlil Anton Samassa 1862. Glas ima mogočen in dolgo trajajoč odmev. Ker mu je v stolpu dovolj prostora za tek, giblje se neovirano semintje, odtod veličastnejše donenje. Nov veliki zvon so dobili Predvdorci že leto poprej (1861), toda takega, da ga kar niso mogli poslušati. Menda so ga vrgli iz stolpa, da je moral zvonar razbite kose spraviti v Ljubljano in vlitl sedanjega.

Srednji z rezkim glasom, ki se sliši daleč okoli. Vlil ga je Gašpar Franchi v Ljubljani leta 1708. Marija z Jezusom v naročju, sv. Peter, sv. Pavel, sv. Nikolaj, posoda podobna moštranci. Ob klobuku se čita: ECCE ✠ DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, FUGITE PARTES ADVERSAE. (Glej križ našega Gospoda Jezusa Krista, bežite sovražne moči). Ob spodnjem robu: ME SANCTO PETRO PLEBS HOEFLEINENSIS FUDIT * TUNC LOCI PAROCHO A. R. D. MATTHAEO SENUSKHAR * DOMINUS FRANCHI FECIT.

) Tù počiva bivši brezniški župnik, Predvdorom zamrli Lovro Pintar (2. avg. 1814, † 10. sept. 1875.) Vrl kot duhovnik, sadjerejec in državnik.

(Preddvorska župnija me je napravila sv. Petru, ko je župnikoval tukaj veleč. g. Matej Senuškar. V lil g. Franchi). V tem napisu sta dva kronograma: eden pred prvo zvezdo, eden za drugo zvezdo. Vsak daje letnico 1708.

Mali je Ivan Jakob Samassov zvon iz leta 1770. Križ, sv. Peter sedeč na stolu s ključi v roki, svetnik s čelado na glavi in z butaro (s snopom?), sv. Ivan Nepomuk s križem in palmovo vejo.

Podružnice.

1. Srednja Bela.

Cerkveni zavetnik sv. Egidij je bil rojen v Atenah na Grškem, prišel v svoji mladosti na Francosko ter prebival kot puščavnik v okolici, kjer se izteka reka Rodana v sredozemsko morje. Tu zbere več tovarišev, sezida samostan in živi med njimi kot duhovni oče (opat) v delu in molitvi. Umrli je okrog l. 700, truplo počiva v mestu Toulouse, godu se spominjamo 1. septembra. Ko so dobili Franki našo deželo v svojo oblast (788), vdomačil se je tudi njihov svetnik med Slovenci, ki ga poznajo z imenom sv. Tilen. Ker mu je bila privajena košuta zvesta spremljevalka, vpodobljajo ga v njeni družbi.

Pravijo, da so se razprostirali nekda j v vsem okraju Srednje Bele veliki gozdi in da je stala na mestu sedanje cerkve kapelica bližnjih graščakov z Brda. Zelo verojetno, saj je še danes dosti gozdov v bližini. V starih časih je bila cerkev tako zapuščena, da je ukazal Chrön-ov naslednik škof Rajnald Scarlichi veliki oltar nov narediti, oltar sv. Ahacija v ladiji in onega pred vratmi pa kar podreti (1631). Toda soseska je oskrbela raje vse tri nove, in škof

Oton grof Buchheim*) je posvetil velikega 26. junija 1650. Pač so podrli oltar pred vratmi, toda postavili so mesto njega še enega nasproti sv. Ahaciju in ga posvetili Materi božji. Svetišče je ohranilo gotski slog, sklepnika rebrom nosita dve plemenitaški doprsni podobi. Sedanji veliki oltar je bil nov 1888, stranska dva imata značaj barok-sloga, oni sv. Ahacija z letnico 1645, oni Matere božje z letnico 1667. Nad ladijo se je raztegoval do 1856 raven strop z vdelanimi lesenimi tablicami. Takrat ga je dal župnik Andrej Kržišnik (1835—1868) odstraniti radi trohnelosti in namestiti z obokom. Okoli cerkve je pokopališče. — Na Srednji Beli je bil rojen leta 1831 pesnik Matija Valjavec (Kračmanov).

Zvonovi pojó v terc-sekstakordu z glasovi fis—a—ā = 1, 3, 6. V premeru imajo 98:85:76 cm.

Veliki z napisom: JOHANN CHRISTIAN RISER HAT MICH GEGOSSEN ZU CRAINBURG ANNO 1755. Krist na križu, sv. Ana, Marijino oznanjenje, sv. Ivan Krstnik. Premer 98 cm je za glas fis premajhen. O zvonarju Riser glej župnijo Kranj stran 5.

Srednji iz zvonarne Ivan Jakob Samassove 1801. Križ, Marija rožinvenška, sv. Katarina s kolesom. Teža 570 funtov!

Mali je istega zvonarja in istega leta (1755) kakor veliki. Kinča ga čvetero podob: Mati božja

*) Buchheim je še v polni meri čutil razdejanje, ki je zadelo škofijo v luteranski dobi, zato mu stališče ni bilo posebno prijetno. Čakala ga je izvršitev mnogih določeb, katere sta izdala njegova prednika Chrön in Rajnald. Uvidel je, da toliko starih ran ni mogoče h kratu zaceliti, zato si je prevzel geslo: »Tempora tempore tempera,« ki pomenja: »Času pustimo čas« ali: »Tudi počasi se daleč pride.«

kot kraljica z žezlom v roki, sv. Sebastijan, sv. Valentin, sv. Jurij.

2. Breg.

Bližnja sosedna župnijski cerkvi je podružnica **sv. Leonarda** na Bregu, stoječa ob južnem koncu preddvorskega polja blizu vode Kokre. Ob času občnega ponemčevanja so prekrstili vas v „Raandorf“, ime, katerega se še dandanes trdovratno drži posvetna in celo duhovska oblast, a ljudstvo ga — hvala Bogu — ne pozna več. Cerkev ima prav tisto znamenito starinsko obliko kakor ona sv. Nikolaja nad Mačami, samo nekoliko večja je. V gotskem svetišču ste dve okni enakega sloga, ki vzbujate pozor zaradi starih slik na steklu. Razni agentje so za-nje ponujali že lepih stotakov, a k sreči vendarle niso preslepili vrlih Brežanov. V naši škofiji se je ohranilo minimalno število steklenih slikanih oken. Zato naj popišemo te dve natančneje, saj ste poleg fresk nad Mačami najvažnejša spomenika iz preteklosti častite preddvorske župnije. Dolžina jima je 1.40 m, širjava pa 29 cm. Na oknu evangeljske strani so naslikani: Jezus, Marija, sv. Ana, spodaj sv. Katarina in sv. Doroteja s košarico cvetlic*). Na oknu listne strani: Izveličar viseč na križu zelene barve, ob križu

*) Zadnji dve mučenki imate v svojem trpljenju za krščansko vero neko sorodnost med seboj. Sv. Katarina je bila obglavljena krog 307 na Egipškem, sv. Doroteja nekaj let poprej (288) v Cezareji. Košarica s cveticami, katero ima v roki, nas spominja legende, da jej je angelj v dan njene smrti v najhujšem zimskem času prinesel duhtečih rož.

Marija in sv. Ivan, spodaj sv. Barbara in sv. Margareta s priklenjenim zmajem. Strokovno oceno teh slik priporočamo društvu krščanske umetnosti v Ljubljani.

Veliki oltar sv. Leonarda (o svetniku glej Jama v župniji Mavčiče) je bil nov 1877. Mnogo starejša sta stranska dva sv. Ane in sv. Hieronima, delana v barok-slogu 17. stoletja. Takrat je vladala neka vihrava domišljija, ki se je kazala v kiparstvu kot ekstravaganca z obilnim izrezljevanjem, bogatimi okraski, zvitimi stebri, razdeljenimi črtami, mnogoštevilnimi angeljskimi glavami i. dr. Taka dela se zdijo sicer fantaziji lepa zaradi bujnega nakitja in tehniške dovršenosti, toda razumu ne ugajajo, ker so preobložena, prenapolnjena. — Omeniti moramo še lesenega ravnega stropa v ladiji, ki je razdeljen v $9 \times 7 = 63$ kvadratiških polj po vzorcu :

Zvonovi so s toniko, malo terco in kvarto hes—des—es = 1, 3, 4. Premer jim je 80 : 73 : 66 cm.

Veliki zvon je vtil Ivan Jakob Samassa leta 1778. Križ, Marija-kraljica, svetnik z vrvijo okoli pasa. Nad podobami čitamo napis: A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMINE. (Treska in hudega vremena reši nas Gospod). Ta izrek beremo v 18. veku na mnogih zvonovih. Gotovo ste zadevale strele in toča pogostokrat hiše in polje. Prve nas varujejo strelovodi in tudi zoper točo so izumili neki pripomoček. Toda v božjih rokah smo še vedno, kakor so bili naši predniki, ki so imeli posebno zaupanje, da jim odganja blagoslovljeni zvon — prav za prav molitev med zvonjenjem — elementarne nesreče. Hvalevredna navada, da se ob nevihti na

poziv zvona moli za odvrnjenje hude ure, se je ohranila do sedaj. Ker se je ponesrečil že kak cerkvenik pri tem oprasku, ni svetovati zvoniti dolgo časa.

Srednji iz zvonarne Anton Samassove 1846 s težo 379 funtov. Križ, sv. Mihael, sv. Anton Padovan.

Mali s podobami: Križ, Marija z Jezusom v naročju, sv. Nikolaj. Pod krono je napis: ✝ PER SIGNUM CRUCIS DE INIMICIS NOSTRIS LIBERA NOS DEUS NOSTER. (V znamenju križa reši nas naših sovražnikov naš Bog). Ob krilu: CASPARUS FRANCHI ME FUDIT LABACI ANNO 1724. (Gašpar Franchi me je vlil v Ljubljani leta 1724).

3. Sv. Jakob.

Pri vhodu v kokrško dolino se vzdiguje na levi strani strma gora, vrh katere stoluje bela cerkvice, v njej pa ima svoj dolgoletni zračni dom sv. apostol **Jakob starejši**. Soseska Potoče, ki spada pod njegov zvon, leži veliko nižje; v tej višini (964 m) prebiva le cerkvenec s svojo družino. Dela pač nima veliko, ker so tu redkokrat sv. maše; glavno opravilo mu je, da zvoní zjutraj, opoldne in zvečer. Kot plačo za svojo službo ima nekaj sveta, katerega obdeluje v potu svojega obraza. Vže po sebi se razume, da je dohod na vrh precej težaven, toda po prestanem trudu imaš obširen razgled po okolici. Ob severu se razgrinja pred teboj planina Záplata z drugimi večjimi in manjšimi vrhovi Storžičevega gorovja, ob južnem vznožju pa leži ravno polje, iznad katerega se vspenjata sv. Jošt in Šmarina Gora.

Kedaj so postavili cerkev sv. Jakoba? Da, stara je, prastara. Zgodovina nam poroča, da je bila posvečena ob času, ko je vladal oglejski očak Ludovik pl. Teck (1408—1435), tedaj takrat, ko še ni bila ustanovljena ljubljanska škofija. Tudi posvečevaljevo ime ni neznano. Ker so imeli očaki preveč obsežen patrijarhat ter bili večkrat zapleteni v posvetna opravila, niso mogli vselej sami izvrševati škofijske službe. Zato so potrebovali namestnikov, in eden izmed teh, škof Eberhard, je dospel leta 1415 na goro sv. Jakoba, da je izvršil posvečevanje. Sicer pa cerkev utegne biti še starejša, zidali so jo morda poprej. Iz njenega sloga ne moremo ničesa sklepati, kajti škof Rajnald Scarlichi je ukazal razpokano svetišče podreti in postaviti novo (1631). Takrat je bila cerkev popolno zapuščena, da ni imela niti oltarne podobe. Menda ni prišla živa duša več v to hišo božjo razun cerkvenca, ki je imel v njej shrambo za poljske pridelke.*) Pa prišlo je boljše. V 17. veku so zgradili novo svetišče in veliki oltar ter vnanje stene okrasili s freskami. Slabo se sicer poznajo, ker je vsled dežja in snega odpadlo nekaj ometa, a toliko se vendar razloči, da predstavljajo Krista na križu in sv. Krištofa. Sedanji edin oltar sv. Jakoba (o svetniku glej Podbrezje) je izdelal kipar Valent. Šubic l. 1886.

*) In ecclesia s. Jacobi in monte super Höflein invenit illustrissimus unum altare, omnibus necessariis spoliatum et absque icone. Ordinavit, novum extrui chorum et in eius medio altare, cistas autem aeditui extra ecclesiam portari . . . Vizitacijski apisnik 1631.

V stolpu visita dva zvonova s premerom 70 : 58 cm.

Večji z glasom ē je znamenit, zelo star, podolgovat in ozek zvon brez okraskov. Ob vrhu nosi napis v velikih gotskih črkah: O * REX * GLORIAE * VENI * CON * PACE * AVE * MARIA * GRACIAE. (O kralj časti, pridi v miru, češčena Marija milosti). Prošnja „pridi v miru“ naznanja kako veliko stisko onega časa: kugo, vojsko, potres i. dr. Ako iz napisa zberemo vse črke, ki pomenjajo rimske številke: X + L + I + V + I + C + C + V + M + I + C + I = tedaj se nam kaže letnica MCCCLXVIII = 1374. Zvon bi bil torej iz leta 1374 in morebiti ga je vtil naš najstarejši zvonar Vivencius Nicola, živeč okrog 1340. Ako dajejo črke le slučajno to letnico — da namreč napis ni kronogram — bodi nam vsejedno kot približno zanesljiva, ker so bile takratni čas v rabi gotske velike črke (maiusculae). Da pa utegne biti napis res kronogram, potrjuje beseda „con“, ki se je postavila nalašč mesto „cum“, da ni dvakratnega M = 2000. Na vsak način je zvon zgodovinska posebnost in v tem oziru velike vrednosti, ker je v toliko stoletjih srečno ušel vsaki nezgodi.

Mali zvon s podobami: Križ, sv. Josip, sv. Peter. Teža 246 funtov, zvonar Anton Samassa 1838.

4. Sv. Lavrencij.

Ginljivo je brati življenje sv. Lavrencija, katerega nam predstavlja cerkvena zgodovina kot dramatiškega junaka, ki je po hudih mukah na razbeljenem ražnju umrl za sv. vero. Bil je dijakon v Rimu, oskrbnik cerkvenega premoženja, oče revežem in zvest spremljevalec sv. papeža Siksta II. (Ksista). Ko so ob času Valerijanovega preganjanja (258) peljali sv. Siksta na morišče, želel je iti tudi Lavrencij ž njim v smrt; toda papež ga tolaži: „V treh dneh prideš za menoj“. Sv. Avgustin dostavlja

tem besedam: „O tolažba! Ne pravi mu: Nikar ne žaluj, sin, saj bo minulo preganjanje in tebi se ničesa ne zgodi, ampak: Nikar ne žaluj, kamor predhodujem, tje mi slediš; ne bodo ti prizanesli. Tri dni še, pa si pri meni. Sprejel je prorokbo, zmagal nasprotnika in dosegel slavo“.*)

Nekoliko nižje kakor sv. Jakobu, postavili so cerkev sv. Lavrenciju na prostorni planini pod Storžičem (892 m). Oddaljena je od župnijske cerkve skoro pol-drugo uro. Sezidali so jo prebivalci vasi Bašelj, posvetil pa l. 1507 škof Hieronim de Franciscis v imenu oglejskega očaka Dominika Grimani (1498 do 1517). Toda s časom so precej pozabili nanjo, ker se bere leta 1631 v škofijskem zapisniku tole:

„Cerkev sv. Lavrencija na gori ima dva oltarja: enega v svetišču, posvečenega sv. Lavrenciju. in enega na listni strani, postavljenega sv. Ani v čast. Obema manjka potrebne oprave. Zato naj se stranski oltar podere, kamenje pa vloži na zid okoli cerkve. Napraviti se mora tudi omet, ki je odpadel“.

Stranskega oltarja vendar niso podrli, ampak raje naredili novega, ter mu oskrbeli na nasprotni strani tudi novega tovariša sv. Joba. Oba sta delana v barok-slogu 17. veka. Cerkev ima gotsko svetišče z dvema sklepnikoma, prav podobno onemu na Srednji Beli. Veliki oltar z umetno izrezljanimi stebri nosi letnico 1688. Ladiji na listni strani so prizidali

*) O consolatio! Non ait: Noli moerere, fili, desinet persecutio et securus eris, sed: Noli moerere, quo ego praecedo, tu sequeris, nec consecutio tua differtur. Triduum medium erit et tecum eris. Accepit oraculum, vicit diabolum, pervenit ad triumphum.

kapelico sv. Radegunde; to svetnico časte kot pomočnico zoper veter. Nekdaj so bili v podružnici sv. Lavrencija veliki shodi, katerih nas spominja še dandanes pod lopo stoječa zidana leca, da je moglo umeti ljudstvo govore tudi izven cerkve. Na vnanji steni zasledujemo ostanke slik, s katerih se spozna še obraz Jezusa na križu in sv. Krištofa.

Nizki stolp stoji na samem, le ena stena na severni strani ga veže s cerkvijo. Velikokrat je že treščilo vanj in ga vžgalo; sedaj ima strelovod, ki ga varuje kake večje poškodbe. Zvonova pojeta v veliki terci $\bar{d}es - \bar{f} = 1, 3$. Skozi spodnje krilo merita 72 in 53 cm.

Večji iz zvonarne Josipa Reiss v Ljubljani. Vlit je bil 1815 za Marijo Devico v Polju, a dobili so ga tu-sem. Križ, Marijino oznanjenje, sv. Frančišek Ksaverij.

Manjši iz leta 1682 brez zvonarjevega imena. Krist na križu, poleg njega Marija in sv. Ivan, sv. Lavrencij s palmo in ražnjem. Podobe so ob straneh okinčane s kostanjevim listjem. Zvonu se pozna udarec na znotranjem spodnjem robu, ker so ga krog 1815 s cepinom potegnili iz gorečega stolpa.

5. Sv. Nikolaj nad Mačami.

Med znamenite cerkve, ki so ohranile starinski značaj, prištevamo ono sv. Nikolaja nad vasjo Mače. Kakor pri malokateri drugi podružnici sledimo tu važne ostanke iz srednjega veka. Gotsko svetišče je jako trdno zidano, 3·80 m dolgo in 3·60 m široko. Nad njim se vspenja obok s priprostimi rebri in z enim sklepnikom. Sedanji veliki oltar je bil nov 1883.

Strop ladije je lesen in razdeljen v kva-

dratiška polja ($9 \times 8 = 72$), na katerih je naslikano Jezusovo ime, menjevaje z obrazi, kakor navadno slikajo solnce. V sredi stropa se čita letnica 1649. Stranski oltar je samo eden, posvečen sv. Izidoru, zavetniku poljedelcev. V praznik sv. Antona (17. januarija) dohaja iz okolice mnogo ljudstva, ki poklada svetniku krače v dar.

Nekaj izvanrednega so stare fresko-slike v cerkvi in zunaj cerkve. Odkril je je 19. aprilja 1896 takratni preddvorski kapelan Rudolf Gregorič, sedaj župnik v Lozicah na Vipavskem. Za stranskim oltarjem sv. Izidora vidimo sv. Uršulo s spremljevalkami, sedeče v čolnu. Iz gradu prihajajo Huni, opravljeni v železno obleko; glavar divje čete maha z mečem po devicah, drugi streljajo na-nje s pušicami. Na evangeljski strani predstavljajo podobe: Jezusovo rojstvo s tremi modrimi; slike Jezusa, Marije in hlevca so še dobro ohranjene. Zunaj cerkve je na steni vpodobljen Krist na križu, stranska rana nenavadno velika, nogi pribiti z enim žebljem, poleg križa stojita Marija in sv. Ivan. Nad Zveličarjem se vije trak z napisom: *ego sum lux mundi*. (Jaz sem luč sveta). Črke so gotske minuskule; prav tako je tudi letnica **1467** izražena z gotskimi številkami. Tu imamo zanesljiv podatek, kako zelo stare so te slike. Zanima nas še posebej sv. Krištof, oblečen kakor srednjeveški vitez z lasuljo na glavi, na ramenih nese Jezusa.

Pred cerkvijo je lopa, sloneča na dveh čveterovoglatih kamenitih stebrih. Ob njej se vzdiguje stolp,

v katerem vise trije zvonovi s premerom 81 : 64 : 50 cm. Vglašeni so v kvartseskstakordu $hes - \overline{es} - \overline{g} = 1, 4, 6$.

Veliki tehta kakih 6 stotov, vlit 1810 v zvo-
narni Vincencija Samassa. Soseska ga je kupila od
podružnice Šinkov Turen v župniji Vodice. Križ, Ma-
rija z Jezusom v naročju in z žezlom v roki, sv.
Josip.

Srednji z napisom: JOSEF REISS GOSS MICH
IN LAIBACH IM NAMEN DER ERBEN VINCENZ SA-
MASSA ANNO 1819. Teža mu je 247 funtov, okrašen
s podobami: Križ, Marija brez madeža spočeta, sv.
Francišek Ksaverij (?).

Mali je novejši Albert Samassov zvon iz
leta 1875 s težo 123 funtov. Križ, sv. Josip, sv. Ni-
kolaj.

6. Tupaliče.

Sv. Klemen, kateremu je cerkev posvečena, je
bil papež v prvih krščanskih časih (91—100). Kot
učenec sv. Petra in spremljevalec sv. Pavla je slušal
evangelij od obeh apostolov. Ob vladanju cesarja
Trajana so poslali Klemena v prognanstvo na pol-
otok Krim, kjer je moral z drugimi kristijani v
jamah rudo kopati. Njegove koščice sta dobila slo-
vanska blagovestnika sv. Ciril in Metod, nesla je
— kakor trdijo zgodovinarji — skozi naše kraje
(Mojstrana in Ródine na Gorenskem!) ter izročila v
Rimu papežu Hadrijanu II. leta 868. Časte je
pod svetiščem veličastne cerkve sv. Klemena, ki je
ohranila prvotno podobo starokrščanske bazilike. V
tej hiši božji počivajo tudi relikvije sv. Cirila, ki je
eno leto po svojem prihodu v Rim tu zaspal v Go-
spodu 14. febr. 869.

Tupališka podružnica je stala veliko let
pred luteransko dobo. Že ime njenega patrona
sv. papeža Klemena kaže na starodavni začetek.
Zaradi krvavega tepeža, ki se je vršil v cerkvi
9. decembra 1478, je bila oskrunjena ter so jo

morali vnovič posvetiti. Ponašala se je med drugimi podružnicami z lastnim krstnim kamenom stoječim sredi ladije, in se odlikovala še s tem, da je bilo v majhnem zidanem tabernaklju hranjeno sv. rešnje Telo. Maše so se opravljale vsak petek (*singulis diebus Veneris*). Sicer pa je bila cerkev temna in popolno zanemarjena. Pri vizitaciji dne 5. septembra 1631 je odpravil škof Rajnald Scarlihi več starih nepostavnih navad med njimi posebno to, da sv. rešnjega Telesa in krstnega kamena ni treba, ker je župna cerkev tako blizu; določil je, da se napravijo najpotrebnejše reči, katerih sploh ni ali pa so v slabem stanu (posoda za blagoslovljeno vodo, kadilnica, obredna knjiga, oltarna oprava, križ na pokopališču). Na velikem oltarju sv. Klemenca ni bilo drugega kakor prtovi! Cerkev naj se pobeli, kamen za olje postavi v spodnji kot, zunanji oltar pa podere.*) Omenjeno leto (1631) je župnikoval Preddvorom Ivan Toporiša. Njegovi predniki: Mihael Winter (1575), Ivan Fabri (1595), Florijan Dornacher (1621) in kar je še drugih, so se gotovo malo brigali za lepoto hiš božjih, ker so bile vse tako zapuščene kakor tupališka. Toporišo je čakalo torej silno veliko dela.

Sedanje gotsko svetišče ima dva sklepnika pri rebrih in podobo čvetverokota. Tudi okna

*) *Ordinavit, Sanctissimum consumi et in ipsa ecclesia amplius non conservari, cum sit vicina parochiali; similiter sacrum baptismatis fontem destrui et inde tolli, ecclesiam dealbari, lapidem pro oleo ad inferiorem angulum locari, altare sub Dio destrui et lapides muro ecclesiae apponi.*

Vizitacijski zapisnik 5. sept. 1631.

so bila nekdanj gotska, nadomestili so je z romansko obliko. Stare freske v ladiji so pobeljene z apnom. Veliki oltar, deloma nov, blagoslovljen 1884; stranska oltarja, posvečena Mariji Snežnici in sv. Jerneju, kažeta barok-slog, prenovili so ju 1882. Okoli cerkve je pokopališče.

Stolp stoji pred velikimi vratmi, da se hodi pod njim v cerkev. Zvonovi pojo v kvart-sekstakordu z glasovi d—g—h = 1, 4, 6. Premer jim je 139 : 107 : 80 cm.

Veliki zvon s podobami: Križ, sv. Peter, sv. Ivan evangelist. Teža 1422 kg, zvonar Albert Samassa. Napis: DAROVAL ME JE ZA ČAST BOŽJO JANEZ STUDEN LETA 1891.

Srednji iz zvonarne Alberta Samassa 1870. Križ, sv. Klemen. Teža krog 11 stotov.

Mali tehta 526 funtov. Križ, sv. Ivan evangelist. Istega zvonarja in istega leta (1870) kakor srednji.

* * *

Poleg grada Turen stoji kapela žalostne Matere božje, lastnina imenovane graščine. Kapelo je dal zidati v podobi osmerokota graščak Ksaverij Ludovik Dinzl (krog 1760). Listina iz leta 1762, podpisana po frančiškanskem provincijalu, dovoljuje Dinzlu, da postavi sv. križev pot. Sedaj ga ni več. Ko še ni bilo kapele, imeli so turnski posestniki oratorij v gradu. Škof Ferdinand grof Kuenburg je podelil 1703 pravico, da se sme opravi v oratoriju ena sv. maša na dan. Nad vhodom sedanje kapele je lepa fresko-slika Marija v nebesa vzeta, obdana z angeli. Na oltarju stojita ob strani Marijine podobe kipa sv. Frančiška Ksaverija in sv. kralja Ludovika. Omenjam še

podobico lavretanske Matere božje, čez katero je prevlečena črna tančica, ki se je dotaknila milostne podobe v Loreti. *)

Vrh kupole se vzdiguje majhen stolpič, v katerem visi zvon, tehtajoč okrog enega starega stota. Podobe: Krist na križu, pod katerim sta Marija in sv. Ivan, lavretanska Mati božja, angelji nesó Marijino hišico v Loreto. Napis ob zgornjem robu: S. MARIA LORETA ORA PRO NOBIS. (Sv. Marija lavretanska prosi za nas). Vilil Josip Samassa v Ljubljani 1738.

V vsej župniji 7 cerkvâ, 1 kapela in 20 zvonov.

*) Na gradu Turnu je bila rojena 9. julija 1833 Josipina Turnogradska, prva slovenska pisateljica in pesnica.

XIII.

Prédoslje.

labo uro od Kranja proti severu stoji sredi polja župnijska cerkev **sv. Ksista**.

Sv. Ksist II. (Sikst), čegar godu se spominjamo 6. avgusta, je kot papež 11 mesecev vladal sv. cerkev. Ker je očitno oznanjeval krščansko vero, obsodi ga cesar Valerijan k smrti. Ko peljejo Ksista na morišče, spremlja ga njegov zvesto-udani dijakon Lavrencij, želeč ž njim umreti. Papež mu veli cerkveno premoženje razdeliti siromakom, da se ga ne polaste neverniki, potem pa tolaži Lavrencija z besedami: „Tri dni — in prideš za menoj,“ kar se je res zgodilo. Ksist je bil obglavljen, dijakon pa pečen na železnem razbeljenem ražnju (258).

Ime župnijskega zavetnika je v naših krajih nepoznano, odtod vprašanje: kako to, da so ga izbrali tukaj za svojega patrona? Predoslje so do 1787 pripadale Preddvoru, obsegajočemu 16 podružnic. Ker so bile že posvečene raznim svetnikom, katere radi častijo kmetje in živino-rejci (n. pr. sv. Martinu na Trsteniku, sv. Štefanu na Suhi, sv. Lavrenciju na Kokrici), izročili so cerkev v Predosljih v varstvo sv. Ksistu, kot najbližjemu sosеду sv. Lavrencija na Ko-

krici, saj sta bila svetnika — kakor nam pove gorenji životopis — združena v življenju in v smrti. Lahko verujemo, da stoji predosljiška cerkev na svetu, katerega jej je darovala brdska graščina: toda manj verojetno je, da jo je sezidal brdski graščak z imenom Ksist svojemu patronu v čast. O stari cerkvi imamo v škofijskem vizitacijskem zapisniku iz leta 1631 sledeči podatek:

„In ecclesia s. Xisti Papae et Martyris in Predassle reperta sunt tria altaria, et quidem 1. s. Xisti in choro, cui desunt necessaria praeter mappas et crucem et candelabra, 2. altare B. M. V. in cornu, et evangelii et 3. in cornu epistolae s. Annae dicatum, ut primum necessariis spoliatum praeter mappas. Altare ante fores destruatur et lapides supra murum circa ecclesiam ponantur“. (V cerkvi sv. papeža in mučenca Ksista v Predosljih so trije oltarji in sicer prvi sv. Ksista v svetišču. Manjka mu vsega razun prtov, križa in svečnikov. Drugi je oltar Matere božje na evangelijski in tretji sv. Ane na epistelski strani. Prazna sta kakor veliki oltar, nimata niti potrebnih reči razun prtov. Oltar pred vnanjimi vratmi naj se podere in kamenje vloži na zid okoli cerkve).

Pač žalostne razmere, da se moramo čuditi. Skoro bi ne verjeli, ako bi nam ne poročali o tem najbolj zanesljivi zgodovinski viri. Reformacijska doba je namreč zamorila versko življenje in cerkve so stale prazne, kakor so še sedaj luteranski templji.

Iz gorenjega škofijskega odloka spoznamo, da je imela stara predosljiška cerkev oltar pred vhodom, na katerem se je o večjih shodih opravljala sv. maša. V veliki pred-dvorski župniji se poleg Predoselj izrecno ome-

njajo taki oltarji na Suhi, Trsteniku, na Srednji Beli, na Bregu in v Tupaličah; gotovo so bili tudi drugod. Imenovali so je „altare sub dio“ t. j. pod milim nebom ali „ante fores“ (pred vratmi). Škof Rajnald (1630—1640) je ukazal vse podreti. Za to določbo je imel povoda dovolj, glavni vzroki so bili:

1. Da si je služba božja na prostem v gotovih slučajih opravičena, vendar splošno ni potrebna. Kdor ne more v cerkev, združen je tudi poleg nje duhovno z mašnikom pred oltarjem, vdeležuje se torej sv. daritve prav tako kakor tisti, ki je v cerkvi.

2. Gledé tega, da je vsled posvečenja notranji cerkveni prostor odločen za službo božjo in ne zunanji, naj se vrši bogoslužje v cerkvi in ne zunaj nje.

3. Ob neugodnem vremenu se med opravljanjem sv. maše lahko pripeti kaka nezgoda, zlasti ob dežju in vetru.

4. Ker so bili oltarji že itak vsi zanemarjeni, boljše je pač, da jih je manj, potem so vsaj le-ti snažni in oskrbljeni s potrebno opravo.

Predoslje so se ločile od Preddvora l. 1787 ter postale takoj samostojna župnija (ne lokalija) s podružnicami: Britof, Kokrica in Suha. Vladalo jo je do sedaj samo 6 župnikov, ktere omenjamo tu v zaporedni vrsti:

1. Josip Arhangel Mihael Peric 1787—1806. Ko je bil odpravljen kapucinski samostan v Kranju (1786), postane njega gvardijan Peric prvi župnik v Predosljih. Začetkoma je stanoval v brdski graščini in nekaj časa v leseni mežnariji; od tu se preseli v novo župnišče, slednjič pa v večnost 16. marcija 1806.

2. Tomo Cudrman 1806—1824. Velik, postaven mož, rojen pri Županu v Britofu, se je kot domačin zavzel s posebno vnemo za zidanje nove cerkve, katero je zgradil 1824 in kmalu na to umrl 29. nov. 1824.

3. Ivan Jarnovič 1825—1834. Prišel je iz Dobrépolj ter bil ljudstvu nepriljubljen. O priliki je izustil neprevidno trditev: „Dokler sem jaz v župniji, ne bo nikdar pobila toča“. K sreči se je slučajno izpolnilo njegovo proročanje. Dovršivši notranjo opravo v cerkvi se je kot izurjen pravdar pogumno boril za župnijska posestva in srečno zmagal svoje nasprotnike.

4. Leopold Janežič 1834—1855, bivši dekan v Stari Loki, umrl 24. majnika 1855, star 66 let.

5. Matej Ravnikar 1855—1864 s pisateljskim imenom „Poženčan“ — rojen namreč v vasi „Poženek“, cerkljanske župnije. Preložil je v slovenščino proroka Izaijo in Jeremijo, priobčeval v „Novicah“ razne spise in tudi pesnice, deloval za Wolfov „nemško-slovenski slovar“ i dr., umrl vsled jetike 14. febr. 1864.

6. Josip Kerčon 1864 do sedaj. Za čast božjo goreči gospod je popolno prenovil vso cerkev in njene podružnice, spisal nekaj nabožnih knjig, bil imenovan duh. svetnikom ter obhajal 1896 zlato mašo.

Ko so podrli staro, začeli so zidati meseca septembra 1822 na njenem mestu novo cerkev. Vže prvo leto se je vzdigovala en seženj nad temeljem, 1823 je bila spravljena pod streho,

1824 dovršeni oboki, 1825 stari zvonik povikšan, cerkev ometana in pobeljena, 1826 oskrbljena za silo z notranjo opravo. Kamenje so dobivali iz Matijakovega kamenoloma v Orehovlju, deloma tudi iz vode Kokre, apno žgali doma in kupovali drugod. Stavba ima trdno podlago, ker sloni zid na hrastovih brunih. Župnik Tomo Cudrman, ves vnet za zidanje, je v velikih denarnih stiskah pobiral v Kranju od hiše do hiše milodarov. Najbolj ga je podpiral Ivan Žibrt, po domače Bajdov Anže, cerkveni ključar v Predosljih h. št. 54. Anže je bil samec in poštenjak od nog do glave. Vsak dan navzoč pri zidanju in nadzorujoč delalce, je imel mnogo potov, da je vredil vse potrebno († 1846). Izmed dobrotnikov, ki so prispevali z večjimi in manjšimi svotami, omenjamo posestnika Ivana Kralj s Kokrice hišna št. 11, ki je dal 300 gld. Brdski graščak Karol Zois baron Edelstein je bil zoper zidavo, trdeč vedno, da ljudstvo ne bo nikdar zmagalo take zgradbe. Uvidel je pozneje, ko so jo spravili že pod streho, da je sodil napačno ter ni mogel več odklanjati podpore. Prav tako je tudi verski zaklad podelil šele sedaj 2000 gld.

Kvaterno nedeljo 24. sept. 1826 je posvetil knežškof Anton Alojzij Wolf novo hišo božjo in ž njo vred vse oltarje*). Znotraj ima

*) Župljani so prosili, da bi bila nova cerkev posvečena sv. Ani, toda škof jim ni mogel izpolniti te želje. Da-si pozna narod sv. Ano bolj kot sv. Ksista, obdržal je vendar sv. Ksist svojo dosedanjo veljavo, ker si je, vže več stoletij v Predosljih stolujoč, gotovo pridobil tukaj »domovinsko pravico“.

35·55 *m* dolžine, pa 12·32 *m* širjave, skozi visoka okna jej dohaja dovolj svetlobe. Sedanji veliki oltar je izgotovil iz umetnega marmorja t. j. angleškega cementa kamniški kipar Matija Ozbič za 2000 gld. (1868), sliko sv. Ksista, delo ces. svetnika profesorja Ivana Franke, pa podaril baron Anton Zois. Mramornato obhajilno mizo, ki loči svetišče od ladije, je lično izklesal kamenosek Fr. Vodnik Podutikom leta 1876. Prijetnega vtisa so slike, ki krasé stene in obok svetišča. Izvédla je je (1894) spretna roka Matije Bradaška, slikarja v Kranju. Poleg tega so bili nedavno (1896) prenovljeni vsi štirji stranski oltarji, v katerih časté Mater božjo, sv. Ano, sv. Ivana Krstnika in sv. Josipa. Slednjič ne smemo pozabiti spomenika, ki so ga postavili cerkvenemu zgraditelju župniku Tomu Cudrman. To je kamenita plošča na zunanji steni svetišča z napisom: **THOMAS ZUDERMANN, OLIM OVIVUM, DEIN ANIMARUM LOCI PASTOR, HOC TEMPLUM ANNO MDCCCXXIV. A FUNDAMENTIS EREXIT ET VIX PERACTO LABORE AD REQUIEM DECUBUIT AETERNAM.** (Tomo Cuderman, nekda j tû ovcam, potem dušam pastir, je leta 1824 iz dna postavil to cerkev ter se po komaj dovršenem delu vlegel k večnemu počitku).

V stolpu visijo štirje zvonovi s premerom 142:112:101:72 *cm*. Glasovi so jim cis—e—g—cis (zmanjšani trizvok na prehajalnem tonu sedme stopinje).

Veliki zvon s podobami: Križ, Marijino čisto spočetje, sv. Ksist. Teža 2665 funtov, močan glas, dober odmev. Zvonar Anton Samassa 1856.

Drugi je iz 18. stoletja, vlit v zvonarni Iv. Jak. Samassovi 1792. Sv. Trojica, Krist na križu, Marija z Jezusom v naročju.

Tretji s težo 949 funtov, onega zvonarja in onega leta (1856) kakor veliki. Križ, sv. Josip, sv. Florijan.

Četrty je novejši zvon, oktava velikega. Križ, Odrešenik sveta s križem v roki, Marija brezmadežna. Iz livarne Albert Samassove 1885, 203 kg.

V malih linah se oglasi večkrat navček, ki poje župljanom zadnjo pesem pri odhodu v večnost. Premier mu je 30 cm, teža 12 kg, glas hēs. Albert Samassa 1885.

Podružnice.

1. Britof.

Izraz „Britof“ pač ni družega kakor nemški „Friedhof“. V začetku 17. stoletja nahajamo zapisano „Britthof“. Pri popravi cerkve (1888) so izkopali več človeških kosti, iz česar sklepamo in kar je tudi med ljudstvom obče znano, da je bilo tukaj nekdanj pokopališče, kamor so nosili od daljnih krajev mrliča pokopavat.

Sv. Tomo, soseskin varuh in cerkveni zavetnik, je bil Gospodov apostol. Ko mu Izveličar po vstajenju očita njegovo nevero, tedaj izpriča Tomo Kristovo božanstvo z markantnim vzklicem: „Moj Gospod in moj Bog!“ Od tega časa mu je vera tako trdna, da je pripravljen vse za njo storiti. Potrjen po sv. Duhu jo oznanjuje brez strahu divjim narodom, pravijo, da ga je celo v Kino in na Japonsko privedla apostolska gorečnost. Obče se trdi, da je mučen tudi umrl za sv. evangelij, toda ni znano, kje in kako. V velikonočni pesmi, o kateri sodijo

veščaki, da je bila spisana krog l. 1430, se omenja sv. Tomo s sledečimi vrsticami:

Sveti Tomash neveren bil,
Ta je kumaj tiga dobil,
De je vidil prou Jesufa,
Tiga shivga Christufa.

Kyrie eleifon.

Jesus Tomasha je fvaril,
De je on taku kafsán bil,
De nej bil poprej veruval,
De je on od smèrti bil vstal.

Kyrie eleifon.

Tedaj je Tomash sedaj sposnal,

Inu is vere taku djal :

O Gospud moj inu Bug moj,

Daj mi de ješt bom vfelej tvoj.

Kyrie eleifon.*)

Stara cerkev je imela raven strop in lopo pred vhodom. Sezidali so jo 1512, kakor kaže letnica na oboku gotskega svetišča. Pet let pozneje jo je posvetil kaprulanski škof Daniel de Rubeis (1517). Svetišče je ostalo do danes, a ladijo so podrli in prizidali novo s svodom po pozno-gotskem načinu (1888). Pri tem delu jim je bila vzorec cerkev sv. Fabijana in Sebastijana v Kranju (Pungrt), toda obok je postal preveč ploščat. Sedanji stavbarji in zidarji pač radi pripoznajo, da je težko posnemati vzneseni gotški slog, in da je v tem oziru srednji vek visoko nad njimi. — Oltarji so delani po okusu 17. stoletja v barok-slogu z mnogimi okraski, izmed katerih so posebno značilne lične rezbarije in mnogoštevilne angeljske glave. Veliki oltar sv. Toma ima letnico 1680, stranska dva sta še starejša (1661). V

*) Trubar-jeva slovenska pesmarica iz l. 1684 z naslovom: »Ta celi Catechismus«. Lastnina licejalne knjižnice v Ljubljani

oltarju na moški strani je sv. Leonard, v oltarju ženske strani so častili nekdanj sv. Nežo in sv. Agato, sedaj je posvečen Materi božji. — V žagradu hranijo staro navikulo (posodo za kadilo) s pozlačenim stolpom in z napisom: „Hilf sancta Ana Selbdrit. 1520.“ Sv. Ano so kot Marijino mater in Jezusovo staro mater zelo častili, odtod njen naslov Selbdrit, ker je tretja v rodovini mogočna pomočnica v raznih potrebah.

Ko je dobila cerkev l. 1888 novo gotsko ladjo, dali so tudi stolpu gotsko obliko. Največ zaslug ima pri tem podjetju ključar in posestnik Ivan Zabret (Šengar), ki je poleg tega še veliki zvon daroval cerkvi, da visé sedaj v stolpu štirje zvonovi s premerom 116 : 91 : 77 : 49 cm. Prvi trije pojejo v trdem trizvoku e—gis—h = 1, 3, 5, mali ima glas $\bar{g}$.

Veliki zvon s podobami: Marijino oznanjenje, sv. Josip, sv. Tomo. Ob krilu čitamo: LE VABI TRIKRAT, ZVON GLASAN, ČASTIT MARIJO VSAKI DAN. DAR JANEZA ZABRET, KLJUČARJA. Teža 849.5 kg, zvonar Albert Samassa 1899.

Drugi iz Ivan Jak. Samassove livarne l. 1792. Sv. Trojica, Krist na križu, Marija kraljica z Jezusom v naročju.

Tretji z napisom: S. CRUX MISERERE NOBIS. (Sv. križ usmili se nas). Marija s sklenjenimi rokami, sv. Florijan, sv. Ahacij v vojaški opravi, poleg njega snop. Na zvonovih 18. stoletja je mnogokrat upodobljen sv. Ahacij, katerega so častili kmetovalci kot zavetnika zoper točo, odtod snop za simbol. Dandanes menda ni več tako poznan, kakor nekdanj. Zvonar Ivan Jak. Samassa 1778.

Mali zvon je ostal iz starodavne preteklosti. Letnica 1488 prča, koliko vekov se že razlega njegov glas iz stolpovih lin. Kakošen izpremen se je vršil v tem dolgem času! Postranska višina mu je

tako velika kakor premer v spodnjem krilu (50 : 49 cm), zato ima stegnjeno podolgovato obliko. Kinča ga majhena podoba sv. Andreja s postranskim križem, morebiti je bil vlit za cerkev sv. Andreja v bližnjih Goričah? Podobo obdajata viteza v železni opravi s škitom in zastavo v roki. Okoli zgornjega roba se vrstita v vsem krogu pes in zajec. Slični okraski se nahajajo na malem zvonu pri podružnici Mevkuš (župnija Gorje). Tudi premer 49 cm in glas $\bar{g}$ je obema zvonovoma enak. Po teh znamenjih sodimo, da sta oba iz ene livarne, vprašanje je samo: iz

2. Kokrica.

O življenju sv. Lavrencija, kateremu je posvečena ta cerkev, smo izpregovorili vže pri podružnici sv. Lavrencija v preddvorski župniji. Tega nam ni treba ponavljati več, torej podajamo le nekaj starejših in novejših beležek o Kokrici.

O nekdanji cerkvi imamo v škofijskem vizitacijskem zapisniku naslednje poročilo iz leta 1631:

„Ecclesia s. Laurentii in Cokriza, quae est filialis vicariatus Hoeffleinensis, habet duo altaria: primum in choro, eidem Sancto dicatum et consecratum, in eo desunt omnia praeter mappas et candelabra; secundum in cornu evangelii s. Stephano dicatum et consecratum. Celsissimus ordinavit, necessaria procurari, totam ecclesiam dealbari et accommodari fenestra, ut possint aperiri.“ (Cerkev sv. Lavrencija na Kokrici, ki je podružnica preddvorskega vikarijata, ima dva oltarja: velikemu v svetišču, omenjenemu svetniku odločenemu in posvečenemu, manjka razun prtov in svečnikov — vsega; drugi oltar na evangelijski strani je posvečen sv. Štefanu. Škof je ukazal. naj se napravijo potrebne

stvari, vsa cerkev se mora prebeliti, okna pa tako urediti, da se bodo mogla odpirati.)

Iz opisa vidimo, kako je bila cerkev zapuščena. Sv. Štefana ni več v njej, ker ima itak lastno podružnico na Suhi. Sedanjo hišo božjo so sezidali na Kokrici l. 1868. Napis na notranji cerkveni steni nam razodeva, da je zgradba prav od temelja popolno nova (templum a fundamentis exstructum). Blagoslovil jo je kranjski dekan Ivan Reš v nedeljo po rožnem vencu 1868. Cerkev je precej prostorna, svetla in snažna, da-si nima ne v zidavi ne v oltarjih kake umetniške vrednosti. Na ženski strani častijo Marijo brezmadežno, na moški sv. Roka, poleg katerega visijo voščene roke in noge v zahvalo za dobljeno zdravje (obe podobi naslikal M. Koželj 1870). V žagradu se hrani stara gotska navikula iz l. 1533 z napisom: „Jesus, Maria helfft uns aus aller Not“.

Stolp je ostal še od stare cerkve. Trije zvonovi s premerom 111 : 96 : 76 cm so vglášeni v mehkem trizvoku $f-as-\bar{c} = 1, 3, 5$. Da si je tako zvonjenje skoro otožno, vendar le povsod ljudem všéčuje; tudi zvonoslovci je priporočajo bolj, kakor zvonjenje s trdim trizvokom.

Veliki zvon vlit v zvonarni Ant. Samassovi 1847 s težo 1244 funtov. Križ, rožinvenska Marija, sv. Lavrencij. Hvalijo ga zaradi lepega glasu.

Srednji tehta 473 kg. Križ, sv. Josip, sv. Lavrencij. Zvonar Albert Samassa 1878.

Mali iz zvonarne Albert Samassove 1869 s 454 funti. Križ, Marija brezmadežna.

3. Suha.

Več cerkva v naši škofiji je posvečenih prvemu mučencu sv. Štefanu, med temi tudi

podružnica na Suhi. Ker smo dobili Slovenci krščansko vero večinoma iz Ogleja, dobili smo ž njo tudi svetnike, katere so častili v oglejski očakovini. Osobito misijonarji iz Čevdada (Cividale na Beneškem), kamor se je l. 737 preselil patrijarh Kalikst, so seznanili naše kraje s sv. Stefanom, patronom zelo stare kapiteljske cerkve v Čevdadu.

Da je bila Suha že zgodaj obljudena, kaže listnina iz l. 1288, ko je goriški grof Mainhard dal neko hišo na Suhi (in Zouch) grofu Udalriku Heunburg. Cerkev je bila zidana v gotskem slogu, kar se vidi še sedaj na južnih stranskih vratih. V praznik sv. Štefana (26. dec.) dohajajo ljudje iz raznih krajev ter se mu priporočajo za srečo pri konjih. Kako to, da je postal zavetnik konjerejcem, ko iz njegovega življenja ne vemo ničesar, kar bi bilo s tem v zvezi? Nekdaj so celo prijahali na njih, sedaj ni več te navade. Za velikim oltarjem visijo tri slike iz let 1775, 1777 in 1780. Prinesli so je sv. Štefanu v čast s priporočilom za zdravje živine, zlasti v zahvalo srečne rešitve pri splašenju konj. Po omenjenih letnicah lahko sklepamo, da je bila cerkev najbolj znana in obiskovana prav ob onem času.

Oltarji so bili novi l. 1661. Kinča je umetna in bogata rezbarija po šegi 17. veka. Dandanes bi bil sličen oltar zelo drag, ker je veliko dela in truda, preden se izvrši kaj takega. Na evangelijski strani ladije časté Mater božjo, na listni je stal l. 1631 oltar sv. Leonarda, ki se je moral pozneje umakniti sv. Flo-

rijanu. Soseska ima okoli cerkve lastno pokopališče. Velikonočni torek 1886 je hud požar končal mnogo vaških poslopij, pogorela je tudi streha na zvoniku.

Vsi trije zvonovi so novi, vlti s premerom 111 : 90 : 76 *cm* v Albert Samassovi zvonarni 1897. Kakor večina naših zvonov, pojo tudi le-ti trije v trdem trizvoku $f-a-\bar{c} = 1, 3, 5$. Vsak ima samo eno podobo in napis, ki je v zvezi s svetnikom, kateremu je zvon posvečen. Gledé intonacije bi bilo umestno vprašanje: Zakaj bi se semtrtje ne poprijeli melodiškega zvonjenja s primo, veliko sekundo in veliko terco po vzorcu 1, 2, 3? To bi bil vsaj nekak spremen vedno istega enoličnega 1, 3. 5. Poskusimo, vseh bo vsakemu.

Veliki zvon tehta 730 *kg*. Marijino oznanjenje. Napis ob spodnjem robu:

ČEZ HRIB IN PLAN NAJ SE GLASI:
ČEŠENA SI MARIJA TI!

Srednji s težo 407 *kg*. Smrt sv. Štefana.

SV. ŠTEFAN ZA NAS BOGA PROSI,
BLAGOSLOV NA NAS IN NA ŽIVINO ROSI.

Mali ima 252 *kg*. Sv. Florijan.

SV. FLORIJAN OGNJA ČASNEGA
VARUJ NAS IN VEČNEGA.

* * *

Obiščimo še baron Cojzovo graščino, ki stoji sredi košatega drevja med Predoslji in Kokrico. Ljudstvo jo nazivlje Brdo, sicer se imenuje tudi Egg po prvotnem posestniku liber baro ab Egg. Drevored mogočnih lip pelje v to obsežno poslopje, kjer so imeli v času reformacije ob koncu 16. stoletja luterani kranjskega mesta svoje shode in službo božjo. V

grajski kapeli se sme opravljati sv. maša vsled privoljenja knez-škofa Frančiška grofa Kauniz (1712). Oltarna slika predstavlja sv. nadangelja Mihaela, kateremu sta tovariša sv. Anton Padovan in sv. Ivan Nepomuk. Nad njimi venča sv. Trojica Mater božjo.

Pod streho visi zvon s premerom 46 *cm* in z glasom h^es. Kinčajo ga podobe: Marija z Jezusom v naročju, angelja držita Veronikin prt z vtisnjeno Kristovo glavo, sv. Helena s križem v roki, sv. Ignacij z Jezusovim imenom. Na zgornjem robu nosi napis: ANNO DOMINI 1695 brez zvonarjevega imena in brez imena kraja, kjer je bil ulit. Zvonijo ž njim samo o priliki, ko nesejo mrliča iz domače rodovine na pokopališče.

V vsej župniji: 4 cerkve, 1 kapela in 16 zvonov.

XIV.

Smlednik.

 že v 10. in 11. stoletju so imeli brizinški in briksenški škofje na Kranjskem velika posestva. Prvim je daroval cesar Oton II. 30. junija 973 zemljišča v Loki in okolici, drugim pa je podelil cesar Henrik Sveti 11. aprila 1004 blejski okraj. Umevno je, da so imenovani nemški knezi dajali cerkvam nemške svetnike za priprošnjike, izmed katerih je posebno znan sv. Urh. Tudi župnijska cerkev v Smledniku mu je izročena v varstvo.

Sv. Urh (Udalrik) se je izobraževal v samostanu Št. Galen, kjer so mu bili učitelji ondotni redovniki, obče znani zaradi svoje učenosti in pobožnosti. Da si živeč v tako zvanem „temnem desetem veku“, ko ste propadli veda in nравnost, ohranil se je na poti čednosti in cesar Henrik I. (ščinkovščak) ga je izbral l. 924 za škofa v Avgzburgu. Tu je vzorno izvrševal višje-pastirsko službo; posebno hvalijo njegovo usmiljenje do revežev. Ob onem času je imelo ljudstvo velik strah pred divjimi Ogri, ki so vedno bolj pritiskali iz vshoda in — kakor pozneje pri nas Turki — pustošili ondotne pokrajine. Pred glavno bitko je molil Urh z meščani vso noč.

v cerkvi, na vse zgodaj opravil sv. mašo, vsedel se v duhovski opravi na konja, in spremljal vojščake v boj. Ogri so bili na leškem polju 10. avgusta 955 tako temeljito poraženi, da se niso vrnili nič več. Umrl je v častiti starosti 80. let 4. jul. 973. Truplo počiva v cerkvi sv. Afre v Avgsburgu. Ker so ga obdolžili po krivem, da ne drži postne zapovedi, ima kot simbol ribo v roki. Naš narod se mu priporoča zoper mrzlico ter govori o njem, da je bil dvakrat rojen. Odkod bi bila ta bajka?

Sedanja župnijska cerkev je pripadala pred letom 1500. Vodicam. Vendar so bivali pri tej vodiški podružnici veliko let poprej stalni duhovniki. Tako čitamo n. pr., da je deloval že leta 1341 neki Udalrik iz Kamnika (Ulricus de Stayn) kot dušni pastir v Smledniku. Vodiški pleban Gregorij mu je dovolil, da sme opravljati tu božjo službo, očak Bertrand (1334—1350) pa mu podeli desetino v Smledniku in v Zbiljah ter zemljišče pri sv. Valburgi, „da bo mogel lažje izhajati in skazovati tudi gostoljubnost“. Izrecno pa se čita v podelilnem pismu opazka: Duhovnik ni vicarius perpetuus, temveč le začasni župnikov namestnik. Da so imeli tako kmalu lastnega duhovnika, pripomogla je gotovo plemiška rodovina Flödnig, katero beremo v starih listinah l. 1215 z imenom Vlednich. Na griču med Smlednikom in Hrašami stoječi grad enakega imena je bil že v 17. veku v razvalinah. Še ohranjeni močni stolp priča o nekdanji sila vtrjeni zgradbi.

Kranjska dežela je bila krog l. 1525 v neznanski stiski (turški napadi, upor kmetov, beneška vojska, vrh tega še krivoverstvo!).

Ljudstvo ni moglo več zmagovati davkov in država je imela popolno prazne blagajne. Da dobi vsaj za silo nekoliko denarja, seže po najskrajnišem pomočku ter ukaže, naj se poberejo cerkvam zlate in srebrne dragocenosti kakor: monštrance, kelihi, križi, kipi i. dr. Vse to so stolkli v kepe in prekovali v denar. Cerkvam so ostale le najbolj potrebne bakrene posode, vse drugo je bilo uničeno. Kaka škoda za umetne gotske izdelke, katerih iščemo sedaj zastonj v domovini! Dne 26. oktobra 1526 se je sešla dotična komisija v Smledniku, pri njej je bil navzoč domači vikarij Štefan. Dobili so v župnijski cerkvi dva srebrna pozlačena keliha z bakrenim stojalom, bakreno monštranico, srebrno škatljico, v kateri je sv. rešnje Telo, srebrnen križec in v gotovini 2 funta vinarjev. Prav tako so preiskali vse podružnice in „konfiskovali“ v vsaki kaj več ali manj vrednega*).

Župnijske matice segajo do srede 17. veka. Najstarejša je krstna knjiga, ki se začenja l. 1649, mrliška nosi prvo letnico 1676, poročna pa 1690. Iz teh zapiskov ni težko zasledovati imen smleških vikarjev; težavnejše je tako raziskovanje pred onim časom, ko še ni matic. Iz temotne te dobe so nam znani sledeči župniki: Ivan Sittich (1578), Jurij Otava (1586), Matija Fink (1611), Matija Steganšek (1616), Matija Vida (1621). Poslednja dva se omenjata pri kapiteljski seji, ki se je vršila ob predsedništvu škofa Toma Chrön, in sicer ena 15. aprila 1616, druga 26. no-

*) Izvestja muzejskega društva V., 116.

vembra 1621. Kakor v nekaterih drugih krajih nahajamo tudi v Smledniku čudno navado, da se je smelo točiti in prodajati vino v župnišču*), slednjič je to necerkvenost strogo prepovedal škof Feliks grof Schratenbach (1730).

Stara cerkev je imela štiri oltarje: v svetišču sv. Urha, na evangeljski strani sv. Štefana, na listni sv. Nikolaja, sredi cerkve pa oltar Matere božje. V tabernaklju, vdelanem v zid, je bilo hranjeno sv. rešnje Telo v srebrni posodi; sv. olja so bila spravljena v omarici za oltarjem sv. Štefana. (Škofijski akti iz l. 1631). Sedanja veliko cerkev so začeli zidati 1847. Župljani se z velikim veseljem poprimejo dela; obče je znano, da so posebno Zgornji Pirničanje mnogo pomagali. Simon Kavalár (rojen pri „Kovaču“ v Rátečah na Gorenskem 20. oktobra 1776, bivši lokalist pri sv. Heleni, župnik v Smledniku od 1832 do 1856) in baron Fran Ksaverij Lazarini sta nadzorovala zgradbo, kateri je vogelni kamen slovesno blagoslovil stolni kanonik Karol Zorn 18. majnika 1847.

*) Smleški vikar Andrej Krušič je dobil to pravico l. 1721 z naslednjim škofijskim odlokom: »Concedimus supplicanti licentiam petitam, educillandi vinum, ad unum annum duraturam, ita tamen, ut id fiat absque scandalo, excessu et coactione, et parochianis dumtaxat ad baptismum aut copulationem advenientibus. His vero pro parte sive in totum non observatis, praeter poenam arbitrariam, licentiam hanc etiam ante finem termini praefixi ipso facto expiraturam, nunc pro tunc decernimus«. Besedilo kaže, da je bilo to dovoljenje omejeno z različnimi dostavki; pač zato, da bi se stara razvada kolikor močje ovirala in počasi zatrla. Akoprav je bilo v oni dobi malo gostilnic, gleda vendar iz vsega — dobičkarija.

Da-si je to leto obilno deževje oviralo zidarje, spravili so vendar cerkev v pozni jeseni pod streho, in gosposka je dovolila, da se sme že po zimi v njej opravljati božja služba, ki se je vršila do sedaj pri sv. Valburgi poleg smleškega gradu. Ker odrov še niso mogli odstraniti iz nove cerkve, bilo je strogo prepovedano, hoditi po njih, da se ne zgodi kaka nesreča.

Hišo božjo, sezidano večinoma s cerkvenim premoženjem, je posvetil knez-škof Anton Alojzij Wolf 24. avgusta 1851. Spominj tega dneva je ohranjen na črni mramornati plošči notranje stene za velikim oltarjem, kjer beremo napis z vdolbljenimi črkami:

Annis istis 1848—1849 ecclesia haec fungente Simone Cavallar parrocho aedificata et ab antistite nostro Antonio Aloysio die 24. augusti 1851 una cum coemeterio rite festiveque consecrata fuit. (Ta cerkev se je dozidala v letih od 1848 do 1849 ob župnikovanju Simona Kavalara in bila po našem škofu Antonu Alojziju s pokopališčem vred po predpisih slovesno posvečena dne 24. avgusta 1851).

Do cerkve, ki stoji na mali višini, pelje več kamenitih stopnic. Nad glavnim vhodom zre proti severu velikansko okroglo okno s premerom 3·80 m, še višje na pročelju je ura. Notranja dolžina vse stavbe, zidane v romanskem slogu, iznaša 38·23 m, širjava 16·47 m, zavzema torej gledé velikosti tretje mesto med cerkvami kranjskega dekanata. V glavnem oltarju ne vidimo družega kakor tabernakelj, dva kerubina, svečnike, sv. Urha ter ob dveh ste-

brih sohi sv. Petra in Pavla; toda vsa priprosta skupina učinja zaradi obsežnih dimenzij mogočen vtis. Tako umetnih in hkratu tako velikih slik nimamo na Kranjskem mnogo, kakor je slika sv. Urha, delo dunajskega dvornega slikarja Kuppelwieser in dar barona Fr. Lazaringi. V oltarjevi menzi so vložene koščice sv. mučencev Klemenca, Benedikta, Venusta in Inocencije. Na evangelijski strani ladije sta oltarja sv. Frančiška Ksaverija in sv. Nikolaja, na listni sv. Ane in sv. Štefana. Sv. Frančiška Ksaverija so začeli častiti l. 1732, ko je dobil vikar Matej Podgoršek privoljenje, da sme ustanoviti bratovščino omenjenega svetnika.

Stolpu se pozna na prvem pogledu, da je prenizek gledé cerkve. Ostal je še iz stare dobe ter čaka ugodne prilike, kedaj ga vzdignejo za nekaj metrov in mu dajo pravo razmerje s cerkvijo. Zvonovi se odlikujejo pred vsemi drugimi v dekaniji zaradi starosti in dobre intonacije. Premier jim je $139 : 120 : 96 : 75 \text{ cm}$ z glasovi $c-f-a-c = 1, 4, 6, 8$ (kvartsextakord iz f).

Veliki s podobami: Marija obdana s sijajem, sv. Štefan, sv. Nikolaj z jabelki, sv. Urh z ribo. Ob spodnjem krilu beremo napis: MAGISTER GREGORIUS LUKANITSH, PROTONOTARIUS APOSTOLICUS ET PAROCHUS, SEBAST. MERIASEZ, JAC. ROGELL, JAC. JEREI, SYNDICI. (Učenik Gregorij Lukanič, apostolski protonotar in župnik, Sebastijan Merijasec Jak. Rogelj, Jak. Jeraj, ključarij). Ob zgornjem robu: SIT AURA PIA, DUM ROGAT ISTA MARIA. SIT TUA VOX POTENS BAMBAM REPELLERE. TONITRUM RUMPO, MORTUUM DEFLEO, SACRILEGUM VOCO. (Naj je nebo milo, ko prosi Marija. Tvoj mogočni glas preganjaj točo, Grom zadržujem, mrtveca obtugujem, brezbožnika kličem). Zvon, katerega je vžil Gašpar Franchi v Ljubljani l. 1708, vsakemu zelo všečuje.

Ljudstvo pravi, da poje kakor orglje, in da bi še zvonarji radi videli, ako bi se ubil, ker ga poznajo kot vzor dobrega zvona. Franchi ga je vlil menda kar pred cerkvijo, kamor so mu nosile ženske v predpasnikih srebrni denar ter ga vsipale med bronovino (baker in cin). Narod se resnobno drži bajke, da je vsled zvonovega premočnega glasu oglušelo žito na polju in imelo prazno klasje, da so zvon izvotlili pri vrhu ter mu tem načinom vzeli prehudo bobnenje. Ničesa ložjega, kakor ovreči to trditev. Le pojdi v stolp, pa se prepričaj na lastne oči, da je zvon še danes cel in nepoškodovan.

Drugi je iz livarne Benedikta Huetterer z letnico 1741. Sv. Urh v škofovski opravi, angelja držita kelih s hostijo in napis: AD COENAM MAGNAM VOCO. (Kličem k veliki večerji). Pomenljiv izraz dogmatične vsebine čitamo ob zgornjem robu: DEUS HOMO, MATER VIRGO, PANIS CARO, VINUM SANGUIS. PER ISTA MIRABILIA MYSTERIA TUEATUR NOS DEUS PA ✠ TER ET FI ✠ LIUS ET SPI ✠ RITUS SANCTUS. AMEN. (Bog človek, mati devica, kruh meso, vino kri. Po teh čudovitih skrivnostih nas obvaruj Bog Oče, Sin in sv. Duh. Amen). Ob krilu: REGNANTE MARIA THERESIA AUST. REG. ET NATO JOSEPHO II. ARCHIDUCE A CELS. PRINCIPE SIGISM. FELICE COM. DE SCHRATENBACH CONSECRATA SUM ANNO 1741. JOANNES TOBIAS WATSCHNIG, PAROCHUS IN FLÖDNICK. (Ko je vladala Marija Terezija avstrijsko cesarstvo in je bil rojen nadvojvoda Josip II., posvetil me je škof Žiga Feliks grof Schratenbach 1741. Ivan Tobija Bačnik, župnik v Smledniku).

Tretji zvon je istega zvonarja in istega leta (1741) kakor drugi. Vsled tega je tudi napis ob krilu prav tak kakor na drugem. Sv. Krištof z Jezusom na ramenu, sv. Rozalija.

Četrta ali mali zvon ima podolgovato obliko kakor sploh vsi najstarejši zvonovi. Križ, poleg njega Marija in sv. Ivan, trije angelji drže mrtvega Izveličarja v naročju. Ob zgornjem robu: BENE-

DICTUS, QUI VENIT IN NOMINE DOMINI. OSANNA in EXCELSIS. (Češčen, ki prihaja v Gospodovem imenu. Slava na višavah) Napis ob krilu: THOMAS IX. EPI-SCOPUS CONSECRAVIT, ELIAS SOMB. FUDIT ANNO DOMINI 1628. (Tomo IX. škof posvetil; Elija Sombrak vlil v letu Gospodovem 1628).

Podružnice.

1. Hraše.

Čudno se zdi, da je podružnica **sv. Jakoba Vel.** celo četrt ure pod Hrašami. Ljudje govore, da so cerkev sezidali v vasi, pa ni hotela ondi stati. Prav ta bajka se čuje tudi o več drugih cerkvah, mislim, da je ljudstvo samo ne verjame. Zelo verodostojna in skero gotova utegne biti druga tradicija, da je posestnik, ki je imel tu veliko kmetijo skupaj, sam cerkev postavil; saj ima cerkvenec še sedaj poleg nje hišo in lepo zemljišče.

Glavna vrata, delana iz mehkega kamna, imajo pri vrhu trojin izbuhnjen svod gotske oblike, ki se vidi le redkokrat. Na oboku gotskega svetišča so štiri rozete, sredi njih je iz kamena izsekana Mati božja z Jezusom v naročju. Veliki oltar z letnico 1647 je delan v baročnem slogu takratnega časa. V prestolu stoji sv. Jakob (več o njem glej Podbrezje) s popotno bučico ob strani in s klobukom na ramenu, na desni in levi so mu tovariši: sv. Peter, Pavel, Nikolaj in Urh, vrh kinča soha Matere božje. Oltarja v ladiji sta posvečena sv. Ani in sv. Antonu puščavniku. Omeniti moramo

še dveh lesenih reliefov, ki visita na steni. Prvi nas spominja turških napadov, predstavlja namreč jahajočega Turka, držečega v eni roki meč, v drugi pa zastavo, pod konjem leže kristijani. Drugi relief kaže na stebru stoječo Marijo, ki se je prikazala sv. Jakobu v Zaragozi na Špan-skem (Nuestra Señora del pilar).

Zvonik ima močno podlago, ker je spodnje zidovje precej širše kakor zgornje. Streha mu je še po starem načinu izbočena. Taki stolpi imajo pač lepšo obliko kot priproste piramide, da-si so piramide iz praktičnega stališča bolj priporočati. V spodnji zvonikovi steni stoji star kip sv. Ane z Jezusom in Marijo v naročju; okrog kleče romarji, proseči jo pomoči. Trije zvonovi pojo v primi, kvarti in kvinti z glasovi f — hes — $\bar{c}$ = 1, 4, 5. Premer jim je 116 : 85 : 71 cm.

Veliki tehta 1588 funtov. Križ, sv. Ana, sv. Jakob s popotno palico, sv. Anton puščavnik z zvončkom. Vlil Albert Samasa l. 1872. Zamolkel glas brez pravega odmeva.

Drugi s podobami: Sv. Jakob kot popotnik, sv. Ahacij z mečem, sv. Frančišek Ksaverij. Ob zgornjem robu čitamo: ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSÆ. (Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči.) Ob krilu: HEINRICH RAUSCH ME FUDIT LABACI 1728. (Henrik Rausch me je vlil v Ljubljani 1728).

Mali je eno leto starejši kakor srednji, noseč letnico 1727. Da-si nima zaznamovanega zvonarjevega imena, sodimo vendar, da je iz one zvonarne kakor srednji. Sv. Ana z Marijo in Jezusom, sv. Anton puščavnik, sv. Ahacij z mečem, sv. Leonard z verigo. Ob zgornjem robu prošnja: PER SIGNUM CRUCIS DE INIMICIS NOSTRIS LIBERA NOS DEUS. (Z znamenjem križa reši nas Bog naših sovražnikov)

Iz teh besedi vidimo, kako so bili zvonovi našim prednikom pripomoček zoper razne nevarnosti. Zvonili so ž njimi ob času vojske, pri napadu roparjev, o nevihti, ob ognju in še o kaki drugi priliki. Glas posvečenega zvona jim je bil kot nevidna moč zoper vsako sovražno silo. Vendar pa niso bili tako praznoverni, kakor se jim očita mnogokrat, češ: o zvonu samem na sebi so verovali, da je zmožen odvrniti nesrečo. Dostavek „per signum crucis“ ali „ecce crucem Domini“ pač jasno kaže, da so pričakovali le v znamenju sv. križa t. j. po zasluženju Kristovem rešenja v nadlogi.

2. Moše.

Blizu Mavčič — le Sava teče vmes — ima soseska Moše svojo cerkev, kateri je varuh sv. nadangelj **Mihael**. (Več o njem glej Zgornje Duplje). Ta podružnica je bila pred leti najslabša v smleški župniji. Imela je zapuščen veliki oltar, na evangeljski strani še bolj reven oltar sv. Prima in lesen strop v ladiji. Ljudje sami niso mogli dobiti denarja za temeljito popravo, toda našla sta se dva dobra rojaka-duhovnika namreč Županov gospod dr. Andrej Čebašek (umrl kot apostolski protonotarij in inful. stolni dekan v Ljubljani 27. jan. 1899). pa Tomeljnov gospod Anton Vonča, duhovni pastir in zlatomašnik v Bevkah pri Vrhniki. Ta dva sta se usmilila cerkve svojega rojstnega kraja ter jo večjidel na lastne stroške popravila, oziroma nekaj delov prav na novo zgradila. Dobila je mesto lesenega stropa obok in novo notranjo opravo, vse izvršeno po vzorcu svetišča v gotškem slogu. Popolno predelano

cerkvico je blagoslovil kranjski dekan Ivan Reš zadnjo nedeljo po binkoštih 1859. Ob desni in levi sv. Mihaela stojita nadangelja Gabrijel in Rafael, v stranskih dveh oltarjih pa častijo sv. Sebastijana in sv. Martina, prvega kot pomočnika v človeških boleznih, drugega kot patrona živinorejcem. Zakaj so pozabili sv. Prima, ki je imel nekdanj časten prostor v stranskem oltarju, ne vemo pravega odgovora. Cerkev se mora zaradi vlažnosti večkrat zračiti; pravijo, da je temu kriva skala, na kateri stoji temeljno zidovje.

Ko so v dobi cesarja Josipa II. skrajševali velike župnije in iz odcepljenih vasi delali nove samostojne duhovnije, tedaj bi se bili tudi Mošani radi izločili iz Smlednika. Vložili so prošnjo, naj pridelé njihovo vas Trbojam, pa le zato, ker imajo v Trboje bližje kakor v dosedanjo župnijsko cerkev. Pri zaslišbi so se možje izjavili tako-le: „Akoravno bi nam Trbojci lahko očitali, da imamo od njih kak dobiček, ko bomo hodili v njihovo cerkev k službi božji, zedinili smo se vendar, da rajše pripadamo Trbojam kakor materi-župniji v Smlednik. Nihče pa ne sme sklepati iz tega, da imamo kako zamrzo do domače duhovščine. Odločno zavračamo to sumničenje in povdarjamo, da nam je vselej dobro postregla. Edino zato, ker imamo v Trboje bližje, je naša želja, da se združimo s Trbojami“. Znano je, da se nova duhovnija ni mogla povzdigniti dalje kakor do navadne ekspoziture, vsled tega so tudi Moše še danes tam, kjer so bile pred stoletji — v smleški župniji.

V ozkem stolpu visijo trije zvóvovi s premerom 107 : 76 : 70 cm. Glasovi so jim fis—h—cis t. j. prima, kvarta in kvinta = 1, 4, 5. Veliki ima zamolkel glas, srednji dober, mali dosti dober.

Veliki vlit leta 1883 s težo 12 stotov in 24 funtov. Križ, sv. Trojica, sv. Mihael z mečem v roki. Zvonar Albert Samassa.

Srednji z napisom: SANCTE MICHAEL ORA PRO NOBIS. (Sv. Mihael prosi za nas). Križ, Marija rožinvenška, sv. Sebastijan. Iz livarne Ivan Jakob Samassove 1772.

Mali s podobami: Križ, sv. Mihael z zmajem, sv. Margareta s križem v roki in z zmajem na verigi. Ob spodnjem robu se čita: IN NOMINE HÆREDUM VINCENTII SAMASSA 1824. (V imenu dedičev Vincencija Samassa 1824).

3. Spodnje Pirniče.

Ne daleč od Šmarine Gore in na skrajni južni meji kranjskega dekanata imajo Spodnji Pirničanje cerkev, katero so zgradili v čast sv. Križu. Da bi imela domača duhovščina nekoliko polajšano delo, hodili so v starih časih župniki iz Šmartina tu-sem brat sv. maše, katerih je bilo treba vsako leto 17 opraviti. (Škofjski vizitacijski zapisnik iz l. 1631.) Takrat je pripadala Smledniku tudi podružnica Tacen, ki je imela lastno pokopališče za pogreb revnih! (In coemeterio mortui sepeliuntur pauperes). Sicer pa je stala spodnje-pirniška cerkev veliko časa poprej. Ko je v prvi polovici 16. veka zavladovalo splošnje pomanjkanje denarja in ni bilo nikjer več vzeti srebra ali zlata, pobirali so — kakor smo že pri Smledniku omenili — cerkvene dragocenosti ter je kovali v denar (1526).

V Spodnjih Pirničah, s takratnim imenom Unter-Pernekh, se ni dobilo kaj posebnega, a nekaj vendar, namreč en kelih z bakrenim stojalom in en funt vinarjev.*)

Staro majheno cerkev z lesenim stropom v ladiji so podrli in na njenem mestu sezidali sedanjo l. 1873, ko je župnikoval v Smledniku Anton Klemen (1868—1885). Vnansa podoba, posebno portal in nad njim stoječi zvonik, nas spominja pokopališke kapele v Kranju, gotovo so jo delali po tem vzorcu. V zaokroženem svetišču stoji kameniti veliki oltar, katerega je dala napraviti blaga gospa, mati sedanjega odvetnika dr. Karola Ahačiča v Ljubljani. Na križu iz črnega marmorja visi pozlačeno telo Kristovo, poleg njega sta Marija in sv. Ivan, pod menzo leži Izveličar v grobu. Ob straneh oltarja vidimo sohi milanskega škofa sv. Karola Boromeja ter sv. Ivane s krono na glavi in z žezlom v roki, vrh kinčata kipa sv. Josipa in sv. Helene. Stranskih oltarjev cerkev nima. Kjer ni med letom veliko sv. maš, zadostuje tudi edini veliki oltar.

Ko so zidali novo cerkev, zgradili so pri glavnem vhodu stene toliko naprej, da je sedaj stolp v cerkvi, poprej je bil zunaj nje. Zvonovi pojejo v sekstakordu t. j. v primi, terci in seksti z glasovi $hes-des-ges = 1, 3, 6$. Premer jim je samo $90 : 75 : 57$ cm, vendar je skupno zvonjenje dosti dobro.

Veliki vlit v Albert Samassovi zvonarni l. 1866 s težo 7 stotov in 79 funtov. Ob vratu sta reliefa: Krist na križu in Marija z Jezusom v na-

*) Anton Koblar: Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526. Izvestja V., stran 116.

ročju. Razun zvonarjevega imena ni nobenega napisa.

Drugi s podobami: Križ, Marija brezmadežna, sv. Josip. Albert Samassa l. 1883. Teža 241 kg. Glas ni prav jasen, ljudje pravijo, da „hrešeni“. Ta izraz pomenja, da se aliquot-glasovi ne vjemajo ter se vsled tega čutijo sunki (vibriranje).

Tretji je istega leta (1883) kakor drugi. Križ. Teža 113 kg.

4. Zgornje Pirniče.

Smleške župnije največja vas, Zgornje Pirniče, šteje nad sto hiš. Omenili smo že, kako je bila soseska vneta za zidanje nove župne cerkve (1847—1849), poleg tega pa tudi ni pozabila lastne podružnice **sv. Toma**. Na tristranskem svetišču in ob glavnih vratih vidimo še sledove gotskega sloga, vse drugo je bilo predelano l. 1646. Do 1869 je imela ladija lesen strop, takrat so jo obokali. Veliki oltar je bil napravljen za časa župnika Ivana Tobije Bačnik l. 1742, kakor nam govori napis: *Sub A. R. D. Joanne Tobia Watschnig parrocho haec ara erecta 1742*. Ob strani glavnega zavetnika sv. Toma (o njegovem življenju glej Britof v župnji Predoslje) vidimo kipe sv. Simona in Jude, sv. Kozma in Damijana. Ko sta bila nekdanj v Smledniku dva duhovna pomočnika, imeli so Zgornji Pirničanje vsak teden sv. mašo. Cerkev je oklepalo pokopališče, ki je sedaj opuščeno; tudi stranskega oltarja sv. Leonarda ni več, mesto njega so sezidali na ženski strani kapelo Matere božje (1881). Poljanski kipar Štefan Šubic je naredil zá-njo oltar, v

katerem časté Marijo z Jezusom v naročju. Ta soha je bila poprej v znamenju na Svetju, pozneje pa zaradi starosti popolno zavržena in spravljena pri Tosniku med drugo manj vredno robo. Kdo bi bil mislil, da bo prišla še k večji časti, kakor jo je imela v starih časih. Osnažili so jo, poslali zlatarju in blagoslovljeno postavili v oltar. Mnogo zahvalnih podob, ki vise ob stenah, priča, da ljudstvo rado zahaja semkaj molit in da ima to kapelico sedaj za malo božjo pot. Tako se na svetu večkrat poprimemo davno pozabljene reči, ki pride zopet v veljavo. Kar so čislali naši predniki kedaj, to čislamo tudi mi in še v večji meri, ker nam je toliko bolj drago zaradi zgodovinske važnosti. — V žagradu je klečalnik, katerega omenjamo zato, ker se na priprost način raztegne in iz njega naredi spovednica, potem se zopet zloži, da postane klečalnik. Priprava, ki jo je izumil in izvršil domač „umetnik“, bi ne bila napačna za kako razstavo, bodisi gledé dejanske vporabe ali glede izvirne misli.

V visokem in ozkem stolpu so trije zvonovi, vsi iz 18. veka, pevajoči v primi, kvarti in kvinti z glasovi $g-\bar{c}-\bar{a} = 1, 4, 5$. Premer jim je 100 : 75 : 67 cm.

Veliki je Jakob Samassov zvon z létnico 1772. Križ, Marija z Jezusom v naročju in z rožnim vencem v roki, sv. Tomo. Ob zgornjem robu napis. S. THOMA ORA PRO NOBIS. (Sv. Tomo prosi za nas):

Srednji s podobami: Marija obdana z zvezdami in z mesecem ob vznožju, sv. Sebastijan s puščicami, sv. Aleš pod stopnicami, sv. Leonard z verigo. A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMINE. HEINRICH RAUSCH ME FUDIT LABACI

ANNO 1728. (Treska in hudega vremena reši nas Gospod. Henrik Rausch me je vlil v Ljubljani l. 1728). Ravno istega zvonarja in istega leta je srednji zvon pri podružnici v Hrašah. Sicer pa Rausch ni imel veliko dela, ker mu je bil ob onem času tekmeč Gašpar Franchi, od katerega imamo največ starih zvonov na Kranjskem.

Mali iz livarne Ivan Jakob Samassove l. 1783. Križ, Marija s sklenjenima rokama, sv. Josip, sv. Anton Padovan.

5. Sv. Valburga.

Našemu narodu skoro nepoznana svetnica sv. Valburga je živela na Nemškem ob času, ko sta njena dva brata Vilibald in Vunibald oznanjevala ondi sv. vero. Prav takrat (748) je ustanovil apostol Nemcev, Anglež Winfried, nadškofijo v Mogunciji (Mainz). Papež Gregorij II. mu je dodal vže poprej zaradi obilnih zaslug častno ime Bonifacij t. j. dobrodelnik. Tudi Valburga je po svoji moči širila božje kraljestvo, osobito s tem, da je združevala po samostanih žensko mladino k izglednemu krščanskemu življenju. Nadalje je bivala kot prednica-opatinja v obližju mesta Eichstädt na Bavarskem, kjer je umrla 25. febr. 779.

Po čegavem vplivu da si je izbrala ta podružnica sv. Valburgo za svojo zavetnico, kdo bi mogel presoditi? V starih listninah se imenuje „ecclesia s. Valburgae in Pristava“. Mogoče, da je spraviti v zvezo s staro rodovino Flödnig, ki je imela tu svoja zemljišča in gospodarska poslopja. To vsaj pomenja beseda „Pristava“. Flödnizanje so pa tudi res sezidali sedanji grad poleg cerkve. A cerkev sv. Valburge je stala vže v 14. veku; to nam svedoči dokument izza časa oglejskega očaka Ber-

tranda (1334—1350), ki je podelil smleškemu duhovniku zemljišče pri sv. Valburgi v izboljšanje njegovih dohodkov. Sedanja cerkev, skoro tako široka kakor dolga, kaže okusno simetrično zidavo, ki bi bila lahko vzorec zgradbi kake nove cerkve. V velikem oltarju je kip sv. Valburge, oblečene tako, kakor bi imeli živo redovnico pred seboj. Črno haljo oklepa jermenji pas, svetnica drži v eni roki opatsko palico, v drugi ima knjigo, na kateri je majhena posoda, kakor se rabi za črnilo. Da so jej pripeli k pasu tudi rožni venec, to je pač zgodovinska zanimivost (sv. Valburga je umrla 779, sv. Dominik pa šele 1221!), a ne smemo biti preveč strogi in ne zameriti nedolžnemu anahronizmu; saj si po sedanjem naziranju skoro ne moremo misliti redovnice brez rožnega venca. Ob straneh jej stoje sohe sv. Antona Padovana, sv. Roka z veliko rano na nogi, sv. Terezije in neznane svetnice, ki drži neko reč kakor plamen v roki; mesto tabernaklja je kip žalostne Matere božje. Na vsaki steni svetišča visi slika, predstavlja joča Kristovo trpljenje, žagradu pa je odločen pripraven prostor za oltarjem. V ladiji sta dva oltarja: eden s podobo sv. družine, eden s podobo mučenke, ležeče z zvezanima rokama na tleh, rabelj jo grabi za lase, dva druga jo pobijata s koli. Napis naznanja, da je to sv. Peregrina. Pod groznim prizorom se namreč čita: „Hl. Jungfrau und Martyrin Peregrina, gemartert zu Rom im Jahr 313. Das jährliche Fest wird begangen am 5. Oktober.“ (Sv. devica in mučenica Peregrina mučena leta 313. v Rimu.

Vsakoletno praznovanje je 5. oktobra). Omeniti moramo lepe prižnice iz 17. stoletja, bogato okrašeno z rezbarijo in z malimi kipi devic-mučenek prvih krščanskih časov. Apostolski križi po stenah pričajo, da je bila cerkev posvečena, letno „blagoslovljanje“ obhajajo kvaterno nedeljo v jeseni.

Nad glavnim vhodom stoječi stolp dela cerkvi lično pročelje. Dva majhena zvonova s premerom 78 in 70 cm pojeta v mali terci hes—des = 1. 3. Za tako okusno zidano cerkev bi bilo želeli boljšega zvonjenja.

Večji zvon visi že v tretjem stolpu. Prvotno vlit za sv. Petra v Komendi je prišel pozneje v Zapoge in slednjič semkaj. Preseljevanja zvonov iz ene župnije v drugo ni priporočati. Vsak zvon kaže vže po svojih podobah in po napisu, kateri cerkvi da je last. Ko ga odslové ter prodajo drugam (skoraj kakor živinico iz hleva), samotari ptujec v ptujem stolpu brez sorodstva z dotično cerkvijo. Oglejmo si sedaj romarja pri sv. Valburgi. Teže utegne biti kakih 5 stotov, torej so brez težavnega napora reveža vlačili semtrtje. Relievi so sledeči: Krist na križu, poleg njega Marija in sv. Ivan, patron komendske cerkve: sv. Peter, sv. Jurij na konju, sv. Florijan z zastavo v roki poliva gorečo cerkev, grb komendatorja barona Testaferrata (tri zvezde in vol). Ob zgornjem robu se bere napis: ✠ ILLMUS ET REVMUS DNUS DNUS PETRUS JACOBUS BARO TESTAFERRATA, HUIUS VENERABILIS ECCLESIAE PATRONUS ET COMMENDATOR S. PETRI, CURAVIT FIERI ANNO DNI 1720. (Veleblagorodni in prečastiti gosp. Peter Jakob baron Testaferrata, zavetnik tukajšnje častitljive cerkve in komendator sv. Petra, me je dal napraviti v Gospodovem letu 1720). Kljub prestanemu preganjanju ima zvon še vedno dober glas, vlil ga je bržkone Gašpar Franchi.

Manjši s podobami: Križ, Marija s sklenjenima rokama, nadangelj Mihael z gorečim mečem v roki in z vragom ob vznožju. Iz Ant. Samassove zvonarne l. 1842.

6. Zbilje.

Vse cerkve smleške župnije so na levem bregu Save, le podružnica sv. Ivana Krstnika v Zbiljah je na desnem obrežju. Ko so se ob koncu 18. veka zaokroževale župnije, pisarilo se je mnogo o tem, kam bi spravili Zbilje, a sv. Ivan je ostal še nadalje pri Smledniku. Celo domača duhovščina je želela, da naj pripade cerkev Mavčičam, kar bi bilo gledé naravne lege popolno umestno. Iz Smlednika so se morali s čolnom prepeljevati semintje — kaka je bila taka vožnja o povodnji, si lahko mislimo — iz Mavčič pa se pride po dobri poljski poti. Smleški župnik Ivan Kuhar se z nova poprime te zadeve ter prosi l. 1816 konzistorij, naj se ločijo Zbilje od Smlednika. V prošnji pravi:

„Was die Ursache sein mag, dass bei der allgemeinen Pfarrregulirung die Excendirung der Gemeinde Sbille von der Pfarre Flödnik und Incorporirung derselben zur Localie Mauzhizh mit Hintansetzung der Directiv-Regeln nicht eingeleitet wurde, ist wohl schwer einzusehen“.

Potem dostavlja, naj se vsaj sedaj vgodi opravičeni želji ter navaja vzroke, zakaj bi bila izločitev potrebna. Sava vsako spomlad in jesen zelo naraste, duhovnik se mora mnogokrat v nevarnosti življenja peljati čez deročo reko; ljudje imajo izgovora dovolj, da ne pridejo ob

nedeljah in zapovedanih praznikih k službi božji, otroke pa že itak nosijo krščevat, kamor se jim poljubi: v Presko, v Soro ali v Mavčiče. Hitro bi se odpomoglo, ako bi naredili zanesljiv most, a tega upanja ne moremo imeti, saj je še brod t. j. vožnja med obema bregoma tako nevarna, da se je vedno bati kake nesreče. Prav blizu pod brodom je namreč jez; ako bi voda čoln le nekoliko zanesla naprej, prekucnilo bi se vse skupaj v globočino. „Seveda“, tako piše Kuhar dalje, „morajo ostati smleškemu župniku vse dosedanje pravice, ako pripadejo Zbilje Mavčičam. Ker ni nobenega zadržka za izločitev, marveč navedeni razlogi govore za-njo, naj se blagovoli vgoditi predloženi prošnji“. Stvar ni dosegla zaželenega namena, ker se z ljudmi, katerih je bilo takrat 195, ni moglo dognati sporazumljenja. Stavili so svoje pogoje, med katerimi sta bila glavna dva, da se nočejo združiti z Mavčičami, ampak s Presko, in ko se združijo s Presko, bodo dajali biro novemu župniku, ne pa smleškemu.

Staro cerkev je posvetil pičanski škof Jurij Maninger l. 1496 s privoljenjem ljubljanskega knezškofa Krištofa Rauber. L. 1883 so jo podrli in na njenem mestu sezidali novo; le tri stene so ostale od stare cerkve. Prebivalci male vasi so imeli veliko stroškov, vendar se je dovršila zgradba vže v enem letu in domači župnik Anton Klemen je blagoslovil novo hišo božjo angeljsko nedeljo 1884. Veliki oltar, v barok-slogu bogato izrezljan l. 1665, je ostal še iz poprejšnje cerkve, v oltarju moške strani

častijo sv. Andreja (slika Mencinger-jeva), na ženski strani sv. Valentina. Blagoslovljenje obhajajo angeljsko nedeljo. Cerkev je nekoliko proč od vasi, pravijo pa, da so bile v davnih časih hiše poleg nje, ker imenujejo ondote njive še sedaj „za vrtmi“. Tudi o Savi govore, da je tekla pod cerkvijo in si izkopala pozneje bolj oddaljeno strugo. Most, katerega si je želel župnik Kuhar že l. 1816, postavili so šele 1893. Slovesno ga je blagoslovil sedanji župnik Ivan Karlin 14. junija omenjenega leta. Zveza Smlednika z Zbiljami je sedaj jako pripravna.

Vso to pokrajino smemo prištevati lepšim okolicam kranjske dežele.

Na samem stoječi stolp so podrli še-le v novjšem času (1897) ter nad glavnim cerkvenim vhom sezidali novega. Trije zvonovi pojo v mehkiem trizvoku z glasovi gis—h—dis = 1, 3, 5. Premer jim je 93 : 76 : 62 cm s skupno težo 856·5 kg. Vsi trije so bili vlti l. 1897 v Albert Samassovi zvonarni; vsak ima samo eno podobo.

Veliki s podobo cerkvenega zavetnika sv. Ivana Krstnika. Teža 460 kg.

Srednji je posvečen sv. Valentinu. Teža 254 kg.

Mali tehta 142·5 kg. Sv. Andrej.

7. Ekspozitura Trboje.

Trboje s cerkvijo **Marijinega vnebovzetja** so bile določene ob koncu 18. veka, da postanejo samostojna duhovnija (lokalija). Domačini kakor tudi njihovi sosedje iz Žrjavka in Moš so se mnogo trudili, da dobijo lastnega duhov-

nika ter navajali različne vzroke, zakaj bi se radi ločili od Smlednika. Takratni župnik Andrej Bajželj (rojen l. 1742 v Fait-u na Koroškem, umrl v Smledniku 3. marcija 1806) se je odločno branil, da bi izgubila župnija toliko duš. V dotičnem protestu piše: „Ustanovitev lokalije v Trbojah ni nikakor potrebna. Ljudstvo ima slabo uro hoda k župni cerkvi, kamor se pride po lepi ravni poti s trdo zemljo. Boljše je, ako se nastavi v Smledniku poleg sedanjega še en duhovni pomočnik, da bomo trije dušni pastirji, kakor so bili v nekdanjih časih“. Prav to je pričal tudi graščinski oskrbnik Jakob Prepeluh. Kljub temu so postale Trboje ekspozitura in že l. 1795 nahajamo ondi duhovnika Andreja Spenko, leta 1803 Martina Sumrek in dr. Dasi Trbojci v cerkvenem oziru niso samostojni, dobivajo vendar vedno kakega bolehnega ali vpokojenega gospoda, ki jim opravlja božjo službo in deluje kolikor mogoče v dušnem pastirstvu.

Cerkev se imenuje leta 1631 „Ecclesia Beatae Mariae Virginis in Triboi“. Vže takrat je imela tri oltarje, le na episteljski strani so častili sv. Leonarda, sedaj pa sv. tri kralje. Cerkev je obdajalo košato drevje, katero so morali vsled škofovega ukaza posekati, da ni zakrivalo svetlobe.*) Trostransko svetišče nas spominja stare hiše božje, druga zidava je iz poznejše dobe. V velikem oltarju, katerega so do-

*) »Arbores intra murum circa ecclesiam debent demi omnino i. e. abscindi«. Vizitacijski zapisnik iz l. 1631.

bili iz Vodic, vidimo Marijo-kraljico z žezlom v roki in z Jezusom v naročju, ob straneh stojita kipa sv. Joahima in sv. Ane. V manjših dveh oltarjih častijo sv. tri kralje (epistelska stran) in sv. Nikolaja (evangeljska stran). V ladijinih stenah ste podobi Jezusovega in Marijinega srca.

Velika nesreča, ki jo bodo pomnili pozni rodovi, je zadela Trboje 27. junija 1883. Bilo je drugo nedeljo po binkošti, ko so obhajali običajno procesijo v osmini sv. rešnjega Telesa. Po končanem sprevodu švigne iz topiča ogenj v bližnjo slamnato streho. Hitro se širi požar in kmalu je krog 50 hiš v pepelu. — Koliko nesreč se je že zgodilo pri neprevidnem streljanju! Cerkev, o taki slovesnosti najlepše okinčana, je trpela silno veliko ter postala skoro razvalina. Monštranco z Najsvetejšim so sicer rešili in prenesli v Smlednik, toda drugo je bilo uničeno, svetilnice so popadale na tla, lestenci se razbili i. dr. Da bi se ne porušile cerkvene stene in ž njimi vred obok, sezidali so ob zunanji strani podpore, ki držijo sedaj celo stavbo skupaj. Tudi velikonočni potres l. 1895 ni ostal brez sledu ne tukaj, ne pri drugih smleških podružnicah. Znano je namreč, da je bila prav ta okolica pri središču potresnega sunka. Sedanji župnik Ivan Karlin je imel skrb in truda dovolj, da so se vsled te nezgode zopet popravile cerkve.

Da je v omenjenem požaru l. 1883 zgorela tudi stolpova streha, ni treba omenjati; stopili pa so se tudi zvonovi, in družega ni ostalo od njih kakor

nekaj zmečkanih kep bronovine. Ljudem so se videle solze v očeh, ko so pobirali kosce v pogorišču. Nikdar se ne bodo glasili več ti dobri znanci, ki so jih klicali tolikokrat in ob raznih prilikah iz stolpovih lin. Toda družega pripomočka ni, kakor napraviti nove. Akoprav je škoda velika, je pa še večja požrtovalnost ljudstva, ki si je omislilo takoj ono leto novo zvonilo. Zvonovi so vглаšeni v trdem trizvoku $es-g-hes = 1, 3, 5$. Vliti v Albert Samassovi zvonarni l. 1883 s premerom $124 : 97 : 85$ cm imajo 1920 kg skupne teže.

Veliki s podobami: Krist na križu, poleg njega Marija in sv. Ivan, Marija v nebeški slavi, sv. Nikolaj. Teža 1081 kg.

Srednji tehta 500 kg. Križ, sv. trije kralji z zvezdo, sv. Florijan.

Mali zvon ima 339 kg in jasen, odločen glas. Križ, sv. Urh, sv. Ivan Nepomuk.

Tačas, ko sem poskušal glasove, je lezel deček ob kroni zvonov, da preišče, kje imajo gravirano težo. Fantiču pride nekaj pametnega na um, reče namreč: „Ako bi imeli zvonovi zaznamovan tudi glas, bi ne bilo treba določevati, kako pojejo.“ Prav dobra misel! Skoro čudno je res, zakaj da zvonovi do sedaj niso imeli poleg teže zabeleženega tudi glasu. Naj se skrbi za to v prihodnje.

* * *

Omeniti nam je še sledeče:

1. Na župnijskem pokopališču stoji kapelica v spominj Izveličarju, snetemu s križa (depositio ss. Corporis). Stroški zanjo so znašali nad 3000 gld., plačani iz zapuščine barona Fr. Lazarini, ki je naročil v svoji poslednji volji, naj se postavi omenjena kapelica. Sezidali so jo ob času župnika Antona Hafner (1856—1864), blagoslovil jo je pa ljubljanski stolni prošt Anton Kos l. 1862. Nad kapelo visi majhen mrliški zvon.

2. V prvem nadstropju graščine barona Lazari-
rini je oratorij z lepo oltarno podobo Matere
božje, sv. Ane, sv. Josipa in sv. Frančiška Serafin-
skega (slikal Thuma v Gradcu 1853). Oratorij, v ka-
terem se sme opravljati sv. maša, je blagoslovil do-
mači župnik Simon Kavalar 29. novembra 1841.,
navzoča sta bila Jernej Arko, župnik iz Vodic in
Frančišek Brecljnik, lokalist iz Zapog. Na
stropu vidimo sv. Frančiška Serafinskega v nebeški
slavi, okoli njega čitamo napise: OBEDIENTIA ET
CASTITATE (s pokorščino in čistostjo), PATIENTIA
ET PAUPERTATE (s potrpežljivostjo in revščino),
POENITENTIA ET HUMILITATE (s pokoro in poniž-
nostjo), JEJUNIO ET ORATIONE (s postom in mo-
litvijo).

3. Pod razvalinami smleškega gradu, sedaj
„stari grad“ imenovan, je dal baron Flödnig l. 1772
sezidati 14 postaj križevega pota (Kalvarija). Ka-
pelice so stale na zemljišču posestnika Jerneja Jeraj,
ki je odstopil l. 1788 dotično posestvo smleški gra-
ščini ter dobil kos grajskega gozda v zameno. — S
Kalvarije imaš krasen razgled na okrog.

V vsej župniji: 8 cerkvà, 1 kapela,
1 oratorij in 25 zvonov.

Šenturška Gora.

dor biva rad v zračnih višavah in ne ljubi posvetnega hruma, ne more si želeti boljšega kraja kakor je Šenturška Gora. Ko stoje vse župnijske cerkve kranjskega dekanata v ravnini, ima edino le-ta vzvišeno lego 673 m nad morjem. Razun proti severu, kjer se vzdiguje Grintavčevo predgorje, odprt je pogled na vse strani. Župnija **sv. Urha** sicer ni velika — šteje namreč približno toliko ljudi kolikor je dni v letu — toda duhovnik si v prostih urah lahko dobi zabave pri tem ali onem sebi pristojnem delu. — Poglejmo nekoliko v starejšo cerkveno zgodovino Šenturške Gore.

Od davnih časov pa tje do 1751 je pripadala oglejski očakovini, od 1751 do 1787 goriški nadškofiji, 1787 jo pridružijo ljubljanski vladikovini, odtrgajo od matere-župnije cerkljanske ter napravijo iz nje samostojno lokalijo z vasmi: Šenturška Gora, Ravne, Apno, Sidraž, Olševica, Vrhovje in Rebrow s podružnico sv. Leonarda. Tudi cerkvica sv. Ambroža je pripa-

dala novi duhovniji, toda pozneje prišla zopet pod Cerklje nazaj.

Ko je imel goriški knez-nadškof Karol Mihael grof Attems l. 1761 vizitacijo v Cerkljah, prosili so ga prebivalci Šenturške Gore, naj jim blagovoli dati kakega duhovnika, ker morajo tako daleč in po tako strmi poti hoditi k službi božji. Attems pripozna opravičeno željo ter jim odloči Ivana Faber za dušnega pastirja. Ljudje, te novice silno veseli, hitro povečajo cerkev, ki je bila do tedaj le kapela z malim zvonikom. Letnica 1764, ohranjena šipovniku na sklepnem kamenu, naznanja čas, kedaj da so cerkev razširili. Ko je bilo za prvo potrebo vse vrejeno, preseli se Faber na Šenturško Goro, kjer biva kot začasni dušni pastir nad 20 let. Meseca februarja 1788 ga zadene mrtvoud, in lahko si mislimo zapuščenost, v kateri je živetaril nekaj tednov osamljen in oddaljen od duhovske pomoči. Ljudje, ki so ga hodili obiskovat, mu pač niso mogli dati one tolažbe, kakoršno bi bil imel v bližini kakega duhovskega prijatelja-sobrata. Slednjič se ga usmili komendski beneficijat Josip Tomelli, sprejme ga k sebi, skrbi mu za postrežbo in slednjič 68letnemu zatisne oči k večnemu počitku (1789). To dobroto mu je gotovo Bog obilno povrnil.

Velika je bila radost po duhovniji, ko postane l. 1787 samostojna. Ginljivo je poslušati, kako so ljudje na novo ustanovljenih župnijah storili s posebno vnemo vse, karkoli se je zahtevalo od njih. Dobro so znali ceniti dobroto, katero prejme soseska s prihodom duhovnega

očeta, ki bo bival med župljani kakor med svojimi otroki. Zato so požrtovalno skladali za popravo cerkvâ in župnišč, matere so donašale otročiče v zibelkah s seboj, da so mogle pomagati zidarjem, gospodarji pa so z veseljem skrbeli za „gospodove“ dohodke, ne malo ponosni, da so sedaj v cerkvenih zadevah sami svoji. Mladina, poprej skoro brez pouka; odraščeni, večkrat brez sv. maše in lačni božje besede, ker zaradi težavnih potov in slabega vremena niso mogli priti k službi božji; bolniki, prevideni sicer za zadnjo uro, toda brez duhovne tolažbe v mnogokrat dolgotrajni bolezni; starci, katerih ni nesla noga več k daljni župnijski cerkvi: — vsi so imeli sedaj mašnika, učenika in tolažnika doma. Ker se je po novi upravi zadostilo resničnim potrebam ljudstva, moramo reči kar naravnost, da je bila ustanovitev malih župnij za izobrazbo narodovo velepomembna in nekako svetla zvezda v sicer temotni cesar Josipovi dobi.

Ko so Šenturšcanje prepeljali obolelega Ivana Faber v Komendo, dobijo mesto njega 1788 Mateja Boštijančič kot provizornega lokalista, ki pa že nastopno leto zapusti sv. Urha, ker postane duhovni pomočnik v Cerkljah. Šele 1790 pride prvi samostojni dušni pastir in od tega leta dalje so se vrstili drug za drugim. Naj je navedem po imenih:

1. Gregorij Rajec (Reitz) 1790—1793. L. 1793 je bila vstanovljena ekspozitura na Primskovem pri Kranju, Rajec se preseli tje, kjer ostane do 1796. Vsled bolezni zelo občut-

ljive narave je imel mož-hipohonder dosti težav v svoji službi, zato preživi ostala leta v pokoju, da se mu ni treba več boriti z nasprotniki.

2. Jakob Debeljak 1793—1806.

3. Jakob Tanzmann 1806—1810. Po njegovem odhodu je bila lokalija zapuščena cela štiri leta (1810—1814). Zato so iskali ljudje službe božje po bližnjih župnijah (Cerklje, Komenda, Tujnice, Stranje, Kamnik), kjer so imeli kak postransk opravke. Škofijstvo uvidi, da nikakor ni prav, pustiti je tako dolgo brez duhovnika, zato dobe zopet novega lokalista.

4. Lovro Kopitar 1814—1829. Kopitar je prišel iz Šentjerneja na Dolenskem ter se podal s Šenturške Gore v Ajdovec.

5. Ivan Petrovčič 1829—1843. Poprej je pastiroval v Prečini na Dolenskem. Odšel je po 14letnem službovanju na Šenturški Gori v Tomišelj pri Igu in zamenil časno z večnim 6. julija 1850.

6. Ivan Kapelj 1843—1846. Pozneje lokalist pri sv. Jakobu ob Savi, v pokoj si izvoli Ljubljano, kjer so mu potekle ure v ondotni hiralnici 25. aprilja 1880. Učakal je 83 let, izmed katerih jih je preživel 54 v mašniškem stanu.

7. Anton Jeglič 1846—1858. Zidal je l. 1850 novo župnišče, postal župnik v Železnikih, toda že 19. oktobra 1858 umrl v Kranju. Bil je stric kranjskemu dekanu Antonu Mežnáréc (brat dekanove matere).

8. Mihael Golmajer 1858—1869. L. 1869 dobi lokalijo Goriče, kjer ostane do smrti 16. febr. 1877.

9. Fran Jeršič 1869—1871. Naredil je novo gospodarsko poslopje in vrtne škarpe. Po kratkem bivanju na Šenturški Gori se preseli v Mekinje. Za Jeršičem so pastirovali trije administratorji :

10. Ivan Judnič 1871—1874. Zaradi bolehnosti preživi začasni pokoj v Cerkljah ter dokonča zemeljsko potovanje v Mekinjah 11. aprilja 1876.

11. Simon Robič 1874—1897. Duhovit mož, rojen v Kranjski Gori na Gorenskem 11. febr. 1824, je kot vešč naravoslovec s temeljitim raziskovanjem zasačil marsikakega „kebrčka“, polžka, neznano cvetko ali kako drugo izvanredno prirodnino božjega stvarstva. Učenjaki slavnih imen, tudi Izvenavstrijci, so prihajali k njemu tu gori v posvete ali pa zamenjavat raznih naravnin. Svojo bolezen (srčno hibo) si je nakopal bržkone s preobilno hojo po hribih ter zaprl oči temu svetu 7. marca 1897.

12. Ivan Pavlič 1897—1899 je bil nadarjen duhovnik, priljubljen cerkveni govornik, poleg tega dober matematik in astronom. Umrli na Primskovem pri Kranju 28. dec. 1899 šele 37 let star.

13. Ivan Hromec, rojen v bližnjem Kameniku 4. sept. 1861, poprej župnik v Novi Oselici, vodi sedaj izročeno si čredo kot šenturški župnik od 20. avgusta 1899.

Cerkev meri po dolgosti 16·50, po širjavi 6·50 metrov. Veliki oltar sv. Urha (o svetniku glej Smlednik) kinčajo sohe sv. Antona puščav-

nika, sv. Martina, sv. Gervazija in Protazija. Lično ga je predelal idrijski podobar A. Tavčar ob Simon Robič-evem času (krog 1875). Manjši oltar na ženski strani ladije je posvečen Materi božji, poleg katere stojite sv. Barbara in sv. Lucija; v oltarju moške strani častijo sv. Valentina s tovarišema sv. Jurijem in sv. Florianom. Oba stranska oltarja sta bila narejena po Marku Peternel, kiparju iz Selic, ko je bil na Šenturški Gori lokalist Mihael Golmajer (1858—1869).

Tisto leto, ko so razširili cerkev, vzdignili so tudi stolp (1764). Trije zvonovi pojejo v primi, kvinti in seksti z glasovi $f-\bar{c}-\bar{a} = 1, 5, 6$. Premer jim je 123 : 78 : 70 cm. Veliki je iz novejšje dobe, srednji in mali se glasita iz stolpovih lin vže nad 150 let. Številke 1, 5, 6 kažejo, da sta manjša dva zvonova gledé glasu preveč oddaljena od velikega.

Veliki zvon s podobami: Križ, Marija brezmadežna, sv. Urh. Napis: SUB R. D. CAP. LOC. MICH. GOLLMAYER. (Ob času č. g. lokalnega kapelana Mihaela Golmajer). Zvonar Anton Samassa l. 1862.

Srednji iz livarne Josipa Samassa z letnico 1738. Križ, Mati božja, sv. Urh.

Malega krasijo reliefi: Križ, sv. Ahacij, sv. Urh. Vlil ga je ljubljanski zvonar Benedikt Huetterer leta 1743. ✚ JESUS NAZARENUS REX JU-DAEORUM. (Jezus Nazarenski kralj judovski).

Podružnica.

Sv. Leonard v Rebru.

Še višje kakor sv. Urhu so postavili dom sv. Leonardu (802 m).

obss Sv. Leonard (več o njegovem življenju glej podružnico Jama v mavčiški župniji) je Slovencem dobro znan, a nekda je bil še v večji časti nego sedaj. Cerkvam so ga izbirali za patrona in njegov god 6. novembra obhajali kot zapovedan praznik. Škof Tomo Chrön (1598—1630) našteva v svojem dnevniku zapovedane praznike ljubljanske škofije (dies festi sub praecepto celebrandi) ter imenuje med njimi tudi sv. Leonarda. Iz tega si lahko razlagamo, zakaj je toliko svetišč, katera so mu izročili v varstvo ali ga časte vsaj v stranskem oltarju. V kranjski dekaniji je zavetnik trem cerkvam: tukajšnji, potem podružnicama Jama mavčiške in Breg preddvorske župnije. Brezdvomno so spoznali Kranjci sv. Leonarda vže ob času, ko so Franki zasedli slovenske pokrajine (788). Kot posvetni gospodarji so imeli Franki tudi glede razširjevanja sv. vere velik vpliv med našim narodom ter ga seznanili s svetniki, ki so živeli v njihovi domovini. Poleg sv. Leonarda smo prejeli od njih sledeče svetnike: Turska škofa sv. Martina († 397) in sv. Brikcija († 444), frankovsko kraljico in poznejšo redovnico sv. Radegundo († 587), brabantško opatinjo sv. Jedert († 664), opata sv. Egidija ali Tilna († 700), škofa v Maastrichtu sv. Lamberta († 709), pa še kaj drugih.

Podružnica sv. Leonarda v Rebru je priprosta cerkvica, 11.55 m dolga in 4 m široka. Koliko let že stoji, ni znano; prezidali so jo bajé v začetku 18. stoletja. Oltar ima samo eden; sv. Leonardu stojita ob strani sv. apostola Peter in Pavel. Na zgornjih nastavkih stakipa sv. Barbare in sv. Katarine.

Trije majheni zvonovi merijo skozi spodnje krilo 70 : 61 : 47 cm. Razmerie glasov s poltonom, kvarto in zmanjšano kvinto ($\text{cis} - \bar{\text{d}} - \bar{\text{g}} = 1, 2, 5$) za izobraženo uho ni najboljšega vtisa, a

ljudstvo je privajeno takemu akordu in tudi zadovoljno ž njim, dokler si ne omisli boljšega zvonila.

Veliki zvon s težo 313 funtov. Križ, Mati božja, sv. Leonard. Iz livarne Anton Samassove 1861.

Srednji s podobo Krista na križu in sv. Leonarda. OPUS JOANNIS JACOBI SAMASSA LABACI ANNO 1799. (Delo Ivan Jakob Samassovo v Ljubljani l. 1799).

Mali je onega zvonarja in onega leta (1799) kakor srednji. Križ, angelja neseta Marijino (lavretansko) hišico.

V vsej župniji: 2 cerkvi in 6 zvonov.

Šmartin pri Kranju.

Sloveča župnija, izročena v varstvo sv. **Martinu**, se ne odlikuje samo po lepi legi, ampak tudi po drugih, še bolj važnih vgodnostih. Vladalo jo je več imenitnih mož: apostolskih protonotarjev, kanonikov in dekanov. Najbolj sloveči med njimi je Žiga grof Lamberg, katerega nahajamo l. 1445 kot tukajšnega župnika. Omenjati ni treba, da je to pravtisti, ki je zasedel nekaj let pozneje novo ustanovljeno stolico sv. Nikolaja v Ljubljani (1463).

Rojstni kraj cerkvenega zavetnika sv. Martina je mesto Steinamanger na Ogerskem (v nekdanji Panoniji). Mlad je prišel v Galijo, bil dalj časa vojak ter se odlikoval osobito zaradi svojega usmiljenega srca. Ker razun vojaške obleke ničesar ni imel, podari v hudi zimi revežu pri vratih mesta Amiens polovico svojega plašča. Leta 371 postane škof v Tours-u, vodi z najlepšim izgledom vernike in sklene v visoki starosti sveto življenje (397). „O beatum virum“, — tako ga blagrujemo v duhovskih molitvah v breviariju — „cuius anima paradisum possidet. Martinus, hic pauper et modicus, coelos dives ingreditur,

hymnis coelestibus honoratur^a. (O srečen mož, čegar duša prebiva v raju, Martin, tukaj reven in z malim zadovoljen, gre bogat v nebesa, češčen z nebeškimi slavospevi). O potovanju sv. Martina po slovenskem ozemlju glej podružnico Šmartin v cerkljanski župniji.

Čeprav tako blizu Kranja — le savski most stoji vmes — vendar Šmartin ni bil nikdar v nobeni zvezi s kranjsko mestno župnijo, kakor sploh ta župnija ni imela nobene oblasti nad cerkvami desnega savskega obrežja. Tu vlada od pamtiveka sv. Martin s starim naslovom: S. Martinus extra muros Crainburgae ali extra pontem. Prvi župnik (plebanus) Guilelmus de Lock je znan iz l. 1286. Zibelka mu je tekla v viteškem gradu pod Ljubnikom nad Škofjo Loko. Grad, sedaj stara podrtija, so imenovali zaradi samotnega in divjega kraja „Wildenlock“. Vitezi so izumrli konec 15. stoletja in zidovje je ostalo brez gospodarja, odločeno razpadu.*)

Pisatelju, ki se bo pečal z zgodovino šmartinske župnije, delo nekoliko olajšamo, ako navedemo one župnike, katere smo našli v tiskanih virih ali izvirnih listninah. Za prvim vže omenjenim plebanom Viljemom so pastirovali:

1310 Udalricus de Lock, Viljemov sorodnik. Takrat so imeli Šmartin v posestvu brizinški škofje, zato sta dobila župnijo ta dva kot Ločana. Urh Loški umrje 1311 in naslednik mu postane

1311 Magister Chuner, doktor dekretov, kanonik mozelburški in kapelan brizinškega škofa. Šmartin mu je podelil oglejski očak Ottobono de Razzis Placentinus (1302—1315).

*) Franc Pokoren: Loka.

1319 Henricus de Crainburg. Dobil je župnijo na prošnjo grofinje Beatrice Goriške.

1331 Vorlicus Bojanus, rojen v Čevdadu, zamenjal šmartinsko župnijo s pilštanjsko.

1331 Fridericus, bivši župnik pilštanjski.

1342 Henricus de Goryach. Ustanovil je beneficij pri kapeli sv. Margarete na Šmarjetini Gori.

1351 Oton Paysan, beremo ga v Šmartinu še l. 1375.

1394 Reinprecht Sussenheimer. Bil je l. 1399 priča, ko je kranjski župnik Leopold Apfalterer sprejel 10 zemljišč za zorno mašo. Z dohodki naj se živi duhovnik, ki bo vsak dan zgodaj maševal v Kranju pri Marijinem oltarju v župnijski cerkvi.

1445 Žiga grof Lamberg, prvi ljubljanski škof (1463—1488). Pokopali so ga v stolnici, l. 1678 pa prenesli truplo v kamniško župnijsko cerkev, kjer so Lambergi napravili rakev za svojo rodovino.

1566 Matej Pisäniz, naddijakonov komisar.

1584 Jakob Haumann. Dne 15. marcija 1601 ga pošlje škof Tomo Chrön na Gorensko, da mu poroča, kako je z luteranstvom v teh krajih. Haumann je bil l. 1606 še v Šmartinu.

Župniki, ki sledijo sedaj, so vpisani v matica h. Krstna knjiga se začenja 1602, mrliška 1651, poročna 1653.

1614—1632 Jurij Kramaršek, rojen v Novem Mestu. Sam se podpisuje Cramartius. Iz Šmartina oddide za župnika v Brasloviče.

1636 Gregorij Rožman.

1639 Jurij Scarlichi, apostolski protonotarij, stolni kanonik ljubljanski in glavni škofov namestnik.

1640 Nikolaj Slapnik.

1643 Gregorij Rožman, apostolski protonotarij in kanonik ljubljanske stolnice. Župnika s tem imenom beremo v Šmartinu 1636.

1652 Tomo Toni, vicarius.

1653 Fran Bernard plem. Fischer, ss. Theologiae baccalaureus. Spisal je več knjig raznega obsega n. pr. Noviciatus sacerdotum, L'ignum vitae i. dr. Odšel je kot župnik v Rieggers (škofija Passau na Bavarskem) ter postal slednjič prošt v Zwettl-u.

1654—1683 Filip Trpin, škofov glavni namestnik, † 23. junija 1683. Na spominjski plošči, katero so s starega pokopališča poleg savskega mostu prenesli na pokopališče nove cerkve, vidimo nenavadno znamenje z besedami: *Signet me pent-alpha tuum beatissima Mater.* (Naj me zaznamova tvoj peteri A, preblažena Mati)

1684—1693 Ivan Bertold ab Höffer. V župnem arhivu se hrani pismo z dne 28. julija 1666, iz katerega razvidamo, da je bil Höffer takrat župnik na Igu (Igh). Od 1684—1693 je župnikoval v Šmartinu, morebiti še kako leto več.

1697—1712 Jurij Rossa, apostolski proto-notarij. *Insignis plurimarum ecclesiarum tum intra tum extra provinciam benefactor.* (Poseben dobrotnik mnogim cerkvam v deželi in zunaj nje). Umrli v Kranju 23. nov. 1713, star 64 let, pokopan v lavretanski rakvi pri oo. kapucinih. Rossa je rabil pečat z deseterimi črkami, katerih ni težko raztolmačiti. (M. G. R. P. A. P. S. M. P. C = Magister Georgius Rossa Parochus Apud Parochiam Sancti Martini Penes Crainburgum).

1715 Ludovik plem. Wiuitzheimb.

1716—1734 Urban Cavalier, zgraditelj nove cerkve. Govorili bomo o njem pozneje.

1734—1761 Peter Maksimilijan plem. Modersheimb. Dovršil je v novo zidani cerkvi notranjščino, zidal župnijski dvorec, † v Kranju 6. januarja 1763.

1761—1775 Gašpar Josip Franchi de Frahenckelfeldt. Mnogo se je trudil, da bi zatrl med ljudstvom pogubljive razvade (ples, pijančevanje in pretepe). Večkrat je prosil tudi posvetno gosposko

pomoči v tem oziru. Šele 53 let star † 18. majnika 1775.

1776—1802 Ivan Rodè.

1802—1822 Andrej Cuderman. Od 1799 do 1802 dekan na Vrhniki, † 7. marcija 1822.

1822—1844 Jurij Kalan. Od 1807 do 1822 župnik v Bégunjah na Gorenškem, † 17. febr. 1844.

1844—1863 Karol Leben, † 17. aprilja 1863.

1863—1884 Jurij Kraševic. Krsto in mrliško obleko si je naročil več časa pred smrtjo, † 22. marcija 1884.

1885—1893 Anton Klemen, † 31. majnika 1893.

1894—1895 Ivan Mesar, † 3. majnika 1895.

1895— Josip Razboršek.

Župnik Urban Cavalier (1716—1734) je začel resno skrbeti, da se zida nova župnijska cerkev. Vzrokov je imel dovolj. Stara cerkev, stoječa poleg savskega mostu, je postala za tako veliko duhovnijo pretesna. Vrh tega je Sava, posebno ob povodnjih spomladi in jeseni, večkrat odtrgala kak kos zemlje v cerkvenem obližju*). Med škofijstvom in župnim uradom so se začele vršiti obravnave l. 1726. Škof Viljem grof Leslie poroča župniku, da nima ničesar zoper novo zidavo, toda vsaj polovica župljanov se mora zavezati pismeno, da skrbi za potrebne priprave ter da se dobi lep prostor za novo cerkev, župnišče, ka-

*) M. R. D. Magister Urbanus Cavalier, parochus ad s. Martinum extra Crainburgum, pro licentia aedificandi novam ecclesiam parochialem argumenta affert, quod haec vetus ecclesia nimis sit angusta ad capiendum tam copiosum populum, deinde quod Savus fluvius multum molestat territorium, abrum-pens terrenum, et quod sexus iunior separari non possit, unde scandala oriuntur. (Škofijski arhiv).

pelanijo in cerkvenikovo stanovanje. Pa kakor se rado večkrat zgodi, tako tudi tukaj. Vsaka dobra reč ima nasprotnike, ki jo zavirajo; nagajivcev in šuntarjev se ne manjka nikjer. Nekateri šmartinski župljani vložijo pri škofijstvu pritožbo, da hoče župnik brez važnega vzroka delati novo cerkev in ljudstvu naložiti velike stroške. Ohrani naj se stara cerkev pred kranjskim mostom; Cavalier naj se pa obvesti, da opusti nepotrebno delo.

Škof določi, naj se preišče pritožba. V šmartinskem župnišču naj se snidejo vplivni možje k posvetovanju in tudi on bo poslal dva pooblaščenca. Shod se je vršil l. 1728. Od škofijstva prideta stolni dekan Fran Godefried baron Billichgraz in kanonik Andrej Skrpin. Komisija ogleda staro hišo božjo in in prostor za novo v Stražišču ter se izreče, da je nova stavba res potrebna in da temu ne more nihče nasprotovati z razumnimi razlogi. K sreči se pridobi večina ljudstva in tudi škofijska komisarja se odločno izjavita za zidavo*).

*) Aedificium novae ecclesiae s. Martini assumatur :

1. Ob periculum Savi fluvii, stantem nunc ecclesiam proxime alluentem.

2. Ob huius vetustate collabentis restaurandae necessitatem, nec non pro amplae huius parochiae capiendo populo nimis angustam.

3. Ob loci pro nova ecclesia extruenda electi accomodum situm et ab omni laicali onere liberum.

4. Ob terrenum hoc pro nova ecclesia, aedibus parochialibus, capellania, aedituatu et aliis appertinentibus sat spatiosum.

5. Ob media etiam per loci vicarium magistrum Urbanum Cavalier pro his omnibus rite extruendis tum propriis tum ex aliorum benefactorum oblationibus promissa sufficientia. (Trda latinščina se mora počasi čitati, da se razume).

Škof Feliks grof Schrottenbach odgovori dne 16. majnika 1728, da odobruje navedene vzroke in rad privoli, da se sezida na omenjenem kraju poleg Stražišča cerkev, župnišče, kapelanija in cerkvenikovo stanovanje.

Župnik Cavalier, trudeč se celih osem let s pripravami in zidanjem, dokonča glavno stavbo l. 1734, posvečevanja nove cerkve pa ni čakal, ker ga pokliče Bog k plačilu 8. julija 1734, starega 74 let. Na spominjski plošči, vzdani pri vhodu na pokopališče, beremo: *Avunculo suo, optimo viro, pietate et doctrina insigni, Urbano Cavalier, loci paracho, anno 1734 die 8. julii vita hic defuncto, hoc grati monumentum posuere nepotes Franciscus Blasius Sanzin et Jacobus Philippus Suppan.* (Svojemu stricu najboljšemu možu, pobožnemu in učenemu Urbanu Cavalier, tukajšnjemu župniku, umrlemu dne 8. julija 1734, sta postavila ta spomenik hvaležna vnuka Franc Blazij Sancin in Jakob Filip Zupan). Tri leta po njegovi smrti dovrši novi župnik Peter Maksimilijan plem. Modersheimb cerkveno notranjščino, v nedeljo pred sv. Lukom t. j. 13. oktobra 1737 pa posveti škof Feliks grof Schrottenbach novi dom sv. Martina. Oglejmo si cerkev, kakoršna je sedaj.

Vže njena umetna zidava v podobi elipse jo dela nenavadno zanimivo. Stavbarji vedo najbolj, da jim provzročuje podolgovato-okroglasta oblika veliko težav, katerim se lahko izognejo, ako zidajo po pravilno okroglem ali četverovoglatem načrtu. Notranje svetlobe ima

36·35 *m* po daljavi in 14 80 *m* po širjavi. Na vsaki strani ladije ste dve kapeli 1·90 *m* globoki. V velikem oltarju (izdelal Štefan Šubie) stoji kip sv. Martina. Desnica mu je povzdignjena za blagoslov, v levi drži škofovo palico, glavo kinča mitra. Slika, ki zakriva prestol, kaže sv. Martina kot mladega vojaka na konju; poleg njega je ubožec, prejemajoč v dar polovico odsekanega plašča. Na vrhu oltarja vidimo sv. Trojico. Stranski oltarji so posvečeni Materi božji, sv. Štefanu, sv. Juriju in sv. Ivanu Nepomuku. Prva dva sta na evangeljski, druga dva na listni strani. Obok ladije je okinčan s slikami šesterih sv. cerkvenih učenikov. Vsak drži v roki knjigo z imenom predmeta, o katerem je pisal. Sv. Ambrozij († 397) ima knjigo z naslovom **DE SPE**. Pod sliko čitamo: „V obilnem upanju se veseli moja duša“. Sv. Hieronim († 420) gleda v višavo, kjer vidi trombo, ki kliče k sodbi. Na knjigi so besede **DE IUDICIO** in pod podobo: „Gospodova sodba me grozno plaši“. Sv. Avguštin († 430) kaže naslov **DE CHARITATE**, pod njim je izrek: „V ljubezni mi srce gori in pri Bogu biti želi.“ Četrta slika predstavlja papeža Gregorija Velikega († 604) s knjigo **DE FIDE**, poleg se bere: „Živa vera mi krepost daje“. Sv. Bernard († 1153) drži napis **DE HUMILITATE** z besedami: „Ponižnim daje Bog milost“. Slednjič vidimo kardinala sv. Bonaventuro († 1274) in napis **DE CASTITATE**, ki je razložen z izrekom: „O sveta čistost, komu bi primerjal tvojo lepoto!“ Omenjamo še kamenitega tlakú,

ki ga je dal vložiti Jurij Kalan l. 1839. Začetni črti njegovega imena G. K. ste ohranjeni na plošči sredi cerkve. Na tem kraju so zazidani podzemeljski prostori, kamor so do konca 18. veka pokopavali umrle duhovnike. — Ob zapadni strani cerkve zunaj pokopališča so postavili v najnovejšem času lično kapelo v čast lurški Materi božji.

V visokem stolpu, sezidanem ob evangeljski strani velikega oltarja, so štirje zvonovi z glasovi H—d—fis—h in s premerom 159 : 126 : 108 : 82 cm vsi iz l. 1885.

Veliki zvon s podobami: Križ, sv. Trojica, sv. Martin. Napisov imaš na izbiro, preveč. Okoli sv. Trojice: ČAST PRESVETI TROJICI. Okoli križa: V TEM ZNAMNJU BODEŠ ZMAGAL. Nad svetim Martinom: SV. MARTIN, VARUH CERKVE IN FARE, PROSI ZA NAS BOGA. Sredi zvona: VLIL NAS JE PETER HILZER V DUNAJSKEM NOVEM MESTU V SVETEM LETU 1885. Slednjič napis: KO JE PAPEŽ LEON XIII. VLADAL SV. CERKEV, ŠKOF JAKOB MISSIA LJUBLJANSKO ŠKOFIJO, CESAR FRANC JOŽEF I. AVSTRIJSKO CESARSTVO. KO JE BIL ANTON KLEMEN FAJMOŠTER, VALENTIN ALIJANCIČ DUHOVNI POMOČNIK, ANTON GOLOB IN GREGOR SUŠNIK KLJUČARJA: SO MENE PROSTOVOLJNI DAROVI FARMANOV VLILI. Teža 40 stotov in 92 funtov je premajhena za glas H, vsled tega zvon ne more imeti onega mogočnega odmeva, kakoršnega bi imel z večjo težo. So zvonovi, ki tehtajo s tem glasom celo 60 stotov. (Zvon v Maria Taferl na Nižje Avstrijskem z glasom H celo 66 stotov!)

Drugi zvon kinčajo podobe: Križ, naša ljuba Gospa, sv. Štefan. V KRIŽU JE IZVELIČANJE. NASA LJUBA GOSPA PRESV. SRCA PROSI ZA NAS BOGA. Teža 2057 funtov.

Na tretjem: Križ, Jezusovo Srce, sv. Ivan Nepomuk. GLEJ KRIŽ GOSPODOV, BEŽITE SO-

**VRAŽNE MOČI. GLEJ TO SRCE, KATERO JE LJUDI
TOLIKANJ LJUBILO.** Teža 1211 funtov.

Četrty tehta 6 stotov. Križ. sv. Josip, sv. Jurij. **SLAVA BOGU, MIR LJUDEM, POKOJ MRTVIM.**
SV. JOSIP, VARUH SV. CERKVE IN NAŠE DEZELE,
PROSI ZA NAS.

Podružnice.

1. Srednje Bítinje.

Sredi sorškega polja in precej daleč od vasi so postavili podružnico **sv. Ursule** v Srednjih Bitinjah. Njen visoki stolp se vidi po vsej prostrani ravnini.

Poglejmo v davno preteklo 5. stoletje, ko je vladal hunski kralj Atila (434—453), strahujoč vso Evropo. Po pravici so mu rekli „šiba božja“. Njegova oblast je segala od Volge do Rena, od severnega do črnega morja, davek mu je moral plačevati celo vzhodno-rimski cesar. Ob tem času so oblegali poganski divjaki mesto Kolin ob Renu (451). Tu je bilo zbranih mnogo iz Britanije pribeglih kristijanov, ki so se umaknili zaradi preganjanja iz svoje domače dežele. Med njimi je bila tudi sv. Uršula in veliko njenih tovaršic. Odšle so sicer nevernikom v domovini, toda prišle v še bolj kruto hunsko oblast v Kolinu. Posekane z mečem ali postreljene s puščicami so prejele venec mučeništva in devištva. Lepa je podoba, ki nam predstavlja množico nežnih devic z znamenjem zmage, s palmovo vejo v roki.

O stari cerkvi ni več sledu, poročajo nam pa zanesljivi viri, da je bila lesena. Ako bi imeli tako zgradbo ohranjeno še dandanes, cenili bi jo gotovo visoko in skrbno varovali kot zgodovinsko posebnost. V starih časih je bilo

več cerkva iz lesa iztesanih, ob koncu 15. in v začetku 16. veka so je nadomeščali z zidanimi v gotskem slogu, le strop v ladiji so delali še lesen ter ga okinčali s slikami in rezbarijo. Podružnica sv. Uršule je ostala celo do 17. stoletja v prvotnem stanu. Podreti jo je dal še le župnik Jurij Kramaršek (1614—1632), ki je postavil sedanjo. Škof Tomo Chrön jo je slovesno posvetil l. 1616 v čast sv. trem kraljem in sv. Uršuli. Obok svetišča je zanimiv v tem oziru, ker kaže s svojimi tankimi rebri zadnje sledove gotike, ki prehaja v tej dobi že v renesanso. Slika sv. Uršule v velikem oltarju je spominjek umetnosti stare šole, različni obrazi z dobro ohranjenim koloritom delajo podobo živahno in očesu prijetno. Stranska oltarja, v katerih častijo sv. Jakoba Velikega in sv. Barbaro, sta bila izdelana v barok-slogu eno leto po cerkvenem posvečenju (1617).

V zvoniku, ki je podoben onemu rožinvenške cerkve v Kranju, visita dva majhena zvonova s premerom 85 : 72 cm in z glasovoma a—h = 1, 2. Lični hiši božji bi privoščili boljših zvonov, to tembolj, ker ima stolp dosti prostora za težje zvonilo.

Večji zvon je Ivan Jakob Samassov iz l. 1790. Križ, Marija s sklenjenima rokama, sv. Margareta drži zmaja na verigi. Ko je l. 1836 ob desetih zvečer treščilo v zvonik, stajale so se zvonu korenine (krona), da je padel na tla. Dali so ga kar kovaču v popravo, ki mu je vdelal železen pokrovček in pritrdil k pokrovčku nove korenine! Na izviren način popravljen poje do danes, a drugo vprašanje je: kako? Ker bron zaradi železnega dostavka ni več celoten, ne more krožiti glas zgoraj okoli, odmev je pretrgan in zato mnogo slabejši kakor pri celem zvonu. Vendar se dajo poškodovani zvonovi zbolj-

šati, da jih ni treba preliti, temveč se samo razpoke zalijejo z bronovino. Zvon dobi zopet dober glas in stroški niso veliki. Gledé takih poprav se odlikuje livarna Ohlsson v Lübeck-u; ali so kaj takega že poskušali naši zvonarji, ni znano. Vsekako bi marsikatera cerkev prihranila lepo svoto, in zvonovi bi ostali do poznih let, če bi se počenim, namesto je stolči in preliti, zalivale razpoke.

Manjši zvon s težo 361 funtov iz livarne Anton Samassove 1837. Križ, rožinvenška Mati božja, svetnik s križem in knjigo v roki.

2. Zgornje Bitinje.

Lep, raven prostor med Šmartinom in Loko je bil do 11. stoletja skoro popolno izprazen; manjkalo je ljudstva, ki bi ga obdelovalo. Da bi se zapuščeni kraji spremenili v rodovitno polje, pokličejo takratni gospodarji, brizinški škofje, mnogo svojih rojakov z Bavarskega ter jim izroče v naselbino vso okolico, ki dobi vsled tega ime Officium Bavarorum t. j. županstvo ali zadruga Bavarcev. Ljudje so govorili nemški jezik, in še o Valvazorjevem času (1641—1693) se je slišala po Bitinju nemško-slovenska govorica; a današnji prebivalci so menda že popolno pozabili prvotno domovino svojih prednikov — o nemškem jeziku pa jim že dolgo ni ne sluha, ne duha.

Bitinje je dolga vas, prav za prav tri vasi, namreč: Zgornje, srednje in spodnje Bitinje. Prvi dve pripadate Šmartinu, zadnja Žabnici. Tu (v spodnjem Bitinju) je stala v predavnem času cerkev sv. Vida, po kateri se je imenoval

že l. 1160 ves kraj Vitingen, pozneje Veitingen in slednjič popačeno Feichting*).

Tudi **sv. Tomo**, zavetnik zgornjega Bitinja stanuje že več stoletij med vaščani. Stolp s svojimi romanskimi linami spričuje najbolj zanesljivo, da so ga postavili v dobi, ko pri nas gotski slog še ni bil v navadi. Iz poznejšega časa je cerkev, ker ima svetišče gotško obliko. Posvetil jo je škof Krištof Rauber l. 1521.

Rauber, vladajoč kot drugi ljubljanski škof od 1497 do 1536, je posvetil veliko cerkva v naši domovini. Rojen krog 1470 je bil v mladeniških letih imenovan škofom (1488), toda ker še ni prejel mašnikovega posvečevanja, oskrboval je mesto njega vladikovino puljski škof Jurij plem. Kirchberg toliko časa, da je Rauber postal mašnik (1493). Štiri leta pozneje posvečen v škofa (1497) je združeval v svoji osebi več posvetnih dostojanstev ter se kot pogumen vojščak vdeleževal takratnih vojska. Bival je večjidel v Gornjem Gradu, v Lipnici (Leibnitz) in pozneje na Dunaju, kjer je po kratki bolezni umrl 26. oktobra 1536. Pokopali so ga vsled njegove želje v Gornjem Gradu.

Pri starih cerkvah se vidi na vnanji steni orjaška podoba sv. Krištofa. Kaj, ko bi bila spominj škofa Krištofa Rauber, ki je — kakor zgoraj omenjeno — posvetil več cerkva na Kranjskem? O sv. Krištofu mučenem krog leta 250 na Jutrovem, pripoveduje legenda, da je zaradi svoje velike

*) A. Koblar: Loško gospodstvo brizinških škofov. (Izvestja muzejskega društva 1891).

postave prenašal ljudi čez vodo. Nekdaj ugleda otroka, milo prosečega, naj ga prenese čez reko. Reprob (tako je bilo poprej Krištofu ime) zadene dete na ramo, gre ž njim opirajoč se na palico čez vodo. Toda valovi začnejo naraščati, otrok postaja vedno težji in Reprob zavpije: „O, kako si težak, zdi se mi, kakor bi ves svet slonel na meni“. Deček odgovori: „Jaz sem Krist, tvoj gospod; ker si me nosil, zval se boš zanaprej Kristoforos t. j. Kristanosec. Svojo palico zasadi v zemljo in palica bo ozelenela v znamenje moje mogočnosti“. Vsled te pobožne pravlјice slikajo sv. Krištofa stoječega v vodi, s Kristom na ramenu in s svežo palico v roki. Sicer pa utegne imeti podoba tudi splošen krščansk pomen. Vsi smo po rojstvu reprobati (zavrženi), a voda sv. krsta nas je prevstvarila v otroke božje in dobili smo častno ime „kristijanje“. Na ta način bi bil sv. Krištof simbol nevernega in vernega človeka.

O majheni cerkvi v zgornjem Bitinju je še opomniti, da ima samo en oltar s sliko sv. Toma, katero je izvršil P. Künl l. 1853. Stranskega oltarja sv. Filipa in Jakoba, omenjenega pri škofovi vizitaciji l. 1631, sedaj ni več.

Dva zvonova s premerom 77 : 66 cm pojeta v celem tonu $h - \text{cis} = 1, 2$.

Večji zvon s podobami: Križ, Marija z Jezusom v naročju, sv. Josip. Teža 426 funtov. Zvonar Anton Samassa 1850.

Manjši je iz livarne Ivan Jakob Samassove l. 1799. Križ, Mati božja s sklenjenima rokama, sv. Peter.

3. Breg.

Nad pečinami, med katerimi se v globokih tolmunih vije bistra Sava, stoji sredi hladnega gozda cerkev **Matere božje** na Bregu. Da si ni znana daleč na okrog, imajo jo vsaj bližnji

sosedje za božjo pot, kamor radi zahajajo o vsaki izvanredni potrebi. Miren, samotni kraj je kakor nalašč izbran za pobožno molitev. — Pač so se nekdanj posebnost v takih goščavah skrivali postopači ter vznemirjali z beračenjem ali celo nasilstvom pridne kmetovalce, a dandanes ni slišati več o njih. *)

Da si čiščenje Matere božje v minolih stoletjih ni bilo tako razširjeno kakor dandanes, nahajamo vendar v šmartinski župniji že leta 1445 znamenito Marijino bratovščino „Fraternitas purificatae“, katero je ustanovil takratni župnik in poznejši ljubljanski škof Žiga plem. Lamberg. Potrdil jo je papež Evgenij IV. (1431—1447) ter obdaroval s popolnimi odpustki, ki so se dobivali praznik bratovščine na svečnico, v dan vstopa in v dan smrti. Drugo bratovščino z imenom „Bruderschafft unsser lieben Frauen in St. Märten vor Crainburg“ je vpeljal župnik Filip Terpin leta 1662, odobril pa papež Aleksander VII. (1655—1667). Bila je precej imovita lastnica 2 1/2 posestev (Gült), za katera je plačevala vsako leto krog 35 gld. davka. Iz tega lahko sklepamo, da je imela tudi Mati božja na Bregu že od nekdanj častilcev dovolj, kakor jih ima še sedaj. To spričujejo tudi zahvalne podobe, viseče na stenah svetišča. Stranska dva oltarja

*) Šmartinski župnik Jurij Kalan (1822—1844) jih opisuje l. 1831 z besedami: »Herumstreichendes arbeitsscheues Gesindel — rakovnazhi genannt — welche dem armen Landmann das Almosen abtrotzen und es dann in den Wirthshäusern vergäuden«.

sta posvečena sv. Ahaciju (evangeljska stran) in sv. Lavrenciju (listna stran). Vsi trije oltarji so izdelani leta 1687 v bogato okrašenem barok-slogu, 1891 pa lično prenovljeni. Ladija z ravnim lesenim stropom, je dobila zidan obok leta 1874. — Naj omenimo še podolgovate slike na steni ladije. Kaže nam vas Breg v ognju, iz vasi gre ljudstvo s procesijo v cerkev. Bilo je nedeljo med osmino sv. Rešnjega Telesa l. 1717, ko so obhajali Brežanje cerkveno „žegnanje“. V vaški gostilni je mladina dobre volje pri plesu in pijači. Kaj vdari strela v hišo, vse beži na prosto, ogenj se širi dalje in kmalu je vsa vas v plamenu. Vsled te nesreče so ljudje zaobljubili, da ne bodo nikdar plesali v nedeljo cerkvenega posvečenja. Obljube jih spominja napis na sliki: *Voto in dedicatione non saltandi pie vos obligastis Rannenses*. Črke, s katerimi se zaznamujejo številke, dajejo letnico 1717.

V prostornem stolpu vise štirje zvonovi s premerom 141 : 101 : 86 : 64 cm. Veliki ima mo- gočni cis, ostali trije so melodiško vbrani v zaporedni vrsti g—a—h = 1, 2, 3.

Veliki tehta 25 stotov in 80 funtov. Kupili so ga l. 1897 od cerkve sv. Jakoba v Ljubljani, ko je dobila leta novo težje zvonilo. Večino stroškov so prevzeli seveda Brežanje sami; nekoliko so jim pomagali tudi okoličani, ki so sedaj zelo ponosni, da imajo tako imeniten zvon v bližini. Sv. Jakobu ste ta zvon darovali l. 1788 Rozalija Kariš in Marija Rosenkranz, posvetil ga je pa nadškof Mihael baron Brigido. To je bilo njegovo prvo škofovsko opravilo v Ljubljani. Na zvonu so reliefi: Križ, Ma- rija s sklenjenima rokama, sv. Josip, sv. Jakob s

popotno palico. Ob vratu se čitajo besede: S. JACOB ORA PRO NOBIS.

Drugi s težo 10 stotov in 56 funtov. Križ, sv. Jurij na konju. Iz Albert Samassove livarne l. 1867.

Tretji ima 6 stotov in 13 funtov. Križ, Marija obdana s sijajem in z zvezdami okoli glave. Iz Albert Samassove livarne l. 1870.

Četrty je zgodovinsko važen podolgovat zvon z letnico 1530. Vlił ga je Franciscus Patavinus, kakor nam pravi napis ob klobuku z gotskimi malimi črkami, med katerimi se nahaja šestero križcev: ✠ iesus ✠ maria ✠ opus ✠ francisci ✠ patavini ✠ MCCCCXXIII. Pod napisom je majhena okroglasta podoba, ki predstavlja sv. tri kralje, nesoče darove Odrešeniku. Na drugi strani je škof z mitro in s pastirsko palico. Mogoče, da je bil zvon kedaj lastnina cerkve v srednjem Bítinju, ki je posvečena sv. Uršuli in sv. trem kraljem. Prvih pet črk letnice (MCCCC) je tolmačil pisatelj neke slovenske knjige za besedo Wregg (WRGG), čemur se ne čudimo tako preveč, ker se male gotške črke semtertje težko čitajo na starih zvonovih. Toda dotični preiskovalec, ki je razkosal letnico v dva dela, moral bi bil omeniti ostanka CXXIII. Zamolčal ga je seveda zato, ker ni vedel ž njim ničesa početi; pač pa dostavlja, da ni nikjer letne številke! K sreči je zmota tako očitna, da je ni težko spoznati.

Ta zvon ima štiri leta mlajšega in nekoliko večjega brata, s katerim zvonijo romarji v cerkvi na blejskem otoku. Tudi tega je vlił Franciscus Patavinus in sicer l. 1534 s premerom 66 cm. Gledé tako častitih spomenikov v naši deželi, nam je pač dolžnost, da ohranimo te starine do najskrajnejšega časa. Veliko znamenitih reči se je že poizgubilo in pokončalo, skrbimo torej, da ostane vsaj nekaj ohranjenega potomcem. Nemci znajo bolje ceniti in varovati imenitne stare ostanke nego mi. To kaže na pr. zvon v Schaffhausen u v Švici. Na njem se čita letnica 1486 in napis: Vivos voco

mortuos plango, fulgura frango. To je tisti imenitni zvon, od kojega si je izposodil Friderik Schiller nadrèk svoji pesmi svétovne slave: „Das Lied von der Glocke“. Z njim zvone le v poletju ob nedeljah; čez zimo pa ga dobro ovijejo, da mu mraz ne škoduje. Slovenci, posnemajte kaj takega! Res je, da vseh starih zvonov, kadar niso več rabni za cerkve, ne moremo spraviti v muzej, a nekateri se morajo na vsak način oteti. Tu so vpoštevati naslednji razlogi:

1. Starost zvona. Kolikor starejši toliko bolj zanimiv. Ni znano, ali se dobi v naši škofiji še kak zvon iz 13. stoletja, silno redki so iz 14., zelo redki iz 15. stoletja.

2. Glasovit zvonar, ki je zvon vlil. Tu se odlikuje Viventius Nicola živeč na Kranjskem ali vsaj v obližju krog l. 1340.

3. Pomenljivi napisi, izvanredne podobe, značilni okraske in vtisnjeni medalijoni, sploh nenavadna znamenja na zvonu.

4. Druljevek.

Velika in slavna je bila stara šmartinska župnija, brojila je namreč 17 podružnic*), izmed katerih ste bili najbolj oddaljeni Podreča v sedanjosti mavčiški in Črešnjica v sedanjosti olšiški župniji. Ljudje, preveč oddaljeni od župnijske cerkve, so svojega duhovnega očeta pač poznali po obrazu, a ljubili ga menda niso posebno. Prvič zato ne, ker so prišli le redkokrat k

*) Podreča, Mavčiče, Praše, Jama, Breg, Druljevek, Srednje Bitinje, Zgornje Bitinje, Stražišče, sv. Peter pod Šmarjetino Goro, Šmarjetina Gora, sv. Jošt, Spodnja Besnica, Zgornja Besnica, Okroglo, Olše in Črešnjica. Iz prvih štirih so naredili l. 1787 lokalijo Mavčiče, iz zadnjih dveh pa že l. 1731 vikarijat Olše, Okroglo pripade Naklu (1786), deset jih ostane sv. Martinu.

njemu, drugič zato ne, ker so mu morali za tri krajcarje na dan delati tlako ter dajati desetino v snopih in v mladi živini (Garm- und Jugendzehend). Celo vsak deseti panj čebel so mu prinesli v župnišče!

Kakor večinoma vse cerkve kranjskega dekanata, tako je stala tudi podružnica **sv. Mihaela** v Druljevku še v predluteranski dobi. Da-si ne vidimo v svetišču, katero so pozneje prezidali, gotskega sloga, značijo ga vendar peterostranske stene in lični stebriči ob vnanjih voglih. Oltar je samo eden, delan v barokslogu 17. veka; v sredi stoji sv. Mihael s tehtnico in mečem, tovariša sta mu apostola sv. Matej in sv. Matija, na vrhu oltarja stoluje Mati božja z Jezusom v naročju. Na listno stran ladije so postavili kip sv. Marka s peresom, knjigo in levom, med svetiščem in ladijo je prislonjena ob steni evangeljske strani leca, leseni strop cerkve so nadomestili l. 1874 z obokom.

Spominj cerkvenega blagoslovljenja ali posvečenja, po domače „somenj“, obhaja naše ljudstvo kot praznik. Veseli se ga staro in mlado, žal da ne vselej „v Gospodu“, kajti k tem svečanostim so se vrinile marsikaterne slabe navade. Kako da se je obhajal ta dan v starih časih, kaže pismo šmartinskega župnika Gašparja de Franckenfeld iz l. 1773. Pritožuje se nad podružnicami svoje župnije (med katerimi je bil gotovo tudi Druljevek) ter prosi deželsko gosposko pomoči zoper pogubljive ljudske razvade. Ker nam daje to pismo malo sliko takratnega kulturnega življenja, beležimo iz njega nekaj vrstic:

Hochlöbl. k. k. Kreiss-Haubtmansstelle in Oberkhrains-Viertel!

Die Gottesforcht und der erwünschte Pfarrfriden erfordert, obwohl mein zulänglicher Fleiss zu nöttiger Beförderung desselben etwas beiträgt, dass diese Tugenden auch von einer Hochlöbl. k. k. Kreiss-Haubtmansstelle gefördert werden mögen. Besonders erwünscht wäre eine Unterstützung zur Kirchweih bei den Filialen, wo sich beim unmässigen Wein und unraimlichen Spielen Vagabundi und gewante liderliche Landtbettler einfinden und vermässendtlch, ärgerlich und sträfflich aufführen. Bei solchen Umständen ist wohl die Erwägung am Platze, auf welche Weise solche Excesse, blutige Rauffereien und auch Todtschläge wo nicht vollständig auszurotten, so doch in etwas zu hemmen wären. Was meine, obschon sehr eifrige Kanzel nicht verhindern kann, könnte das wachtbare Aug der Landtgerichte verhindern, und diese mit eigentlichen krainerischen Namen »rei« genannte Conventicula in etwas hemmen. Eaer Hochwohlgebohren Reichsfreiherrlichen Gnaden als lobwürdigst regierender Pater patriae wissen aber am besten, wie Sie mittelst gnädigem Circulare oder anderen ex officio Anordnungen meinem Ziele feste Hand reichen würden, um dem dominirenden Uebel vorzubeugen . . .

V praznik sv. Rešnjega Telesa 14. junija 1900, ko so se ljudje vračevali od šmartinske procesije, je nastal ogenj pri Cajnarju v Druljevku. Zažgali so otroci in v eni uri je bilo končane več kot polovica vasi. Požar se je polastil tudi cerkve sv. Mihaela. Lahko bi jo bili obvarovali, ako bi bila pri roki vsaj majhena brizgalnica, tako pa je, da-si krita s ploščicami, zgorela s stolpom vred, ker se je vsled silne vročine vnelo tramovje. Zvonova sta padla na obok ter se nista veliko poškodovala; oltar k sreči ni zgorel, ker ogenj ni prišel v cerkev.

Dva zvonova s premerom 79 : 59 cm. Manjši z glasom a poje za cel ton nižje kakor večji zvon z glasom h.

Večji tehta 275 kg, vlit v Albert Samassovi zvonarni l. 1894. Križ, sv. Mihael, sv. Štefan. Napis

ob krilu: LAUDATE DOMINUM OMNES GENTES, LAUDATE EUM OMNES POPULI. (Hvalite Gospoda vsi narodi, hvalite ga vsa ljudstva).

Manjši je iz livarne v Kranju, okrašen s podobami: Križ, Marija z Jezusom v naročju, s krono na glavi in z žezlom v roki, sv. Jurij, sv. Florijan. Ob zvonovem vratu se čita: JOHANN CHRISTIAN RISER GOSS MICH ZU CRAINBURG 1761.

5. Stražišče.

Ko je kralj Henrik II. s pridevkom „Sveti“ daroval l. 1002 brizinškim škofom ves svet med Savo, Lipnico in Soro, prišlo je tudi Stražišče (Strasista) v njihovo oblast. Ali je stala že takrat cerkev **sv. Jerneja** — kdo bi mogel to vedeti? Toliko je znanega, da je bila v začetku 17. veka silno zanemarjena, in da še edin oltar, ki je stal v njej, ni imel ne kamenite menze ne najpotrebnejše oprave. (Vizitacijski zapisnik l. 1631.) Kranjski meščan Jernej Olben jej je prepustil majhen smrekov gozd v stražiški „gmajni“ 15. okt. 1639. Priči ste bili šmartinski župnik Jurij Scarlichi in bližnji šenpeterski graščak Andrej Baltazar plem. Sigersdorff. Dandanes prebiva sv. Jernej (o njegovem življenju glej Voklo, župnija Šentjurij) pač v lepšem domovanju, kakor v žalostnih časih 16. in deloma 17. stoletja, ko so stale cerkve enako zapuščenim hišam brez gospodarja. Prostorna in svetla podružnica ima gotsko svetišče z drobnim rebrovjem in z lično izdelanimi gotskimi okni. Podobo sv. Jerneja v kamenitem velikem oltarju je naslikal Matej Langus 1851. Ko je škof Feliks grof Schro-

tenbach 13. okt. 1737 posvetil novo župnijsko cerkev v Šmartinu, posvetil je naslednji dan stranska oltarja v Stražišču v čast sv. Valentinu na listni in sv. Frančišku Ksav. na evangeljski strani. Oba oltarja stojita v kapelah, kapelo sv. Frančiška kinča več slik, katere je umetno izvršil Ivan Wolf 1865.

Omeniti nam je še kronograma na stropu med svetiščem in ladijo: TERTIAE ISTI AEDI FORNICEM EXSTRUXIT PAROCHUS GEORGIUS KALLAN. (Tretji tej cerkvi je napravil obok župnik Jurij Kalan). Napis, ki daje letnico 1842, naj se umeva tako, da je Kalan že dvema drugima cerkvama odpravil lesen strop v ladiji, nadomestivši ga z obokom; stražiška podružnica je tretja. Sploh je moral biti ta župnik († v Šmartinu 17. febr. 1844) zelo vnet za popravo božjih hiš, kar razvidimo tudi iz vrstic, ki sečitajo na njegovem grobnem spomeniku:

Salshal zerkve vidijozhe,
Prebivalsha je Boga,
De bi bolj molitve vrozhe
Shle v nebese is serza.

Bog bogastvo je pogmeral,
Zhast povernil mu s zhastjo,
Shiv rad vboge je podperal,
Kar sapustil je, njih bo.

Spolnil rad je vsakmu shelje,
Dur odperl mu in serze,
Bil perjatlov je veselje,
Njim ozhi po njim rose.

Fara vsa po njim shaluje,
Bil je njeni svest pastir,
Bog, ki dela vse plazhuje,
Naj mu da nebeski mir.

L. 1624., katerega že davno nihče ne pomni, je razgrajala v tem kraju grozna kuga; med novejšimi dogodki pa se spominjajo ljudje osodnega 17. novembra 1866, ko je pogorelo v Stražišču nad sto poslopij.

Trije zvonovi s premerom 113 : 97 : 79 cm so vglášeni v dur-trizvoku $f-a-\bar{c} = 1, 3, 5$. Poleg njih visi mrliški zvonček s premerom 33 cm (glas $\bar{c}$). Vsi so stari, najstarejši je veliki.

Veliki je pel poprej v stolpu stare župnijske cerkve pred savskim mostom! Napravil ga je slavni šmartinski župnik Jurij Rossa (1697—1712), kakor nam razodeva napis v dveh vrstah ob zgornjem robu: AD HONOREM B. M. V. AC S. MARTINI, ECCLESIAE PATRONI, MAGISTER GEORGIUS ROSSA, PAROCHUS LOCI ET PROTONOTARIUS APOSTOLICUS FIERI FECIT ANNO 1709. (V čast blaženi Devici Mariji in cerkvenemu patronu sv. Martinu me je napravil učenik Jurij Rossa, tukajšnji župnik in apostolski protonotarij l. 1709). Sv. Trojica, Marija z žezlom v roki, sv. Jurij z zmajem, sv. Martin, poleg njega revež. Zvonar Gašpar Franchi.

Srednji iz l. 1781, vlil Ivan Jakob Samassa. Križ, Marija s sklenjenima rokama, sv. Barbara, sv. Margareta s križem v roki in z zmajem na verigi.

Mali iz zvonarne Gašparja Franchi v Ljubljani l. 1726. Marija obdana s sijajem, sv. Valentin, sv. Florijan. S. VALENTINE ET S. ANTONI ABBAS ORATE PRO NOBIS. (Sv. Valentin in sv. opat Anton prosita za nas). Okoli zgornjega roba: ECCE ✠ DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI: FUGITE PARTES ADVERSARUM. (Glej križ Gospoda našega Jezusa Krista: bežite sovražne moči).

Mrliški zvon nosi ob klobuku napis: S. MARIA ET S. ANNA ORATE PRO NORIS. (Sv. Marija in sv. Ana prosite za nas). Križ, Marija z Jezusom, angelja neseta lavretansko hišico. Zvonar Josip Samassa l. 1731.

6. Sv. Jošt.

Daleč okrog znana romarska cerkev sv. Jošta stoji na precej visokem hribu 860 m nad morjem. Najprej hočemo govoriti o cerkvi sami, potem pa o božji poti.

Sv. Jošt (s. Judocus ali Jodocus) je bil kraljeve angleške rodovine, živeč v 7. stoletju. Lahko bi bil nosil krono na glavi in žezlo v roki, toda posveti se duhovskemu stanu, postane mašnik ter si izbere puščavo za svoje stanovanje. Tu zgradi cerkev in samostan, kjer služi Bogu v družbi pobožnih tovarišev. Da si živeč v samoti, ne more se skriti ljudem, ki ga obiskujejo in se mu priporočajo v molitev ter dobivajo na njegovo priprošnjo marsikako milost. Jošt obišče v poznejšem času Rim, dobi od papeža Martina I. (649—655) dragocenih svetinj, s katerimi se vesel vrne ter je z veliko častjo hrani v cerkvi. Zgodovinarji trdijo, da je umrl 13. decembra 653, zato se spominjamo ta dan njegovega godu.

Prvotna cerkev je bila stavljena vsaj v 15. veku in gotovo ima tudi božja pot že takrat svoj začetek. Za velikim oltarjem gledaš ostanke gotskega svetišča, zidanega v podobi petero-kota. Na starih stenskih slikah se dobro poznajo podobe kraljev in prorokov, držečih v rokah napis, ki bi se morebiti še dal raztolmačiti. Cerkev so razširili v letih 1735—1740. Na oboku ohranjeni kronogram kaže čas zidanja. Glasi se: *Quisquis numen hic exoraerit preces*

per assiduas — huic Iudocus impetrabit quas exoptat gratias. (Kdor se tukaj v stanovitni molitvi priporoči božjemu usmiljenju, njemu sprosi sv. Jošt zaželenih milosti). V tem napisu je dvakrat izražena letnica 1735; kaže jo prvi del do besede „huic“, potem se opetovano nahaja od besede „huic“ do konca. Zgradba je prostorna in svetla, 27·37 m dolga, 10·50 m široka. Glavni oltar s pač krepkim kronogramom COENA-CVLVM GRANDE (velika obednica) je bil nov l. 1760. V stranskih dveh oltarjih častijo sv. Ano in sv. Andreja, obe podobi je naslikal V. Mencinger 1754. Krasen in vrlo ohranjen je sv. Andrej. Z oltarjem sv. Ane je bila združena bratovščina, broječa v 18. stoletju mnogo udov večinoma ženskega spola. Posebno slovesno so obhajali vsako leto devetdnevnicu od 18. do 26. julija. V tem času so imeli udje po noči in po dnevi razdeljene ure za molitev. Ker ima devetdnevnicu 216 ur, molilo je približno 6 oseb vsako uro in sicer z namenom, da bi sprosila sv. Ana srečno zadnjo uro živčim, spreobrnjenje grešnikom ter rešenje dušam v vicah. Matere so se priporočevale sv. Ani še posebno za milost, da bi ne mrli novorojenčki brez sv. krsta.*) — Na vrhu sv. stopnic, katerih je vseh skupaj 28, delanih iz rudečkastega marmorja, stoji kapelica žalostne Matere božje.

Čudovito je slovela cerkev v davno preteklih letih, osobito od 1730 do 1770. Kar je

*) *Instructio peragendae novenae in honorem s. Annae in monte s. Iudoci.* Župnijski arhiv.

sedaj božja pot pri Materi božji na Brezjah, to — in še morebiti več — je bil takrat sv. Jošt nad Kranjem. Ne samo iz bližnjih, temveč tudi iz daljnih krajev so vreli ljudje skupaj. V poletnem času je prišlo veliko procesij iz raznih župnij na goro, vsako leto je bilo opravljenih blizu 2000 maš in mnogokrat obhajanih več kakor 50.000 oseb. Številke govoré, da je videl sv. Jošt že nad milijon obiskovalcev. Da je moralo biti pri tolikem pritisku romarjev tudi dušno pastirstvo dobro urejeno, umeva se pač po sebi. Cerkvenemu vodji z naslovom „director“ so bili ob strani duhovni pomočniki, podpisani v spominjski knjigi z imenom „operarii — delalci“; eden med njimi je skrbel za red v žagradu, zato so mu rekli „sacrista“, celo organist je bil duhovnik. O večjih shodih so pomagali kranjski in loški kapucini, ljubljanski jezuitje in bosonogi avguštinci, stiški cisterijani. V zapisnikih beremo tudi menihe iz Vetrinja na Koroškem (monasterium Victoriense). V poletju je imel vodja navadno pet pomočnikov, ki so na gori stanovali, dobivali prosto hrano z vinom in dohodke od maš, za katere se je dajalo 34 krajcarjev. Najslavnejši med vodji je bil Simon Vačavnik (1741—1765). Zato nekoliko črtic o njegovem življenju.

Simon Vačavnik (Watschaunig) se je rodil l 1691. Kot mlad duhovnik pride v Kranjsko Goro k baronu Hallersteinu za kapelana (1718). Od 1726 do 1734 je na Sori, s Sore ga pošljejo v Šmartin pri Kranju, kjer deluje do majnika 1738. Sedaj postane župnik Preddvorom; toda že za tri leta popusti veliko in lepo župnijo ter se naseli pri sv.

Joštu z imenom „director“. Ta naslov ni bil brez pomena, kajti tako obilno obiskovana cerkev je potrebovala voditelja, ki je vzdrževal red in imel skrbno oko za obširne potrebe. Ze iz svojih poprejšnjih služeb je zahajal večkrat na goro: ko si je pa na tem kraju ustanovil zaželjeni dom, nima nobenega hrepenenja več, ne po boljših dohodkih in ne po častnejši službi. Njegovo največje veselje je, da streže množici romarjev, ki iščejo tu pomoči v svojih dušnih potrebah. Da bi božjo pot bolj povzdignil, sklene postaviti svete stopnice v spominj tistim stopnicam, po katerih je šel naš Odrešenik v Pilatovo sodno hišo. Na ta način upa pridobiti še več ljudstva. Kakor že marsikak goreč duhovnik tako pokaže tudi on, koliko premore vnema za sveto reč. Nobena pot mu ni predolga in nobena ovira tako velika, da bi je ne upal zmagati.

31. januarija 1746 se napoti v Rim k sv. očetu Benediktu XIV. Tako daljno potovanje in ob času, ko ni bilo še nobene železnice, je gotovo kaj posebnega. Skusil je marsikaj hudega, najhuje pa to, da se je povrnil za dva meseca (1. aprilja 1746) v domovino brez privoljenja za sv. stopnice. Toda mož božji ne izgubi upanja. Kar se mu ni izpolnilo sedaj, doseže morebiti pozneje. Zato prime 15. februarija 1750 zopet za romarsko palico in hiti drugič v sv. mesto. Zaupljivo poklekne vrhovnemu cerkvenemu poglavarju k nogam, razloži še enkrat svojo ponižno prošnjo, pripoveduje o vernem ljudstvu, kako rado zahaja k sv. Joštu na božjo pot i. dr. Benedikt ga posluša, izprašuje o naših krajih, blagoslavlja njega in slovenski rod ter slednjič usliši prošnjo.

Kdo bi mogel občutiti, s kakim veseljem se vračuje 59letni Vačavnik na Kranjsko nazaj! „Trkajte in se vam odpre!“ — to Gospodovo besedo vidi vresničeno nad seboj. Vse težave so prestane in pozabljene. Z odpustki, s svetinjami svetnikov in s privilegijem za sv. stopnice pride apostolski romar 17. aprilja 1750 na goro ljubega sv. Jošta. Ljudstvo ga obsiplje in mu poljubuje roko, duhovni tovariši

ga povprašujejo po dogodkih na potovanju. vsi skupaj pa hvalijo Boga za srečno vrnitev.*)

Ko je bilo vse dodelano, blagoslovil je 30. aprila 1752 ljubljanski škof Ernest Amadej grof Attems sv. stopnice v navzočnosti neštete ljudstva in v spremstvu 28 duhovnikov. To je bil gotovo najlepši dan pri sv. Joštu, in tudi najlepši dan v Vačavnikovem življenju. Zaslužni mož je čakal svojo zlato mašo ter umrl 74 let star 20. julija 1765. Pokopali so ga pri sv. Joštu, kjer ima v steni vzdano ploščo z napisom-kronogramom: HIC LATET INGESTUS SIMON DIRECTOR IN URNA (Tukaj počiva v rakvi skrit vodja Simon). Kadar prideš na goro, prosim, obišči grob tega slavnega, pa preveč pozabljenega duhovnika. Ljudstvo pripoveduje to-le o njem:

„V goščavi pod sv. Joštom se je skrival razbojnik, ki je pobral denar že marsikateremu romarju. Razbojnik nevarno zboli, in neko noč pokličejo Vačavnika, da bi ga prišel previdet za zadnjo uro. Duhovnik se hitro odpravi k bolniku, ki ga najde v samotni koči sredi zaraščenega gozda. Toliko se še zaveda, da prejme sv. zakramente, a kmalu potem izdihne dušo. Za nekaj dni prideta v Vačavnikovo sobo dva čudna moža. Eden je bil umrli tolovaj, drugi pa sam peklenšček, držeč tolovaja vkle-njenega z verigo. Grozna prikazen! Roka, s katero je prijel hudobec za stol, poznala se je vžgana v stolu ter se še sedaj vidi.***) Razbojnik pove prestrašenemu duhovnu, da se pred smrtjo ni izpovedal

*) Stara listnina šmartinskega arhiva poroča o Vačavniku sledeče:

„En duhoven s imenom Simon Watschaunig, kateri je bil poun ajfra sa boshjo zhast, je te sv. shtenge s pervolenjem Rim-skiga Papesha per sv. Joshtu gorpostau. Dvakrat je s velikem trudam v Rim shou, da je pervolenje dobiu in tudi koshize Svetnikou, katere se v shtengah snajdejo«.

**) Pri sv. Joštu ni nikjer takega stola.

hudodelstva, ker je ubil in oropal žensko romarico. Pa tudi to mu Bog odpusti, ako se napravijo pri sv. Joštu sv. stopnice“.

A ta povest nasprotuje verski resnici, ki nas uči, da iz pekla ni nobenega rešenja več. Vendar utegne biti na njej vsaj nekaj resničnega. Primeri „Slovenske narodne pesmi“ (izdala „Slovenska Matica“ l. 1896, 2. snopič, stran 345):

Tam zelen gozdič mi stoji,
V njem pa razbojnik mlad leži,
Bolan leži, milo ječi
In spovednika k seb' želi

Takaj je bila božja pot pri sv. Joštu, ko je stala na vrhuncu slave. Toda časi so pretekli. Ljudske množice so začele izostajati, dohodki za cerkev in duhovnika se jeli krčiti, in prišlo je tako daleč, da so mislili ob času cesarja Josipa II. celò cerkev podreti, kar se vendar ni zgodilo. Po krivici se očita šmartinskemu župniku Ivanu Rodè, da je bil tudi on za odpravo cerkve. Pisatelj pričujočih sestavkov je pregledal veliko Rodè-tovih uradnih spisnin, a nikjer ni zasledil stavka, ki bi opravičeval to sumničenje. Pač pa je Rodè večkrat prosil škofijstvo in vlado, naj na kak način podpirata sv. Jošta. Tako piše n. pr. škofijstvu 12. junija 1776:

„Es ist unentbehrlich, Mittel zu erdenken, bei der Kirche s. Jodoci die Einnahmen zu vergrössern und die Auslagen zu vermindern, dass der Abgang bei sogestaltig dauernder Wirthschaftsbeschaffenheit entweder durch eine andere Einrichtung gedeckt, oder die Einkommnisse durch anderseitigen Zufluss ersetzt werden, denn ohne Abhilfe müsste die Kirche in Kürze zu Grunde gehen“.

Še drug važen dokaz, da se Rode-tu dela krivica, imamo iz l. 1786. Takrat so prosile

vasi: Čepulje, Javornik, Pševo in Zabukovje, naj jim vlada dovoli samostojno duhovnijo pri sv. Joštu. Rode je prošnjo kar naravnost podpiral ter jo priporočal z razlogom, da je cerkev dovolj prostorna in da ima duhovnik pripravno stanovanje.

Cerkev se je torej ohranila, toda kakošen razloček med nekdanj in sedaj! Božja pot še ni popolno pozabljena, a majheno je število romarjev, da bi lahko rekel z Jeremijem: „Kako prazno stoji mesto, sicer polno ljudstva!“ Sv. Jošt mnogokrat sameva na hribu in včasih celo duhovnika manjka, ki bi opravljal službo božjo.

Omeniti moramo še pred cerkvijo stoječo kapelico Marije Snežnice. V njej se lahko mašuje, ako večkrat ne, vsaj v spominj godu 5. avgusta.

Glavni vhod v cerkev sv. Jošta stražita dva močna stolpa: v enem je ura, v drugem so pa trije zvonovi s premerom 140 : 96 : 80 cm. Glasovi so jim des—as—hes = 1, 5, 6. Veliki in srednji sta si preveč oddaljena gledé teže in glasu.

Veliki tehta 24 stotov in 20 funtov, okinčan s podobami: Križ, sv. Ana z Marijo, sv. Jošt z opatsko palico, knjigo in ribo v roki. Ob krilu:

 MOJ BRON JE NAJDEN BIL V DNU MORJA,
KO TURČIJE
KRALJESTVO V HÉLADI KONČAL JE NAVARIN.
GA KUPI ROMAR, GA SAMASSA V ZVON PRE-
LIJE,
GLASIM ZDAJ BOŽJO ČAST IZ SVET'GA
JOŠTA LIN.

Pesniška kitica, katero je zložil France Prešerin, nam pojasnuje, da je bil zvon vlit iz topov turško-egipških vojnih ladij. To brodovje je bilo v oprosto-valni grški vojski popolno premagano v pomorski bitvi pri mestu Navarin ob zahodni strani Moréje dne 20. oktobra 1827. V morje potopljene tope so izvlekli in razprodajali po neki angleški družbi.*) Tudi zvonar Anton Samassa jih je nekaj nakupil v Trstu in iz njih vlil šentjoški zvon l. 1834.

Srednji je iz zvonarne Gašparja Franchi z letnico 1722. Križ, sv. Ana z Jezusom in Marijo, sv. Jošt z opatsko palico, klečeč svetnik s palmovo vejo v roki in z mečem pri kolenih. Ob zgornjem robu čitamo: IN NOMINE ✠ PATRIS ET ✠ FILII ET ✠ SPIRITUS SANCTI. ✱ A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMINE. (V imenu Očeta in Sina in sv. Duha. Treska in hudega vremena reši nas Gospod).

Mali vlit l. 1693, zvonar Gašpar Franchi, podobne: Križ, Marija z Jezusom v naročju, sv. Lavrencij, sv. Jurij s sulico in z zmajem. Ob spodnjem robu: FUGITE PARTES ADVERSAE, VICIT ENIM LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID ALELUJA. (Bežite sovražne moči, zmagal je namreč lev iz rodu Judovega, korenina Davidova aleluja). — Ko je zvonil 35letni cerkvenec Jakob dne 25. majnika 1677 hudi uri, vdari strela v stolp in ubije cerkvenca. (*Die 25. maji 1677 Jacobus, aedituus in monte s. Judoci, bonae vitae vir, in pulsando campanas contra tempestatem, fulmine tactus, annorum circiter 35.* Mrliška knjiga šmartinske župnije).

Opazka. Kakor veliki zvon pri sv. Joštu, vlitih je bilo tudi več drugih iz topov. Zvonarji še dandanes radi rabijo to tvarino. Tako kupuje n. pr. zvonarski mojster Josip Grassmeier (Wilten bei Innsbruck) izključljivo le tope, trdeč, da se delajo iz njih najboljši zvonovi. Ker se nahaja v topovih 90 % bakra in le 10 % cina, odvzame topljenki

*) Anton Žlogar: »Trojna božja pot s svetimi stopnjicami na Kranjskem«. V Ljubljani 1881.

(Legierung) 15 % bakra, katerega nadomesti s 15 % cina, da dobi postavno bronovino, ki obsega 75 % bakra in 25 % cina. Nasprotno nam pa poroča zgodovina, da so ob času vojske sovražniki jemali zvonove iz stolpov ter vliвали iz njih topove. Torej eno iz drugega: top iz zvona in zvon iz topa!

* * *

Četrto ure od šmartinske župnijske cerkve oddaljeni gradič Schrottenthurn so sezidali brizinški škofje. Sami niso velikokrat bivali v njem, pač pa so imeli oskrbnike svojega obširnega posestva. V 16. in 17. veku je upravljala gospodarstvo plemenita rodovina Sigersdorff. Krog l. 1730 so posedovali Schrottenthurn žlahtniči Toperzer de Praebolt, izmed katerih je znan duhovnik (sacerdos Petrinus) Josip Toperzer, ki je umrl tukaj 5. decembra 1752. A že 1760 beremo zopet novega gospodarja Josipa Antona de Garzarolli. Sedaj je grad lastnina plemiške družine Vest-ove.

Oglejmo si kapelo sv. Petra (odtod ime Šentpeter), stoječo na samem nekaj korakov od grada. Ker so se ob času reformacije shajali luterani v njej, ni se smela dolgo časa v njej opravljati sv. maša. Še le potem, ko so izkopali ondi ležeče protestantske Sigersdorfferje, je bila vnovič posvečena 4. majnika 1645. (Letnica na glavnih vratih). V svetišču dve gotski okni, oltar sv. Petra z letnico 1768, po stenah nekaj starih slik, v ladiji lesen strop. Žalosten spominj vzbuja tabla, na kateri čitamo, kako hudo se je godilo ljudem v ne prav davnih časih. Po zelo slabi letini 1815 je nastala v

sledečem letu 1816 kakor tudi 1817 velika draginja v groznem spremstvu njene sestre lakote. Stradajočim so kuhali „rumfordsko“ juho ter jo delili s korcem, ki je obešen na zidu.

V lesenem stolpiču, postavljenem nad cerkvenim vhodom, visita dva majhena stara zvonova. Premer ob spodnjem krilu 40 in 33 cm, glasova $\bar{h} - \bar{g} = 1, 6$.

Večji ima dvoje podob: sv. Peter s ključi, svetnik s krono na glavi in z mečem v roki. S. PETRE ORA PRO NOBIS. ANNO 1723. (Sv. Peter prosi za nas. Leta 1723.). Iz podobe in napisa se za gotovo sklepa, da je bil zvon namenoma vlit za to kapelo: zvonarjevega imena manjka, bržkone so ga dobili iz livarne Gašparja Franchi.

Mali je zelo star podolgovat zvonec zgodovinske vrednosti. Odlikuje se po častiti letnici 1552 in po svojem markantnem napisu, ki veliko ali skoro vse pove s tremi besedami. Krog njega se namreč čita: ✠ GOT ✠ DEM ✠ HERN ✠ 1 ✠ 5 ✠ LII. (Gospodu Bogu, 1552). Na prvi pogled bi imel črke za gotske majuskule, v resnici pa so latinska pisava, ki je prav okoli l. 1550 začela izpodrivati gotska znamenja. Tudi letnica je izražena s sedaj običajnimi črkami, le namesto D, ki pomenja pet stotie, vidimo navadno petico (5). Konci križcev so izdolbljeni.

Navedeni nemški napis „Got dem Hern“ ima svojo posebnost zato, ker je nemški. Do one dobe so bili napisi večinoma v latinskem jeziku. Tukaj pa vidimo, da je protestantizem zavrgel latinščino in jo nadomestil s svojim t. j. z nemškim izrazom. Omenjati ni treba, da je slavilo luteranstvo na Kranjskem prav v sredi 16. veka svoje največje zmage. Posebno varno zavetje je imelo v graščinah plemenitašev (Sigersdorffer-ji v Šentpetru, baron ab Egg na Brdu, Dietrichstein v Radoljici, Kazianer v Bégunjah i. dr.), ki so podpirali predikante, sklicevali shode in naročevali potrebnih reči iz nemških

krajev*). Ne vemo sicer povedati, kakega verskega prepričanja je bil takratni ljubljanski zvonar Leonard Giesser, na svojih izdelkih pa je rabil tudi on nemščino, kakor spričujeta srednji in mali zvon na Kupljénku župnije Bohinjska Bela z beležko: *Lienhart Giesser hat mich gossen zu Laibach nach Christi unssers Hern Gepurt, da man zeldt in 1558 Jars.*

* * *

Na Šmarjetni Gori, ki se imenuje v starih zapisnikih „mons s. Margarethae“, je stala nekdanj zelo stara podružnica. Ob njeni južni strani so se raztegovali vinogradi, katere pa so že v 16. stoletju spremenili v polje. Najstarejše poročilo o cerkvi imamo iz časa šmartinskega plebana Henrika de Goryach**). On je ustanovil l. 1342 pri kapeli na Šmarjetni Gori beneficij za duhovnika. V dotičnem pismu pravi: „Kapela sv. Margarete je bila zidana že v starih časih, pa le malo obiskana. Da bi ljudje v večjem številu hodili tje gori, založil sem glavnico za stalnega kapelana, ki naj služi cerkvi in postreže v dušnih zadevah njenim obiskovalcem. Postavljali ga bodo šmartinski župniki, kot plačo pa bo prejemal dohodke te ustanove“. — Leta 1631 so bili v cerkvi trije

*) Iz tega časa je srednji zvon na Dovjem radoliške dekanije z napisom: *Also hat Got die Welt geliebt, das er sein ainigen Sun dargab, auf das ale, die an in glauben, nit verlorn werden, sonder das ebig Leben haben.* Zvonar Hieronim Roger v Beljaku l. 1550. — Prav tako zvon kapele sv. Ivana Nepomuka v Weissenfelsu, kjer se čita: *Er wierdt der Slangen den Koph zertretun.* Zvonar Erazem Stampfel v Beljaku l. 1586.

**) A. Koblar: Drobtinice iz furlanskih arhivov. (Izvestja I., stran 7. in 30.)

oltarji: veliki sv. Margarete, na listni strani sv. Katarine, na evangelijski strani sv. Elizabete. Pozneje se je podružnica opustila, nihče se ni več zmenil za-njo in počasen razpad je bila njena osoda. L. 1796 so kupili Okrogeljanci zvon na Šmarjetini Gori za 202 gld. ter ga obesili v cerkev sv. Marije Magdalene na Okroglem. Pa imeli so ga samo dve leti, strela je vdarila v zvonik in zvon se je stopil v ognju (1798). — Podrti dom sv. Margarete je znan sedaj le še v ljudski pravljici, ki se ovija enako bršljino ob grobljah. V Srednji Vasi šentjurske župnije, kjer stojite cerkvi sv. Radegunde in sv. Katarine druga poleg druge, govoré celo, da se je ona sv. Katarine pridričala s Šmarjetine Gore. — Bajka! kako si nevrjetna, in vendar te poslušamo tako radi. Vsaka razvalina nas sicer navdaja z otožnimi spominji, ker kaže minljivost posvetnega, toda pravljica, ki se pridruži porušeni zgradbi, jej daje novo življenje in poetiški značaj, prav tako kakor zimzelen, ovijajoč se ob razmetanem osivelem kamenju.

Duhovnja zgornja Besnica.

Prav tisto leto kakor v zgornjih Bítinjah je posvetil škof Krištof Rauber tudi cerkev **sv. Egidija** v zgornji Besnici (1521). Zidana je bila v gotškem slogu in po stenah okrašena s slikami, enaka drugim hišam božjim takratnega časa. Razun velikega oltarja sv. Tilna je bil tudi na evangelijski strani oltar sv. Radegunde. Sicer imamo pa prvotno poročilo o

zgornje-besniški hiši božji (ali vsaj kapeli) že iz leta 1291.

Dokler je stala šmartinska župnijska cerkev pred kranjskim mostom, Besničanje niso imeli zelo daleč k službi božji, a drugače se obrne stvar, ko je bil l. 1737 posvečen sv. Martinu nov dom poleg Stražišča*). Prebivalci zgornje in spodnje Besnice, katerim je bila vsled tega pot nekoliko podaljšana, ne zamude vgodne prilike ter zahtevajo za-se lastnega dušnega pastirja, kakor ga imajo njihovi sosedge Olšanje, ki so tudi do l. 1731 pripadali šmartinski župniji. Želja se jim sicer ni izpolnila takoj, a dosegli so pozneje, česar so pričakovali tako težko. L. 1778 dobe svojo duhovnijo z imenom „subvicariatus“ in prvega duhovnika Frančiška Grošelja.

Sedaj se poprimejo z vso vnemo zidanja nove cerkve. Gledé načrta, kako naj bi se zidalo, določi škof Karol grof Herberstein sledeče: „Ker je svetišče še dobro ohranjeno, naj se ne podira vsa cerkev, ampak samo razširi. Gradi naj se tako, da ostane dosedanje svetišče kot stranska kapela, vse drugo pa bodi

*) Stare župnijske cerkve kakor tudi župnišča dolgo časa niso podrli, oboje je stalo še l. 1778 pred mostom poleg Kranja. Ko so to leto zaradi grajenja nove ceste proti »gašteju« odstranili pokopališče, izkopanih je bilo več mrličev ter njihove kosti spravljene v ossarium, ki je še ostal. Dandanes se opazuje tu le nekaj temeljnega zidu stare cerkve. Kapelica pri navskrižju štirih cest (v Besnico, Kranj, Ljubljano in na kolodvor) je majhen spominj nekdanjega svetega prostora. Trije križi nad kolodvorom pa so svedoki križevega pota, narejenega od cerkve tje gori po bregu.

novo“. Toda ljudje, osobito njihov energični dušni pastir, se niso ozirali na druge svetovalce, temveč delali tako, kakor se je njim prav zdelo. Subvikarij Grošelj ukaže podreti vso cerkev, začne na svojo roko zidati novo, plačuje delalce s svojim denarjem, domačini pa z veseljem dovažujejo potrebnih reči ter hodijo pridno na tlako. Da je bila zamera neizogibna pri škofijstvu in pri šmartinskem župniku, ni treba posebej omenjati. Župnik Ivan Krstnik Rodè grozi Besničanom, da ne dobijo nobenega krajcarja iz cerkvene blagajne in da jim bo delo ustavil, ker zidajo brez njegove vednosti, Grošeljna pa priporoči ordinarijatu, naj ga prestavi kam drugam, sicer ne bo miru v duhovnihi. Toda tačas, ko se vrši birokratska pisarija ter se med uradi preliva črnilo zaradi besniške „afere“, delajo ljudje veselo naprej. Grošelj jih priganja, naj se podvizajo, stavbinski mojster Matija Konšek vulgo Košar vstraja s svojimi 12 zidarji do konca (Rodè piše o njih: Kon-schek ist ein Pfuscher-Pallir und seine Maurer lauter Pfuscher), zid kar raste in stavba je nenavadno hitro zgrajena do strehe (1778). Komisija, določena v to, da pregleda, po kakem načrtu se v Besnici zida, se je nekoliko zakasnela, a slednjič ni mogla poročati družega kakor: „Besničanje imajo novo cerkev“.

Svetla, dovolj prostorna in na vse strani odprta hiša božja se prikupi ob prvem pogledu. Zgrajena v temeljni obliki kocke, kaže sorodstvo z župnijsko cerkvijo v Kovorju, bržkone so jo delali po tem načrtu. Štiri leta pozneje,

ko je bila dozidana, pride v Besnico škof Karol grof Herberstein ter jo posveti 16. septembra 1782. Prav to leto so napravili veliki oltar, ki je še danes cerkvi v kras. Menza z ličnim tabernakeljem stoji po cerkvenih pravilih sama za-se, nad njo vidimo v srednji steni podobo sv. Egidija ali Tilna, sliko Layer-jevo. Ob desni in levi stojita sv. apostola Peter in Pavel. V kapeli listne strani častijo trpečega Krista „Ecce homo“, v kapeli evangelijske strani Mater božjo. Oba oltarja je naredil kipar Karol Götzl iz Kranja l. 1859. Podoba sv. Rade-gunde na evangelijski strani nas spominja, da je imela svetnica v stari cerkvi lasten oltar.

Duhovnija je dobila l. 1778 naslov „subvicariatus“, pozneje se je imenovala lokalna kapelanija, ekspositura in kuracija, a sedaj se smatra kot samostojna, akoprav ločitev iz šmartinske župnije še ni formalno izvršena. Pastirovali so tu sledeči duhovniki:

1. Frančišek Grošelj 1778—1781. Mož je bil samostojnega mišljenja, krepke volje in prav na svojem mestu osobito zato, da je kljub mnogim zaprekam srečno dognal zidanje nove cerkve. S šmartinskim župnikom Rode-tom nista bila sicer najboljša prijatelja; mogoče, da ga je Grošelj kot svojega predstojnika premalo spoštoval, mogoče pa tudi, da se je Rodè delal preveč oblastnega. Naj bo že kakor hoče, Grošelj ima velike zasluge glede zgornje-besniške cerkve.

2. Simon Stančič 1781—1811. Mož je dolgih 30 let bival med Besničani ter učakal pri njih tudi zadnjo uro.

3. Matija Šink 1811—1830. Šink je bil duhovnik sv. življenja, katero je sklenil kot penzionist v Stari Loki.

4. Matej Primožič 1830—1832, odšel za lokalista v Tunjice.

5. Valentin Razingar 1832—1855, preživel stara leta v pokoju v Ljubnem.

6. Ignacij Götzl 1855—1864. Ko je imel vseh svetnikov dan popoldne govor za duše v vicah, zadene ga mrtvoud pri besedah: „Usmilite se me, usmilite se me vsaj vi prijatelji moji, ker roka Gospodova me je zadela“, s trdom ga pripeljejo z lece v župnišče, kjer je, dejan v sv. olje, umrl še tisti večer (1. novembra l. 1864.)

7. Tomo Brus 1864—1887. Poprej kapelan na Dóbrovi pride za dušnega pastirja v Besnico, od koder se preseli v Kranj ter dokonča tukaj zemeljsko potovanje 13. oktobra 1889.

8. Frančišek Tavčar 1888—1894. Življenje toliko blagega in ljubeznivega človeka, kakor je bil „gospod Fronc“, bi bilo pač vredno opisati v kakem daljšem sestavku. Zvestega služabnika je poklical Bog k zasluženemu plačilu 23. avgusta 1897. Umrl je kot ekspozit pri sv. Joštu vsled mrtvouda.

9. Frančišek Pokoren pastiruje v Besnici od l. 1894. Vspešno delujoč v dušnem in socijalnem oziru se bavi tudi s temeljitim raziskavanjem zgodovine naše škofije.

Trije zvonovi s premerom 117 : 98 : 82 cm pojo v mehkem trizvoku e—g—h = 1, 3, 5 Težajim je 14'55, 8'60 in 4'95 stotov.

Veliki zvon s podobami: Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Josip, sv. Florijan, sv. Egidij, sv. Rok. Ob spodnjem robu čitamo: **VOCO POPULUM AD DEVOTIONEM. PER BENEFACTORES SUB R. D. GEORGIO KALLAN, PAROCHO S. MARTINI PENES CRAINBURG.** (Ljudstvo kličem k pobožnosti. Napravili so me dobrotniki ob času č. g. Jurija Kalan, župnika v Šmartinu pri Kranju). Iz zapisnika spoznavamo, da je bil besniški kurat Matija Šink jako žalosten in nevoljen — prav po pravici — ker na zvonu ni njegovega imena. Tako daleč je segala mogočnost veležupnikov! Napis zgoraj: **VINCENZ GOLLNER GOSSMICH IN KLAGENFURT ANNO 1828.** (Vincencij Gollner mi je vtil v Celovcu l. 1828). Zvon je stal z vsim skupaj 1023 gld; posvetil ga je krški škof 20. majnika 1828. Poprej imenovani Matija Šink in cerkvena ključarja Lovro Kalan (Boštar) ter Fran Rozman (Uđír) so sklenili, da se zvoni ob pogrebu z velikim zvonom le onemu, ki je plačal ves naklad, sicer se mora dati vselej sproti dva goldinarja, kar velja še dandanes.

Tudi srednji zvon so dobili iz livarne celovškega zvonarja Vincencija Gollner l. 1852 v skupni vrednosti okoli 600 gld. Posvetil ga je krški knežškof Adalbert Josip Lidmanský 4. avgusta 1852. Podobe: Križ, Jezusovo spremenjenje na gori, žalostna Mati božja, sv. Florijan, sv. Avguštin, sv. Anton Padovan, sv. Alojzij, ob robu angeljska godba med grozdiem. **DURCH (!) H. H. VALENTIN RASINGER PFARRER UND H. BÜRGERMEISTER CASPAR SAURU WURDE DIESE GLOCKE NEU UMGOSSEN FÜR ORERFESSNITZ IM JAHRE 1852.** (Č. g. Valentin Razinger, župnik, in g. župan Gašper Zavrl sta (!) za Zgornjo Besnico v l. 1852 ta zvon na novo prelila).

Mali je Anton Samassov zvon iz l. 1860, posvečen po knežškofu Jerneju Widmer 25. avgusta 1860. Križ, Marija sedem žalosti, sv. Josip, sv. Ivan Krstnik, ob robu vinska trta, na vrhu gotski okraski. Streški so znašali 527 gld. **SUB R. D. 16N.**

GÖTZL, CAPELLANO LOCALI. (Ob času č. g. lokalnega kapelana Ignacija Götzl).

Sv. Ivan Krstnik v spodnji Besnici.

Sv. Ivan Krstnik se imenuje kot cerkveni zavetnik v spodnji Besnici že leta 1456. Skoro eno stoletje pozneje je posvetil cerkev Frančišek Kazianer 24. junija l. 1542. Mogoče, da so jo takrat prenovili. Mogoče — pravimo, kajti v onih časih se v obče niso veliko zmenili za popravo ali zidanje cerkvâ; bolj verjetno se nam zdi njeno posvečenje zato, ker je bila bržkone razsvečena vsled kakenga dogodka. Gotsko svetišče je znamenito zaradi na stropu ohranjenih starih slik, ki predstavljajo štiri evangeliste in angelje z orodjem Kristovega trpljenja. Glavni oltar sv. Ivana Krstnika, narejen v barok-slogu l. 1697, je še danes dobro ohranjen, da-si ni bil nikoli prenovljen. Lesk bogatega zlatenja priča najbolje, da je rabil dotični kipar pristno blago. Skoro bi bilo škoda, ako bi se ta starina renovirala brez važnega vzroka. Na desni in levi sv. Ivana stojita sv. Luka in sv. Marko. Tudi stranska oltarja Krista na križu in sv. Josipa sta iz 17. veka, zadnji z letnico 1666. Ladija, poprej krita z ravnim lesenim stropom, je dobila l. 1843 zidan obok. — Ko so gradili ob župnikovanju Petra Maksimilijana plem. Modersheimb poleg nove šmartinske cerkve novo župnišče (1742), dala je spodnje-besniška podružnica za zidanje 300 gld.

Cerkev ni imela do l. 1755. nobenega zvonika. Mesto njega je stal na vrhu cerkve nekak stolpiček z dvema stebričema in z zasilno streho, pod katero je sameval majhen zvon. Sedanji zvonik, postavljen l. 1755, je masivna zgradba, za katero so pripeljali spodnji Besničanje 2800 vozov kamenja. V njem sta visela dva zvonova, eden iz Riserjeve livarne v Kranju, vlit krog l. 1760, eden iz Ivan Jakob Samassove, vlit 1776.

O Riserju se govori, da je svojega pomočnika zabodel zaradi tega, ker je pravil o mojstru, da rabi za zvonove slabo blago. Ta pravljica vsaj v oziru glavnega dejanja ni nič novega, ker se ne tiče samo Riserja, temveč tudi drugih zvonarjev po svetu. Vlivanje zvonov je umetnija in ne samo rokodelstvo. Zato je častno za zvonarja, ako se mu glede dobro zadetega in lepega glasu posreči vlivanje. Mojstri so jako oprezni, da ne napravijo pomočniki pri delu kake napake, zlasti da ne spuste brez njihove vednosti in o nepravem času bronovine v oni prostor, kjer je pripravljena oblika za zvon. Marsikater prenašli pomočnik — tako gre pripovedka — je s svojim življenjem plačal nepokorščino, ker ga je gospodar v nepremagljivi jezi zabodel. Dandanes, ko se dela vse bolj mehanično, utegne biti stvar drugačna, zlasti v onih livarnah, ki nimajo nobene konkurence in se ne boje nobene ocene. Naše občine in naša cerkvena predstojništva n. pr. kar molčeč sprejemajo vse, kar dobe iz zvonarne, naj je dobro ali slabo.

Naj dostavimo o zgoraj omenjenem Ivan Jakob Samassovem zvonu iz l. 1776 račun, ki je ohranjen v arhivu šmartinske župnije:

Conto. Für die Filialkirchen in Unter Wesenza eine Glocke gegossen, so wieget 375 Pfundt, das Pfundt à 13 Groschen, beträgt 243 fl. 45 kr., Weihgeld 5 fl., Zubereitung 40 kr., Beschlag 5 fl. 06 kr., Summa 254 fl. 31 kr. Davon empfangen: Die alte Glocke, so gewogen 252 Pfundt, das Pfundt à 30 kr., beträgt 126 fl. Rest Summa 128 fl. 31 kr.

Laybach den 2. Sept. 1776.

Johann Jakob Samassa,
bürgerl. Glockgiesser.

Primeri račun tega zvonarja pri podružnici Žiganja Vas kriške župnije.

Sedanji trije zvonovi spodnje-besniške cerkve tehtajo 857, 509 in 304 *kg*, premer jim je 120 : 97 : 81 *cm*, pojejo v dur trizvoku es—g—hes. Kupili so jih od mestne župnijske cerkve sv. Jakoba v Ljubljani ter plačali kilo po 95 krajc. Z veseljem so jih obesili v zvonik 11. oktobra 1897 in ljudstvo je prav zadovoljno z njimi. Vse tri je vlil Ivan Jakob Samassa l. 1779.

Veliki s podobami: Kristovo rojstvo (jaslice), Marijino čisto spočetje, sv. Josip, sv. Jakob. S. JACOB ORA PRO NOBIS. (Sv. Jakob prosi za nas).

Srednji nosi napis: AB OMNI MALO LIBERA NOS DOMINE. (Vsega hudega reši nas Gospod). Križ. sv. Florijan, sv. Frančišek Ksav.

Mali je kakor nalašč za to cerkev, ker je posvečen njenemu zavetniku sv. Ivanu Krstniku. Poleg tega svetnika sta na zvonu tudi reliefa sv. Katarine in sv. Roka. S. JOANNES BAPTISTA ORA PRO NOBIS. (Sv. Ivan Krstnik, prosi za nas).

V vsej župniji: 9 cerkvâ, 3 kapele in 29 zvonov.

XVII.

Trstenik.

lavni turski škof sv. Martin († 397), kateremu v čast so sezidali Slovenci več cerkva in med njimi tudi trsteniško pod Storžičevim vznožjem, je našemu narodu priljubljen svetnik. Oglejski očak Nikolaj Donatus (1494—1497) je ukazal 18. novembra 1497, naj se praznuje god škofa in spoznovalca sv. Martina tudi po Kranjskem, da bo povsod enaka navada (pro consuetudine totius patriae). Seveda so ga častili že pred tem odlokom, in sicer toliko bolj slovesno v onih krajih, kjer so ga imeli za cerkvenega zavetnika; omenjeni ukaz ima bržkone le ta pomen, da naj velja god sv. Martina v bodoče kot zapovedan praznik. Prav to potrjuje zapisnik škofa Toma Chrön. ki prišteva dan 11. novembra zapovedanim praznikom.

Ko so leta 1787 razkosali veliko pred-dvorsko župnijo, dobil je tudi sv. Martin svoj delež, da ga je bil lahko vesel. Trsteniku pridružijo vasi v obližju, dodajo mu poleg tega še cerkev sv. Dominika v Tenetišah ter tako vstanové samostojno duhovnijo, katero vodi prvi lokalist Jurij Bitenec (Witniz). Da-si naslov „lokalni kapelan“ ali celo „einschichtiger Seel-

sorger“, kakor so imenovali takrat duhovnike novo upravljenih župnij, ni bil posebno prikupljiv, izvršena je bila vendar emancipacija duhovnih pomočnikov, ki do onega časa niso bili veliko več kot najemniki oblastnih vele-plebanov.

Trsteničani so imeli sicer že pred l. 1787 nekaj lastnih dušnih pastirjev, kateri so deloma bivali na Trsteniku ter se podpisovali z imenom „capellanus“ ali „curatus loci“, pravzaprav pa niso bili družega kakor preddvorski duhovni pomočniki. V trsteniškem župnijskem arhivu se hrani zapisnik bratovščine sv. Barbare, katero so častili udje kot posebno zavetnico ob smrtni uri. Tu je zabeleženih več duhovnikov, ki so poleg vodstva bratovščine oskrbovali tudi druga duhovna opravila. Bili so naslednji:

1685 Ivan Jenko.

1690 Matija Skok (Skuk). Poprej je kapelanoval v Naklem ter postal pozneje župnik Predvorom, kjer je umrl 7. julija 1704.

1716 Jernej Vidmar.

1725 Ivan Žerovec (Sherauz). Od 1739 do 1747 je župnikoval na Jesenicah, l. 1748 ga beremo kot vikarja in komisarja v Radoljici.

1730 Matej Raischer.

1740 Sebastijan Zorman. On in duhovnik Prim Debeljak sta vstanovila beneficij v Kokri. (Glej „Kokra“).

1745 Martin Fran Marinar.

1754 Bernard Götzl.

1760 Anton Tepina. Do l. 1741 je pastiroval Tepina pri sv. Joštu z naslovom „operarius“.

Z letom 1787 se prične samostojna duhovska služba in ž njo spisovanje matic.

Prvi mrlič je vpisan 16. avgusta 1787, prvi krst 3. septembra 1787, prva poroka 23. januarija 1788. Vrsta lokalistov, oziroma župnikov, je naslednja:

1. Jurij Bitenec (Witniz) 1787—1797. Stara leta je preživel v gradu Golnik (Gallenfels) kriške župnije, kjer je učakal leta 1816 zadnjo uro.

2. Baltazar Erbežnik 1797—1829, pokopan na Trsteniku.

3. Fran Šušteršič 1829—1852. Zaradi slabih oči se je podal v pokoj, katerega je preživel kot slep starček v Tržiču in ondi umrl 1. 1869. Na grobni križ so zapisali besede:

Oko mu je temnelo,
Na pamet je maš'val,
Telo sicer slabelo,
Pa bister um ostal.

4. Fran Marinšek 1852—1871. Rojen na Olšah 14. oktobra 1801 je bil vikarij v Št. Lambertu ter sezidal na Trsteniku novo cerkev.

5. Ignacij Gregorič 1871—1892. Prijaznega in priljubljenega moža je vsled hude otekline na vratu pokosila smrt 7. junija 1892, starega 56 let.

6. Ivan Dolžan 1892—1898. Služboval je od 1869 do 1876 v Istri. Došel v rodno škofijo je postal župnik v Tunjicah, pozneje v Ihanu in slednjič na Trsteniku. Dolžan je bil duhovnik bistrega uma, žal, da ga je nagla smrt 16. avgusta 1898 položila v prezgodnji grob.

7. Ivan Mikš, rojen v Hotédršici 29. avgusta 1863, trsteniški župnik od l. 1898.

Stara cerkev je bila l. 1631 silno zapuščena, velikemu oltarju je manjkala celo podoba sv. Martina*). Tako malo se je ljudstvo z duhovščino vred brigalo za hišo božjo. Pozneje so jo pač popravljali ter jej prizidali l. 1713 na južni strani kapelo sv. Barbare, kjer je imela dolgo časa svoj sedež bratovščina omejenjene svetnice. Lokalist Fran Šusteršič (1829—1852) je razširil še severno stran in postavil v novo zgrajeno kapelo oltar Matere božje. Toda vsi ti dostavki so bili neznatni in čutila se je vedno bolj potreba nove cerkve. Kakor drugod, govorili so tudi tukaj leta in leta o zidanju, slednjič se lokalni kapelan Fran Marinšek resno loti težavnega dela. Navduševal je župljane, da naj pripravljajo gradivo, sam pa je zbiral denar s previdnim gospodarstvom. Spomladi 1869 začnejo podirati staro, in na istem mestu zidati lepšo in prostornejšo cerkev. Po Faleschini-jevem vzorcu za cerkev v Št. Lambertu je naredil načrt inženjer Souvan v Kranju, stavbeni podjetnik Ivan Molinaro iz Škofje Loke pa je prevzel zidavo. Stroški za zidarsko delo so bili proračunjeni na 5255 gld., materijal so pripravili in dovozili župljani sami. Radovoljno so zložili tudi nad tisoč gld., nekaj

*) Ecclesia s. Martini in Testeniza (!) habet tria altaria: unum in choro s. Martini absque icone, secundum B. M. V. in cornu evangelii et tertium ss. Primi et Feliciani in cornu epistolae. Altare ante fores in cornu epistolae destruatur. Vizitacijski zapisnik iz l. 1631.

se je porabilo iz obresti imovitejše tenetiške podružnice, nekaj so prispevali razni dobrotniki. Mnogo mecesnovega lesa so darovali koroški Jezerijani, od starodavnih časov vneti častilci sv. Martina na Trsteniku.

Cerkev, poprej orientirana t. j. obrnjena tako, da je bil veliki oltar na vzhodnji strani, ima sedaj svetišče na severni in pročelje z velikimi vratmi na južni strani; ob zapadni, kjer je bil vhod v prvotno cerkev, stoji zvonik. Hiša božja, znotraj 23·70 *m* dolga, 12·25 *m* široka in prav tako visoka, se sme prištevati lepšim cerkvam v škofiji. Vsa zidava je spretno in lahno izvedena, med spojenimi slogi prevladujejo romanske oblike, v zgradbi je neka podobnost s trnovsko cerkvijo v Ljubljani, seveda je poslednja večja kakor trsteniška.

Zidovje je bilo že pod streho in glavna skrb končana, ko dokonča Marinšek leta 1871 tek življenja. Njegov naslednik Ignacij Gregorič nadaljuje ostalo delo ter oskrbi cerkvi notranjščino. Trije oltarji, izrezljani po idrijskem kiparju Juriju Tavčar, so v soglasju z glavnim romanskim slogom. Tudi sliko sv. Martina v velikem oltarju je izvršil Tavčar, soha cerkvenega patrona, kateremu sta tovariša sv. Ivan Nepomuk in sv. Ignacij Lojolan, je odkrita le o velikih praznikih, kakor je navada po deželi. V stranskih dveh oltarjih častijo Mater božjo in sv. Barbaro. Stara svetnika sv. Prim in Felician, ki sta imela že l. 1631 lasten oltar, in katerih svetinje so za časa preddvorskega župnika dr. Frančiška Rabič 11. novembra

1754 slovesno vložili v menzo, sta sedaj pozabljeni.

Ko je bila cerkev popolno dodelana in oskrbljena s potrebno opravo, posvetil jo je vpričo mnogo duhovnikov in veliko ljudstva knez-škof dr. Jernej Widmer 11. oktobra 1874. Krasen je bil ta dan za Trsteničane, ki so si oskrbeli z nemalim trudom in občutnimi žrtvami lepo svetišče.

Stolp z rudečo barok-streho je za sedanjo cerkev prenizek. Ostal je kot star spomenik iz davnih časov; ob vznožju se čita letnica 1703; pri linah, ki so 16,5 m od zemlje, pa 1704. Trije zvonovi merijo skozi spodnje krilo 125 : 104 : 82 cm, glasovi so jim e, fis, ais = 1, 2, 4.

Veliki zvon so dobili iz Anton Samassove livarne l. 1827. Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Margareta, sv. Martin, sv. Anton Padovan, sv. Feliks iz Kantalicije. Ob spodnjem robu so imena: MATTHAEUS LOMBAR, JAKOB UND JOSEPH JAVERNIK, MARTIN PERNÉ, KIRCHENPRÖPSTE. Teža 16 stotov in 20 funtov.

Srednji s podobami: Križ, Marija pomočnica, sv. Barbara, sv. Martin, na vrhu pod krono devet angeljskih glav. ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSAE, VICIT LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID, ALLELUJA. (Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči, zmagal je lev iz Judovega rodu, Davidova korenina, aleluja). ZU GOTTES EHRE BIN ICH GEFLOSSEN, MARX MATHIAS ZECHENTER IN CLAGENFURTH HAT MICH GEGOSSEN 1722. (V čast božjo raztopljen sem bil — Celovčan Marks Matija Zéchenter me vlil l. 1722). LUCAS GLOBOTSCHNIK, DERZEIT PFARRER ZU HÖFLEIN, ADAM HRIBAR, THOMAS MALY, BARTHLEME GROSS, URBAN ROMIA, DERZEIT ZECHPRÖPSTE ALDA. (Luka Globočnik, ta čas župnik Predvorom, Adam Hribar, Tomo Mali, Jernej Gros, Urban Romia, ta

čas ključarji). Zvon tehta 11 stotov; pred l. 1827 je bil za velikega, sedaj se ne vjema posebno dobro z velikim in malim.

Mali ima 5 stotov in 48 funtov. Križ, rožinvenška Marija, sv. Florijan, sv. Martin. Ob spodnjem robu se bere: **FR. SCHUSTERSCHITSCH PFARRER, MARTIN PERNÉ UND FR. URANIZH, KIRCHEN-PRÖPSTE.** (Fran Šušteršič župnik; Martin Perné in Fran Uranič, ključarja). Vlit l. 1830 po zvonarju Vincenciju Gollner v Celovcu.

Podružnica.

Sv. Dominik v Tenetišah.

Žalostni so bili časi 13. stoletja v marsikakem oziru, posebno pa zaradi mnogega števila krivovernih Albigenzev. Papež Inocencij III. (1198—1216) je poskusil to in ono, da bi spreobrnil veri in državi nevarne upornike, toda vse zastonj. Ko ubijejo slednjič še njegovega poslanca Petra Castelnau (1209), ni drugega pripomočka, kakor da se zbere križarska vojska ter ukroti sovražnike, ki so — kakor je rekel Inocencij — hujši od Saracenov.

V tem času obudi božja previdnost sv. Dominika, ki je brez orožja v roki tisoče in tisoče Albigenzev pripeljal na pot resnice. Rojen v stari Kastiliji na Španskem l. 1170, obiskuje višje šole mest Valencija in Salamanka ter postane kanonik v domači škofiji Osma. Potujoč pride v Toulouse na južnem Francoskem, kjer so imeli Albigenzi veliko privržencev. Tu vstanovi red „pridigarjev“, ki naj bi zmotljence z oznanjevanjem evangelija in z molitvijo rožnega venca pridobival pravi veri. Veliko število krivovercev spozna svoje zmote, dominikanski ali pridigarski red se razširja čedalje bolj po svetu ter deluje še dandanes v prid sv. cerkvi. Vsled prestanega trpljenja obnemogel je umrl sv. Dominik v

Boloniji na Laškem 6. avgusta 1221, šele 51 let star. Za simbol mu je pes, držeč gorečo svetilnico v zobeh.

Pravijo, da je bila v Tenetišah nekdam zelo obiskovana božja pot. Mogoče, da so vplivale na-njo velesalske dominikanke, ker si potem lažje razlagamo, zakaj da je posvečena cerkev sv. Dominiku. Ko jo je obiskal 3. septembra 1631 škof Rajnald Scarlichi, bili so v njej trije oltarji: veliki sv. Dominika, na evangeljski strani sv. Nikolaja, na listni sv. Ivana Krstnika, vsi trije posvečeni. Iz tega razvidimo, da so je posvetili Scarlichi-jevi predniki, bodisi Tomo Chrön, ali še bolj gotovo Chrönovi predniki. Ob onem času se namreč ni veliko novih cerkva zidalo, ker je imel škof važnejših opravkov. V tem nas potrjuje tudi opazka vizitacijskega zapisnika, da je dobil Scarlichi v Tenetišah zanemarjene oltarje in stare podobe (*icones veteres*)*). Vže takrat je cerkev obdajalo pokopališče; škof je namreč ukazal, naj se nepotrebni oltarji popravijo ali poderó, njihovo kamenje pa vloži v zid okoli pokopališča (*lapides super coemeterii murum ponantur*). A ljudje niso opustili oltarjev, temveč le namesto starih napravili nove, izdelane po šegi onega časa v barok-slogu. Ob župnikovanju

*) Die 3. sept. 1631 visitavit ecclesiam s. Dominici in Tenetish, ubi reperta sunt tria altaria, et quidem 1. in choro, eidem Sancto dicatum et consecratum, 2. in cornu evangelii s. Nicolao et 3. in cornu epistolae s. Joanni Baptistae dicatum, ambo consecrata, carent tamen necessariis praeter mappas et icones veteres.

Ignacija Gregorič (1871—1892) jih je pre-delal podobar Jurij Tavčar iz Idrije v renesanškem slogu. Ob tej priliki so oltar sv. Nikolaja nadomestili z oltarjem Matere božje, sv. Ivan Krstnik pa je še ostal v oltarju na listni strani.

Precej prostorna cerkev, oddaljena tri četrt ure proti jugu od župnijske, ima nenavadno prijazno lego na malem griču. Letnica 1766 na svodu pomenja bržkone čas, ko so sv. Dominiku dom popravili. Na desni in levi sv. Dominika vidimo sohe sv. Roka, sv. Sebastijana, sv. Jakoba starejšega in sv. Notburga.

Dokler so pripadale Tenetiše Preddvoru, opravljal je preddvorski župnik v tej podružnici vsako leto devet maš. Ko pa je bila prideljena l. 1787 novoustanovljeni lokaliji Trstenik, dohajali so preddvorski župniki le dvakrat na leto maševati. A Tenetišani so zahtevali vseh devet maš, kakor je bila stara navada, sicer ne bodo dajali postavne bire. Vsled tega se je vnelo hudo nasprotstvo, ki je prišlo do vrhunca za časa župnika Josipa Vodè (1810—1828). Vso zadevo je dobila gosposka v roke in pravda se je iztekla l. 1817 za Tenetišane tako nesrečno, da jih je primorala vojaška sila (Militär-Execution), dajati preddvorskemu župniku običajno kolekturo.

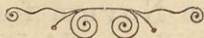
Lični stolp, stoječ sredi pročelja, nosi tri zvonove s premerom 115 : 95 : 81 cm in z dobro vbranimi glasovi eis—gis—h (zmanjšani trizvok sedme stopinje) = 1, 3, 5. Veliki tehta 14 stotov in 14 funtov, srednji nekaj nad 8 stotov, mali 5 stotov in 24 funtov.

Veliki iz zvonarne Ivan Kristijan Riserj-eve v Kranju, vlit l. 1753. Ohranjen je še prav dobro in ima tudi lepodoneč glas. Križ, Mati božja z Jezusom v naročju, sv. Ana, sv. Dominik, sv. Lucija. Ob zgornjem robu: SUB A. R. D. FRANCISCO RABITSCH, LOCI PAROCHO. (Ob času vč. g. Frančiška Rabič, tukajšnjega župnika).

Srednji s podobami: Križ, Marija, sv. Ivan in Marija Magdalena, škapulirska Mati božja, sv. Sebastijan, sv. Barbara, pod zvonovo krono 24 angeljev. Napis zgoraj: ZU GOTTES EHR BIN ICH GEFLOSSEN, MATHIAS LANTSMANN HAT MIH GOSSEN IN CLAGENFURTH 1691. (V čast božjo raztopljen sem bil — Matija Lantsmann me v Celovcu vlit l. 1691). Spodaj čitamo: ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSAE, VICIT LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID, ALLELUJA. (Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči, zmagal je lev iz Judovega rodu, Davidova korenina, aleluja). Iz omenjene celovške zvonarne je tudi zvon z letnico 1693 pri podružnici Senično, kriške župnije.

Mali je iz novejšega časa, delo Antona Samassa l. 1852, okrašen z reliefi: Križ, poleg njega Marija in sv. Ivan, na oblaku stoječa Mati božja z Jezusom v naročju in s krono na glavi, sv. Anton Padovan. Ob krilu: FR. ŠUŠTERŠIČ, FAJMOŠTER, P. ROZMAN IN M. URANIČ, KLJUČARJA.

V vsej župniji 2 cerkvi in 6 zvonov.

XVIII.

Tržič.

o si dospel po državni cesti, ki pelje iz Kranja proti Ljubelju na Koroško, in pustil na desni kriško župnijsko cerkev, tedaj se začnejo gore kar hkratu pomikati skupaj. Z ravnega polja prideš v ozko sotesko ter misliš, da te dovede pot v samotni kraj, toda kako presenečenje, ko ugledaš pred seboj množico hiš s prav mestno podobo. To je Tržič, znan ne samo zaradi krepke individualnosti njegovih prebivalcev, temveč tudi zaradi tû cvetoče obrtnije. Razsteguje se ob koncu dveh dolin (spodnje in šentanske), iz katerih pritekata Bistrica in Mošenik, ki dajeta zadostno vodno moč za vsa tukajšnja podjetja.

Latinsko ime Novum forum ali Neoforum kakor tudi nemški izraz Neumarkt kaže, da je Tržič neka nova naselbina. In res je ohranjeno ustno izročilo, sloneče na zgodovinski podlagi, da je bil nekdanji trg v podnožju Košute, kakih šest kilometrov oddaljen od sedanjega Tržiča in da so ga imenovali Forum

in Lubellino ali Loibel. Nekaj gore se je podrlo, vrh tega pride še povodenj in trg je bil v razvalinah.*) Ljudje so se pravočasno rešili, bežali nižje v dolino in si vstanovili novo bivanje, sedanji Tržič. Stara pisma nam svedočijo, da je za časa oglejskega očaka Gregorija de Montelongo (1251—1269) še stal Forum in Lubellino ali Loibel. Leta 1261. ga je namreč dobrotni in pobožni koroški vojvoda Udalrik III. podaril stiškemu samostanu, da bi imeli ondotni menihi nekoliko večje dohodke in ložje skrbeli za reveže. Ker se l. 1320. omenja že oppidum novum (novo mesto), zgodila se je katastrofa, vsled katere je bil pokončan prvotni trg, med 1261 in 1320. Ljudstvo išče vzroka imenovani nesreči v bajki, da se je v gori prebivajoči zmaj začel stegovati ter jo vsled tega raznesel.

Izmed starejših župnikov so znani: Martin, plebanus in Novo foro l. 1475.

Gašpar Raubsack. Od 1484 do 1498 je gotovo župnikoval v Tržiču, bržkone pa že nekaj časa poprej in tudi nekaj let pozneje. Leta 1498. je kupil od bratovščine sv. rešnjega Telesa v Kranju, ko je bil ondi arhidijakon Matija Operta, mlin na Bistrici blizu Kovorja.**)

Filip Kopoš (Khoposch), plebanus 1506.

Gašpar Jančič 1595. Njega nahajamo od 1571 do 1581 kot vikarja v Križih pri Tržiču. V Tržiču je imel težave s patronom Lovrom Paradeiser, ker si je poslednji lastil župnikovih dohodkov.

*) Schumi II. 216.

**) J. Parapat v letopisu »Slovenske Matice« 1870.

Jurij Vide, umrl tukaj l. 1635.

Tomo Podgorec, predlagan po baronu Henriku Paradeiser, potrjen po oglejskem očaku Marku Gradonik 13. oktobra 1635. Podgorec je župnikoval veliko let, ker mu je bil šele 1692 imenovan naslednik.

Matija Košir. Za njim:

Anton Kristijan 1704—1710. Prezentovala sta ga 10. januarija 1704 patrona Vajkard Ferdinand Barbo grof Waxenstein in Henrik Julij baron Werneck, potrdil pa očeak Dionizij Delfin 30. aprilja 1704. O Kristijanovem času je štela župnija 3000 duš. Po njegovi smrti 1. aprilja 1710 je imenovala vdova Marija Renata plem. Barbo iz Novega Grada (Neuhaus) za tržiškega župnika Gašparja König, kateremu sta nasledovala Jurij Samnic (1746) in Matija Magušar (1754).

Od cesarja Josipa II. dobe do sedanjega časa so pastirovali župniki:

Bernard Lukančič 1783—1801.

Fran Jabornik 1801—1807.

Valentin Prešeren 1807—1819.

Tomo Jeseničar 1819—1828.

Ivan Zalokar 1828—1835.

Ivan Fink 1835—1851.

Alojzij Košir 1851—1868.

Rihard Frank 1868—1880.

Sedanji župnik Fran Špendal je prišel 25. novembra 1880 kot administrator v Tržič, bil 11. januarija 1891 po stolnem proštu dr. Leonardu Klofutar slovesno umeščen kot župnik ter

imenovan leta 1900. knez-škofijskim duhovnim svètnikom.

V začetku 14. veka je imel goriški grof Albreht v svoji lasti Tržič in vsled tega tudi cerkveni patronat, v 16. veku so imeli to pravico graščaki Paradajzarji, ki so posedovali tudi grad Altgutenberg zunaj Tržiča nad cerkvijo sv. Jurija. Konec 17. stoletja so izvrševali patronat gospodje de Werneck, v 18. stoletju pa grofje Barbo Waxenstein in Auersperg kot gospodarji graščine Neuhaus. Župnika Valentina Prešeren je predlagal slavni vojskovodja Josip Vencelj grof Radetzky kot lastnik tržiške graščine od 1807 do 1819 in še sedaj imajo prezentacijsko pravico vsakodobni gospodje omenjenega posestva.

Župnijske matice se začenjajo z letom 1635. Najstarejša je krstna knjiga, ki sega do 1635, poročna gre do 1693; najmlajša je mrliška z začetno letnico 1698. Župnik Ivan Zalkar (1828—1835) je spisal zaznamek vseh duš (status animarum) v metelčici.

Stara cerkev je bila zidana v gotskem slogu, kakor kažejo trojna visoka okna v škapulirski kapeli; tudi pri glavnih vratih in pri obeh vhodih pod stolp je ohranjen gotski slog. A vse je bilo v slabem stanu. Tako čitamo leta 1806: „In Betracht dessen, das der kleine, zur Seelenanzahl unverhältnissmässige Raum und der ganz auffällige, sogar gefahrvolle Zustand der Pfarrkirche bekannt ist, haben sich Mehrere angeboten, den Bau derselben zu unterstützen, was aber zur Stunde noch hinausgeschoben wird.“

Sedanjo cerkev, posvečeno **Marijinemu oznanjenju**, so začeli staviti leta 1808. ob času župnika Valentina Prešeren. Vravvalo se je tako, da so premožnejši tržani delalcem dajali hrano in vsako soboto zasluženno plačilo, krojači in črevljarji pa so v Preski napravljal pesek, katerega so rovtarji ob nedeljah popoldne vozili k cerkvi. Rovtarji so dovaževali tudi apno, kamen in opeko. Glavno svoto so dale seveda župnijska cerkev in njene podružnice, poleg tega se je našlo dosti blagih dobrotnikov, ki so prispevali z denarjem, med njimi tedanji posestnik tržiške graščine podmaršal grof Josip Vencelj Radetzky z darom 300 goldinarjev.*) Toda prišla je vojska in ž njo leta 1809. nastop francoske vlade, na vse to je vpepelil 30. marcija 1811 skoro ves Tržič grozovit požar, v katerem je zgorelo 75 ljudi.***) Zato so morali prenehati z zidanjem ter so še le 1815 pričeli zopet z delom. Pomniti je, da so tržani težko preredili in plačali toliko de-

*) Kranjci se sicer ne moremo ponašati, da bi prištevali Radecki-ja svojim rojakom, vendar pa si je izvolil slavljene mož za svojo soprogo Frančiško Strassoldo, grofico kranjske rodovine ter prav vsled te zveze posedoval tržiško graščino od 1807 do 1819. Mislil si je izbrati Tržič tudi za svoje stalno domovanje, toda vihar ni časi so ga klicali na bojno polje, kjer si je spletel venec neumrljivih odlikovanj. Skladatelj Ivan Pogačnik mu je posvetil slovesen »Te Deum laudamus«, ki se čuje menda še sedaj v tržiški cerkvi.

**) Ogenj se je začel ob eni zjutraj v hiši kovača Mateja Klander v zgornjem koncu trga ter vpepelil vsled močnega severnega vetra 151 hiš in nad 100 delalnic. Župnik Prešeren poroča škofijstvu: »Das Weinen, Wehklagen und das bis an die Verzweiflung gränzende Heulen des Volkes ist unbeschreiblich.« Torej: ne jokalo in upilo — ampak kar tulilo je ubogo ljudstvo.

lalcev, ker je bila prav to leto velika draginja, v sledečih dveh pa celo lakota. Akoravno se je torej tržiška cerkev gradila v zelo kritični dobi, dovršeno je bilo vendar glavno delo že do tretje nedelje meseca oktobra 1815. Ta dan jo je blagoslovil kranjski dekan Avguštín Sluga ter prvič opravljal v njej službo božjo. Slovesno posvečenje je izvršil 21 let pozneje knežskof Anton Alojzij Wolf 12. junija 1836.

Zidana v renesanškem slogu meri cerkev 32.75 *m* po daljavi in 10.90 *m* po širjavi. Te številke kažejo, da ima bolj ozko, podolgovato obliko. Na oboku svetišča vidimo zbrano izraelsko ljudstvo pod goro Sinaj, slika Leopold Layerjeva iz leta 1815. Pod obokom so štirje evangelisti s kronogramom **DOCTRINAM IESV CHRISTI SCRIPSERVNT**. (Pisali so nauk Jezusa Krista.) Besede kažejo letnico 1815, ko je bila dozidana cerkev. Krasna slika Marijinega oznanjenja v velikem oltarju kakor tudi vrhnja sv. Trojice je delo Leopold Layerjevo. Ob evangelijski strani svetišča se gre v škapulirsko kasele, katero so razširili leta 1856., ob listni strani je žagrad. Na stenah prezbiterija gledamo zgodbo o izgubljenem sinu in čudež obujenja Lazarjevega (slikal A. Bizijak (Wisiak). Ladijo kinčata oltarja sv. Jurija in sv. Florijana, obe sliki Langusovi. Pri prvem so ustanovili grofje Lamberg beneficij, katerega so uživali razni duhovniki, pri drugem je spominj pogorišča 30. marcija 1811. Omeniti moramo še starih orgelj, ki imajo 19 spremenov s prav dobro intonacijo in dva manuala.

Sedanji župnik, svètnik Fran Špendal, je temeljito popravil vso cerkev. Skrbeč najprej za stanovanje Gospodovo izroči leta 1882. delo novega tabernaklja in popravo velikega oltarja idrijskemu kiparju Juriju Tavčar, ki je prav dobro izvršil svojo nalogo. Potem položi kamenosek Čamernik v svetišču nov tlak s trojnim marmorjem, slikar Jurij Šubic pa mojstersko izdelal križev pot, katerega je plačala blaga gospa Marija Deklevova z lepo svoto 3400 gld. Ko je dobila hiša božja leta 1899. novo nadstrešje, bile so dovršene vse poprave, da se sedaj lahko prišteva najlepšim cerkvam v škofiji.

Stari tržiški „purgarji“ so imeli dobro, verno srce, o katerem so vedeli pripovedati njihovi dušni pastirji, ki bivajo večinoma že v večnosti. Svojim duhovnikom iz srca vdani so radi obiskovali službo božjo ter sploh kazali posebno čutilo do nabožnih slovesnosti. V sredi 18. stoletja se je vdomačil med njimi pasijonski izprevod, gotovo po vplivu oo. kapucinov v Kranju. Procesijo so obhajali vsak veliki petek tako, da so v besedi in dejanju dramatično kazali Gospodovo trpljenje. Pričela se je na zgornjem koncu trga s Kristovo molitvijo na oljski gori; sodba je bila na glavnem trgu, kjer je imelo več hiš spredaj pomôle, na katerih so sedeli sodniki, križanje pa se je vršilo ob drugem koncu trga na griču. V začetku so bile te igre gotovo spodbudne, toda pozneje se ni varovala dostojnost, ki je potrebna tako resnobnemu predmetu. Sodniki so bili smešno oblečeni, otrokom, katere so rabili pri predstavi, so dajali preveč jedi in pi-

jače, najbolj nerodno pa so se vedli hudobni duhovi, vganjajoči razne burke. Zato je ta skazovanja prepovedala svetna in cerkvena oblast.*). Tudi praznik Kristovega vnebohoda je bila običajna procesija, pri kateri se je nosila podoba vstalega Izveličarja okoli cerkve, postavila v cerkvi na okinčano mizo in se odtod vzdignila proti oboku, da je izginila skozi odprto lino. — Posebno slovesno se praznuje god sv. Florijana 4. majnika. Vsled silovitega vže poprej omenjenega požara l. 1811. so se tržani zaobljubili, da bodo obhajali v dan sv. Florijana procesijo, kar zvesto spolnujejo še dandanes.

Cerkev je obdana s prostornim pokopališčem, na katerem so lepi spomeniki in kapela sv. Križa (nekdaj sv. Mihaela).

Stolp je sezidan pred cerkvenim pročeljem na samostojni podlagi tako, da vodi pod njim dvoje hodov v cerkev. Povišali so ga l. 1839; sedanjo piramidalno, s ploščevino krito streho je dobil ob času župnika Riharda Frank 1878. V linah visijo štirje zvonovi s premerom 167 : 128 : 103 : 77 cm, vglášeni v mehkem kvart-sekst-akordu B—es—ges—b = 1, 4, 6, 8. Slično, toda za pol glasu višjo intonacijo imajo zvonovi na Bohinjski Bistrici.

Veliki zvon je gledé premera 167 cm poleg cerkljanskega največji v dekaniji. Vlit v Anton Sammassovi zvonarni s težo 44 stotov in 20 funtov je zapel prvič v praznik vseh svetnikov 1839. Mogočno doni na uho njegov glas kakor bi klical:

Mein Stimm thut brummen:
Sollst fleissig zu der Kirchen kummen.**)

*) Peter Hicinger v »Zgodnji Danici« 1859.

**) Napis na zvonu v Feldkirch (Vorarlberg) iz leta 1595., zvonar Jurij Hauser.

(V uhó moj glas ti to brenči,
Da v cerkev pridno hódi mi!).

Podobe: Križ, Marijino oznanjenje, sv. Trojica venča Marijo. Ob spodnjem robu čitamo: ZUR GRÖSSERN EHRE GOTTES UND DER HEIL. JUNGFRAU MARIA IST DIESE GLOCKE VON DER GEMEINDE UNTER DEM PFARRER H. JOH. FINK UND DER KIRCHEN-PRÖPSTE JOH. MALLI UND CASP. POLLAK VERGRÖSSERT WIEDER HERGESTELLT WORDEN. — (Ta povečanji zvon je v novič preskrbela srenja v obilejo čast božjo in sv. Device Marije, ko je župnikoval g. Ivan Fink in sta proštovala Ivan Mali ter Gašpar Poljak.)

Drugi tehta 21 stotov in 16 funtov. Križ, sv. Jurij, sv. Florijan. Iz zvonarne Anton Samassove l. 1863.

Tretji s težo 10 stotov in 96 funtov. Križ, sv. Trojica, Marijino oznanjenje. Zvonar Albert Samassa 1868.

Četrty zvon je iz l. 1729. Marijino oznanjenje, sv. Florijan z zastavo v roki, klečeč svetnik s palmovo vejo. Ob vratu: FUSA SUM ANNO 1729 ADJUVANTE D. MATHIA MALI, EXISTENTE D. MAGISTRO CASPARO KÖNIG, PAROCHO LOCI ET SINDICIS D. LAURENTIO DEV ET D. SIMONE GRAHOVER IN HONOREM S. TRINITATIS. (Vlit l. 1729 v čast sv. Trojici s podporo g. Matije Mali, ko je bil tú župnik g. magister Gašpar König, ključarja pa g. Lavrencij Dev in g. Simon Grahovar). Ob zgornjem robu: A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS. (Reši nas treska in hudega vremena). Pristavljene črke M. F. H. R. L. pomenjajo bržkone: Me Fudit Henricus Rausch Labaci. (Vlil me je Henrik Rausch v Ljubljani).

Podružnice.

1. Sv. Andrej v trgu.

Ob koncu glavnega trga, kjer peljejo stranske ulice k župni cerkvi, stoji podružnica sv. An-

dreja. (O svetniku glej Goriče). Kovači so častili v njej sv. Elogija in menda še dandanes niso pozabili nanj. Andrej Ahačič, bivši župnik v Podbrezjah (1674—1680), umrl v Tržiču 13. decembra 1689, je vstanovil pri sv. Andreju beneficij ter dal patronatno pravico baronom Werneck. Ker je cerkev prav v sredi Tržiča, obhajala se je v njej tudi ob nedeljah sv. maša, vsak petek v postu se je opravljal križev pot in veliki teden so napravili celo božji grob. Veliko soboto popoldne se je vršilo vstajenje najprej pri sv. Andreju in potem še-le pri župnijski cerkvi. Ker se je motila glavna služba božja, škofijstvo ni moglo trpeti več te razvade ter jo leta 1805 prepovedalo.

Cerkev je nova. Staro so podrli in na njenem mestu sezidali sedanjo l. 1865. Blagoslovil jo je kranjski dekan Ivan Reš 9. novembra 1865. Le zvonik, zaradi katerega so imeli Tržičani veliko sitnosti s cestno gosposko, je ostal poprejšnji. Hiša božja, zgrajena po načrtu in pod vodstvom stavbenika Molinaro, je sicer majhena, pa lična, skoro tako široka kakor dolga. Kinčajo jo trije kameniti oltarji iz sivega marmorja: v velikem sv. Andrej, v stranskih dveh Marija brez madeža spočeta in sv. Lavrencij.

Zvonovi pojejo v dur-trizvoku z glasovi g—h—ā = 1, 3, 5. Premer jim je 97 : 82 : 68 cm. Veliki in mali sta visela svoje dni bržkone v stolpu sv. Josipa nad trgom, kar sklepamo iz podobe omenjenega svetnika, ki se nahaja na obeh zvonovih. Ako bi bila namenjena za cerkev sv. Andreja, bila bi, če ne na obeh, vsaj na velikem zvonu podoba podružničnega zavetnika sv. Andreja.

Veliki iz livarne Vincencija Samassa l. 1813. Kinčajo ga reliefi: Križ, Marijino vnebovzetje, sv. Josip.

Srednji poje od l. 1859, vlit v Anton Samasovi zvonarni Križ, sv. Ana z Marijo, sv. Andrej.

Mali zvon je nastarejši. Dobili so ga ob času župnikovanja Jurija Samnic, ko se je pisalo 1749, zvonarjevega imena ni zabeleženega; tudi kraj, kjer je bil vlit, ni omenjen. Križ, Marijino oznanjenje, sv. Josip, sv. Jurij. Napis ob vratu: S. JOSEPH ORA PRO NOBIS. R. M. O. D. O. GEORGIUS SAMNITZ, PAROCHUS. (Sv. Josip prosi za nas. Jurij Samnic, župnik). Črke R. M. O. D. O. se morejo tolmačiti le z domišljijo. Mogoče, da zaznamujejo, ker stoje pred župnikovim imenom, njegov častni naslov, mogoče pomenjajo kaj drugega. Iz podobe Marijinega oznanjenja, ki je na zvonu, bi tudi lahko izvajali, da je bil zvon kedaj pri župnijski cerkvi.

Ob strani visi navček proseč z milim glasom molitve za dušo, ki se je ločila ravnokar s tega sveta. Premer 52 cm, glas $\bar{e}$. Križ, Marija brez madeža spočeta. Zvonar Vincencij Samassa ga je vlit ob onem času kakor velikega (l. 1813).

2. Sv. Josip nad trgom.

S strmega levega brega Bistrice zre na Tržič cerkev sv. Josipa, Kokovnici ob zapadni strani naslonjena. Odkar je pobožni cesar Leopold I. (1657—1705) sv. Josipu v varstvo izročil vse avstrijske pokrajine, širilo se je vedno bolj češčenje tega svetnika, posebno pa se je povzdignilo od 1870 dalje, ko ga je razglasil papež Pij IX. kot patrona vesoljni cerkvi. (Več o sv. Josipu glej Huje, župnija Kranj). V kranjskem dekanatu imamo samo dvojje svetišče, posvečenih sv. Josipu, namreč: podružnica žup-

nije Kranj na Hujah in podružnica tržiške župnije, o kateri sedaj govorimo.

Sezidali so jo ob času župnikovanja Antona Kristijan (Christian) in kapelana Mateja Zorman l. 1704 v podobi rotunde. Njeno okroglasto obliko so že večkrat ogledovali in tudi občudovali strokovnjaki. Posebno dobro izvršeni obok je navidezno masivna zgradba, v resnici pa je lesen ter les zakrit z ometom. V velikem kamenitem oltarju sv. Josip, ob stranski steni oltar angelja varuha, v kapelici evangeljske strani sv. Joahim s svojo hčerko Marijo v naročju, v kapelici listne strani sv. Rok. K temu svetniku, pomočniku zoper nalezljive bolezni, so se že mnogokrat zatekali Tržičanje, kajti v tako obljudenih krajih je nevarnost raztrošenja okuženega zraka mnogo večja kakor po deželi. Veliko je pomrlo ljudi, ko je tako hudo gospodarila l. 1836 in 1855 kolera po Kranjskem*).

*) Tudi l. 1831 je morilka trkala na vrata kranjske dežele. Vlada je storila vse mogoče, da se grozna bolezen ne razširi po deželi, zato so se v trgih in mestih sešle zdravstvene komisije. V Tržiču so bili voljeni v to komisijo: Okrajni adjunkt Ivan Pogачnik kot predsednik, odborniki pa: župnik Ivan Zalokar, zdravnik Ivan Einwalter in nadsodnik Josip Peharec. Da bi se ljudstvo pomirilo, izdana je bila pri Egerju v Ljubljani knjižica z naslovom »Kolera«, v kateri čitamo n. pr.: »Vse govori od kolere, gospod in kmet, višoki in niski, mladi in stari. Pa kdo bi tudi ne govoril, zhe slišhimo, de je she toliko tavshent ljudi umrlo od nje, in de bolesen zhe dalje blisheje perhaja. Kakor se je bila po Ogerfkim rasfhirila, so nasfh ljubi Zefar hitro sazhehi fkrbeti, tudi Krajnze in Korofhze te nefrezhe obvarovati; sato je na Hrovafhki granizi veliko foldatov, ki nobeniga zhloveka ne puště fkozi, kteri, kakor per kugi, ni dvajřet dni na

— Cerkev ima celo orglje, katere jej je daroval Peter Napret l. 1798. Delane so priprosto, a nas vendar zanimajo zaradi tega, ker se pri njih lahko študira mehanika 18. stoletja.

Ko je silni vihar dne 25. avgusta 1890 ob $\frac{1}{2}$ 7 zvečer vrgel streho raz zvonik, napravili so novo iz pocinkanega pleha za svoto 1200 gld. Trije zvonovi so vglášeni v dur-trizvoku $f-a-c = 1, 3, 5$. Premera imajo 112 : 93 : 77 cm.

Veliki zvon tehta 12 stotov in 35 funtov. Križ, sv. Trojica venča Marijo, sv. Josip. DURCH WOHLTHÄTER ZUR EHRE GOTTES UND DES HL. JOSEPH VERGRÖSSERT WIEDER HERGESTELLT WORDEN IM JAHRE 1841. Zvonar Anton Samassa.

Srednji s težo 8 stotov in 12 funtov. Križ, Marija s krono na glavi in z Jezusom v naročju. sv. Alojzij. Zvon so dobili iz Anton Samassove li-varne l. 1859.

Mali je istega zvonarja in istega leta (1859) kakor srednji. Križ, sv. Josip, sv. Barbara. Teža 4 stote in 52 funtov.

3. Sv. Ana pod Ljubeljcem.

Višje in višje vodi državna cesta od Tržiča proti severu. Visoko gorovje oklepa ozko dolino, skozi katero se vije potok Mošenik. Ko dospeš v podnožje ljubeljskega prehoda, moraš kora-

kontumazii perdershan, sato de se sa gotovo vé, da ne bo v nafho deshelo bolesni sanefil. Tode, ljubi moji, to vřak kriftjan ve, de je savoljo tega vender le vse per Bogu, per njegovi sveti volji in per njegovi neisrezheni milosti, de smo nefrezhe obvarovani. Le v' Boga saupajte! Kolikor blisheji je nadloga, toliko bolj saupajte v' Boga! Vře kar se sgodi, je njegova volja, in zhloveku v frezho. Saupanje v' tvojiga Boga, ti bo ferzhnost dajalo, ljubi moj perjatel, kadar nadloga zhes te pride, in te bo refhilo

kati po hudi strmini, da dosežeš največjo visočino vrh Ljubelja na kranjsko-koroški meji (1370 *m*). To cesto je dal narediti nadvojvoda Karol z lastnimi stroški leta 1560, cesar Karol VI., oče Marije Terezije, jo je ukazal l. 1728 razširiti, podreti na vrhu predor, napraviti zarezo med skalnatimi stenami ter klanec znižati. V spominj tej popravi in v spominj, da se je Karol VI. na potu iz Celovca v Ljubljano dne 25. avgusta 1728 peljal skozi ta prehod, so postavili na vrhu dve piramidi.

Ker ni bilo pred letom 1560 nobene prave poti čez to višino, hodili so čez prelaz le s tovari. Da bi pa imeli tovorniki v tej samoti kako sveto znamenje, postavili so pod Ljubeljem kapelo v čast **sv. Ani**, kateri so se priporočevali za srečno potovanje. Iz kapele je nastala sedanja cerkvice, ki je oddaljena dve uri pešhoje od Tržiča in 1030 *m* nad morjem. Prvotna kapela je bila brez zvonika ter zgrajena v gotškem slogu, kakoršen se vidi še dandanes. Pozneje prizidano ladijo so zvezali s svetiščem po precej velikem oboku, na katerem je naslikan Krist na križu z Marijo in sv. Janezem. V velikem oltarju sv. Ana, podučujoča Marijo, v stranskih dveh oltarjih sv. Družina in sv. Egidij, ki je v veliki časti pri ondotnih prebivalcih. Na stropu ladije vidimo naslikano vnebovzetje preblazene Device.

Odkar je pridobil nemški baron Born, nékatolik po veri, mnogo planinskega sveta od domačinov, ki se sedaj gotovo kesajo, da je prišlo to slovensko ozemlje ptujcu v roke, ter je kupil

tudi Šentanjekovo posestvo, postal je imenovani bogataš cerkvenec pri sv. Ani. Z nakupom Šentanjekovega zemljišča je moral namreč sprejeti vknjiženo dolžnost, da daje dvakrat na leto kosilo duhovniku, ki pride k sv. Ani opravljat službo božjo. Poleg tega mora oskrbovati cerkvensko službo in dati lesa, kolikor bi ga cerkev potrebovala.

Poleg velikega oltarja je stolp, v čegar spodnjem delu se nahaja zakristija. Ako hočeš priti do zvonov, moraš iti na kor, od tu skozi obok in potem po vsem podstrešju do zvonika. Zvonova sta dva ter merita skozi spodnje krilo 85 : 70 cm, pevajoča v veliki terci $as - \bar{c} = 1, 3$.

Veliki iz Ivan Jakob Samassove livarne l. 1772. Križ, sv. Družina, sv. Ana, sv. Egidij. Ob klobuku se čita: A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMINE. (Treska in hudega vremena reši nas Gospod).

Opazka. Lahko si mislimo, da je bilo naše ljudstvo zelo razburjeno, ko se je izdal 11. septembra 1788 vladni odlok, da se ne sme zvoniti ob hudi uri. V veliki zadregi so bili cerkvinci, stoječi sedaj kakor med dvojnim ognjem. Po eni strani v strahu pred župljani, ki so jim grozili, da izgube službo, ako ne bodo zvonili, po drugi strani pa v strahu pred gosposko, ki jim je zabičala kazen, ako ne bodo spolnovali dotične prepovedi. Vzrok, vsled katerega se je to prepovedalo, je bil dvojin. Prvič zato, ker je tu ali tam strela ubila kakega cerkvenca v stolpu; potem zato, ker se je smatralo zvonjenje ob tej priliki za neko vražo. Ljudje so si pomagali, kakor so vedeli in znali. Tako je n. pr. v Rátečah na Gorenskem cerkvenec ob času nevihte šel skozi vas, vabeč z malim zvoncec k molitvi. Tudi po noči je vstal ter zvoneč klical mimo hiš: „Huda ura je, vstanite in molite! Pozneje se je ta vladni ukaz razlagal vedno mileje ter slednjič popolno izginil. „Svaka sila do vremena!“

Mali zvon s podobami: Križ, sv. Ana z Marijo, sv. Josip z Jezusom in lilijo v rokah. Zvonar Anton Samassa l. 1838.

4. Sv. Katarina v Lomu.

Od tržiške župnijske cerkve prideš v tako zvano „spodnjo dolino“, kjer se kmalu odcepi pot na desno stran po strmem klancu navzgor. Ko si na vrhu, pokaže se prijetno gorsko zatišje s cerkvijo **sv. Katarine** v Lomu. Tu je raztresenih več koč in kmečkih domov. Za časa cesarja Josipa II. je bila ustanovljena z dvornim odlokom iz dne 2. decembra 1785 samostojna duhovnija, ki pa ni imela sreče, ker se je odpravila vsled vladne naredbe 9. marcija 1809. Prvi in zadnji lokalni kapelan Tomo Golob je umrl tukaj 8. oktobra 1811 in cerkev sv. Katarine je postala zopet tržiška podružnica. Župnijske matice segajo od 1788 do 1812. Lomljani so že večkrat prosili za obnovitev župnije, toda brez uspeha. Dosegli so vendar toliko, da imajo od l. 1833 redne ekspozite, ki so sledili po naslednji vrsti: Andrej Skopec (pozneje misijonar v Ameriki), Andrej Pavlin, Josip Jerman, Ignacij Rebol in Josip Pekovec.

Stebri ob zidu kažejo, da je bilo staro svetišče gotško. Veliki oltar sv. Katarine (o svetnici glej „Srednja Vas“ šentjurske župnije) je delan v barok-slogu z letnico 1726. Lepa navada, da prinesejo fantje iz spodnje doline vsako tretje leto dne 25. novembra s pisanimi trakovi povezane sveče v dar, se je ohranila do današnjega dne. (Vpeljevanje sveče). V oknu svetišča

se vidi na steklu slikana sv. Katarina z mečem in kolesom. Podoba je precej stara in vredna, da opozorimo na-njo. Stranska dva oltarja sv. Toma in sv. Martina sta naslonjena pri steni; druga dva — Marijino obiskanje in štirinajst pomočnikov — stojita v kapelah na evangeljski in listni strani. Zanimiv je zlasti poslednji, kjer časte štirinajstere pomočnike v sili. Izrezljan je v znanem barok-slogu, bogato okrašen, pozlačen in lično prenovljen. Poleg oltarja vzdana plošča nam poroča, da ga je posvetil škof Žiga grof Schrottenbach 5. junija 1730, med ljudstvom pa se hrani sledeča tradicija. Prebivalci tega kraja so bili silno preobloženi z davkom in s tlako; tržiška gosposka jih je tirjala na vse strani, da si niso mogli na noben način več pomagati. V tej stiski začnejo zidati kapelo v čast štirinajsterim pomočnikom in še predno je dodelana, odvzetega jim je bilo več kot polovica tega težkega jarma. — V žagradu je v kameniti plošči vdolben opominj iz l. 1740, naj moli duhovnik po vsaki slovesni maši Oče naš in Česno Marijo za vstanovnika Ivana Gašparja Schreier in njegovo soprogo Magdaleno. — Originalna leca se lahko iztegne, kadar treba in zopet skupaj dene, da je v cerkvi več prostora. — Okoli cerkve je pokopališče.

Štirji zvonovi merijo skozi spodnje krilo 113 : 95 : 66 : 51 cm. Glasovi so jim fis—ais—dis—gis (prima, velika terca, velika seksta in nona = 1, 3, 6, 9.)

Veliki iz livarne Antona Samassa leta 1836, teža 12 stotov in 20 funtov. Ob klobuku se čita: SOSESKA ME DARVALA JE, PRJATLI JO PODPERAL SO. Okoli Krista na križu: HVALEN BODI. Okoli

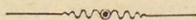
Marije v nebesa vzete: ZHESHENA SI. Okrog sv. Katarine: LOMSKA PATRONA PROSI SA NAS. Ob spodnjem robu: BOGA ZHESTIM, SHIVE KLIZHEM, SA MERTVE MOLIM, NESREZHE ODVRAZHUJEM.

Drugi tehta 7 stotov in 25 funtov, vlit v zvonarni Anton Samassovi leta 1838 s podobami: Križ, sv. Andrej na postranskem križu, sv. Martin na konju, poleg njega siromak. Ob zgornjem robu napis: GOSPOD POVRAZHUJ DARI DORROTNIKAM LOMSKE ZERKVE. Ob spodnjem robu: ALELUJA! HVALITE GOSPODA VSI NAVERNIKI, HVALITE GA VSE LJUDSTVA!

Tretji iz l. 1709 celovškega zvonarja Antona Kosmačin. V kranjski in radoliški dekaniji je to edin zvon imenovanega mojstra, Slovenca po imenu. Napis ob krilu: ✚ ECCE CRUCEM DOMINI, FUGITE PARTES ADVERSAE, VICIT LEO DE TRIBU JUDA, RADIX DAVID, ALELUJA. ANNO DOMINI 1709. (Glej križ Gospodov, bežite sovražne moči, zmagal je lev iz Judovega rodu, korenina Davidova, aleluja. V letu Gospodovem 1709). Ob klobuku: ✚ ANTONIUS COSMATSCHIN HAT MICH GEGOSSEN IN CLAGENFURTH. (Anton Kosmačin me je v Celovcu vlil.) Podobe, s katerimi je zvon okinčan, imajo majheno obliko ter so naslednje: Križ, Marija z Jezusom v naročju in z žezlom v roki, sv. Katarina s kolesom in mečem, sv. Barbara s kelihom.

Četrty je po zunanjem kakor nov, bron se kar sveti na njem, in vendar je precej star zvon, vlit l. 1660. Križ, sv. Katarina s krono na glavi, s kolesom in mečem, dva angelja okrašena z drevesnimi listi. Ob zgornjem robu: ✚ LORENZ PEZ GOSS MICH IN CLAGENFURTH ANNO 1660. KASPAR ROSNIG, KIRCHENPROPST. (Lovro Pec me je vlil v Celovcu l. 1660 — Gašpar Rožnik, ključar.) V Gozdu (župnija Križe) je mali zvon iz l. 1669 prav tega celovškega zvonarja Lovra Pec.

V vsej župniji je 5 cerkvâ, 1 kapela in 17 zvonov.

XIX.

Velésalo.

egenda pripoveduje, da je rastlo na onem kraju, kjer stoji sedaj velesalska cerkev, hrastovo deblo, na katerem so našli krog l. 1220 kip Matere božje z Jezusom v naročju. Vzeli so ga s hrasta ter postavili v kapelico, kamor je začelo zahajati ljudstvo, da je dobila okolica ime vallis s. Mariae (Marijina dolina). Kmalu po smrti sv. Dominika († 1221) vstanové gospodarji bližnjega gradu Kamen — Stein ali Frauenstein — samostan za dominikanke. Vstanovniki se imenujejo: Mengeški župnik Veriand, njegova brata Valter in Gerloh, vdova Rihca s sinom in gornjegrajski opat Albert. Oglejski očak Bertold, vladajoči patrijarhat od 1218 do 1251, potrdi vstanovo in slovesni dan vtemeljenja se vrši dne 11. decembra 1238 v bližnji cerkvi sv. Margarete na Trati, ki je bila takrat in še veliko let pozneje župnijska cerkev. Dotično Bertoldovo pismo, hranjeno v c. kr. državnem arhivu na Dunaju, se začenja z besedami:

„In nomine sanctae et individuae Trinitatis Statuentes communicato consilio totius capituli Aquilejensis, quatenus sorores in valle s. Mariae famulantes, magistram, quae officio prioratus fungatur, super se habeant et s. Augustini regulam teneant juxta regulam beati Benedicti, per observantiam jejuniorum vitam suam praesentem pro amore Domini castigantes“. (V imenu svete in osebne Trojice Ko je naznanil ves oglejski kapitul svoje menenje, določamo, da naj imajo Bogu služeče sestre v Marijini dolini učenico nad seboj kot svojo prednico, t. j. priórinjo. Vedejo naj se po pravilih sv. Avguština in sv. Benedikta, držé poste ter krotijo svoje življenje iz ljubezni do Boga).

Prve „bele“ nune so prišle iz Ziegelhofen-a pri Dunaju. Prednico so si same volile in oček jo je po preteku osmih dni potrdil, ako se v tem času nihče ni pritožil pri gorenskem naddijakonu. Samostan je postal zelo slaven ne samo v deželi ampak tudi daleč čez meje Kranjskega. Odlične plemenitaške družine so pošiljale vanj svoje hčere, da živijo po redovnih pravilih v tej mirni dolinici, popolno ločene od posvetnega vriša. Kraj je na treh straneh obdan od zaraščenih hribov, ima le proti jugu odprt pogled ter je kakor vstvarjen za samotno bogoljubno življenje*). Lepo se čita začetek národne pesmi:

Stojí stojí tam pod goró
En klošterček Velesovó

*) Ako vprašaš okoličana, kam gre, odgovoril ti bo: »Pred klošter«; prav tako dobiš na vprašanje: kje si bil? odgovor

Izmed bolj važnih zgodeb iz samostana naj so omenjene sledeče:

1. Očak Bertold je takoj po vstanovitvi samostana l. 1238 sporočil vsem duhovnikom po Kranjskem, naj verniki po svoji moči kaj darujejo za samostan, nasprotnike naj pa po trikratnem opominjevanju zadene cerkvena kazen.

2. Papež Aleksander IV. je potrdil v Neapolu 10. majnika 1255 samostanske pravice s pismom, ki ima naslov: „Alexander, episcopus, servus servorum Dei, dilectis in Christo filiabus, priorissae et conventui monasterii de valle s. Mariae in Michelstetin, ordinis s. Augustini, Aquilejensis dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem“. (Aleksander, škof, služabnik božjih služabnikov, v Kristu ljubljenim hčeram, prednici-priorki in vsemu samostanu v Marijini dolini Michelstetin, reda sv. Avguščina, oglejske škofije, pozdrav in apostolski blagoslov). Izvirnik se hrani v c. kr. državnem arhivu na Dunaju.

3. Samostan je osebno pregledaval učenec sv. Dominika, Poljak sv. Hijacint († 1257), ko se je kot vizitator vračal iz Rima v Krakov.

4. Oglejski očak Nikolaj Česki vtelesi samostanu l. 1353 cerkljansko župnijo z vsemi njenimi pravicami in dohodki, da mu nekoliko

»Pred kloštrom«. Vas okoli samostana imenujejo Adergas. Hišni priimki so večinoma od krstnih imen n. pr. Adam, Boštijan, Jernač, Krištof, Štefanec, Tomažek, Urbanček i. dr. Ker je bilo v samostanu veliko hlapcev in dekel, dale so nune temu ali onemu toliko zemljišča, da si je postavil hišo, in hiši je ostalo krstno ime dotičnega posla.

pomore v potrebi. Nune rabijo vsled tega patronat nad cerkljansko župnijo, toda izvoljenega župnika mora potrditi patrijarh. Nikolaj naloži samostanu dolžnost, da naj se opravi v velesalski cerkvi vsak dan ena sv. maša v prosepah oglejske vladikovine in njenih očakov, kakor tudi, da naj pošiljajo redovnice vsako leto iz dohodkov cerkljanske župnije šest liber sveč za kapelo sv. Hilarija v oglejski stolnici*).

5. Leto 1471 je bilo za samostan zelo nesrečno, ker so ga porušili Turki. Lahko si mislimo, koliko so morale takrat prestati uboge redovnice s svojo prednico Ano plem. Galenberg. Vže poprej so se kristijani zavarovali kolikor jim je bilo moč pred ljutim sovražnikom, a od tega leta so naši predniki delali še bolj varne labore ter cerkve obdajali z močnim zidovjem.

6. Iz luteranske dobe navajamo poročilo poslanca Francesco Barbaro, ki je postal pozneje oglejski oča. On je vsled papeževega povelja obiskoval l. 1593 župnije in samostane po naših krajih, da vidi posledice reformacije. O Velesalem piše: „Samostan ima dobre dohodke, katere so izročili v oskrbovanje nekemu baronu Dinzo, ker je trdil, da je katoličan. Toda Dinzo si je hotel polagoma prilastiti samostansko premoženje, poleg tega so tudi njegovi sinovi hodili preveč prosto po samostanskih prostorih, kar se ni vjemalo z redovnimi pravili. Posrečilo se mi je vendar z mnogim trudom, da

*) Papirnata kopija izvirnika se nahaja v arhivu cerkljanske župnije.

sem mu vzel oskrbníštvo ter na njegovo mesto postavil katoličana lepega vedenja in primerne starosti*). Od 1576 do 1590 beremo prednico z imenom Margareta Mallapraw (Maloprav?)

7. Klavzura ni bila posebno stroga. Vizitator Francesco Barbaro omeji sicer l. 1593 prostost, vendar dovoli redovnicam, da smejo iti iz samostana na izprehod. V dotični določbi se čita: „Ker je samostan, cerkev in vse okrog vlažno ter okolica močvirna, se je bati, da redovnice ne izumrjo, in potem se lahko krivo-verci polaste posestva. Dovoli se torej, da sme prednica, a vselej v spremstvu z drugimi redovnicami, na spomlad in v poletju za nekatere ure iti iz samostana, ali na „Pristavo“, ki je le nekaj laških milj oddaljena, ali pa v bližnji grad, v katerem so shranjene in zavarovane pred Turki samostanske vrednosti. Po noči pa ne smejo nikdar ostati zunaj“.**) Ko je papež Benedikt XIV. l. 1742 izdal bulo, v kateri zapoveduje strogo klavzuro vsem redovom, ta nova določba velesalskim redovnicam ni bila posebno všeč. Zato prosijo v Rimu polajšave, toda šele po dolgem pisarenju dobijo obvestilo, da njihovega samostana ne zadeva omenjeni ukaz.

8. Novemu, še sedaj ohranjenemu samostanu je blagoslovil temelj gorenski naddijakon Ivan Andrej plem. Flachenfeld l. 1732. Takratna prednica je bila Marija Antonija Schernburg.

*) August Dimitz: Geschichte Krains III. 328.

**) Fr. Pokoren: Donesek k zgodovini dominikanskega samostana v Velesalem. Izvestja III. 177.

9. Po dolgem, 544letnem obstanku bije samostanu zadnja ura. Odlok, s katerim je bil odpravljen, ima datum 3. julija 1782. Dominikanke so ostale v samostanu, novinek pa niso mogle več sprejemati, in tako je bila častita družba Bogu posvečenih devic obsojena k počasni smrti. Zadnja prednica Marija Agneza Plauz (Plavec) je umrla l. 1797, zadnja izmed vseh dominikanek Avgušтина plem. Bartoloti pa je dozorela za večnost dne 21. februarja 1834.

Cerkev prištevamo po pravici najlepšim v škofiji. Kronogram nad glavnimi vratmi nam navaja letnico, kedaj je bila zgrajena veličastna hiša božja, posvečena **Marijinemu oznanjenju**. Čita se: QVINIS DETRITA SAECVLIS DE NOVO DEIPARAE OBLATA. (V petih stoletjih zastarela je bila na novo izročena Bogorodnici.) Iz črk beremo leto 1720. Takrat je načelovala samostanu prednica Ana Katarina Petenegg (Petének). Oglejmo si lepo zidavo.

Po kamenitih stopnicah se prihaja do njenega pročelja, nad katerim se vzdiguje zvonik. Iz visokega predcerkvišča vodi trojen vhod v hišo božjo, ki je znotraj 35·70 m dolga in 11·85 m široka. V mogočnem velikem oltarju je hranjena nad tabernakljem Marijina milostna podoba, o kateri govori ustno izročilo, da so jo našli na hrastovem deblu. Nad podobo vidimo sliko Marijinega oznanjenja (slikal J. M. Schmidt iz Krems-a l. 1771). Oltarno mizo obdaja čvetero umetno izrezljanih pozlačenih reliefov, ki predstavljajo Marijino rojstvo, obiskovanje, vne-

bovzetje in slavo v nebesih. V ladiji, ki ima nekako podobo z ljubljansko uršulinsko cerkvijo, je šestero oltarjev in sicer: Na listni strani oltar sv. Josipa, sv. Vincencija Fererija in sv. Štefana; na evangeljski strani oltar sv. Ivana Krstnika, sv. Dominika in sv. Katarine. Vse slike so umotvori Schmidt-ovega čopiča. — To jo tista velečastna šola, kamor se je hodil poučevati sebosno slikar, Kranjčan Layer.

Pri vhodu v cerkev vodijo ob evangeljski strani stopnice v prostorene podzemeljske rakve, kjer počiva več duhovnikov in redovnic.

Izmed župnijskih matic je najstarejša krstna knjiga, ki se začinja l. 1603, mrliška sega do 1649, poročna do 1650. Ob času francoske okupacije (1809—1813) se je izgubilo veliko listin. Pravijo, da so ž njimi konjem stlali v hlevu.

Dobra misel se je sprožila l. 1858. Samostan naj bi postal dom onim duhovnikom, ki ne morejo več delovati v dušnem pastirstvu. Škof Anton Alojzij Wolf je že dobil privoljenje od ministerstva, da naj izroči verski zaklad v tem smislu oskrbovanje samostana velskemu župniku.

L. 1860 je ogledal cerkev in samostan škof Jernej Widmer; začeli so se nabirati doneski, da se ta koristna stvar vrvna. A manjkalo je — žal — resne volje in vsa zadeva je zaspala. Zaspala tako, kot je zaspala na Kranjskem že marsikatera druga dobra stvar, a vskalila pa že marsikaka strupena želja.

V stolpu visijo trije zvonovi s premerom 143 : 106 : 89 cm. Glasovi so jim c—f—g to je: prima, kvarta in kvinta = 1, 4, 5.

Veliki iz zvonarne Anton Samassove s težo 26 stotov in 10 funtov. Križ, Marijino oznanjenje, sv. Josip, sv. Ivan krščuje Jezusa, angelj varuh, sv. Katarina s kolesom in palmovo vejo. Ob krilu čitamo kronogram z letnico 1856, zložil ga je takratni župnik Jakob Stanonik. SANCTA MARIA GRATIA PLENA DEIPARA NOSTRIS PIA PECCATIS. (Sv. Marija, milosti polna, bogorodica, milostljiva našim grehom).

Srednji s podobami: Križ. Marija z Jezusom v naročju (oblečen v povojih), sv. Peter s ključi, sv. Florijan. Zvonar Ivan Steinmetz v Celju l. 1799.

Mali je istega zvonarja Ivana Steinmetz in istega leta 1799 kakor srednji. Zvon kinčajo reliefi: Križ, Marija brez madeža spočeta, sv. Nikolaj, sv. Ivan Nepomuk.

Podružnica.

Sv. Margareta na Trati.

Kakih deset minut pred velesalsko župnijsko cerkvijo stoji ob koncu doline na vzvišenem kraju podružnica **sv. Margarete**. Proti severu imaš lep pogled na Karavanke, ob jugu pa se širi velika planjava z rodovitnim poljem.

Sv. Mihaela, sv. Jurija in sv. Margareto poznamo kot boritelje z zmajem ter jih častimo kot zmagovalce pravice nad hudobijo. In uprav v tej okolici so jim postavili — a menda le slučajno — svetišča blizu eno poleg drugega: sv. Mihaelu v Viševku, sv. Juriju v Šentjuriju in sv. Margareti na Trati. Cerkveno-zgodovinski pisatelji trdijo, da so tej sv. triadi posvečene cerkve zelo stare.

Sv. Margareta je živela v jutrovi deželi ob času, ko je vladal obširno rimsko državo cesar Dijokle-

cijan (284—305). Njen oče jo je hotel odvrniti od krščanske vere ter jo, ker vse grožnje niso nič pomagale, sam zatožil deželnemu sodniku Olibriju, da je kristijana. Mnogo mora vsled tega pretrpeti nedolžna devica, a nobena muka je ne more prisiliti, da bi se odpovedala pravemu Bogu. V ječi jo je menda izkušala celó hudoba, prikazavši se jej v podobi zmaja, toda zbežala je pred znamenjem sv. križa. Sveti mučenki je slednjič rabelj odsekal glavo. Slikajo jo takó, da drži v eni roki križ, v drugi pa zmaja na verigi.

Cerkev, takrat še kapela, je pripadala do leta 1163 cerkljanski plebaniji. Oglejski očak Udalrik II. (1161—1182) e comitibus de Treven t. j. iz rodovine trebanjskih koroških grofov, jej podeli tega leta krstne in pogrebne pravice s samostalnim duhovnikom. Častitljiva je torej v dvojnem oziru: prvič zaradi starosti, in drugič zaradi tega, ker je bila več sto let župnijska cerkev. Še sedaj ima župnija Velésalo tukaj svoje pokopališče.

Novo prezidano hišo božjo je posvetil z dovoljenjem patrijarha — kardinala Dominika Grimani lavantinski škof Leonard I. Peverl dne 24. oktobra 1511. Sedanji veliki oltar je iz l. 1679, kakor se čita pod kipom sv. Margarete: *Hoc altare erectum est ad honorem s. Margarithae sub R. D. Mathia Widmar, pro tunc parochio loci, anno 1679.* (Ta oltar je bil postavljen v čast sv. Margareti, ko je župnikoval č. g. Matija Vidmar l. 1679). V stranskih dveh oltarjih sta sv. Ana in sv. Anton Padovan. Delo kaže, da ste obe sliki Layer-jevi.

Čveterobesedni kronogram nad stranskimi vnanjimi vrati poroča, da je pogorelo domovanje sv. Margareti l. 1756 ter dobilo vsled tega to-

liko lepšo sedanjo podobo. Glasi se: **POST IGNEM DECORA ELUCEO.** (Po ognju se bliščim v lepoti). — Staro leseno župnišče je kupil nekdo z bližnje Police ter iz njega naredil hišo, kjer se pravi pri „Duhovniku“.

Trije zvonovi imajo v premeru 104 : 80 : 78 *cm.* Glasovi so čudna zmes z veliko in malo terco g-h hes. Mali zvon je pol tona nižji kakor srednji. Takega zvonjenja pač ne moremo imenovati dobrega, vendar se pa tudi slabo zvonjenje vblaži, ako so zvonovi tako obešeni, da se ž njimi lahko zvoni v taktu t. j. v enakomerni zaporedni vrsti.

Veliki s podobami: Križ, Marija s sklenjenima rokama in s sijajem okoli glave, sv. Margareta, sv. Jurij z zmajem. Teža približno 13 stotov, zvonar Benedikt Huetterer v Ljubljani l. 1743. Napis: **HAEC CAMPANA FUSA EST PRO MAIORI DEI GLORIA ET IN HONOREM S. MARGARITHAE.** (Ta zvon je bil vlit v večjo slavo božjo in v čast sv. Margareti).

Srednji je iz 17. stoletja, težak 7 stotov. Križ, sv. Mihael s tehtnico in z mečem, sv. Jurij z zmajem. **IM NAMEN GOTTES BIN ICH GEFLOSEN, DAVID POLSTER HAT MICH ZU LAIBACH ANNO 1668 GEGOSSEN. S. MICHAEL, S. JOHANES, S. MARGARITHA PITE VIR UNS.** (V imenu božjem raztopljen sem bil, v Ljubljani David Polster me je vlit l. 1668. Sv. Mihael, sv. Ivan, sv. Margareta prosi za nas).

Mali iz Ivan Kristijan Riser-jeve zvonarne v Kranju leta 1758. Sv. Mihael, sv. Ivan Krstnik, sv. Margareta, klečeč svetnik gleda neko prikazen, sv. Florijan.

V vsej župniji: 2 cerkvi in 6 zvonov.

Zapóge.

v. Nikolaj, župnijski zavetnik v Zapógah, je vladal v 4. stoletju škofijo Mira v Aziji. Obče se hvali njegova apostolska vnema in dobrotno srce. Neverniki so ga imeli dolgo zaprtega v ječi, iz katere je bil rešen še le ob času cesarja Konstantina Velikega, ko so nastopili za cerkev boljši časi. Med onimi 318 škofi, ki so se zbrali k prvemu občnemu cerkvenemu zboru v Niceji l. 325, da obsodijo Arijevo krivoverstvo, je bil navzoč tudi sv. Nikolaj. Dve leti pozneje je umrl (327). Truplo je počivalo do 1087 v škofijski cerkvi Mira, takrat so je prepeljali italijanski trgovci v mesto Bari na Neapolitanskem. Veliko cerkvâ časti sv. Nikolaja kot svojega patrona, med njimi tudi škofijska cerkev v Ljubljani.

Ime „Zapóge“ se razlaga iz besede „zapogniti“, ker je svet pod vasjo nekoliko vzvišen (zapognen). To se najbolj pozna ob daljšem deževnem vremenu. Voda, ki priteče od Šentjurja, se ustavi pod Zapogami ter stopi čez travnike, ker ne dobi odtoka.

Cerkev je bila nekdanj podružnica župnije sv. Petra v Komendi. Ko pa je volil zapoški rojak, dvorni in vojskini upravnik (Hof- und

Kriegsagent) Herman potrebno glavnico za duhovnika, potrdil je nadškofijski ordinarijat v Gorici 6. avgusta 1774 ustanovo z imenom „beneficium curatum“. Beneficij, nekaj časa podložen komendski župniji, postane l. 1789 samostojna duhovska služba. Vendar se je začelo spisovanje matrik takoj z ustanovitvijo beneficija. Krstna knjiga datira iz dne 8. julija 1774, mrliška iz dne 10. julija 1774, poročna iz dne 8. februarja 1790. Župljanov se šteje sedaj okoli 300; namesto da bi njihovo število rastlo, se le zmanjšuje, kajti l. 1810 jih je bilo več kakor jih je dandanes. Umestna se nam zdi opomnja, da je iz te male župnije v 19. veku izšlo devet duhovnikov. Njihova imena so: Mihael Avguštin, beneficijat v Komendi; Andrej Bohinjec, župnik v Cerkljah; Josip Brgant, župnik v Košani; o. Žiga Jeraj, šolski vodja v Novem Mestu; Jakob Bohinjec, kanonik v Mariboru; Ivan Budnar, župnik na Vačah; Matija Lavrič, župnik na Studencu; Matija Bilban, župnik v Virginiji v Ameriki in Josip Jerman, umrl kot vpokojeni kapelan v spodnjem Tuhinju.

V Zapogah so delovali sledeči dušni pastirji:

1. Anton Zagoričnik 1769—1778. Poprej župnik v Komendi, sprejme zaradi bolehnosti ložjo župnijo v Zapogah. Tu je sezidal sedanjo duhovsko hišo ter plačal delalce iz svojega premoženja.

2. Martin Mali 1780—1804. Da-si duhovnija še ni bila popolno samostojna, bil je

Mali (stričnik prejšnjega) vendar z dekretom 13. novembra 1780 nastavljen kot samostojen „beneficiatus curatus cum emissa fidei professione“. Umrli je v Zapogah 5. junija 1804.

3. Sebastijan Seljak 1804—1815.

4. Anton Ostenik 1815—1821. Prišel je iz Kokre, kjer je pastiroval veliko let ter sezidal l. 1797 ondoto cerkev. (Glej Kokra).

5. Ivan Breceljnik 1823—1838. Stari ljudje, ki ga še pomnijo, ga hvalijo kot blagega, pobožnega in natančnega moža. Vsem, posebno otrokom, je bil izvrsten učenik ter vnet za cerkveno lepoto.

6. Ignacij Remic 1839—1842.

7. Fran Breceljnik 1843—1848, ne samo po imenu, temveč tudi po duhu in delovanju podoben prej omenjenemu Ivanu Breceljniku. Žal, da ga je mnogokrat nadlegoval protin. Fran stopi slednjič v kapucinski samostan, v katerem je bival kot izgleden redovnik in dokončal tek življenja v slovesu popolnosti.

8. Jakob Burja 1848—1862, spreten pevec in igralec na glasovir. Napravil je nove orgle ter izučil mladeniča Ivana Hočevar, da je na-nje igral pri službi božji.

9. Sedanji župnik Martin Narobe je župljanom skrbni duhovni oče od l. 1862. Dobremu gospodu je dal včakati Bog leta 1896 zlato mašo.

Sedanjo cerkev so sezidali l. 1737, kar čitamo iz kronograma: OMNIPOTENTI DEO SANTOQVE*) HIC EXSTANTI CHARITAS VNITA POSVIT.

*) Kronogramova črka Q šteje za 5.

(Vsemogočnemu Bogu in tukajšnjemu svetniku postavila združena ljubezen).

O njenem posvečenju poroča listnina iz dne 3. avgusta 1761: *Anno 1761, die 3. mensis Augusti consecravimus ecclesiam in Seepoch et omnia tria altaria, et quidem: Altare majus in honorem s. Nicolai Episcopi, alterum in honorem B. M. V., et tertium in honorem s. Viti Mart. In iis reliquias ss. Martyrum Laeti et Sereni inclusimus, et singulis Christi fidelibus hodie unum annum, in die autem anniversarii consecrationis, quam dominica post festum s. Jacobi Apostoli constituimus, ecclesiam visitantibus, quadraginta dies de vera indulgentia concessimus. In quorum fidem dabamus in Commenda s. Petri sub actuali visitatione die et anno ut supra. Carolus Michael, Archiepiscopus. Antonius de Schiwizhoffen, canonicus Rudolfswerthensis.* (L. 1761, dne 3. avgusta smo posvetili cerkev v Zapogah z vsemi tremi oltarji, in sicer: Veliki oltar v čast sv. Nikolaju škofu, drugi oltar v čast Materi božji, in tretji v čast sv. Vidu mučencu. Va-nje smo shranili ostanke sv. mučencev Leta in Serena in podeljujemo vsem vernikom, ki danes cerkev obiščejo, eno leto, v obletnici posvečenja, ki naj se obhaja nedeljo po sv. apostolu Jakobu, pa štirideset dni pravega odpustka. V spričevanje temu smo podpisali listnino o priliki vizitacije v Komendi sv. Petra zgornjega dne in leta. Karol Mihael, nadškof. Anton plem. Schiwizhoffen, novomeški kanonik). Omenjeni goriški nadškof Karol Mihael grof Attems je posvetil šest dni pozneje župnijsko cerkev v

Šentjuriju pri Kranju in njeno podružnico v Vogljah (9. avgusta 1761).

Zapoška cerkev ima 18·29 *m* notranje dolgosti in 8·20 *m* širjave. Posebno lep je veliki oltar, katerega je po navodilu znanega šentviškega župnika Blazija Potočnik naredil l. 1845 kipar Matej Tomec iz Šentvida. Posnet po onem oltarju bazilike Marije Snežnice (Maria maggiore) v Rimu, kjer so shranjene Gospodove jaslice, ima na vsaki strani čvetero lično izdelanih stebrov; sploh je vsa razvrstitev tako okusna, da rabi lahko kot vzorec enakim delom. Glavno podobo sv. Nikolaja je napravil kamenogoriški slikar Matej Langus; ob strani sv. Nikolaju stasohi sv. Lavrencija in sv. Valentina. Tabernakelj se sveti kakor da bi bil iz srebra, prevlečen je namreč s srebrno kovino (silberplattirt). Ob vrhu oltarja vidimo podobo Kristovega rojstva, ki nas spominja betlehemskih jasic ter one rimske cerkve, kjer se hrani ta sv. ostanek. Na obeh straneh svetišča, katero je poslikal l. 1891 Matija Bradaška iz Kranja, se nahaja grb komendatorja barona Testaferrata (rudeč križ na višnjevkastem polju, tri zvezde in voliček). Oltar evangeljske strani je posvečen sv. Elizabeti, oni listne strani sv. Vidu. V desni in levi steni ladije sta vdelani podobi „Ecce homo“ in lurška Mati božja.

Trije zvonovi pojejo v kvart-sekstakordu d—g —h = 1, 4, 6. Premer jim je 130 : 106 : 86 *cm*.

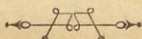
Veliki tehta 21 stotov in 30 funtov. Križ, poleg njega Marija in sv. Ivan, Marija z Jezusom v naročju, sv. Nikolaj. Napis: KO SO BILI FAJMOŠTER Č. G. MARTIN NAROBÉ IN KLJUČARJA JAKOB BO-

HINC, NIKOLAJ HOČEVAR. Zaradi tega zvona, katerega so dobili iz Albert Samassove livarne l. 1867, je bilo med ljudstvom mnogo govorjenja. O velikem zvonu bližnje smleške župnije je namreč razširjena pripovedka, da so mu morali nekoliko glasu vzeti, ker je zaradi mogočnega donjenja ogluševalo (ni moglo obroditi) žito na njivah. Zato so se bali tudi zapoški župljani slabih letin ter želeli imeti manjši zvon. A sedaj so spoznali, da je vse skupaj le prazna bajka, in da močan glas zvona nikakor ne more škodovati klasju na polju.

Srednji je Ivan Jakob Samassov zvon iz leta 1783. Križ, Marija z Jezusom v naročju in z žezlom v roki, sv. Lavrencij z ražnjem, sv. Nikolaj.

Mali vlit v Ivan Jakob Samassovi zvonarni l. 1792. Križ, Marija s sklenjenimi rokami, sv. apostol Simon.

V župniji: 1 cerkev in 3 zvonovi.

Kratek pregled.

I.

Sedanje župnijske cerkve so bile sezidane:

1. Kranj	leta 1491—
2. Velésalo	” 1720—
3. Šmartin	” 1734—
4. Zapóge	” 1737—
5. Kovor	” 1740 (približno)
6. Šentjurij	” 1747—
7. Preddvor	” 1751—
8. Naklo	” 1755
9. Podbrezje	” ? —

10. Šenturška Gora	leta 1764 ⁷
11. Cerkljè	" 1783
12. Dupljè	" 1789 ⁻
13. Kokra	" 1797 ⁻
14. Križe	" 1810 ⁻
15. Tržič	" 1815 ⁻
16. Predoslje	" 1825 ⁷
17. Mavčiče	" 1826
18. Smlednik	" 1849 ⁻
19. Goriče	" 1852
20. Trstenik	" 1871 ⁻

II.

Velikost župnijskih cerkva:

	dolga:	široka:
1. Cerkljè	45·60 <i>m</i>	19·35 <i>m</i>
2. Kranj	38·70 "	18·10 "
3. Smlednik	38·23 "	16·47 "
4. Šmartin	36·35 "	14·80 "
5. Velésalo	35·70 "	11·85 "
6. Prédoslje	35·55 "	12·32 "
7. Tržič	32·75 "	10·90 "
8. Naklo	31·05 "	18·91 "
9. Goriče	28·80 "	11·00 "
10. Preddvor	27·20 "	15·25 "
11. Šentjurij	25·96 "	11·50 "
12. Križe	25·38 "	12·40 "
13. Mavčiče	25·00 "	8·46 "
14. Podbrezje	23·80 "	7·10 "
15. Trstenik	23·70 "	12·25 "
16. Kokra	22·00 "	7·60 "
17. Kovor	21·90 "	14·40 "
18. Dupljè	21·25 "	7·85 "
19. Zapóge	18·29 "	8·20 "
20. Šenturška Gora	16·50 "	6·50 "

III.

Župnijske matice v kronologiški vrsti:

1. Šmartin	iz leta 1602
2. Velésalo	" 1603

3. Naklo	iz leta	1611
4. Šentjurij	"	1628
5. Cerklje	"	1630
6. Preddvor	"	1632
7. Tržič	"	1635
8. Kranj	"	1640
9. Smlednik	"	1649
10. Podbrezje	"	1650
11. Križe	"	1669
12. Kovor	"	1739
13. Zápóge	"	1774
14. Duplje	"	1786
15. Goriče	"	1786
16. Kokra	"	1787
17. Mavčiče	"	1787
18. Prédoslje	"	1787
19. Šenturška Gora	"	1787
20. Trstenik	"	1787

IV.

Veliki zvonovi župnijskih cerkva so
bili vlti:

	leta
1. Smlednik	1708
2. Podbrezje	1772
3. Šentjurij	1798
4. Kranj	1812
5. Kovor	1824
6. Trstenik	1827
7. Goriče	1832
8. Duplje	1837
9. Tržič	1839
10. Naklo	1843
11. Kokra	1848
12. Prédoslje	1856
13. Velésalo	1856
14. Križe	1862
15. Preddvor	1862
16. Šenturška Gora	1862

	leta
17. Mavčiče	1865
18. Zapóge	1867
19. Cerkljè	1877
20. Šmartin	1885

V.

Veliki zvonovi župnijskih cerkva:

(Razvrsteni po velikosti, t. j. po premeru skozi krilo).

1. Cerkljè	167 cm
2. Tržič	167 "
3. Kranj	163 "
4. Šmartin	159 "
5. Velésalo	143 "
6. Šentjurij	142 "
7. Preddivor	142 "
8. Prédoslje	142 "
9. Smlednik	139 "
10. Križe	135 "
11. Naklo	131 "
12. Zapóge	130 "
13. Mavčiče	128 "
14. Dupljè	127 "
15. Kovor	125 "
16. Trstenik	125 "
17. Goriče	124 "
18. Šenturška Gora	123 "
19. Podbrezje	119 "
20. Kokra	109 "

V času, ko se je tiskala knjiga so umrli:

Anton Mežnàrec, župnik-dekan v Kranju,
11. junija 1900.

Ivan Debeljak, župnik preddvorski, 26. fe-
bruarija 1901.

Matej Preželj, župnik v Mavčičah 19 av-
gusta 1901

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJILNICA

00000479575

